ISSN (Print) 3080-1702
ISSN (Online) 3104-4638

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3

Gumilyov Journal of Sociology

№3 (156)/ 2026

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Астана, 2026
Astana, 2026

Бас редактор:
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары — **Хакан Гүлердже,** PhD, қауымдастырылған профессор (Түркия)

Айқынбайқызы Алмаш, PhD (Қазақстан)

Жауапты редактор — **Мусабаева Айнур Бергеновна** (Қазақстан)

Редакция алқасы:

Исак Фрумин	PhD, профессор (Германия)
Вейсел Бозкурт	PhD, профессор (Түркия)
Огами Акира	PhD, профессор (Жапония)
Якоб Фрухтманн	PhD, профессор (Германия)
Шаукенова Зарема Каукеновна	ә.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Веселов Юрий Витальевич	ә.ғ.д., профессор (Ресей)
Алин Томус	PhD (Румыния)
Козлова Мария Андреевна	ә.ғ.д., профессор (Ресей)
Отар Эльмира Сәкенқызы	PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., А.Янушкевич к-сі., 6, 205 б.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7 (7172) 709500, (ішкі: 35-108)
socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Меншіктенуші: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген.
No KZ81VPY00114486, 11.03.2025 ж.
Мерзімділігі: жылына 4 рет.
Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,
тел.: +7(7172)709-500, (ішкі 35-108)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief
Baigabylov Nurlan
PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Hakan Gülerce**, PhD, Associate Professor (Türkiye)

Aikynbaikyzy Almash, PhD (Kazakhstan)

Responsible editor **Mussabayeva Ainur** (Kazakhstan)

Editorial board:

Isak Froumin PhD, Professor (Germany)

Veysel Bozkurt PhD, Professor (Türkiye)

Ogami Akira PhD, Professor (Japan)

Jakob Fruchtmann PhD, Professor (Germany)

Shaukenova Zarema Doctor of Sociology, Professor (Kazakhstan)

Veselov Yuri Doctor of Sociology, Professor (Russia)

Alin Tomuş PhD (Romania)

Kozlova Maria Doctor of Sociology, Professor (Russia)

Otar Elmira PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Editorial address: Office 205, 6 Yanushkevich Street, Astana, Kazakhstan, 010008
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7 (7172) 709500, (ext.: 35-108)
socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Owner: L.N. Gumilyov Eurasian National University
Registered by the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan.
Certificate of registration No KZ81VPY00114486 from 11.03.2025
Periodicity: 4 times a year
Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008;
tel.: +7(7172) 709-500, (ext.: 35-108)

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Заместитель главного редактора **Хакан Гулердже,** PhD,
ассоциированный профессор (Турция)

Айқынбайқызы Алмаш, PhD (Казахстан)

Ответственный редактор **Мусабаева Айнур Бергеновна** (Казахстан)

Редакционная коллегия:

Исак Фрумин PhD, профессор (Германия)

Вейсел Бозкурт PhD, профессор (Турция)

Огами Акира PhD, профессор (Япония)

Якоб Фрухтманн PhD, профессор (Германия)

Шаукенова Зарема Каукеновна д.с.н., профессор (Казахстан)

Веселов Юрий Витальевич д.с.н., профессор (Россия)

Алин Томус PhD (Румыния)

Козлова Мария Андреевна д.с.н., профессор (Россия)

Отар Эльмира Сәкенқызы PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. А. Янушкевича, 6, каб.205
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Тел.: +7 (7172) 709500, (вн: 35-108)
socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Собственник: Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Свидетельство о постановке на учет No KZ81VPY00114486 от 11.03.2025 г.
Периодичность: 4 раза в год
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,
тел.: +7(7172)709-500, (вн.35-108)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

№3 (156)/ 2026

МАЗМҰНЫ/ CONTENT/ СОДЕРЖАНИЕ

Ф.М. Ахмедова, Н.К. Шаумаров. ӘЛЕУМЕТТІК КОНСОЛИДАЦИЯ: ЗАМАНАУИ ӨЗБЕКСТАНДА ЖАСТАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

Ф.М. Ахмедова, Н.К. Шаумарова. СОЦИАЛЬНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИКА РАБОТЫ С МОЛОДЁЖЬЮ В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКИСТАНЕ

F.M. Akhmedova, N.K. Shaumarova. SOCIAL CONSOLIDATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND THE PRACTICE OF YOUTH WORK IN CONTEMPORARY UZBEKISTAN 8

Ш.Е. Джаманбалаева, Р.С. Саутбаева. КЕЛІН БЕЙНЕСІ – ҰРПАҚАРАЛЫҚ НОРМАТИВТІК КОНСТРУКТ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАУ

Ш.Е. Джаманбалаева, Р.С. Саутбаева. ОБРАЗ КЕЛИН КАК МЕЖПОКОЛЕНЧЕСКИЙ НОРМАТИВНЫЙ КОНСТРУКТ: СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ

Sh.Ye. Jamanbalaeva, R.S. Sautbayeva. THE IMAGE OF KELIN AS AN INTERGENERATIONAL NORMATIVE CONSTRUCT: A SOCIOLOGICAL CONCEPTUALIZATION 22

А.Б. Иманқұл, Э.О. Столярова, Ж.С. Аубакирова. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ РӨЛДЕРДІҢ АСИНХРОНДЫ МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ: ГЕНДЕРЛІК НОРМАЛАР МЕН КҮНДЕЛІКТІ ТӘЖІРИБЕЛЕР

А.Б. Иманқұл, Э.О. Столярова, Ж.С. Аубакирова. АСИНХРОННАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ СЕМЕЙНЫХ РОЛЕЙ В КАЗАХСТАНЕ: ГЕНДЕРНЫЕ НОРМЫ И ПОВСЕДНЕВНЫЕ ПРАКТИКИ

A.B. Imankul, E.O. Stolyarova, Zh.S. Aubakirova. SYNCHRONOUS MODERNIZATION OF FAMILY ROLES IN KAZAKHSTAN: GENDER NORMS AND EVERYDAY PRACTICES 46

Б. Меңдібаев. ҚОҒАМДЫҚ ПІКІРДІ АЛГОРИТМДІК СЫҒЫМДАУ: ТІЛДІК МОДЕЛЬДЕР САЯСИ ҰСТАНЫМДАРДЫҢ ӘРТҮРЛІЛІГІН ҰДАЙЫ ӨНДІРЕ МЕ?

Б. Мендыбаев. АЛГОРИТМИЧЕСКОЕ СЖАТИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ: ВОСПРОИЗВОДЯТ ЛИ ЯЗЫКОВЫЕ МОДЕЛИ РАЗНООБРАЗИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ УСТАНОВОК?

B. Mendybayev. ALGORITHMIC COMPRESSION OF PUBLIC OPINION: DO LANGUAGE MODELS REPRODUCE THE DIVERSITY OF POLITICAL ATTITUDES? 63

Г.Е. Окасова, М.С. Калдыбаев, И. Кунина. ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАД ЖӘНЕ СИМВОЛДЫҚ БАҒДАРЛАР: ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДЫ ЭМПИРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Г.Е. Окасова, М.С. Калдыбаев, И. Кунина. ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ И СИМВОЛИЧЕСКИЕ ОРИЕНТАЦИИ В СТРУКТУРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

G.Ye. Okassova, M.S. Kaldybayev, I. Kunina. HISTORICAL MEMORY AND SYMBOLIC ORIENTATIONS IN THE STRUCTURE OF NATIONAL IDENTITY: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF KAZAKHSTANI SOCIETY 73

К.Н. Родионова. БАСПА МЕН МЕДИАНЫҢ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ: ПОСТКЕҢЕСТІК ЕЛДЕР МЫСАЛЫНДА

К.Н. Родионова. РОЛЬ ПРЕССЫ И МЕДИА В ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ: АНАЛИЗ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН

C.N. Rodionova. THE ROLE OF THE PRESS AND MEDIA IN DEMOCRATIC DEVELOPMENT: AN ANALYSIS OF POST-SOVIET COUNTRIES 92

Б.Е. Сагындықова, Р.Е. Тулеманова, Г.Е. Ботабаев, Т.С. Мантаева. ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАСЫМДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЭКСПЕРТТІК ТАЛДАУ: ҚОРЫТЫНДЫ ДЕЛЬФИ ЗЕРТТЕУ

Б.Е. Сагындыкова, Р.Е. Тулеманова, Г.Е. Ботабаев, Т.С.Мантаева. ДЕЛЬФИ-ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНОК ТРАНСФОРМАЦИИ ЦЕННОСТНЫХ ПРИОРИТЕТОВ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ: ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ ЭТАП

B.E. Sagyndykova, R.E. Tulemanova, G.E. Botabayev, T.S. Mantayeva. DELPHI STUDY OF EXPERT ASSESSMENTS OF THE SHIFT IN VALUE PRIORITIES AMONG KAZAKHSTAN'S YOUTH: FINAL STAGE 102

Б.Ж. Смағамбет, А. Айқынбайқызы. ТАРИХИ СИПАТТАУ ШЕГІНЕН ТЫС СЕДЕНТАРИЗАЦИЯ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТӘСІЛДЕР МЕН ТАЛДАУ ӨЛШЕМДЕРІ

Б.Ж. Смағамбет, А. Айқынбайқызы. СЕДЕНТАРИЗАЦИЯ ЗА ПРЕДЕЛАМИ ИСТОРИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ

B.Zh. Smagambet, A. Aikynbaikyzy. SEDENTARIZATION BEYOND HISTORICAL DESCRIPTION: SOCIOLOGICAL APPROACHES AND ANALYTICAL DIMENSIONS 118

Б.Н. Тохтахунов, А.Б. Монтаев, Ж.А. Алтаев, Ш. Эралиев, М.А. Ақмади. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ЗАҢДЫ РЕТТЕУДІҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚАБЫЛДАНУЫ

Б.Н. Тохтахунов, А.Б. Монтаев, Ж.А. Алтаев, Ш. Эралиев, М.А. Ақмади. ОБЩЕСТВЕННОЕ ВОСПРИЯТИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КАЗАХСТАНЕ

B.N. Tokhtakhunov, A.B. Montaev, Zh.A. Altaev, Sh. Eraliev, M.A. Akmadi. PUBLIC PERCEPTION OF LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE 128

К.А. Туспекова, П.Т. Бурбаева, А.Б. Мусабаева, О. Кабул. ИНСТИТУТТЫҚ, ТҰЛҒААРАЛЫҚ ЖӘНЕ АЛГОРИТМДІК СЕНІМНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ: ЦИФРЛАНДЫРУ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН КРЕАТИВТІ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ БОЛАШАҒЫ

К.А. Туспекова, П.Т. Бурбаева, А.Б. Мусабаева, О. Кабул. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ, МЕЖЛИЧНОСТНОЕ И АЛГОРИТМИЧЕСКОЕ ДОВЕРИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ВЛИЯНИЕ НА КРЕАТИВНУЮ ЭКОНОМИКУ КАЗАХСТАНА

K.A. Tuspékova, P.T. Burbayeva, A.B. Mussabayeva, O. Kabul. INSTITUTIONAL, INTERPERSONAL, AND ALGORITHMIC TRUST IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION: IMPACT ON THE CREATIVE ECONOMY OF KAZAKHSTAN 144

А.Б. Шабденова, О.Ю. Тарабукина, Д.А. Арын, Э.Х. Заитов. ЕҢБЕК КӨШІ-ҚОНЫН ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРТАЛЫҚ АЙМАҚТАРЫНДАҒЫ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕРДІ ЗЕРТТЕУ

А.Б. Шабденова, О.Ю. Тарабукина, Д.А. Арын, Э.Х. Заитов. СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ: ИССЛЕДОВАНИЕ РАБОТОДАТЕЛЕЙ ЦЕНТРАЛЬНЫХ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

A.B. Shabdenova, O.Y. Tarabukina, D.A. Aryn, E.Kh. Zaitov. SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF LABOR MIGRATION: A STUDY OF EMPLOYERS IN THE CENTRAL REGIONS OF KAZAKHSTAN 157

Г.Н. Шанбаева, К.А. Абенова. ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІН ЖЕРГІЛІКТЕНДІРУДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІНЕ СЫНИ ТАЛДАУ

Г.Н. Шанбаева, К.А. Абенова. КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ИНДИГЕНИЗАЦИИ ПРАКТИКИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

G.N. Shanbayeva, K.A. Abenova. A CRITICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN INDIGENIZING SOCIAL WORK PRACTICE 175

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.41.61
Scientific article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-8-21

SOCIAL CONSOLIDATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND THE PRACTICE OF YOUTH WORK IN CONTEMPORARY UZBEKISTAN

***F.M. Akhmedova*[1], *N.K. Shaumarova**[2]

[1,2] *National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan*

*E-mail: [1]farihon72@mail.ru, *[2]nsaumarova@gmail.com*

Abstract. This article examines social consolidation as a sociological phenomenon and clarifies its meaning, mechanisms of formation and specific features in the contemporary Uzbek context. Building on Durkheim's theory of solidarity, Tönnies's Gemeinschaft–Gesellschaft distinction and modern concepts of social cohesion and social capital, the article proposes a working definition of social consolidation and distinguishes it from related notions. The empirical basis of the study is a sociological survey of youth aged 18-29 (N = 420), conducted in 2025-2026 in four regions of the Republic of Uzbekistan. The state programmes that frame youth work and the foreign models discussed in the article, are treated as institutional and comparative context rather than as separate empirical procedures. The study documents the value orientations of the surveyed Uzbek youth, the leading role of digital channels in the transmission of spiritual-educational information, and a marked gap – at the level of aggregate distributions – between the high symbolic importance attributed to the mahalla and the comparatively low level of regular participation in its activities. On this basis, the article offers recommendations for adapting youth work to the digital environment and to interactive and volunteer-based formats at the mahalla level.

Keywords: social consolidation, social solidarity, social cohesion, values, youth, spiritual-educational work, mahalla, social capital, participation, Uzbekistan.

Introduction

According to the United Nations, as of 2024, some 56 per cent of the world's population lives in urban areas, and this share is projected to reach 68 per cent by 2050 (United Nations, 2024). Rapid urbanisation and migration may weaken traditional social ties and reinforce tendencies towards individualisation. It is under these conditions that social consolidation – the conscious unification of the members of a society around shared goals, values and interests – becomes a pressing research problem for sociology. A 2024 study by the Pew Research Center reports

Received: 31.07.2025; Revised: 12.08.2026; Approved: 28.09.2026; Available online: 30.09.2026

*the corresponding author

that, across 24 countries, 64 per cent of respondents believe that trust between people in their society has declined over the past twenty years (Pew Research Center, 2024), which further raises the significance of research on the internal bonds that hold societies together.

In Uzbekistan, strengthening social consolidation and shaping a spiritual-educational environment have been declared priority directions of state policy (Mirziyoyev, 2023b), and 2026 has been designated the «Year of Developing the Mahalla and Elevating Society» (Mirziyoyev, 2025). These orientations of state policy form the institutional context of the present study and are analysed as such, rather than treated as findings of the authors' own research.

The research problem consists in the contradiction between the persistently high symbolic significance of the mahalla and of traditional values for the youth of Uzbekistan and the comparatively low level of young people's practical participation in the activities of the mahalla. A further dimension of the problem is the shift of a substantial part of youth socialisation and value communication into the digital environment, to which the traditional forms of spiritual-educational work are not yet fully adapted.

The aim of the study is to identify the specific features of the value orientations and participation practices of youth in contemporary Uzbekistan, and to determine the place of the mahalla and of digital communication channels in the processes of social consolidation.

The study is guided by the following research questions:

- Which values occupy a priority place in the structure of orientations of contemporary Uzbek youth?
- Which institutions and information channels serve as the main sources of value-related and spiritual-educational information for young people?
- How do young people assess the role of the mahalla in their lives, and how actively do they participate in its activities?
- Which forms of youth work correspond most closely to the interests and communicative practices of young people?

Hypotheses. In line with the predominantly descriptive character of the data, three directly testable expectations are formulated:

1. A high subjective importance of the mahalla for young people is not necessarily accompanied by regular participation in its events.

2. Digital platforms more often serve as a source of spiritual-educational information for youth than traditional institutional channels.

3. Young people prefer interactive and volunteer-based formats to traditional lecture-type events.

Scientific contribution. The contribution of the study lies in the empirical description and interpretation of the gap between the symbolic recognition of the mahalla as a significant social institution and the actual participation of youth in its activities, and in clarifying the role of digital communication channels in the transformation of the mechanisms of social consolidation in contemporary Uzbekistan.

Following its working definition (Section 2), the study understands social consolidation not as a diffuse property of society as a whole but through a set of measurable manifestations: value agreement, sense of belonging, willingness for collective action, participation in the activities of the mahalla, and attitudes towards spiritual-educational programmes. The correspondence between these dimensions and the survey indicators is set out in Table 1.

Table 1. Dimensions of social consolidation and their empirical indicators in this study

Dimension of social consolidation	Empirical indicator used in this study
Value agreement	Prevalence of shared value orientations among youth (survey)
Sense of belonging	Subjective importance attributed to the mahalla (approximate proxy; see Section 2)
Willingness for collective action	Stated readiness to take part in volunteer and community activities

Actual participation	Regularity of participation in mahalla events
Attitudes towards spiritual-educational programmes	Prevalence of value orientations promoted by state spiritual-educational programmes (survey, Figure 3)

Theoretical Framework

Working definition. In this study, social consolidation is understood as a process and a resulting state in which the members of a community coordinate their value orientations, develop a sense of belonging and demonstrate a readiness for joint action within shared institutions. Defined in this way, consolidation is analytically distinct from a number of adjacent concepts. Social solidarity, in Durkheim's sense, refers to the type of bond (mechanical or organic) that holds a society together; social integration denotes the inclusion of individuals and groups into a common institutional order (Durkheim, 1996); social cohesion, in the sense of Chan, To and Chan (2006), is a state of horizontal and vertical relations characterised by trust, a sense of belonging and a willingness to participate; social stability refers to the persistence of social order over time; and social capital (Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putnam, 2000) denotes the resources embedded in social networks and relations of trust. In the framework adopted here, shared values are treated as a condition and a component of consolidation rather than as its automatic result: value agreement makes coordinated action possible but does not by itself guarantee participation.

Two operational cautions follow from this framework. First, the prevalence of shared value orientations documented in the survey indicates which values are widely held among respondents, not the degree of homogeneity, consensus or explicit agreement between them; the corresponding indicator is accordingly labelled the prevalence of common value orientations rather than value agreement in a strict sense. Second, the subjective importance attributed to the mahalla is treated as an approximate, single-item proxy for a sense of belonging rather than a full measure of communal identification; and the reported sources of spiritual-educational information are treated as indicators of the channels and context of value communication rather than as an independent, direct measure of consolidation itself.

Rather than reviewing the history of the concept exhaustively, the article draws on three complementary approaches most relevant to its object. First, Durkheim's distinction between mechanical solidarity (based on shared beliefs and a strong collective consciousness) and organic solidarity (based on the division of labour and functional interdependence) frames the coexistence of traditional and modern bonds in a rapidly modernising society; his concept of anomie identifies the weakening of shared norms as the analytical opposite of consolidation (Durkheim, 1996). Second, Tönnies's distinction between Gemeinschaft (community founded on kinship, neighbourhood and shared values) and Gesellschaft (society founded on rational interests and contractual relations) provides the central lens of the article: the mahalla can be interpreted as a contemporary form of Gemeinschaft-type solidarity operating within a Gesellschaft-type society (Tönnies, 2002). Third, the theory of social capital and modern accounts of social cohesion connect these classical distinctions to measurable indicators – trust, belonging and participation.

The interpretation of the mahalla as a modern Gemeinschaft, however, should not be confined to its integrative potential. Recent scholarship emphasises that the same features that generate cohesion may also produce constraints: informal social control, age and gender hierarchies, pressure towards conformity with the majority, and the exclusion of individuals or groups who do not fit prevailing expectations (Sievers, 2002; Dadabaev, 2013; Urinboyev and Eraliev, 2022). Recognising these limits guards against a purely normative portrayal of traditional institutions as unconditionally consolidating and helps to interpret the gap between the symbolic importance of the mahalla and the level of youth participation.

As an illustration of the systemic place of these institutions, Parsons's (1951) AGIL scheme locates integration and the preservation of values among the functional imperatives of any social system. Figure 1 presents the authors' interpretation of this scheme, in which the integration function is related specifically to the mahalla; it is offered as an analytical illustration rather than as an empirical result.

A – Adaptation (economic system). Adaptation to the environment	**G – Goal-attainment** (political system). Attaining societal goals
L – Latency (spiritual-cultural system: family, education). Preservation and transmission of values	**I – Integration** (communal system: the mahalla). Ensuring the internal unity of society

Figure 1. Authors' interpretation of T. Parsons's AGIL model

Literature Review

Contemporary sociological research on what holds societies together has developed around the closely related notions of social cohesion and social capital. Putnam (2000) documented a decline in associational life and civic engagement and linked social capital to trust and participation, while Chan, To and Chan (2006) proposed an influential definition of social cohesion built on trust, sense of belonging and willingness to participate, distinguishing horizontal from vertical relations. Subsequent reviews and measurement studies have refined these dimensions and their indicators (Schiefer and van der Noll, 2017; Aruqaj, 2023). This literature provides the vocabulary in which the present study operationalises consolidation.

A distinct and directly relevant body of scholarship concerns the mahalla. Historical and ethnographic studies trace its transformation across the pre-Soviet, Soviet and post-Soviet periods (Geiss, 2001; Sievers, 2002), while later work analyses the mahalla as a form of social capital and as a hybrid institution positioned between state and society, shaped by both community attachment and state instrumentalisation (Dadabaev, 2013; Dadabaev, 2017). Urinboyev and Eraliev (2022) interpret mahallas as informal civil-society initiatives in a non-Western setting. Taken together, this literature cautions against treating the mahalla as an unambiguously consolidating institution and frames it instead as a contested and adaptive one.

A third strand addresses youth values, civic participation and digital socialisation in Central Asia. Regional analyses describe a shift among young people from conventional institutional participation towards digitally mediated forms of civic expression (UNDP, 2021). Broader overviews of the situation of youth in the region document the demographic weight of young people and the challenges they face in education, economic participation and civic engagement (UNESCO, 2021; Starr, 2024).

Research gap. Despite this rich literature, comparatively little peer-reviewed empirical work brings these strands together for Uzbekistan by jointly examining youth value orientations, attitudes to and participation in the mahalla, and the role of digital channels in the same study. In particular, in the literature reviewed by the authors, the gap between the symbolic recognition of the mahalla and the actual participation of young people appears to have received limited attention and has rarely been interpreted with survey data. The present study addresses this gap.

A limited number of national studies of youth values are also relevant here. Kholbekov (2018) and Zaitov (2025), for instance, discuss the interaction between traditional upbringing and the digital environment in shaping the value orientations of Uzbek youth, arguing that established pedagogical and spiritual-educational approaches need to be combined with digital media literacy rather than treated as alternatives to it – a perspective broadly consistent with the present study's finding on the leading role of digital channels.

Institutional Context of Social Consolidation and Youth Work in Uzbekistan

Contemporary youth work in Uzbekistan is carried out within a state policy oriented towards strengthening social stability, civic responsibility, patriotism and the participation of young people in the life of local communities. A special place in the realisation of these tasks is assigned to the institution of the mahalla and to the system of spiritual-educational work. To characterise the institutional context of the study, the principal state programmes, normative documents and official materials that define the aims and forms of engagement with youth were reviewed. This material is presented as an overview of the institutional and programmatic context, and not as the result of a formal content analysis.

Within this framework, the designation of 2026 as the «Year of Developing the Mahalla and Elevating Society» (Mirziyoyev, 2025) and the broader strategic priorities of the state (Mirziyoyev, 2023b) locate the mahalla at the centre of officially envisaged mechanisms for involving young people in community life.

The institutional and normative basis of youth work is set, in particular, by two documents. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan of 11 September 2023 No. UP-158 «On the «Uzbekistan-2030» Strategy» establishes the country's strategic priorities, including the development of human capital, education and support for young people, and thereby defines the broader goals within which spiritual-educational work is organised (Mirziyoyev, 2023a); its human-capital and education priorities bear directly on youth work insofar as they set explicit targets for young people's education, employment and civic participation. The Resolution of the President of 16 August 2022 No. PP-353 «On measures to strengthen the role of the mahalla institution in the life of society and to further expand its financial capacity» reinforces the mahalla as the principal community institution, its functions and its financial resources, and consolidates the legislative basis for implementing these tasks (Mirziyoyev, 2022); by expanding the mahalla's financial and organisational capacity, it directly underpins the material conditions for delivering spiritual-educational and youth-oriented programming at the community level. Taken together, these acts locate the mahalla and the system of ma'naviy-ma'rifiy work at the centre of officially envisaged mechanisms for engaging young people in community life.

Methodology

The empirical basis of the study is a quantitative sociological survey of young people aged 18-29, conducted in four regions of Uzbekistan (N = 420). The review of state documents characterises the national institutional context, and the discussion of foreign practices supports the practice-oriented part of the article; neither is treated as a separate empirical procedure.

The sociological survey that constituted the empirical basis of the study was conducted during 2025-2026 in four regions of the Republic of Uzbekistan – the city of Tashkent, Samarkand Region, Fergana Region and Kashkadarya Region. These regions were selected according to the following criteria:

geographic criterion – inclusion of regions located in different parts of the republic, so as to avoid reliance on a single area (the capital, Tashkent, together with the Samarkand, Fergana and Kashkadarya regions);

urbanisation criterion – inclusion of respondents from a major city (Tashkent), regional centres and rural areas;

demographic criterion – selection of regions differing in population size, age composition and ethnic-cultural characteristics;

economic criterion – coverage of regions with different levels of economic development.

Within each region, respondents were selected using random sampling. Access to respondents was arranged through the administrations of higher education institutions and, separately, through regional hokimiyats (local government administrations); following authorisation from the hokimiyats, further access to residents was arranged through district mahalla committees. Within each institutional access point, lists of students (at higher education institutions) and of residents (compiled with the assistance of the mahalla committees) were obtained, and specific respondents were then selected from these lists using a random-number generator; the random procedure was thus applied to individual selection within each institutional frame rather than to the frame itself. Interviews were conducted face-to-face, and the questionnaire was administered in Uzbek; it consisted of closed-ended questions of several types, including five-point Likert-scale items and a multiple-choice item on sources of information. Verbal consent to participate was obtained from each respondent before the interview began. Quantitative data processing was carried out using SPSS.

The sample amounted to 420 respondents aged 18-29. For a simple random sample of this size, the theoretically achievable margin of error at a 95% confidence level (Z = 1.96) and an assumed proportion of p = 0.5 is approximately ±4.78% (rounded to ±4.8%), calculated using the standard formula:

$$n = Z^2 \cdot p \cdot (1-p) / e^2$$

where n is the sample size, Z is the confidence coefficient, p is the expected proportion and e is the margin of error. Solving for e at n = 420 gives e ≈ 0.0478 (±4.78%). By comparison, achieving the narrower ±2.8% margin of error typical of large national surveys would require a minimum of 1,225 respondents; at the achieved sample size of 420, the theoretical margin of error under this simple-random-sample assumption is correspondingly wider, approximately ±4.8%. This figure is an indicative benchmark for a sample of this size under ideal simple random sampling and should not be read as an exact measure of the actual precision or representativeness of the present, institutionally bounded sample (see the sampling procedure described above and the Limitations below).

Table 2. Territorial distribution of the survey respondents (N = 420, aged 18-29)

Region	Urban	Rural	Total	%
City of Tashkent	140	–	140	33.3
Samarkand Region	53	42	95	22.6
Fergana Region	53	45	98	23.3
Kashkadarya Region	42	45	87	20.7
Total	288	132	420	100

Because random sampling in this study was implemented through institutional access points (university administrations, hokimiyats and, following their authorisation, district mahalla committees) within four selected regions, rather than through a nationally stratified sampling frame, the results are best interpreted as characterising the surveyed young people in these four regions rather than the youth of Uzbekistan as a whole. This territorial and social boundedness is reflected throughout the wording of the Results and Discussion sections. Since part of the sample was recruited with the assistance of higher education institution administrations, it exhibits an overrepresentation of students and young people with access to higher education compared to the youth population of the four surveyed regions as a whole; this compositional characteristic, along with the lack of complete socio-demographic data on the sample, is discussed below in the “Study Limitations” section.

Limitations. The representativeness of the sample is bounded by its actual coverage. A detailed socio-demographic profile of the sample by sex, education and employment status was not systematically compiled during data collection and cannot be reconstructed after the fact; its absence is acknowledged as a limitation of the present study and a priority for future data collection and reporting. The association examined under the first hypothesis is documented at the level of aggregate distributions rather than through individual-level cross-tabulation of the two underlying survey items, so the reported gap should be read as a descriptive discrepancy rather than a formally tested association. Similarly, the third hypothesis is supported by qualitative and descriptive evidence rather than by a directly comparable quantitative item contrasting interactive and lecture-type formats. These limitations are taken into account in the formulation of the results and conclusions.

Results

The results are organised around the research questions and are confined to data obtained directly from the survey; their interpretation is presented separately in the Discussion section.

Value priorities of youth. Among the 420 respondents aged 18-29, the following value orientations predominate: family and family relationships – 81.3%; personal development and professional growth – 73.8%; love for the homeland and national pride – 69.4%; material well-being and economic independence – 67.2%; knowledge and enlightenment – 64.8%; friendship and social ties – 61.5%; and religious and moral values – 56.3% (Figure 2). These figures describe the surveyed sample of young people aged 18-29 (n = 420).

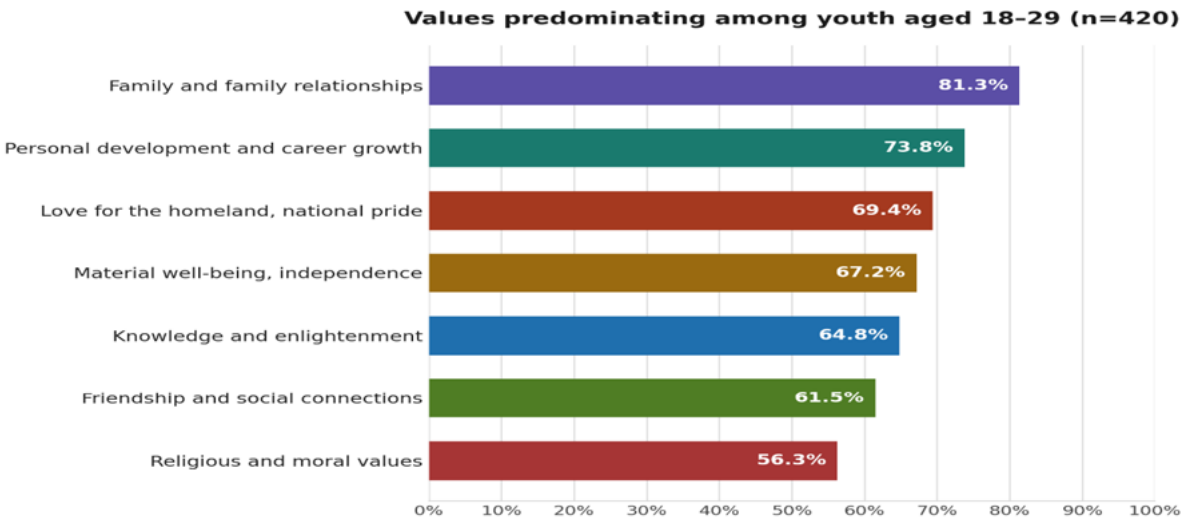

Figure 2. Value orientations of the surveyed youth aged 18-29 (n = 420, %)

Sources of spiritual-educational information. The reported sources of spiritual-educational information among respondents are shown in Table 3. Respondents could select more than one source (a multiple-response item), so the percentages do not sum to 100%. Social networks are the most frequently named source (78.4%), ahead of each individual institutional channel considered separately: educational institutions (58.7%), mahalla mentors for spiritual-educational work (41.5%), television and radio (38.9%) and religious institutions (28.1%).

Table 3. Sources of spiritual-educational information among young people (aged 18-29, n = 420)

№	Source of information	Share (%)
1	Social networks (Telegram, Instagram, TikTok, YouTube)	78.4
2	Family members and close relatives	63.2
3	Educational institutions (college, university)	58.7
4	Mahalla mentors for spiritual-educational work	41.5
5	Television and radio	38.9
6	Friends and peers	36.4
7	Religious institutions and imam-khatibs	28.1
8	Print media (newspapers, magazines)	12.7

Attitudes towards the mahalla and participation. Among the surveyed young people, the relationship with the mahalla is characterised by a marked discrepancy at the level of aggregate distributions. On the one hand, 64.8% of respondents agreed that «the mahalla occupies an important place in my life»; on the other, only 31.2% reported that they regularly take part in mahalla events. This gap between the subjective importance of the institution and the level of regular participation is the central empirical finding of the study; as noted in Section 5, individual-level cross-tabulation of the two items was not performed, so the gap is reported here as a descriptive discrepancy between two aggregate distributions rather than as a tested association between individuals' attitudes and their behaviour.

Preferred forms of youth work. Respondents' responses indicated a preference for interactive formats (debates, discussions, skills sessions, master-classes) over traditional lecture-type meetings. Combining spiritual-educational activities with sporting and creative competitions, and drawing on the example of successful young leaders, were also named as engaging formats. The questionnaire did not include a directly comparable quantitative item contrasting interactive and lecture-type formats; this finding is accordingly reported as a descriptive, qualitative pattern rather than a statistically tested comparison (see the Limitations section).

Readiness for volunteer and community activity. Two items in the questionnaire concern volunteering and are worded differently. In response to the item «I would like to join the volunteer activities in my mahalla», 64.8%

chose the affirmative option; in response to the separate item on general readiness to take part in volunteer activity, 58.7% confirmed such readiness. Because the two figures derive from differently worded questions, they are reported separately and are not treated as measures of the same quantity.

Value orientations associated with spiritual-educational programmes. The survey also recorded the prevalence of several value orientations that the state spiritual-educational programmes seek to strengthen: national identity and pride – 84.6%; learning and knowledge as a lifelong process – 82.7%; patriotism (love for the homeland as a core value) – 76.3%; labour and vocational values (honest labour as a condition of success) – 73.5%; and social responsibility (readiness to contribute to the development of society) – 64.2% (Figure 3). These figures describe the prevalence of the corresponding orientations among respondents (n = 420); the cross-sectional design does not permit the conclusion that they were formed specifically through the programmes. The data are consistent with the value orientations promoted by state programmes, but do not by themselves establish a causal effect.

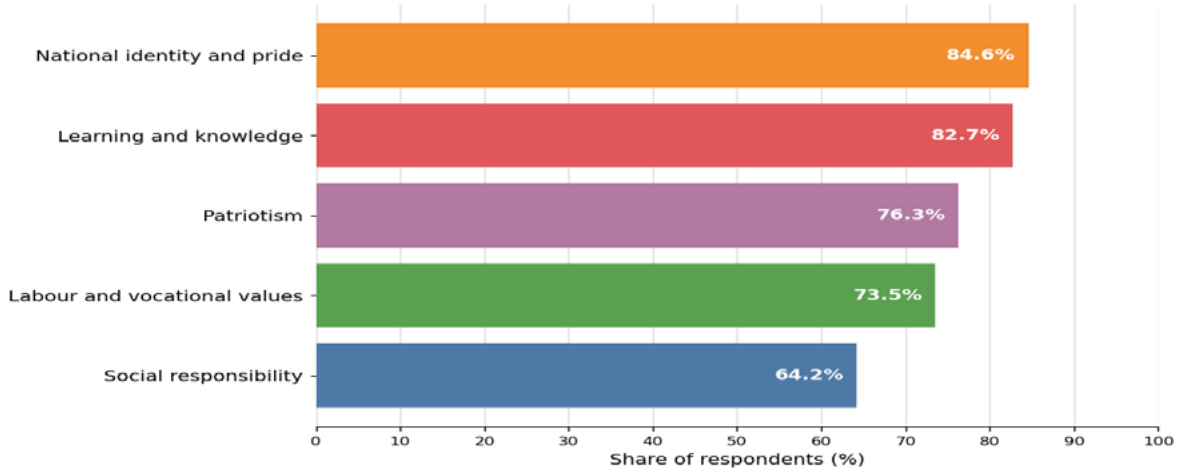

Figure 3. Prevalence of selected value orientations among the surveyed youth aged 18-29 (n = 420, %)

Discussion

The findings suggest that contemporary Uzbek youth combine traditional and modern value orientations: family and national values coexist with a strong emphasis on personal development, knowledge and material independence. In terms of the framework adopted here, this synthesis is consistent with the coexistence of Gemeinschaft-type and Gesellschaft-type bonds identified by Tönnies, and with Durkheim's expectation that, in a modernising society, consolidation rests less on the mechanical repetition of inherited norms than on the active integration of shared values into new conditions.

The central result – the gap between the high symbolic importance of the mahalla (64.8%) and the low level of regular participation (31.2%) – is consistent with the first hypothesis at the level of aggregate distributions, though the present data do not allow a formal test of this association at the individual level. Two non-exclusive explanations are plausible. First, the communicative practices of young people have shifted towards digital channels: social networks are the leading source of spiritual-educational information (78.4%), ahead of each individual institutional channel, which is broadly consistent with the second hypothesis and with regional findings on the digitally mediated civic engagement of Central Asian youth (UNDP, 2021). Second, the same features that give the mahalla its integrative capacity – informal control and age hierarchies – may reduce its attractiveness to younger residents, and the content of mahalla-level events is often described in the literature as oriented towards older generations (Dadabaev, 2013; Urinboyev and Eraliev, 2022). The descriptive preference for interactive and volunteer-based formats (the third hypothesis) is consistent with this interpretation, although, as noted in Section 6, it is based on qualitative rather than directly comparable quantitative evidence.

These interpretations should be read with the study's limitations in mind. The design is cross-sectional and the measures are based on self-reports; the sample's coverage bounds the generalisability of the findings; the

observed associations do not establish causal relationships; and the gap under the first hypothesis and the format preference under the third hypothesis are documented descriptively rather than through individual-level statistical tests. Alternative explanations – for instance, life-cycle effects whereby participation in mahalla affairs increases with age and family formation – cannot be excluded on the present data and warrant longitudinal investigation.

Foreign Practices of Youth Engagement: Opportunities and Limits for Uzbekistan

To inform possible directions for improving youth work, it is instructive to consider foreign programmes based on volunteering, civic participation and community activity. The practices of South Korea, Singapore and Japan are discussed here not as strictly comparable national cases but as individual examples of institutionalised forms of youth participation, elements of which may be relevant to Uzbekistan.

In South Korea, youth activity (cheongsonyeon hwaldong) is coordinated by the Ministry of Gender Equality and Family within a statutory framework and is supported analytically by the National Youth Policy Institute; it targets adolescents and young adults and combines cultural, experiential and civic-participation activities, including youth participation councils that channel young people's views into policy (Ministry of Gender Equality and Family, no date; National Youth Policy Institute, no date). In Singapore, Youth Corps Singapore – launched in 2014 under the National Youth Council – engages young people aged 15-35 in sustained, project-based volunteering aimed at building active citizenship and a more cohesive society (National Youth Council Singapore, no date). In Japan, community-based youth activity is delivered through the National Institution for Youth Education, which runs a nationwide network of centres promoting youth self-reliance through experiential activities, within the policy framework set out in the Cabinet Office's National Youth Development Policy (Cabinet Office, 2008; National Institution for Youth Education, no date).

Several elements of these practices appear potentially relevant to Uzbekistan, alongside institutional and cultural differences that limit their direct transfer. South Korea's youth participation councils, which channel young people's views into policy within a statutory framework, illustrate a formalised mechanism for incorporating youth voice into local decision-making; adapting this element to Uzbekistan would require establishing a comparable consultative structure at the mahalla or district level, which is not currently part of the institutional framework described in the Institutional Context section, and would depend on the degree to which local self-government bodies are prepared to devolve a consultative role to young residents. Singapore's Youth Corps model, built on sustained, project-based volunteering, offers a template for converting the stated readiness for volunteer activity documented in the Results section (58.7-64.8%) into structured, ongoing engagement rather than one-off events; its transfer would depend on the availability of resourced coordination roles and of a project pipeline at the mahalla level, neither of which is addressed in the state documents reviewed in the Institutional Context section. Japan's network of youth education centres, which promotes self-reliance through experiential activities within a national policy framework, suggests a model for the interactive, skills-based formats that respondents in this study preferred to lecture-type events (Results section); its adaptation would require investment in dedicated facilities and trained facilitators, representing a substantially different resource commitment from the current mahalla-based spiritual-educational work. In all three cases, the relationship between the state and civil society, and the extent of local self-government autonomy, differ from the Uzbek context, so these examples are best treated as sources of specific design elements rather than as models for wholesale adoption.

Conclusion

The study set out to identify the value orientations and participation practices of youth in contemporary Uzbekistan and to determine the place of the mahalla and of digital channels in the processes of social consolidation. In answer to the research questions, the surveyed young people (n = 420) combine traditional and modern values, with family, personal development and national identity among their priorities; social networks are their leading source of spiritual-educational information, ahead of each individual institutional channel; the mahalla is widely regarded as important yet attracts regular participation from only a minority, at the level of aggregate distributions; and respondents' qualitative responses indicate a preference for interactive and volunteer-based formats over traditional lecture-type events, though this was not tested with a directly comparable quantitative item.

The most significant finding is the gap between the symbolic importance of the mahalla and the level of regular youth participation, documented descriptively within the surveyed four-region youth sample. Theoretically, this gap illustrates the coexistence of Gemeinschaft-type and Gesellschaft-type bonds and the limits of a purely normative view of traditional institutions as unconditionally consolidating. In practical terms, the results suggest that youth work could be strengthened by making wider use of interactive and digital formats, by disseminating meaningful content through social media, by engaging young people in volunteer activity, and by adapting mahalla-level events to the interests of the younger generation; relevant international experience, discussed in the Foreign Practices section, may inform specific design elements of these efforts but cannot be transferred wholesale.

These conclusions are subject to the limitations noted above: the sample's territorial and social coverage, the reliance on self-reported measures, the cross-sectional design, the absence of a detailed socio-demographic profile of the sample, the descriptive (rather than individually cross-tabulated) status of the gap under the first hypothesis and the format preference under the third hypothesis, and the impossibility of establishing a causal effect of state programmes on youth values. Future research could employ longitudinal and, where feasible, nationally representative designs, report a detailed socio-demographic profile of the sample, test the first-hypothesis association through individual-level cross-tabulation, include a directly comparable quantitative measure of format preference for the third hypothesis, combine survey data with systematic analysis of digital communication, and examine directly the conditions under which the symbolic importance of the mahalla translates into participation.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Authors' Contributions

F.M. Akhmedova – scientific supervision, formulation of the research concept, methodological guidance, editing in accordance with journal policy, and academic recommendations.

N.K. Shaumarova – theoretical review, literature review, development of the methodology, data analysis and interpretation of results.

References

1. Aruqaj, B. (2023) 'An integrated approach to the conceptualisation and measurement of social cohesion', Social Indicators Research. doi:10.1007/s11205-023-03110-z

2. Bourdieu, P. (1986) 'The forms of capital', in Richardson, J. G. (ed.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood, pp. 241-258.

3. Cabinet Office, Government of Japan (2008) National Youth Development Policy (Seishōnen Ikusei Shisaku Taikō). Tokyo: Cabinet Office. Available at: https://www8.cao.go.jp/youth/english/ (Accessed: 4 August 2026).

4. Chan, J., To, H.-P. and Chan, E. (2006) 'Reconsidering social cohesion: developing a definition and analytical framework for empirical research', Social Indicators Research, 75(2), pp. 273-302.

5. Coleman, J. S. (1988) 'Social capital in the creation of human capital', American Journal of Sociology, 94, pp. S95-S120.

6. Dadabaev, T. (2013) 'Community life, memory and a changing nature of mahalla identity in Uzbekistan', Journal of Eurasian Studies, 4(2), pp. 181-196.

7. Dadabaev, T. (2017) 'Between state and society: the position of the mahalla in Uzbekistan', in Dadabaev, T., Ismailov, M. and Tsujinaka, Y. (eds) Social Capital Construction and Governance in Central Asia. New York: Palgrave Macmillan.

8. Дюркгейм, Э. (1996) О разделении общественного труда. М.: Канон. [Durkheim, É. (1996) The Division of Labour in Society. Moscow: Kanon.]

9. Geiss, P. (2001) 'Mahallah and kinship relations: a study on residential communal commitment structures in Central Asia of the 19th century', Central Asian Survey, 20(1), pp. 97-106.

10. Ministry of Gender Equality and Family (no date) Youth Activity Policy. Seoul: Government of the Republic of Korea. Available at: https://www.mogef.go.kr/eng/am/eng_am_f007.do (Accessed: 4 August 2026).

11. Mirziyoyev, Sh. M. (2023b) Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik. Tashkent: O'zbekiston.

12. Mirziyoyev, Sh. M. (2023a) 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son «O'zbekiston – 2030» strategiyasi to'g'risida»gi farmoni.

13. Mirziyoyev, Sh. M. (2022) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 16.08.2022 yildagi PQ-353-son qarori.

14. Mirziyoyev, Sh. M. (2025) Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis and the People of Uzbekistan, 26 December 2025. Tashkent: President of the Republic of Uzbekistan. Available at: https://president.uz/en/lists/view/8834 (Accessed: 8 August 2026).

15. National Institution for Youth Education (no date) About NIYE: youth development through experiential activities. Tokyo: NIYE. Available at: https://www.niye.go.jp/english/ (Accessed: 4 August 2026).

16. National Youth Council Singapore (no date) Youth Corps Singapore. Singapore: National Youth Council. Available at: https://youthcorps.nyc.gov.sg/ (Accessed: 4 August 2026).

17. National Youth Policy Institute (no date) About NYPI. Seoul: NYPI. Available at: https://www.nypi.re.kr (Accessed: 4 August 2026).

18. Parsons, T. (1951) The Social System. Glencoe: The Free Press.

19. Pew Research Center (2024) Global Attitudes Survey: Trust in Society Report. Washington, DC: Pew Research Center.

20. Putnam, R. D. (2000) Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.

21. Schiefer, D. and van der Noll, J. (2017) 'The essentials of social cohesion: a literature review', Social Indicators Research, 132(2), pp. 579-603.

22. Sievers, E. W. (2002) 'Uzbekistan's mahalla: from Soviet to absolutist residential community associations', Journal of International and Comparative Law at Chicago-Kent, 2, pp. 91-158.

23. Starr, S. F. (ed.) (2024) Worldviews of Youth: Central Asia, Mongolia, the Caucasus, and Afghanistan. Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

24. Tönnies, F. (2002) Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft). Translated from German by D. V. Sklyadnev. St Petersburg: Vladimir Dal.

25. Kholbekov, A. Zh., Tăraev, Sh., Azimova, F. et al. (2018) The Role of Cultural and Moral Values in the Democratisation of Society in Uzbekistan. Tashkent: Muharrir.

26. UNDP (2021) Civic Participation of Youth in the Digital World: Europe and Central Asia. United Nations Development Programme.

27. UNESCO (2021) Youth of Central Asia: Challenges for Peacebuilding – A Comprehensive Research Review. Paris: UNESCO.

28. United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2024) World Urbanization Prospects: The 2024 Revision. New York: United Nations.

29. Urinboyev, R. and Eraliev, S. (2022) 'Informal civil society initiatives in non-Western societies: mahallas in Uzbekistan', Central Asian Survey, 41(3), pp. 477-497.

30. Zaitov, E. (2025) 'Mahalla transformation: from a traditional community to a social institution', Gumilyov Journal of Sociology, 152(3), pp. 54-63.

Ф.М. Ахмедова[1], Н.К. Шаумарова[2]

[1,2] Өзбекстан Ұлттық университеті, Ташкент, Өзбекстан

ӘЛЕУМЕТТІК КОНСОЛИДАЦИЯ: ЗАМАНАУИ ӨЗБЕКСТАНДА ЖАСТАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Мақалада әлеуметтік консолидация әлеуметтанулық құбылыс ретінде қарастырылады; оның мазмұны, қалыптасу тетіктері және қазіргі өзбекстандық контекстегі өзіндік ерекшеліктері нақтыланады. Э. Дюркеймнің ынтымақтастық теориясына, Ф. Теннистің Gemeinschaft–Gesellschaft ажыратуына және әлеуметтік бірігу мен әлеуметтік капитал туралы қазіргі заманғы тұжырымдамаларға сүйене отырып,

авторлар әлеуметтік консолидацияның жұмыс анықтамасын ұсынады және оны туыстас ұғымдардан ажыратады. Зерттеудің эмпирикалық негізін 2025-2026 жылдары Өзбекстан Республикасының төрт өңірінде жүргізілген, жасы 18-29 аралығындағы жастар арасындағы әлеуметтанулық сауалнама құрайды (N = 420). Мақалада қарастырылатын, жастармен жұмыс істеу шеңберін белгілейтін мемлекеттік бағдарламалар мен шетелдік модельдер жеке эмпирикалық рәсімдер ретінде емес, институционалдық және салыстырмалы контекст ретінде қарастырылады. Зерттеуде сауалнамаға қатысқан өзбек жастарының құндылық бағдарлары, рухани-ағарту ақпаратын таратудағы цифрлық арналардың жетекші рөлі, сондай-ақ – жиынтық үлестірімдер деңгейінде – махалляға берілетін жоғары символдық маңыздылық пен оның қызметіне тұрақты қатысудың салыстырмалы төмен деңгейі арасындағы айқын алшақтық анықталды. Осының негізінде мақалада жастармен жұмысты цифрлық ортаға, сондай-ақ махалля деңгейіндегі интерактивті және ерікті (волонтерлік) қызмет форматтарына бейімдеу бойынша ұсыныстар беріледі.

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік консолидация, әлеуметтік ынтымақтастық, әлеуметтік бірігу, құндылықтар, жастар, рухани-ағарту жұмысы, махалля, әлеуметтік капитал, қатысу, Өзбекстан.

Ф.М.Ахмедова[1], Н.К.Шаумарова[2]

[1,2] Национальный университет Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

СОЦИАЛЬНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИКА РАБОТЫ С МОЛОДЁЖЬЮ В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В статье социальная консолидация рассматривается как социологический феномен; уточняются её содержание, механизмы формирования и специфические особенности в современном узбекистанском контексте. Опираясь на теорию солидарности Э.Дюркгейма, различение Gemeinschaft–Gesellschaft Ф.Тённиса и современные концепции социальной сплочённости и социального капитала, авторы предлагают рабочее определение социальной консолидации и отграничивают его от смежных понятий. Эмпирическую базу исследования составляет социологический опрос молодёжи в возрасте 18-29 лет (N = 420), проведённый в 2025-2026 годах в четырёх регионах Республики Узбекистан. Государственные программы, формирующие рамки работы с молодёжью, и рассматриваемые в статье зарубежные модели трактуются как институциональный и сравнительный контекст, а не как самостоятельные эмпирические процедуры. В исследовании документируются ценностные ориентации обследованной узбекской молодёжи, ведущая роль цифровых каналов в передаче духовно-просветительской информации, а также заметный – на уровне агрегированных распределений – разрыв между высокой символической значимостью, приписываемой махалле, и сравнительно низким уровнем регулярного участия в её деятельности. На этой основе в статье предлагаются рекомендации по адаптации работы с молодёжью к условиям цифровой среды, а также по внедрению интерактивных и волонтёрских форматов на уровне махалли.

Ключевые слова: социальная консолидация, социальная солидарность, социальная сплочённость, ценности, молодёжь, духовно-просветительская работа, махалля, социальный капитал, участие, Узбекистан.

References

1. Aruqaj, B. (2023) ‘An integrated approach to the conceptualisation and measurement of social cohesion’, Social Indicators Research. doi:10.1007/s11205-023-03110-z

2. Bourdieu, P. (1986) ‘The forms of capital’, in Richardson, J. G. (ed.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood, pp. 241-258.

3. Cabinet Office, Government of Japan (2008) National Youth Development Policy (Seishōnen Ikusei Shisaku Taikō). Tokyo: Cabinet Office. Available at: https://www8.cao.go.jp/youth/english/ (Accessed: 4 August 2026).

4. Chan, J., To, H.-P. and Chan, E. (2006) ‘Reconsidering social cohesion: developing a definition and analytical framework for empirical research’, Social Indicators Research, 75(2), pp. 273-302.

5. Coleman, J. S. (1988) 'Social capital in the creation of human capital', American Journal of Sociology, 94, pp. S95-S120.

6. Dadabaev, T. (2013) 'Community life, memory and a changing nature of mahalla identity in Uzbekistan', Journal of Eurasian Studies, 4(2), pp. 181-196.

7. Dadabaev, T. (2017) 'Between state and society: the position of the mahalla in Uzbekistan', in Dadabaev, T., Ismailov, M. and Tsujinaka, Y. (eds) Social Capital Construction and Governance in Central Asia. New York: Palgrave Macmillan.

8. Djurkgejm, Je. (1996) O razdelenii obshhestvennogo truda. M.: Kanon. [in Russian]

9. Geiss, P. (2001) 'Mahallah and kinship relations: a study on residential communal commitment structures in Central Asia of the 19th century', Central Asian Survey, 20(1), pp. 97-106.

10. Ministry of Gender Equality and Family (no date) Youth Activity Policy. Seoul: Government of the Republic of Korea. Available at: https://www.mogef.go.kr/eng/am/eng_am_f007.do (Accessed: 4 August 2026).

11. Mirziyoyev, Sh. M. (2023b) Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik. Tashkent: O'zbekiston.

12. Mirziyoyev, Sh. M. (2023a) 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son «O'zbekiston – 2030» strategiyasi to'g'risida»gi farmoni.

13. Mirziyoyev, Sh. M. (2022) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 16.08.2022 yildagi PQ-353-son qarori.

14. Mirziyoyev, Sh. M. (2025) Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis and the People of Uzbekistan, 26 December 2025. Tashkent: President of the Republic of Uzbekistan. Available at: https://president.uz/en/lists/view/8834 (Accessed: 8 August 2026).

15. National Institution for Youth Education (no date) About NIYE: youth development through experiential activities. Tokyo: NIYE. Available at: https://www.niye.go.jp/english/ (Accessed: 4 August 2026).

16. National Youth Council Singapore (no date) Youth Corps Singapore. Singapore: National Youth Council. Available at: https://youthcorps.nyc.gov.sg/ (Accessed: 4 August 2026).

17. National Youth Policy Institute (no date) About NYPI. Seoul: NYPI. Available at: https://www.nypi.re.kr (Accessed: 4 August 2026).

18. Parsons, T. (1951) The Social System. Glencoe: The Free Press.

19. Pew Research Center (2024) Global Attitudes Survey: Trust in Society Report. Washington, DC: Pew Research Center.

20. Putnam, R. D. (2000) Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.

21. Schiefer, D. and van der Noll, J. (2017) 'The essentials of social cohesion: a literature review', Social Indicators Research, 132(2), pp. 579-603.

22. Sievers, E. W. (2002) 'Uzbekistan's mahalla: from Soviet to absolutist residential community associations', Journal of International and Comparative Law at Chicago-Kent, 2, pp. 91-158.

23. Starr, S. F. (ed.) (2024) Worldviews of Youth: Central Asia, Mongolia, the Caucasus, and Afghanistan. Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

24. Tönnies, F. (2002) Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft). Translated from German by D. V. Sklyadnev. St Petersburg: Vladimir Dal.

25. Kholbekov, A. Zh., Tăraev, Sh., Azimova, F. et al. (2018) The Role of Cultural and Moral Values in the Democratisation of Society in Uzbekistan. Tashkent: Muharrir.

26. UNDP (2021) Civic Participation of Youth in the Digital World: Europe and Central Asia. United Nations Development Programme.

27. UNESCO (2021) Youth of Central Asia: Challenges for Peacebuilding – A Comprehensive Research Review. Paris: UNESCO.

28. United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2024) World Urbanization Prospects: The 2024 Revision. New York: United Nations.

29. Urinboyev, R. and Eraliev, S. (2022) 'Informal civil society initiatives in non-Western societies: mahallas in Uzbekistan', Central Asian Survey, 41(3), pp. 477-497.

30. Zaitov, E. (2025) 'Mahalla transformation: from a traditional community to a social institution', Gumilyov Journal of Sociology, 152(3), pp. 54-63.

Information about the authors

Akhmedova F.M. – corresponding author, PhD, Associate Professor in Social Sciences, Faculty of Social Sciences, National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Shaumarova N.K. – PhD candidate, National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Авторлар туралы мәлімет

Ахмедова Ф.М. – хат-хабар авторы, PhD, әлеуметтік ғылымдар бойынша доцент, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Өзбекстан Ұлттық университеті, Ташкент, Өзбекстан

Шаумарова Н.К. – PhD докторант, Өзбекстан Ұлттық университеті, Ташкент, Өзбекстан

Сведения об авторах

Ахмедова Ф.М. – автор для корреспонденции, PhD, доцент по социальным наукам, факультет социальных наук, Национальный университет Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Шаумарова Н.К. – соискатель PhD, Национальный университет Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.51.67
Ғылыми мақала

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-22-45

КЕЛІН БЕЙНЕСІ – ҰРПАҚАРАЛЫҚ НОРМАТИВТІК КОНСТРУКТ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАУ

Ш.Е. Джаманбалаева[1], Р.С. Саутбаева*[2]

[1] Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің «Философия, саясаттану және діntану институты», Алматы, Қазақстан
[2] Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

*E-mail: [1]dsholpan1971@gmail.com, *[2] sautbaevarima@gmail.com*

Аңдатпа. Мақалада «келін бейнесі» ұғымы ұрпақаралық нормативтік құрылым ретінде ұсынылып, әлеуметтанулық тұрғыдан тұжырымдалады. Зерттеудің өзектілігі – қазіргі Қазақстанның қалалық отбасыларында келін бейнесінің нормативтік-реттеушілік маңызының сақталуымен айқындалады. Алайда білім алу, жұмысқа орналасу, бөлек тұру және дербестікке ұмтылу мүмкіндіктерінің артуымен келін бейнесінің де мазмұны күрделене түсуде. Мақаланың мақсаты – келін бейнесін қайын жұртының алдындағы мәртебесі, міндеттері, мінез-құлық формалары және автономия шекаралары туралы нормативтік көріністер жүйесі ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін аналитикалық модельді әзірлеу. Әдістемелік тұрғыдан алғанда, жұмыс интегративті әдебиетке шолу жасауға және аффиналдық туыстық, отбасылық міндеттер, гендерлік еңбек, нормалардың ұрпақаралық берілуі, патриархалдық билік және отбасының қалалық трансформациясы зерттеулерінің тұжырымдамалық синтезіне негізделген. Мақалада рөл, мәртебе, келін бейнесі және ұрпақаралық түсініктер арасындағы тұжырымдамалық айырмашылық ұсынылады; келін бейнесінің жұмыс анықтамасы; жеті өлшемді қамтитын көп өлшемді модель, нормативтік қабаттасу механизмі; болашақ эмпирикалық зерттеулерге арналған операционалдық матрица. Мақаланың ғылыми үлесі «келін бейнесі» ұғымын мәдени-сипаттамалық түсіндіруден әлеуметтанулық талдау деңгейіне көшіруде жатыр. Модельдің практикалық маңыздылығы оның сұхбат нұсқаулықтарын, сандық көрсеткіштерді және Қазақстандағы қалалық отбасылардағы ұрпақтарды салыстырмалы талдауды әзірлеуде қолданылуында жатыр.

Негізгі ұғымдар: келін бейнесі, келін, қалалық отбасы, ұрпақаралық түсініктер, нормативтік конструкт, отбасы иерархиясы.

Түсті: 23.05.2026; Жөнделді: 06.08.2026; Мақұлданды: 28.09.2026; Онлайн қолжетімді: 30.09.2026

*хат-хабар авторы

Кіріспе

Қазіргі заманғы отбасының трансформациясы, некелік тәжірибедегі, үй шаруашылығы құрылымындағы және отбасылық міндеттерді бөлудегі өзгерістермен қатар, отбасы мүшелерінің мінез-құлқын, мәртебесін және моральдық жауапкершілігін реттейтін нормативтік бейнелердің қайта анықталуымен қатар жүреді. Туыстық, гендер, ұрпақ иерархиясы және әлеуметтік күтулермен қиылысатын мәдени ерекше отбасылық позициялар ерекше маңызға ие болуда. Қазақстан қоғамында осындай позициялардың бірі – келін неке арқылы күйеуінің туыстық жүйесіне енген тұрмысқа жаңа шыққан әйел.

Келін бейнесін ғылыми талдаудың өзектілігі бұл санаттың отбасылық өмірде жоғары нормативтік маңыздылығын сақтап қалуымен байланысты, бірақ оның мазмұны барған сайын даулы болып барады. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми деректеріне сәйкес (2024-2025 жж.), елдегі еңбекке қабілетті әйелдердің жұмыспен қамтылу деңгейі (65%-дан астам) мен олардың арасындағы жоғары білімділер үлесінің артуы қалалық әйелдердің экономикалық дербестігін күшейтуде. Бұл үрдіс қазіргі қалалық ортада жастардың гендерлік теңдікке, некелік серіктестікке және отбасылық рөлдерге көзқарасының трансформациясына ықпал етуде (Toktarbekova, 2026), бірақ онымен қатар ақысыз үй еңбегі мен «екінші ауысым» жүктемесін де сақтап отыр (Seidumanova et al., 2026). Сонымен бірге, соңғы заманауи эмпирикалық зерттеулер көрсеткендей, қалалық отбасыларда жастардың автономияға ұмтылысы өскенімен, экономикалық және инфрақұрылымдық факторларға байланысты көп ұрпақты бірге тұру тәжірибесі кең таралған құбылыс болып қала береді (Kabylova, 2025; Barsukova, 2024). Сондықтан қалалық отбасыларда үлкендерді құрметтеу, күйеуінің отбасына бейімделу және отбасылық беделді сақтау сияқты дәстүрлі күтулер жас отбасылардың автономиясы туралы заманауи түсініктермен қатар өмір сүреді. Осылайша, келін бейнесі – тұрмысқа жаңа шыққан әйелдің қандай болуы керектігін және оның мінез-құлқының қолайлылығын анықтайтын бағалаулар мен күтулердің күрделі жүйесі ретінде қызмет етеді.

Халықаралық әлеуметтануда осыған ұқсас нормативтік ұғымдар гендерлік идеология (Davis and Greenstein, 2009), отбасылық міндеттемелер шеңбері (Finch and Mason, 1992) және гендерлік тәртіпті орындау (West and Zimmerman, 1987) тұжырымдамалары аясында қарастырылып келді. Сондай-ақ отандық және аймақтық зерттеулерде де келіннің әлеуметтік мәртебесі мен дәстүрлі рөлдері сипатталған (Meirmanova et al.,2020; Zhussipbek and Nagayeva, 2021). Бұл зерттеуде ұсынылып отырған тәсіл келін бейнесін тек белгілі бір отбасылық рөл немесе жеке өмірлік тәжірибе шеңберінде шектемей, оның мәртебелік, еңбектік, символдық биліктік, моральдық және дербестік өлшемдерін біріктіретін көпөлшемді нормативтік конструкт ретінде қарастырады. Осындай әдіснамалық шеңбер келінге қойылатын заманауи талаптарды нормативтік қабаттасу механизмі арқылы бірыңғай аналитикалық модельге біріктіреді. Ауылдық контексте келін бейнесі көбіне дәстүрлі сипатқа ие болып, қауымдастықтың тікелей бақылауы мен үй еңбегі арқылы жүйеленсе, қалалық ортада бұл феномен айтарлықтай трансформацияға ұшырайды. Қазақстандағы урбанизация үдерісінің басты ерекшелігі – ол дәстүрлі нормаларды түбегейлі жоймай, керісінше олардың заманауи құндылықтармен бірге өмір сүруінде. Осы қайшылықты әрі күрделі құбылыс қала келінінің бейнесін дербес әлеуметтанулық зерттеу нысанына айналдырады.

Қазақ отбасының мәдениеті бұл мәселенің өзектілігін айқындай түседі. Ғылыми еңбектерде қазақ қоғамында неке тек екі адамның одағы ғана емес, әйелдің күйеуінің әулетіне және туыстық қатынастарына қосылып, енуі ретінде де түсіндіріледі.

Қазақ қоғамындағы келін мәртебесіне бағытталған зерттеулер, оның құрмет көрсету, күйеуінің отбасына бейімделу, сөйлеу әдебін сақтау және отбасы иерархиясына ену жөніндегі қалыптасқан күтулермен сабақтасатынын көрсетеді (Meirmanova, Baudiyarova and Abashin, 2020; Suleimen, 2019).

Орталық Азия бойынша зерттеулер сонымен қатар келіннің мәртебесін құрылымдық бағыныштылық, отбасылық бақылау және нормативтік қысым түрлерімен байланыстыруға болатынын көрсетеді (Zhussipbek and Nagayeva, 2021). Сонымен қатар, Қазақстан бойынша заманауи деректер көп ұрпақты өмір сүрудің қосарлы функцияны орындай алатынын көрсетеді: жас отбасын қолдауды қамтамасыз ету және бір мезгілде жас әйелдердің жеке кеңістігіне тәуелділікті, бақылауды және шектеуді күшейту (Kabylova, 2025). Алайда мұндай зерттеулерде (Kabylova, 2025) негізінен ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас пен бірге тұру жағдайына байланысты жас әйелдердің өмір сапасы мен тұрмыстық тәжірибесі талданғанымен, келіннің

қоғамдық немесе ұрпақаралық бейнесі арнайы зерттеу нысаны ретінде алынбайды. Осыған байланысты бұл мақалада келіннің жеке өмірлік тәжірибесін қарастыратын бағыттар мен келін туралы нормативтік түсініктерді талдайтын концептуалды шеңбер бөлек қарастырылады. Үйлену тойлары, өз кезегінде, туыстық міндеттемелер, өзара алмасулар және беделге жауапкершілік жүйесімен байланысты болып қала береді (Barsukova, 2024). Ал қазақ отбасындағы әйел орнының тарихи динамикасы мен әлеуметтік-құқықтық мәртебесі отандық ғылымда арнайы талдау тапқан (Shashayeva et al., 2023). Сонымен қатар, XIX ғасыр дереккөздері некелік нормалар мен қалыңмал институтын отбасылық иерархияны айқындайтын басты механизм ретінде көрсетеді (Baudiyarova, Meirmanova and Yegizbayeva, 2026).

Халықаралық әдебиеттерде, атап айтқанда P.Cotterill (1994), H.Z. Lapota (1999), D. Kandioty (1988) мен Zuo (2009) еңбектерінде келін мәртебесінің құрылымдық тұрғыдан күрделі әрі сипаты тұрақсыз екені ашып көрсетіледі. Келін отбасына қан туыстығы арқылы емес, аффиналдық (некелік) байланыспен енеді. Бұл оның туыстық жүйеде отбасының толық мүшесі ретінде толыққанды қабылдауына белгілі бір дәрежеде шарттылық пен белгісіздік сипатын береді (P. Cotterill, 1994, H.Z. Lapota, 1999). Осыған байланысты келіннің отбасылық құрылымға сіңісуі оның күнделікті рөлдік міндеттерді орындауы, үлкендер тарапынан институционалдық танылуы және отбасылық келіссөздер процесі арқылы үздіксіз қайта бекітіліп отырады. Дегенмен, қазіргі эмпирикалық әлеуметтанулық зерттеулер (мысалы Turner et al., 2006; Zhussipbek and Nagayeva, 2021; Meirmanova et al.,2020) бұл мәртебенің көбіне жекелеген аспектілерін талдаумен шектеледі: ене мен келіннің арақатынасы, үй шаруасындағы еңбек, қарттарға күтім жасау, патриархалдық бақылау немесе ұрпақаралық шиеленістер. Бұл зерттеулер келіндік позицияның белгілі бір бөлшектерін (рөлін, міндетін немесе қақтығыстарын) қарастырғанымен, оларды бірыңғай нормативтік, бағалаушылық және символдық өлшемдерді біріктіретін дербес келін бейнесін аналитикалық концепт ретінде жүйелеу әлі де жеткілікті түрде сарапталмаған деген болжам жасауға мүмкіндік береді.

Негізгі зерттеу алшақтығы осы жерде туындайды. Бір жағынан, бұл зерттеулерде келін рөлі, күйеуінің отбасымен өзара қатынасы, отбасылық міндеттері, гендерлік қамқорлық тәжірибесі және нормалардың ұрпақаралық берілуі мәселелері қамтылған. Екінші жағынан, келін бейнесін ұрпақаралық деңгейде жаңғырып отыратын идеялар, нормативтік күтулер мен бағалаулар деңгейі тереңдетуді қажет етеді. Айта кету керек, мақалада ұсынылған ұрпақаралық нормативтік конструкт түсінігі мен ұрпақтар арасындағы ықтимал айырмашылықтар әзірше теориялық-аналитикалық болжам мәртебесіне ие және олар келешектегі эмпирикалық зерттеулер барысында толық тексерілетін болады. Басқаша тұрғыдан алғанда, зерттеу қызығушылығы тек келіннің қызметтері мен міндеттерін емес, әртүрлі ұрпақ өкілдерінің «жақсы келін» туралы түсініктерін, оған тән қасиеттер, міндеттер мен мінез-құлық үлгілері арқылы қалай бағалайтынын талдауға бағытталуы керек. Зерттеу нысаны ретінде дәл қалалық отбасылардың таңдалуы кездейсоқ емес: қалалық орта – дәстүрлі отбасылық күтулер мен заманауи модернизациялық үдерістердің (жоғары білім алу, әйелдердің еңбек нарығына жаппай араласуы, тұрғын үй автономиясына ұмтылыс, некедегі жеке тұлғалық мүдделердің артуы) өзара ең қарқынды тоғысатын әлеуметтік кеңістігі болып табылады. Ауылдық жерлерде келін рөлі көбіне жергілікті қауымдастықтың тікелей бақылауымен дәстүрлі қалыпта сақталса, қала жағдайында келін бейнесі дәстүр мен заманауилықтың нормативтік қабаттасуы есебінен күрделене түседі. Қазіргі қалалық ортада жастардың гендерлік теңдікке, отбасылық рөлдерге және некелік серіктестікке көзқарасы айтарлықтай трансформацияға ұшырап, дәстүрлі мен заманауи құндылықтардың қатар өмір сүруімен сипатталады (Toktarbekova, 2026). Сондықтан қалалық отбасылар ұрпақаралық түсініктердің трансформациясы мен нормативтік қайшылықтарды талдауға ең айқын әлеуметтанулық орта болып табылады. Осыған орай, бұл мақаланың мақсаты – қалалық отбасылар контексінде «келін бейнесін» ұрпақаралық нормативтік конструкт ретінде әлеуметтанулық тұрғыдан негіздеу. Аталған мақсатқа жету үшін, мақалада үш зерттеу міндеті айқындалды. Біріншіден, мақалада келін бейнесін тек рөл мен мәртебеден бөлек, дербес әлеуметтанулық категория ретінде талдау қажеттілігі дәлелденеді. Екіншіден, зерттеуде келін бейнесін талдауға мүмкіндік беретін өлшемдер нақтыланады: мәртебелік-туыстық, нормативтік-идеалды, мінез-құлықтық-еңбектік, коммуникативтік-символдық, иерархиялық-биліктік, моральдық-бағалаушылық пен автономды-модернизациялық. Үшіншіден, қала отбасыларындағы келін бейнесі туралы ұрпақаралық түсініктерді эмпирикалық зерттеуге арналған тұжырымдамалық модель ұсынады.

Мақаланың ғылыми жаңалығы «келін бейнесі» ұғымын мәдени-сипаттамалық түсіндіруден әлеуметтанулық талдауға аударуында жатыр. Келін бейнесі туыстықтың, гендерлік тәртіптің, отбасылық биліктің және ұрпақаралық қарым-қатынастардың трансформациясын зерттеуге арналған аналитикалық категория ретінде қарастырылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің теориялық әрі тұжырымдамалық негізін қалыптастыру үшін әдебиеттерді жүйелі іріктеу процедурасы жүзеге асырылды. Әдебиеттерді іздеу 2025 жылғы желтоқсан мен 2026 жылғы қаңтар аралығында жүргізіліп, 1987-2026 жылдар аралығындағы жарияланымдарды қамтыды, басты назар соңғы 10-15 жылда жарық көрген эмпирикалық және теориялық еңбектерге аударылды. Зерттеу материалы Scopus, Web of Science, Google Scholar және eLIBRARY халықаралық әрі аймақтық деректер базаларында «kelin status», «daughter-in-law role», «intergenerational relations», «gender ideology», «doing gender», «family obligations», «kin work», «care work», «emotional labor», «urban family Kazakhstan» сияқты түйінді сөздер мен олардың қазақ және орыс тілдеріндегі баламалары арқылы жинақталды.

Бастапқы іздеу кезеңінде тақырыпқа қатысты барлығы 412 жарияланым анықталды. Қайталанатын еңбектерді (127 дубликат) алып тастағаннан кейін, 285 мақаланың атаулары мен аннотациялары жүйелі сүзгілеуден өтті. Алдын ала бағалау барысында тақырыпқа сай келмейтін 215 еңбек талдаудан шығарылып, 70 мақаланың толық мәтіні критерийлер бойынша сарапталды. Дереккөздерді іріктеу мен алып тастауда нақты белгіленген шарттар басшылыққа алынды.

Еңбектерді таңдап алу талаптары ретінде келін бейнесін, отбасындағы билік қатынастарын, туыстық мәртебені, гендерлік еңбекті, ұрпақаралық нормаларды және қалалық отбасы трансформациясын талдаған теориялық әрі эмпирикалық зерттеулер, рецензияланатын академиялық журнал мақалалары мен монографиялар, сондай-ақ Орталық Азия мен Қазақстан контекстін қамтитын немесе іргелі теориялық негіз болып табылатын еңбектер белгіленді.

Талдаудан шығару шарттары ретінде отбасы әлеуметтануынан тыс жазылған концептуалды емес жалпы демографиялық және экономикалық шолулар, рецензияланбайтын публицистикалық материалдар, келіндік мәртебені қамтымайтын тар медициналық зерттеулер мен мазмұны қайталанатын еңбектер қарастырылды.

Осы іріктеу процедурасының нәтижесінде соңғы академиялық талдау корпусына 39 негізгі дереккөз енгізілді. Іздеу кезеңі, сандық көрсеткіштер, барлық талаптар мен іріктеу шарттары ашық көрсетілгендіктен, бұл іздеу алгоритмін басқа зерттеушілер де дәлдікпен қайталай алады.

Әдістемелік тұрғыдан мақала тұжырымдамалық синтезге негізделген интегративті әдебиеттерге шолуға негізделген (1-сурет). Интегративті шолу әртүрлі, бірақ өзара байланысты салалардан алынған зерттеу нәтижелерін біріктіруге мүмкіндік береді және сондықтан тұжырымдамалық жұмыс үшін өнімді құрал болып табылады (Snyder, 2019). Бұл зерттеуде H. Snyder (2019) ұсынған интегративті әдебиеттер шолуының методологиялық циклі толықтай жүзеге асырылды. Шолуды жоспарлау кезеңінде «келін бейнесін» әлеуметтанулық тұрғыдан концептуализациялау, оның негізгі өлшемдері мен ұрпақаралық нормативтік күтулерге қатысты зерттеу сұрақтары айқындалып, шолудың тұжырымдамалық шеңбері бекітілді. Іздеу және іріктеу кезеңінде жоғарыда баяндалған іздеу алгоритмі мен еңбектерді таңдап алу және талдаудан шығару шарттарына сәйкес ғылыми дереккөздер сүзгіленіп, талдау корпусы қалыптастырылды. Деректерді талдау кезеңінде іріктелген еңбектердегі келіндік рөл, гендерлік иерархия, отбасылық еңбек және ұрпақаралық бағалаулар бойынша концептуалды категориялар жинақталып, тақырыптық сұрыптау жасалды. Соңғы нәтижелерді синтездеу кезеңінде белгіленген өлшемдер бойынша «келін бейнесінің» бірыңғай көпөлшемді тұжырымдамалық моделі құрастырылып, теориялық синтез ұсынылды (1-сурет). Осылайша, бұл әдіснама интегративті шолудың барлық жүйелі кезеңін толық қамтиды.

Модельді құрудың жалпы логикасы 1-суретте көрсетілген. Алдымен теориялық тұрғыдан маңызды дереккөздер корпусы құрастырылады, содан кейін әдебиет тақырыптық кластерлерге топтастырылады, содан кейін тұжырымдамалық синтез орындалады.

1-сурет. Келін бейнесінің теориялық және тұжырымдамалық зерттеуінің дизайны

Ескерту: Сурет зерттеу процедурасының логикалық-тұжырымдамалық визуализация әдісін қолдану арқылы салынған. Схемада көрсетілген тұжырымдамалық байланыстар мен көрсеткіштер әзірше теориялық-аналитикалық болжам мәртебесіне ие болып, кейінгі эмпирикалық зерттеулер барысында тексеріледі.

Соңғы нәтиже екі жақты: теориялық тәсіл – келін бейнесінің моделі және әдіснамалық тәсіл – әрі қарай эмпирикалық зерттеулерге жарамды индикаторлар мен матрицалар жүйесі.

Талдауға арналған әдебиеттер теориялық өзектілікке негізделіп таңдалды. Іздеу келін бейнесін тұжырымдау үшін қажетті негізгі зерттеу бағыттарын анықтауға және оларды қалалық отбасылардағы келін бейнесі туралы ұрпақаралық түсініктер бойынша әрі қарай эмпирикалық зерттеулерге жарамды аналитикалық өлшемдер жүйесіне айналдыруға бағытталған. Корпусқа келін бейнесінің бір немесе бірнеше компоненттерін зерттейтін дереккөздер кірді: отбасына енуі, нормативтік күтулер, отбасылық міндет, жұмыс жүктемесі, коммуникативтік тәжірибелер, билік, моральдық бағалау, автономия, нормалардың ұрпақаралық берілуі немесе отбасының қалалық трансформациясы.

Дереккөздерді таңдаған кезде олардың пәндік бағыты ескерілді. Отбасы, туыстық, гендер, ұрпақаралық қатынастар және отбасылық тәжірибелердің қалалық трансформациясы бойынша әлеуметтанулық және пәнаралық зерттеулерге басымдық берілді. Байланысты салалардағы дереккөздер тек «келін бейнесі» тұжырымдамасын аналитикалық санат ретінде дамытуға тікелей қатысты болған жерлерде ғана енгізілді.

Қазақстан мен Орталық Азия бойынша зерттеулерге ерекше назар аударылды. Корпусқа некелік тәжірибелерді, келін мәртебесін, көп ұрпақты тұруды, отбасылық міндеттемелерді, үйлену тойларын, сөйлеу этикеттерін және отбасы иерархиясының құрылымы мен көріністерін зерттейтін еңбектер қамтылды. Аталған деректер контекстік материал қызметін атқарып, халықаралық теорияның ұстанымдарын Қазақстандағы қалалық отбасы тәжірибелері ерекшеліктерімен талдауға мүмкіндік береді.

Дереккөздерді іріктеуде қосымша критерийі ретінде зерттеу мақсаты мен әдіснамасының сәйкестігі ескерілді. Талдауға теориялық санаттан нақты өлшемдерге, яғни айнымалылар мен көрсеткіштерге айналдыруға негіз болатын еңбектер кірді. Атап айтқанда, мәртебелік-туыстық өлшемді анықтауға аффиналдық туыстыққа арналған еңбектер қолданылды; мінез-құлықтық-еңбектік пен моральдық-бағалаушылық өлшемдер үшін отбасылық жауапкершілік және көрінбейтін еңбек туралы әдебиеттер

пайдаланылды; ал нормалардың ұрпақаралық берілуін зерттеу ұрпақтар арасындағы айырмашылықтардың түсіндірме матрицасын құру үшін пайдаланылды. Зерттеу шеңбері жоқ публицистикалық, тексерілмейтін және таза нормативтік мәтіндер корпустан алынып тасталды. Келін бейнесін туыстыққа, гендерге, билікке, отбасылық міндеттерге немесе ұрпақтар арасындағы қатынастарға аналитикалық байланыссыз тек бағалау немесе моральдық логика арқылы зерттейтін материалдар да алынып тасталды.

Талдау процедурасы бірнеше кезеңнен тұрды: тұжырымдамалық мәселені анықтау; әдеби корпус құру; теориялық маңыздылығына негізделген дереккөздерді таңдау; дереккөздерді аналитикалық кластерлерге топтастыру; «келін рөлі», «келін мәртебесі», «келін бейнесі» және «келін бейнесі туралы ұрпақаралық түсініктер» ұғымдарын ажырату; көп өлшемді модель құру; және эмпирикалық зерттеу үшін операциялық матрицаны әзірлеу.

Қолданылған аналитикалық әдістерге тұжырымдамалық талдау, теориялық тәсілдерді салыстырмалы талдау, әдебиетті сапалық тақырыптық кодтау, өлшемдерді типтеу және нәтижелерді схемалау кірді.

Әдебиеттер корпусын сапалық тақырыптық кодтау V. Braun and V. Clarke (2006) ұсынған тематикалық талдау методологиясына сәйкес, дедуктивті теориялық негіздер мен индуктивті эмпирикалық ізденістерді ұштастыру арқылы жүзеге асты. Талдау барысы ашық, остік және селективті кодтаудың үш кезеңін қамтыды.

Бұл талдау нәтижесінде «келін бейнесін» сипаттайтын 7 негізгі тақырыптық өлшем айқындалды. Бұл өлшемдер алдын ала шектеулі түрде белгіленбей, классикалық теориялық концепциялар (P. Cotterill, H.Z. Lopata, C. West and D. Zimmerman, N. Davis and B. Greenstein, D. Kandiyoti) мен Орталық Азия және Қазақстан контекстін зерттеген заманауи еңбектерді (A. Suleimen, G. Meirmanova, D. Zhussipbek, A. Kabylova) сараптау барысында қалыптасты.

Айқындалған 7 аналитикалық өлшемге мыналар жатқызылды: туыстық мәртебе (қайын жұртпен қарым-қатынас және әулетке сіңісу), нормативтік-идеалды сипат (мәдени күтулер мен моральдық бейне), мінез-құлықтық-еңбектік аспектілер (өтелмейтін үй еңбегі, күтім жасау, эмоционалдық және когнитивтік еңбек), коммуникативтік-символдық реттеу (ізеттілік этикеті мен бағыныштылық мінез-құлқы), иерархиялық-биліктік қатынастар (ененің билігі мен құрылымдық бағыныштылық), моральдық-бағалаушылық элементтер (ұрпақаралық бағалау, отбасы абыройы) және автономды-модернизациялық бағыттар (жоғары білім, еңбек нарығына араласу, жеке субъектілік).

Егер бір жарияланым бірнеше тақырыпқа сәйкес келсе, ол тиісті категориялар бойынша қатар кодталды. Тұжырымдамалық модельдің сенімділігі авторлар арасындағы сәйкестікті тексеру, классикалық теориялармен кросс-салыстыру және Қазақстандағы қалалық отбасылардың қазіргі шынайы болмысына сәйкестігін сараптамалық бағалау арқылы расталды.

Нәтижелер мен талқылау

Келін бейнесін зерттеудің теориялық негізі

Келіннің әлеуметтанулық талдауы отбасылық өмірдің бірнеше деңгейлерін қарастыра алатын теориялық негізді қажет етеді. Келінді тек дәстүрлі міндеттерді атқарушы ретінде қарастыру келін бейнесі туралы ұрпақаралық түсініктердің көпдеңгейлі сипатын толық ашпайды. Келіннің ұстанымы әйелдің күйеуінің отбасына кіруімен, еңбек пен қамқорлықтың гендерлік бөлінуімен, ақсақалдардың беделімен, мінез-құлықты моральдық бағалауымен және әртүрлі ұрпақтардың отбасылық міндеттерді, құрмет пен автономияны қалай түсінетінімен байланысты. Сондықтан, біздің зерттеуіміздің теориялық негізі туыстық, гендерлік, отбасылық міндеттер, ұрпақаралық қарым-қатынастар және отбасының қалалық трансформациясын зерттеудің қиылысында қалыптасады.

Бастапқы нүктелердің бірі – туыстық, яғни неке арқылы пайда болатын туыстық әлеуметтануы. Қандас туыстықтан айырмашылығы, туыстармен неке арқылы қарым-қатынас жақындық, жауапкершілік және өзара үміттер шекараларын күрделірек келіссөздер жүргізуді талап етеді. H. Z. Lopata (1999) некедегі туыстар отбасында ерекше орын алатынын атап көрсетеді: олар отбасы жүйесіне кіреді, бірақ олардың оған тиесілілігі қандас туыстарға қарағанда онша айқын емес және тұрақты емес. P. Cotterill (1994) аналар мен келіндер арасындағы қатынастарды зерттей келе, шиеленістердің жеке мінез-құлық сәйкессіздігінен ғана емес, сонымен бірге сол қатынастарды реттейтін ережелер мен міндеттердің айқын болмауынан туындайтынын атап өтті. Мұнда қарым-қатынастың дәрежесіне, жас отбасы өміріне араласу, оларға көмек

беру және автономияның бөлінуіне байланысты қарастырылады. Аталған тәсіл біздің зерттеуіміз үшін маңызды, өйткені ол келін мәселесінде тек отбасылық шиеленіс ауқымында ғана емес, ережелер, міндеттер, күтулер, отбасылық шекаралар тұрғысынан талдауға мүмкіндік береді. Келін күйеуінің отбасына формальды түрде ғана еніп қоймай, сол отбасында мойындалуы, туыстық қатынастардың нығаюы және өз орнының орнығуы арқылы отбасының толық мүшесі ретінде қарастырылады. Келін отбасының толық мүшесі ретінде қабылдануы тек жеке эмоционалдық қатынастың нәтижесі емес, оның туыстар арасында мойындалуы, бекітілуі және танылуы арқылы қалыптасады. Келіннің неке арқылы күйеуінің әулетіне енуі мен мойындалу шарттылығы дәстүрлі туыстық жүйеден бастау алып, жекелеген заманауи қалалық отбасылар тәжірибесінде де байқалады (Baudiyarova, Meirmanova and Yegizbayeva, 2026). Зерттеудің теориялық негізінің тағы бір бөлігі гендерді әлеуметтік құрылым тұрғысынан түсіндірілумен байланысты. B.R. Risman (2004) гендерді жеке, интеракциялық және институционалдық деңгейлерде қатар көрініс табатын әлеуметтік құрылым ретінде сипаттайды. Оның бұл тұжырымдамасы гендерлік күтулерді тек жеке адамның жеке қалаулары емес, нормаларда, қарым-қатынастарда, отбасының институционалдық құрылымдарында орныққан тәртіп ретінде қарауға мүмкіндік береді. C. West and D. Zimmerman (1987) бойынша гендер тұрақты қалыптасқан қасиет емес, ол күнделікті әрекеттесу аясында өндірілетін және бағаланатын әрекеттер жиынтығы ретінде талданады. Отбасылық қатынаста еңбек ету, қамқорлық жасау, құрмет көрсету, эмоцияны бақылау, шешім шығару құқығы бейтарап емес, ол гендерлік тәжірибе ретінде қабылданады. Осылайша, бұл тәжірибелер гендерлік мағынаға ие болып, әйелге немесе ер адамға тән әлеуметтік тұрғыдан қабылданған мінез-құлық туралы түсініктер бөлігіне айналады. Некеден кейін қалыптасатын отбасылық рөлдер үшін бұл логика ерекше мәнге ие. Себебі, әйел жаңа отбасылық өмірдің күнделікті міндеттері мен күтулеріне тап болады. Келінге қатысты күтулер оның қандай әрекет істейтінін ғана емес, оны қалай орындайтынымен маңызды: сөйлеу әдебі, сабырлығы, үй шаруасына қатысуы, бейімделуі бағалау нысанына айналады. J. Finch and J. Mason (1992) отбасылық міндеттемелерді қатаң бекітілген ереже емес, нормативтік күтулер мен жауапкершілік арқылы қалыптасатын әлеуметтік тәжірибе ретінде қарастырды. Бұл міндеттер «дұрыс» мінез-құлық туралы түсініктер арқылы, күнделікті қарым-қатынастар барысында қайта айқындалады. Көп жағдайда бұл отбасылық міндеттемелер ресми ережелер емес, қарым-қатынас кезінде моральдық нормалар ретінде көрінеді: көмек беру, отбасылық байланысты сақтау, құрмет көрсету. Осы тұрғыдан алғанда, отбасылық міндеттемелерді орындамау әрдайым олардан бас тарту емес, моральдық жауапкершіліктің кемшілігі ретінде бағаланады. Ал заманауи қалалық отбасыларда әйелдердің кәсіби және цифрлық белсенділігі артқанымен, үй шаруасы, бала күтімі мен туыстық міндеттерді атқару сияқты ақысыз екінші ауысым жүктемесі сақталып отыр (Seidumanova et al., 2026).

Туыстық еңбекке қатысты зерттеулер отбасын сақтау үшін үздіксіз еңбекті жалғастыру керек екендігін айқындайды. C.J. Rosenthal (1985) туыстық байланысты қолдау мен сақтау отбасылық еңбектің ерекше түрі ретінде сипаттап, бұл жұмыс көбіне әйелдерге жүктелетінін атап өтеді. M. di Leonardo (1987) бойынша туыстықты сақтау еңбегі көбіне отбасылық отырыстар, кездесулер, құттықтаулар, мерекелерді бірге өткізу, яғни отбасының символдық тұтастығын ұйымдастыру арқылы жүзеге асады. Бұл еңбек көзге көрінбейді, алайда дәл осы еңбек отбасының желісі ретінде жалғасын табуына мүмкіндік береді. Бұл еңбектің көрінбейтін қыры, эмоционалдық және когнитивтік еңбек тұрғысында талдауға ерекше айқындалады. A.R. Hochschild (1979) эмоциялық еңбек тұжырымдамасы енгізіп, эмоциялар әлеуметтік нормалармен реттелетін отбасындағы қарым-қатынастың маңызды бөлігі деп көрсетті. A. Daminger (2015) когнитивтік еңбек отбасылық өмірді жоспарлау, ұйымдастыру, шешім қабылдау, отбасылық міндеттердің орындалуын қадағалау процестері арқылы түсіндіреді. Бұл тәсіл отбасылық еңбек ұғымын тамақ пісіру мен үй жинау, күтім жасаудан кеңірек екенін зерттеуге мүмкіндік береді.

Отбасылық билікке арналған еңбектер зерттеу үшін маңызды теориялық негізге ие. D. Kandiyoti (1988) өзінің «патриархалды келісім» тұжырымдамасында патриархалдық жүйедегі әйелдердің еңбегін бағынуштылық емес, сол тәртіпке келісу, бейімделу аясында әрекет етуі деп түсіндіреді. J. Zuo (2009) отбасылық қатынастарды тек гендерлік айырмашылықтарымен ғана емес, жас айырмашылығы мен мәртебесі отбасы иерархиясы арқылы ұйымдастырылатынын көрсетеді. Осыған орай, тәжірибесі мен мәртебесі бар әйелдер жас әйелдердің міндеттерін реттеуге үстемдік ете алады.

L. R. Fischer (1983) баланың дүниеге келуі ене мен келін арасындағы шекаралардың белгісіздігін

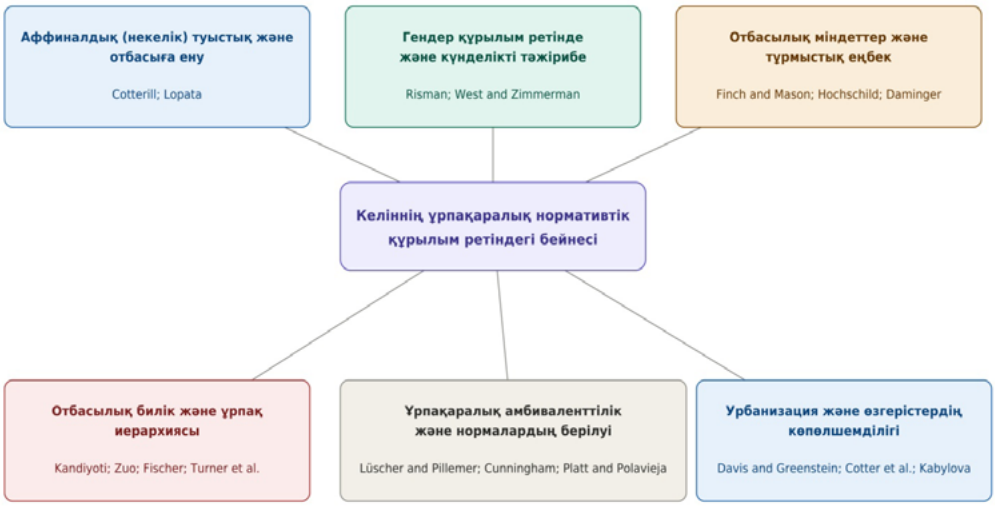
арттыра алатынын көрсетеді, себебі бұл күтімге қатысу құқығы туралы сұрақтар туғызады, тәрбиеге әсер етеді және жас жұбайлар үшін отбасылық өмір нормаларын белгілейді. M. J. Turner, C. R. Young and K. I. Black (2006) ене мен келіннің қарым-қатынасын отбасында орын табу процесі ретінде қарастырады. Мұндай қарым-қатынастарда, егер қақтығыс туындаса, сирек жағдайда тек жеке тұлғалардың қақтығысы ғана болады. Көбінесе ол танумен, бақылаумен, дауыспен және жас әйел үшін қолайлы тәуелсіздік дәрежесімен байланысты. Ұрпақтар арасындағы көзқарас бізге бұл екіжақтылықты одан да дәл сипаттауға мүмкіндік береді. K. Luscher and K. Pillemer (1998) ұрпақтар арасындағы қарым-қатынасты қарапайым ынтымақтастық немесе қақтығыс ретінде емес, қолдау, тәуелділік, міндеттемелер, шиеленіс және қарама-қайшы күтулердің үйлесімі ретінде қарастыруды ұсынады. A. E. Willson, K. M. Shuey and G. H. Elder Jr. (2003) туыстық, гендерлік және моральдық үміттер қиылысқан кезде екіұштылық әсіресе қайын ата-аналармен қарым-қатынаста айқын көрінетінін көрсетеді. Жас әйел бір мезгілде отбасы мүшесі ретінде де, мінез-құлқын әлі де бағалау қажет адам ретінде де қабылдануы мүмкін; Одан жақындық күтілуі мүмкін, бірақ оның әрекеттерін бақылау сақталады.

Гендерлік нормалардың ұрпақтан-ұрпаққа берілуін зерттеу отбасылық сенімдердің тек тікелей нұсқау арқылы ғана емес, қайта жаңғыртылатынын көрсетеді. M. Cunningham (2001), L. Platt and J. G. Polavieja (2016), F. Perales et al. (2021), сондай-ақ T. Cano and H. Hofmeister (2022) күнделікті тәжірибелердің маңыздылығына назар аударады: отбасында кім үй шаруасымен айналысады, кім басқаларға қамқорлық жасайды, кім шешім қабылдайды, кімнің уақыты құндырақ деп саналады және кім эмоционалды тәртіпке жауапты. Мұндай тәжірибелер көбінесе мәлімдемелерге қарағанда сенімдірек болғандықтан, олар арқылы жас ұрпақ тек жеке көзқарастарды ғана емес, сонымен қатар отбасы құрылымының логикасын да игереді. Сонымен қатар, нормалардың берілуі олардың механикалық қайталануын білдірмейді. Ұрпақтар бірдей сөздік қорын - құрметтеу, қамқорлық жасау, міндет, жақсы әдептілік, отбасы - қолдануы мүмкін, бірақ бұл сөздерді әртүрлі мағынада қолданады. Кейбіреулер үшін құрмет үлкендерге бағыну және отбасылық иерархияны қабылдау дегенді білдіруі мүмкін; басқалары үшін бұл сыпайылық пен өз шекараларын бұзбай, үлкендерді мойындауды білдіруі мүмкін. Ұрпақтар арасындағы талдау тек «дәстүрлі» және «заманауи» көзқарастар арасындағы айырмашылықтарды анықтауға ғана емес, сонымен қатар нормативтік санаттардың мағынасының қалай өзгеріп жатқанын зерттеуге де бағытталуы керек.

Модернизация және урбанизация туралы әдебиеттер тағы бір жеңілдетуді болдырмауға көмектеседі: қалалық орта дәстүрлі отбасылық нормаларды автоматты түрде бұзады деген идея. Гендерлік идеологияны зерттеу отбасылық саладағы өзгерістердің біркелкі емес екенін көрсетеді. S. N. Davis and T. N. Greenstein (2009) гендерлік көзқарастардың көп өлшемділігін атап көрсетеді: әйелдердің жұмыспен қамтылуын қолдау ана болу, күтім жасау және үй жұмыстарына қатысты дәстүрлі күтулермен қатар өмір сүре алады. D. A. Cotter, J. M. Hermsen and R. Vanneman (2011), сондай-ақ J. R. Pepin and D. A. Cotter (2018) білім беру, жұмыспен қамту және кәсіби өзін-өзі тану сияқты қоғамдық салаларға қатысты нормалар отбасы ішіндегі міндеттерді бөлу туралы идеяларға қарағанда тезірек өзгеретінін көрсетеді. Қалалық отбасының классикалық зерттеулері де урбанизация жағдайында туыстық міндеттемелердің жойылуы туралы қарапайым идеяны қолдамайды. E. Bott (1955, 1956) және M. Young and P. Willmott (1957) қалалық отбасылардың туыстық желілермен байланысын сақтайтынын көрсетті, дегенмен бұл байланыстарды сақтау әдістері өзгереді. Бөлек тұру, әйелдің жұмыспен қамтылуы және жас жұбайлардың тәуелсіздікке баса назар аударуы кеңейтілген отбасының күнделікті бақылауын әлсіретуі мүмкін, бірақ олар міндетті түрде моральдық күтулерді, қаржылық тәуелділік пен отбасы беделіне жауапкершілікті толықтай жоймайды.

Қазақстандық соңғы зерттеулер бұл үрдістердің ерекшеліктерін сипаттауға мүмкіндік береді. Қазақ қоғамындағы келін мәртебесіне қатысты зерттеулер үлкенге құрмет таныту, отбасы әдебін ұстану, жаңа отбасының үй шаруашылығына қосылу сияқты күтулерді сипаттайды (Meirmanova et al., 2020). Ат тергеу тәжірибесі қазақ отбасындағы иерархияны мойындаудың тілдік формасы ретінде қарастырылады (Suleimen, 2019). Орталық Азияға қатысты зерттеулер келін мәртебесінің құрылымдық осалдығын бақылау және қысыммен байланыстырады (Zhussipbek and Nagayeva, 2021). Қазақстандағы қалалық отбасыларға қатысты қазіргі зерттеулері бұл нормалардың әртүрлі жағдайларда сақталып, қайта түсіндірілетінін ашады. Көп ұрпақты отбасында тұру арқылы қолдау ала алады, бірақ жас әйелге бақылауды күшейте түседі (Kabylova,

2025). Қалалық отбасылардағы үйлену тойларының шығындары рационализациялау мен тұтыну үлгілері өзгергенімен, туыстық міндеттемелер, өзара алмасу, отбасылық беделге қатысты күтулермен байланысын сақтап тұр (Barsukova, 2024). Талданған теориялық тәсілдер келін бейнесін зерттеуге арналған ортақ аналитика

2-сурет. Зерттеудің теориялық негізі

Ескерту: Сурет дереккөздерді тақырыптық кластерлеу арқылы авторлармен құрастырылған.

Аффиналдық туыстық келіннің күйеуінің отбасына қосылуы, мойындалуы шарттарын түсінуге мүмкіндік береді. Гендерлік теориялар келінге қатысты күтулердің күнделікті қатынастар арқылы қалай бекітілетінін түсіндіреді. Көрінбейтін еңбекке қатысты зерттеулер келін бейнесіндегі күтілімдер тек физикалық еңбекпен шектелмей, эмоционалдық ұстамдылық пен туыстық үйлесімділікті қамтамасыз ету міндеттемелердің маңызды екендігін көрсетеді. Отбасылық билікке қатысты зерттеулер келін бейнесіндегі бақылау, мойындау, шешім қабылдау мәселелерді түсіндіреді, ал ұрпақаралық тәсіл әр буын арасында әртүрлі қабылданатындығын ашады. Қалалық отбасы туралы зерттеулер модернизацияның дәстүрлі күтулерді толық жоймайтынын, керісінше жаңа әлеуметтік жағдайларға бейімделе келе қайта құрылатынын көрсетеді. Аталған тәсілдер келін бейнесін әр қырынан зерттеп, оны ұрпақаралық нормативтік конструкт ретінде талдауға мүмкіндік береді. Осылайша, келін бейнесін жас үйленген әйел міндеттерімен ғана шектелмей, отбасындағы мүшелігі, күтілетін қасиеттері, отбасылық еңбегі, қарым-қатынас кезіндегі мінез-құлқы, автономия шекаралары және моральдық бағалануы туралы нормативтік түсініктер жүйесі ретінде қарастырылады. Ұсынылған бұл тәсіл келін бейнесін қазіргі Қазақстандағы қалалық отбасы, гендерлік тәртіп және ұрпақаралық қатынастар өзгерістерін түсіндіретін әлеуметтанулық санат ретінде пайымдауға негіз болады.

Келін бейнесінің тұжырымдамалық талдау нәтижелері

Мақала теориялық-тұжырымдамалық сипатта болғандықтан, нәтижелер интегративті әдебиеттен шолу, тақырыптық кластерлеу және тұжырымдамалық синтез негізінде қалыптасқан аналитикалық құрылымдар жүйесі ретінде ұсынылады. Бұл жүйе келін бейнесін эмпирикалық зерттеуге арналған тұжырымдамалық-әдіснамалық негіз ретінде айқындалады. Мақаладағы бұл аналитикалық құрылым зерттеліп отырған құбылыстың негізгі аспектілерін бір жүйеге келтіретін теориялық негізделген категория ретінде қаралады. Ұсынылған конструкт екі қызметті атқарады: «келін бейнесі» ұғымын нақтылау және қалалық отбасылардағы ұрпақаралық түсініктерді талдау үшін негіз қалыптастыру.

Тұжырымдамалық конструкт: келін рөлі, мәртебесі, бейнесі және ұрпақаралық түсініктер. Бірінші аналитикалық құрылым келінге қатысты өзара байланысты төрт санатты ажыратуға негізделген: келін рөлі, келін мәртебесі, келін бейнесі және келін бейнесі туралы ұрпақаралық түсініктер. Осы айырмашылық мәдени-сипаттамалық тәсілдерді аталған деңгейлерде біріктіретіндіктен қажет. Келін туралы әдебиеттер оның отбасындағы орны тек атқаратын қызметтерімен ғана емес, күйеуінің туыстары арасындағы мәртебесімен де анықталатынын дәлелдейді (Cotterill, 1994; Lopata, 1999).

Бұл төрт санат келіннің әртүрлі деңгейлерін анықтайды: рөл келіннің не істейтіндігін; мәртебе күйеуінің отбасындағы орнын; бейнесі оның қандай болуы керектігін және оның мінез-құлқы қалай бағаланатынын; ал ұрпақаралық түсініктер әртүрлі ұрпақтардың бұл бейнені қалай түсіндіретінін көрсетеді (1-кесте).

1-кесте. Негізгі зерттеу категориясының тұжырымдамалық сипаттамасы

Категория	**Аналитикалық мазмұны**	**Негізгі сұрақ**	**Әдіснамалық маңызы**
Келін рөлі	Күйеуінің отбасындағы жас әйелдің күтілетін әрекеттері, функциялары мен міндеттерінің жиынтығы	Келін не істеуі керек?	Үй еңбегі, қамқорлық, қонақжайлылық және отбасылық өмірге қатысу тәжірибесіне талдау
Келін мәртебесі	Әйелдердің аффиналдық туыстық қатынастар жүйесіндегі және отбасы иерархиясындағы орны	Келін күйеуінің отбасында қандай орын алады?	Отбасына енуі, мойындалу, тәуелділік және еңбек өтілі жүйесіндегі ұстанымды талдау
Келін бейнесі	«дұрыс» мінез-құлық туралы түсініктер және бағалау критерийлері,	Келін қандай болуы керек?	«Жақсы» келін туралы түсініктерді, бағалау тілін және моральдық күтулерді талдау.
Ұрпақаралық түсініктер	Келін қасиеттеріне, міндеттеріне, мәртебесіне және автономиясына қатысты ұрпақаралық интерпретациялар	Келін бейнесін әртүрлі ұрпақтар қалай түсінеді?	Құрмет, борыш, еңбек және автономия нормаларын түсіндіру жолдарын салыстыру.

Ескерту: Кесте аффиналдық туыстық, отбасылық міндеттемелер, гендерлік рөлдер және нормалардың ұрпақтан-ұрпаққа берілуі туралы әдебиеттерді синтездеуге негізделген тұжырымдамалық айырмашылықты қолдана отырып жасалған (Cotterill, 1994; Lopata, 1999; Finch and Mason, 1992; Cunningham, 2001; Platt and Polavieja, 2016).

«Келін бейнесі» ұғымы кездейсоқ таңдалмай, бір-бірін логикалық тұрғыдан толықтыратын төрт негізгі теориялық бағыттың тұжырымдамалық үйлесіміне негізделген. Құрылымдық-мәртебелік бағыт (Cotterill, 1994; Lopata, 1999) келіннің қайын жұртпен қарым-қатынасындағы орны мен мәртебелік екіұштылығын айқындап, келіндік позицияның институционалдық шеңберін сызады. Іс-әрекеттік-институционалдық бағыт (Finch and Mason, 1992) осы туыстық мәртебеден туындайтын отбасылық міндеттемелер мен моральдық жауапкершіліктің күнделікті мінез-құлықта қалай келісілетінін және орындалатынын түсіндіреді. Конструктивистік-гендерлік бағыт (West and Zimmerman, 1987; Risman, 2004) осы отбасылық міндеттерді атқару арқылы келіннің гендерлік рөлді күнделікті іс-әрекетте қалай жаңғыртатынын және қоғамдағы гендерлік күтулерге сай қалыптасатынын көрсетеді. Ал ұрпақаралық-динамикалық бағыт (Cunningham, 2001; Platt and Polavieja, 2016; Perales et al., 2021) гендерлік идеология мен «жақсы» келін туралы нормативтік түсініктердің ұрпақтан-ұрпаққа берілуін және уақыт өте келе трансформациялануын айқындайды. Бұл бағыттардың интеграциясы келін бейнесін біржақты рөл ретінде емес, құрылымдық, мінез-құлықтық және ұрпақаралық өлшемдерді түгел қамтитын кешенді әлеуметтанулық феномен ретінде талдауға жол ашады.

Мақалада келін бейнесі тұрмысқа жаңа шыққан әйелдің күйеуінің отбасындағы қалаған қасиеттері, міндеттері, мінез-құлық формалары, мәртебелік орны және автономия шекаралары туралы нормативтік

идеялардың әлеуметтік тұрғыдан талданған және ұрпақаралық берілетін жүйе ретінде қаралады. Бұл анықтама бес аналитикалық ерекшелікті айқындайды: нормативтік, ұрпақаралық сабақтастық, гендерлік негіз, иерархия және динамикалық өзгеріс. «Келін бейнесі» нақты әрекеттер жиынтығы ғана емес, сонымен қатар нормативтік түсініктер жүйесі ретінде көрінеді. Ол ұрпақтар арасындағы қатынаста қалыптасып, кейде даулы сипатқа ие болады; әйелдерге қамқорлық, тұрмыстық еңбек және эмоционалдық ұстамдылықпен байланыстырады; олардың отбасылық өмірдегі орнын бекітеді және қалалық өмір, білім беру, әйелдің еңбек нарығына қатысу әсерінен өзгеріске ұшырайды.

Құрылымдық конструкт*:* келін бейнесінің көпөлшемді моделі*.* «Келін бейнесі» ұғымын жаңа аналитикалық санат ретінде енгізу отбасы әлеуметтануындағы дәстүрлі «әлеуметтік мәртебе», «әлеуметтік рөл» және «нормативтік күтулер» сияқты түсініктерді жоққа шығармайды, қайта оларды біріктіретін тұтас конструкт қызметін атқарады. Бұл ұғымдардың аражігін ажыратып қарасақ, «келін мәртебесі» оның қайын жұрт жүйесі мен отбасылық иерархиядағы тұрақты институционалдық орнын анықтайды. Өз кезегінде «келін рөлі» осы мәртебеден туындайтын, қоғам жүктейтін міндеттерді, еңбек пен қамқорлық функцияларын және іс-әрекет үлгілерін білдірсе, «нормативтік күтулер» отбасы мен орта тарапынан «жақсы» келінге қойылатын моральдық-мәдени талаптарды көрсетеді. Бұған дейінгі әлеуметтанулық тәсілдер құбылыстың тек жекелеген қырларын ғана бөліп қарастыруға бейім болса, «келін бейнесі» ұғымы бұл бөлшектерді тұтастыратын көпөлшемді санат ретіндегі ғылыми артықшылығымен ерекшеленеді. Ол мәртебелік орын мен рөлдік міндеттерді ғана емес, сонымен бірге символдық-коммуникативтік ілтипатты, моральдық-бағалаушылық дискурсты және заманауи жеке субъектілікті тұтас қамтиды. Ең бастысы, бұл жаңа ұғым келінді отбасылық иерархияның еркі шектеулі орындаушысы ретінде емес, қоғамдық нормалар мен заманауи дербестік арасында тепе-теңдік іздейтін белсенді әлеуметтік субъект ретінде кешенді зерттеуге жол ашады.

Зерттеуде келін бейнесінің көпөлшемді моделі аналитикалық құрылым ретінде ұсынылады*.* Дереккөздерді тақырыптық өлшемдер бойынша сұрыптау және талдау логикасы сапалық кодтау ережесіне қатаң сәйкес жүргізілді. Іріктелген әдебиеттер корпусын тематикалық талдау нәтижесінде келін бейнесін айқындайтын жеті негізгі тақырыптық өлшем жинақталды. Барлық өлшемдер әдіснамалық бөлімде белгіленген сапалық кодтардан құралып, негізгі контекстік басымдығына қарай топтастырылды. Егер зерттелетін корпустағы жекелеген жарияланымдарда келіндік феноменнің бірнеше аспектісі (мысалы, әрі отбасылық еңбек, әрі ене мен келін арасындағы иерархия) қатар қарастырылған болса, бұл еңбектер бірнеше белгі бойынша қатар индекстеліп, тиісті санаттардың барлығында талдау материалы ретінде пайдаланылды.

Әдебиеттерді тақырыптық кластерлер бойынша талдап, келін бейнесі жеті өлшеммен анықталды: мәртебелік-туыстық, нормативтік-идеалдық, мінез-құлықтық-еңбектік, коммуникативтік-символдық, иерархиялық-биліктік, моральдық бағалаушылық және автономды-модернизациялық. Бұл өлшемдер «келін бейнесін» тұрақты дәстүрлі бейне ретінде ғана емес, күйеуінің отбасы мүшесі, «жақсы» келінге тән қасиеттер, отбасылық еңбек, қарым-қатынас нормалары, билік иерархиясын қамтитын күтулер жүйесі ретінде қарастыруға негіз болады (3-сурет, 2-кесте).

3-сурет. Келін бейнесін талдаудың аналитикалық өлшемдері

Ескерту: Ұсынылған өлшемдер әдебиеттерді тақырыптық кластерлеу және концептуалды синтездеу арқылы авторлармен құрастырылды.

Жалпы әлеуметтанулық теорияларды келін феноменіне қолдану және авторлық жинақтау логикасы екі деңгейлі талдауға негізделді. Бұл ретте зерттеу материалдары ретінде Орталық Азия мен Қазақстандағы келін институтының әлеуметтік мәртебесін тікелей қарастырған арнайы эмпирикалық еңбектермен қатар, гендерлік иерархия (West and Zimmerman, 1987), отбасылық міндеттер мен эмоциялық еңбек (Finch and Mason, 1992; Hochschild, 1983), патриархаттық қатынастар (Kandiyoti, 1988) және модернизация үдерістерін талдайтын іргелі теориялық концепциялар тартылды. Аталған жалпы теориялық еңбектердің басым бөлігі тікелей «келін» тақырыбына арналмағанымен, автор оларды келін феноменін жүйелі түсіндіретін аналитикалық құрал ретінде пайдаланды. Бұл іргелі концепцияларды келіндік контекстке бағыттай отырып, оларды жергілікті эмпирикалық ізденістермен сабақтастыру нәтижесінде келіннің күнделікті мінез-құлқы, отбасылық еңбегі, енемен қарым-қатынасы мен дербестігі сипатталатын жеті тақырыптық өлшем қалыптасты. Осылайша, ұсынылған модель дайын әдебиеттерді жай ғана жинақтау емес, жалпы әлеуметтанулық теорияларды келін бейнесін түсіндіруге бейімдеу және авторлық ғылыми сараптаудың нәтижесі болып табылады.

2-кесте. Келін бейнесінің аналитикалық өлшемдерінің құрылымы

Өлшемдер	Өлшем мазмұны	Негізгі айнымалылар	Теориялық негіздері
Мәртебелік-туыстық	Әйелдің некеге тұру арқылы күйеуінің отбасына қосылуы; отбасына ену шарттылығы; мойындалу қажеттілігі	тиесілік, мойындалу, арақашықтық, адалдық	Cotterill (1994); Lopata (1999)

Өлшемдер	Өлшем мазмұны	Негізгі айнымалылар	Теориялық негіздері
Нормативтік-идеалды	«Жақсы» келін және оған тән болуы тиіс қасиеттер туралы түсініктер	құрмет, қарапайымдылық, төзімділік, бейімделгіштік, тәрбиелілік	Finch and Mason (1992); Meirmanova et al. (2020)
Мінез-құлықтық және еңбектік	Үй еңбегінің, эмоционалдық, когнитивтік және туыстық еңбектің күтілетін түрлері	үй міндеттері, күтім, туыстық еңбек, эмоционалдық жұмыс, когнитивтік еңбек	Rosenthal (1985); di Leonardo (1987); Hochschild (1979); Daminger (2019)
Коммуникативті-символдық	Сөйлеу нормалары, құрмет көрсету мінез-құлқы және үлкендікті символдық мойындау	сөйлеу этикеті, ұстамдылық, ат тергеу, құрмет көрсету рәсімдері	Suleimen (2019); Meirmanova et al. (2020)
Иерархиялық-биліктік	Бақылау, бедел және шешім қабылдау құқығының бөлінуі	ененің билігі, күйеудің ықпалы, үлкендердің бақылауы, отбасылық иерархия	Kandiyoti (1988); Zuo (2009); Fischer (1983); Turner et al. (2006)
Моральдық-бағалаушылық	Мақұлдау, сынау, бедел және «дұрыс» мінез-құлықты бағалау тілі	мақтау, сөгіс, салыстыру, ұят, отбасылық бедел	Finch and Mason (1992); Zhussipbek and Nagayeva (2021)
Автономды-модернизациялық	Білім алу, жұмыспен қамтылу, бөлек тұру және жеке шекараларға қатысты заманауи күтулер	жұмыс, білім, мансап, автономия, бөлек тұру	Davis and Greenstein (2009); Cotter et al. (2011); Pepin and Cotter (2018); Kabylova (2025); Toktarbekova (2026).

Ұсынылып отырған жеті өлшем келін бейнесін біртұтас жүйе ретінде талдауға арналғанымен, олардың әрқайсысы дербес аналитикалық қызмет атқарады. Олардың арасындағы аналитикалық шекаралар төмендегідей айқындалады: Біріншінден, «нормативтік-идеалдық» өлшем қоғамдағы «жақсы келінге» қатысты дерексіз моральдық-мәдени күтулерді (тәрбиелілік, сабырлылық) қамтыса, «моральдық-бағалаушылық» өлшем келіннің нақты мінез-құлқы орындалғаннан кейінгі берілетін әлеуметтік бағаны, мақұлдау немесе айыптау тілін (мақтау, сөгіс, ұят) талдайды. Екіншінден, «мінез-құлықтық-еңбектік» өлшем келіннің физикалық, когнитивтік және эмоционалдық практикалық жүктемесін білдірсе, «коммуникативтік-символдық» өлшем осы еңбектің қалай орындалатынының сыртқы белгілерін, иерархияны мойындау рәсімдерін (сөйлеу этикеті, ұстамдылық сақтау, ат тергеу, сәлем салу) сипаттайды. Бұл өлшемдердің ішінара тоғысуы модельдің осалдығы емес, қайта келін бейнесінің күрделі, көпдеңгейлі табиғатын көрсетеді.

Динамикалық конструкт: нормативтік қабаттасу. Нормативті қабаттасу дәстүрлі күтулер урбанизацияның, білім берудің, әйелдердің жұмыспен қамтылуын және некенің жекеленуінің әсерінен жойылып кетпейтін, бірақ қазіргі заманғы талаптармен қатар өмір сүретін және қосымша нормативтік ауыртпалықты құрайтын жағдайды білдіреді. Бұл динамикалық конструкт гендерлік идеологияның көпөлшемділігі мен отбасылық нормалардың біркелкі емес өзгерістерін анықтауға бағытталған (Davis and Greenstein, 2009+; Cotter et al., 2011; Pepin and Cotter, 2018). Дәстүрлі күтулер үлкендерге құрмет, жаңа отбасына бейімделу, үй шаруасына қатысу, адал болу, эмоционалдық шектеу, отбасы абыройын сақтауды қамтиды. Ал қазіргі заманауи күтулер білім алу, мансаптық өсу, жеке шекараларды бұзбау, бөлек тұру, шешім шығару құқығының болуын қамтиды (4-сурет, 3-кесте). Қалалық қазақ жағдайында мұндай күтулер әйелдердің жұмыспен қамтылуымен, тұрғын үй жағдайларымен және көп ұрпақты өмір сүруімен күшейтіледі (Kabylova, 2025; Barsukova, 2024).

Қалалық ортадағы келін бейнесінің ауылдық контексттен басты айырмашылығы – нормативтік қабаттасу деңгейінің жоғары болуында. Қала келіні дәстүрлі отбасылық міндеттерді сақтай отырып, білім алу, еңбек нарығына белсенді араласу және жас отбасының автономия шекараларын айқындау сияқты

заманауи талаптарды қатар орындауға бағдарланады. Сондықтан урбанизация үдерісі қала отбасыларындағы рөлдік күтулерді жеңілдетпейді, керісінше қос нормативтік жүктеме мен ұрпақаралық түсініктер алшақтығы есебінен оны құрылымдық тұрғыдан күрделендіре түседі. Дәстүрлі отбасылық құрылымдарда цифрлық технологиялар мен сандық экономиканың дамуы гендерлік рөлдердің қайта анықталуына ықпал етеді (Daraz et al., 2025). Бұл қазақстандық қалалық отбасыларда заманауи автономия талаптары мен дәстүрлі отбасылық міндеттердің қатар өмір сүріп, қос нормативтік жүктеме тудыратын нормативтік қабаттасу механизмін үрдіс ретінде айқындайды (Seidumanova et al., 2026).

«Нормативтік қабаттасу» механизмі дәстүрлі және заманауи күтулердің қатар өмір сүруін түсіндіретін сараптамалық модель болып табылады. Бұл тетікке негіз болған 3-кесте мен 4-суреттегі салыстырмалы жұптар (мысалы: патриархаттық бағыныштылық және жеке автономия; өтелмейтін үй еңбегі және кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру; ене беделі және бірлесіп шешім қабылдау) Орталық Азия мен Қазақстандағы келін феноменін зерттеген эмпирикалық әдебиеттер корпусын сапалық тақырыптық кодтау нәтижесінде жинақталды (Suleimen, 2021; Meirmanova, 2022; Zhussipbek and Nagayeva, 2020; Kabylova, 2025; Harris, 2004; Kandiyoti, 1988). Бұл ұғым сырттай ұқсас әлеуметтанулық концепциялардан өзіндік ерекшеліктерімен ажыратылады. Алдымен, ұрпақаралық тартыстылықтан (Luescher and Pillemer, 1998) айырмашылығы – мұнда мәселе тек отбасы мүшелері арасындағы ішкі эмоционалдық-психологиялық қайшылықта емес, институционалдық деңгейде келін рөліне бір мезетте жүктелетін құрылымдық күтулердің қатар түсуінде. Екіншіден, нормалардың араласуынан айырмашылығы – дәстүрлі және заманауи күтулер бір-біріне сіңіп, жаңа үшінші норма құрмайды, керісінше дербес екі қабат ретінде сақталып, келінге жағдайға байланысты талаптар қояды. Үшіншіден, бірыңғай сенімдер жүйесін қамтитын гендерлік идеологиямен салыстырғанда, қабаттасу механизмі келіннің күнделікті тұрмыстық тәжірибеде екі түрлі нормативтік жүйеге қатар бейімделу субъектілігін ашады.

4-сурет. Нормативтік қабаттасу механизмі

Ескерту. Схема дәстүрлі және заманауи күтулерді салыстырмалы тұжырымдамалық талдау негізінде авторлармен құрастырылған.

3-кесте. Келін бейнесіндегі нормативтік қабаттасу механизмі

Дәстүрлі күтулер	Қазіргі күтулер	Ықтимал нормативтік шиеленіс
Үлкендерге құрмет	Жеке шекаралар	Автономиядан бас тартпай, құрметті қалай көрсетуге болады?
Күйеуінің отбасына бейімделу	Жұбайлық серіктестік	Некеден кейін кімнің ережелері басым болады: күйеуінің отбасының ба, әлде жас жұбайлардың ба?
Үй еңбегі келіннің міндеті ретінде	Әйелдің жұмыспен қамтылуы және мансабы	Егер келін жұмыс істесе, үй шаруасының жүктемесін қалай бөлу керек?
Күйеуінің отбасына адалдық	Бөлек тұру	Бөлек тұру автономия нормасы ма, әлде күйеуінің отбасынан алшақтау ма?
Төзімділік және жанжалсыздық	Келіспеуді білдіру құқығы	Құрмет пен бағынудың шекарасы қай жерден өтеді?
Бедел үшін жауапкершілік	Жеке таңдау	Келіннің мінез-құлқын бағалауға кімнің құқығы бар?

Ескерту. Кестедегі салыстырмалы жұптар зерттелетін корпустағы эмпирикалық дереккөздерді тақырыптық кодтау арқылы жинақталған: патриархаттық бағыныштылық және дербес автономия *(Suleimen, 2019; Zhussipbek and Nagayeva, 2021);* өтелмейтін үй еңбегі және кәсіби даму *(Meirmanova et al., 2020; Kabylova, 2025);* ене беделі және тең құқылы қарым-қатынас *(Kandiyoti, 1988; Suleimen, 2019).*

Операционалдық конструкт: модельді эмпирикалық көрсеткіштерге аудару. Операционалдық конструкт үлгіні кейінгі эмпирикалық сынауға арналған. Ол келін бейнесінің концептуалды өлшемдерін айнымалыларға, көрсеткіштерге және сұхбаттың ықтимал сұрақтарына аударады. Матрица эмпирикалық зерттеулердің әдістемелік құралы болып табылады (4-кесте). Оны әзірлеуде авторлар тұжырымдамалық мақалаларға қойылатын талаптардың логикасын ұстанды, мұнда теориялық үлес тек модельді құрудан ғана емес, сонымен қатар одан әрі эмпирикалық тестілеу үшін негізді дайындаудан тұруы мүмкін (Whetten, 1989; Jaakkola, 2020).

4-кесте. Кейінгі эмпирикалық зерттеулерге арналған келін бейнесінің концептуалды моделі

Өлшем	**Айнымалылар**	**Индикаторлар**	**Интервьюге арналған ықтимал сұрақтар**
Мәртебелік-туыстық	Отбасына енуі, мойындалу, адалдық	«өзінікі/бөтен», отбасылық шешімдерге қатысу, күйеуінің отбасының сенімі	Келін күйеуінің отбасында қашан «отбасының толық мүшесі» ретінде қабылданады?
Нормативтік-идеалды	«жақсы келіннің» қасиеттері	құрмет, төзімділік, қарапайымдылық, тәрбиелілік, бейімделгіштік	Жақсы келін қандай қасиеттерге ие болуы керек?
Мінез-құлықтық және еңбектік	үй еңбегі және көрінбейтін еңбек	тамақ дайындау, үй жинау, қонақ күту, күтім жасау, эмоциялық ұстамдылық, жоспарлау	Келін қандай міндеттерді орындауы керек?
Коммуникативті-символдық	сөйлеу, этикет, рәсімдер	үлкендерге сөйлеу/қарым-қатынас жасау, үнсіздік сақтау, дауласу, ат тергеу, сәлем салу	Келін үлкендермен қалай сөйлесуі керек?

Өлшем	Айнымалылар	Индикаторлар	Интервьюге арналған ықтимал сұрақтар
Иерархиялық-биліктік	бақылау, шешім қабылдау, араласу	ененің билігі, күйеудің шешімдері, тыйымдар, араласу шекаралары	Жас отбасының өміріне кімнің араласуға құқығы бар?
Моральдық-бағалаушылық	мақұлдау, сынау, бедел	мақтау, сөгіс, салыстыру, ұят, алғыссыздық үшін кінәлау	Келінді әдетте не үшін мақтайды немесе айыптайды?
Автономды-модернизациялық	жұмыс, білім, тұру, шекаралар	жұмыспен қамтылу, мансап, бөлек тұру, жеке кеңістік	Келін жұмыс істеуі, бөлек тұруы және жеке шекаралары болуы керек пе?

Интерпретациялық конструкт: келін бейнесін ықтимал ұрпақаралық түсіндірмелері. Интерпретациялық конструкт ұрпақтар арасындағы келін бейнесін түсінудегі ықтимал айырмашылықтарды сипаттайды және сұхбат немесе сауалнамалық зерттеу барысында тексерілетін бағыттарды белгілейді (5-кесте). Оның құрылымы ұрпақтар арасындағы амбиваленттілік пен гендерлік нормалардың берілуін зерттеуге негізделген, мұнда отбасылық қондырғылар механикалық түрде емес, ата-аналық көзқарастардың, күнделікті тәжірибелердің, отбасылық құрылымның және өмірлік тәжірибенің үйлесімі арқылы көбейтіледі (Luscher and Pillemer, 1998; Cunningham, 2001; Platt and Polavieja, 2016; Perales et al., 2021).

5-кесте. Кейінгі эмпирикалық тексеруге арналған келін бейнесінің ұрпақаралық интерпретацияларының болжамды аналитикалық матрицасы

Нормативтік категория	Аға ұрпақтың ықтимал интерпретациясы	Орта ұрпақтың ықтимал интерпретациясы	Кіші ұрпақтың ықтимал интерпретациясы
Құрмет	Иерархияны сақтау, тіл алу, үлкендікті мойындау	Жас жұбайлардың мүдделерін ішінара ескере отырып, үлкендерге құрмет көрсету	Жеке шекаралардан бас тартпай, үлкендерге сыпайылық таныту және оларды мойындау
Үй еңбегі	Келіннің табиғи міндеті	Міндет ретінде қабылданады, бірақ жұмыспен қамтылған жағдайда жеңілдіктер болуы мүмкін	Ерлі-зайыптылар арасындағы келісім мәселесі
Енемен қарым-қатынас	Ене – бақылау мен бағыт-бағдар берудің басты үлкен тұлғасы	Ененің орны маңызды, бірақ оның араласуы шектелуі тиіс	Ененің араласуы ерлі-зайыптылардың автономиясын бұзбауы керек
Бөлек тұру	Күйеуінің отбасынан алшақтаудың ықтимал белгісі	Құрмет пен қарым-қатынас сақталған жағдайда рұқсат етіледі	Автономды ерлі-зайыптылық өмірдің қалыпты нормасы
Жұмыс және білім	Отбасылық міндеттермен салыстырғанда екінші орында	Үй ішіндегі жауапкершілік сақталған жағдайда рұқсат етіледі	Өзін-өзі жүзеге асырудың және тең құқықты некенің маңызды бөлігі
Моральдық бағалау	«Жақсы» келін – төзімді, құрметшіл, бейімделгіш	«Жақсы» келін отбасы мен жеке мақсаттарының арасындағы тепе-теңдікті сақтай алады	«Жақсы» келін отбасын құрметтейді, бірақ өз субъектілігін сақтайды

Ескерту. Бұл кесте авторлардың дербес эмпирикалық деректеріне (сұхбат немесе сауалнама) емес, теориялық жүйелеу әдісі мен әдебиеттерді тақырыптық жинақтауға негізделген. Ол болашақ эмпирикалық зерттеулерде арнайы тексеруді талап ететін ғылыми болжам ретінде ұсынылады.

Ұсынылған аналитикалық конструкциялар жүйесі келін бейнесін рөлі мен мәртебесінен өзгеше дербес әлеуметтанулық категория ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Келін бейнесін қазіргі заманғы трансформациялаудың орталық тетігі дәстүрлі және заманауи күтулерді нормативтік қабаттастыру болып табылады. Бұл модель аталған құбылысты «дәстүр – қазіргі заман» деген қарапайым бағалау шкаласымен ғана шектемей, оны нақты өлшемдер, айнымалылар мен индикаторлар арқылы тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Келін бейнесі моделінің теориялық және әдіснамалық маңызы

Мақалада ұсынылған тұжырымдамалау келін талдауын дәстүрлі отбасылық рөлді сипаттау деңгейінен қалалық отбасы тұрмысқа жаңа шыққан әйелдің мүшелігін, еңбегін, құрметін, автономиясын және моральдық бағалауын реттейтін нормативтік тәртіпті зерттеу деңгейіне ауыстырады. Келінді негізінен қайын енесімен қарым-қатынас, үлкендерге күтім жасау немесе үй еңбегі арқылы қарастыратын зерттеулерден айырмашылығы, бұл модель келін бейнесі кеңірек құрылым екенін көрсетеді: ол туыстық жүйедегі мәртебені, гендерлік міндеттерді, ұрпақаралық билікті және отбасындағы «дұрыс» әйелдік критерийлерді біріктіреді.

Бірінші теориялық үлес келіндік рөлден келін бейнесіне ауысумен сипатталады. Cotterill (1994) және Lopata (1999) зерттеулері келіннің неке туысы ретіндегі жағдайының құрылымдық түсініксіздігін көрсетеді. Алайда, рөл санатының өзі негізінен күтілетін әрекеттерді тіркейді. Келін бейнесі категориясы күтілетін әрекеттердің отбасылық қатынастар жүйесінде қалай мағыналанатынын және моральдық тұрғыдан қалай бағаланатынын талдауға мүмкіндік береді. Келіннің үйге көмектесуі, құрметтелуі немесе отбасылық тәжірибеге қатысуы ғана емес, оның мінез-құлқы қалай түсіндірілетіні де маңызды: тәрбиенің, адалдықтың, шыдамдылықтың, өзімшілдіктің, құрметтелмеуінің немесе күйеуінің әулеттік нормаларға сәйкес келмеу белгісі ретінде.

Зерттеудің екінші үлесі туыстық еңбек, қамқорлық көрсету және көрінбейтін еңбек туралы еңбектерді келіннің міндеттері мен моральдық бағалануы тұрғысынан кеңейтуге бағытталады. Rosenthal (1985), di Leonardo (1987), Hochschild (1979) және Daminger (2019) еңбектері отбасылық өмірді тек физикалық еңбекпен емес, туыстық қатынастарды ұйымдастыру, жоспарлау сияқты көрінбейтін еңбек түрлеріне сүйенетінін дәлелдейді. Бұл модель еңбектің түрлерін келін бейнесі аясында біріктіре отырып, «жақсы» келін туралы түсінікті тек тұрмыстық міндеттерден тұрмайтынын айқындайды. Ол отбасылық тәртіпті мойындай отырып, оның жалғасуын сақтайды.

Зерттеудің үшінші үлесі отбасылық билікпен байланысты. Бұл модель келінге қатысты билік қатынасы тек күйеуінің бақылауынан немесе ер мен әйел қарама-қарсылығы арқылы түсіндіру жеткіліксіз екенін растайды. Ол отбасылық өмір тәжірибесі, мәртебесі, жауапкершілік пен моральдық бағалауы арқылы жүзеге асады. Kandiyoti (1988) тұжырымдамасы сол патриархалдық тәртіпке бейімделу және соған сай жоспар құру мүмкіндіктерін көрсетеді, ал Zuo (2009) еңбегінде бұл қатынаста ұрпақ иерархиясы маңызды екенін ашады. Сол себепті, қазақстан қоғамындағы келін бейнесін тек ене қатынастырымен емес, қайын жұртының құндылығы арқылы талдау қажет.

Зерттеудің төртінші теориялық үлесі нормативтік қабаттасу механизмімен байланысады. Бұл модель қазіргі заманғы қалалық күтулер дәстүрлі күтулерді түбегейлі жоймайтынын ашып көрсетеді. Олар қатар әрекет етуде, бірақ мансаптық өсуде, жас жұбайлар келісіміне, жеке шекара және бөлек тұру ережелерімен сәйкес келеді. Осы тұжырым гендерлік идеологияның көпөлшемді сипатын және гендерлік өзгерістердің біркелкі емес еңбектерімен сәйкес келеді (Davis and Greenstein, 2009; Cotter et al., 2011; Pepin and Cotter, 2018). Алайда мәдени тұрғыдан ерекшеленетін қазақ отбасының позициясы – келін бейнесі арқылы нақтылай түседі.

Зерттеудің бесінші теориялық үлесі ұрпақаралық талдаумен байланысты. Бұл модель дәстүрлі аға буын мен қазіргі жас буын арасындағы көзқарастар шиеленісі ретінде қарамай, келін бейнесін ұрпақаралық деңгейде күрделі түсіндіруге мүмкіндік береді. Мысалы: әр ұрпақ өкілі бірдей нормативтік категорияны

қалай қабылдайтынын талдау: үлкенге құрмет, отбасылық еңбек, автономия, жауапкершілік. Ұрпақаралық нормативтік байланысты зерттейтін еңбектер отбасылық қатынасты тек сөзбен емес, күнделікті қайталанып тұратын әрекеттер арқылы да берілетінін көрсетеді (Cunningham, 2001; Platt and Polavieja, 2016; Perales et al., 2021). Келін бейнесін талдауда отбасылық нормалардың ұрпақаралық берілуін ғана емес, жаңа әлеуметтік жағдайда бейімделуін де зерттеу маңызды болып табылады.

Бұл зерттеуде қазақстандық контекст қосымша иллюстрация емес, теориялық тұрғыдан маңызды зерттеу алаңы. Қазақстандағы қалалық отбасы контексті дәстүрлі және қазіргі нормалардың қатар жүру тенденциясын сипаттайды. Келін бейнесінде білім алу, еңбек ету, бөлек тұруға ұмтылыс күшейсе де, жекелеген отбасылар тәжірибесінде күйеуінің туыстық жүйесіне кіру, отбасы абыройын сақтау сияқты міндеттер де қатар бой көрсетеді (Meirmanova et al., 2020; Suleimen, 2019; Zhussipbek and Nagayeva, 2021; Kabylova, 2025; Barsukova, 2024). Сол себепті келін бейнесін дәстүрлі мәдениеттің архаикалық бөлігі деп қарауға болмайды. Ол отбасының қатынастарды реттеуші мәнін жоғалтпайды, бірақ дәстүрлі күтулер мен қазіргі өзгерістер жағдайында қайта жаңа мәнге ие болады.

Ұсынылған модель әдіснамалық тұрғыдан маңызды. Ол келін бейнесін зерттеуде дәстүрлі немесе заманауи деген қарама-қарсылыққа сүйенбей, нақты сипаттайтын өлшемдерді қолдануға мүмкіндік береді. Бұл өлшемдерге мәртебені мойындау, тұрмыстық еңбек, коммуникациялық нормалар, үлкендердің үстемдігі, араласу шекаралары, бөлек тұруға көзқарас, әйелдің еңбекпен қамтылуы және автономия жатады. Бұл дизайн ұрпақтар арасындағы айырмашылықтарды ғана емес, күтулердің тоғысқан және қайшылыққа түсетін жерін анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, бұл модельдің шектеулері бар. Біріншіден, ұсынылған модель тұжырымдамалық деңгейде, сондықтан оны Қазақстанның қалалық отбасыларына қатысты эмпирикалық деректер арқылы тексеру керек. Екіншіден, келін бейнесі аймақтық ерекшелікке, қарым-қатынас тіліне, білім деңгейіне, әлеуметтік тапқа, діни сеніміне, үлкендерге тәуелділік деңгейлеріне байланысты өзгеріске ұшырауы мүмкін. Үшіншіден, «келін бейнесін» толық түсіну үшін келіндік рөлдердегі әйел позициясын ғана емес, қатынасқа түсетін қайын жұртының да өкілдіктерін ескеру қажет. Көп позициялы тәсіл қолданылмаған жағдайда, келін бейнесін бір топтың тәжірибесіне негіздеп түсіндіру жеткіліксіз болуы мүмкін.

Атап айтқанда, ұсынылған бұл модель барлық қазақ отбасына бірдей таңылмайды. Ол ең алдымен соңғы жылдардағы отандық зерттеулерде және жекелеген қалалық отбасылардың тыныс-тіршілігінде байқалатын динамикалық өзгерістерді сипаттайды.

Қорытынды

Мақалада «келін бейнесі» ұғымы ұрпақаралық нормативтік конструкт ретінде тұжырымдалады. Ол дәстүрлі қасиеттер, отбасылық міндеттер және этникалық тәжірибелер сипатталатын зерттеулерден ерекшеленеді, өйткені бұл зерттеу келін бейнесін мәдени сипаттама деңгейінен әлеуметтанулық талдау деңгейіне шығарып, аналитикалық категория ретінде қарастырады.

Мақаланың қорытындысы бойынша, келін бейнесі тұрмысқа жаңа шыққан әйелге қатысты өзгермейтін дәстүрлі идеал ретінде қарастыру жеткіліксіз. Келін бейнесі күйеуінің туыстық жүйесіне енген әйел мәртебесін, мінез-құлқын, еңбек міндеттерін, құрмет көрсетуін, автономия шекараларын және моральдық бағалануын айқындайтын нормативтік түсініктер жиынтығы. Сонда «келін бейнесі» тек дәстүрді орындаушы ғана емес, отбасын жалғастырушы тетік болып табылады.

Мақала аясында келін бейнесі бірнеше өлшемдердің қиылысында қалыптасатыны көрсетілген: мәртебелік-туыстық, нормативтік-идеалды, мінез-құлық-еңбек, коммуникативтік-символдық, иерархиялық-билік, моральдық-бағалау және автономды-модернизациялық. Көпөлшемді түсінік келін бейнесін үй еңбегіне, қайын енесімен қарым-қатынасқа немесе абстрактілі «дәстүрге» қысқартуға жол бермейді. Ұсынылған модель бұл санат отбасы мүшелігі, гендерлік жауапкершілік, ұрпақаралық билік, моральдық бағалау және отбасының қалалық трансформациясы мәселелерін біріктіретінін көрсетеді.

Мақалада ұсынылған негізгі механизм-нормативтік қабаттасу. Қалалық отбасы жағдайында келінге қатысты дәстүрлі үміттер білім беру, жұмыспен қамту, урбанизация және некені дараландыру әсерінен жойылмайды. Олар автономияның, кәсіби өзін-өзі жүзеге асырудың, ерлі-зайыптылық серіктестіктің, жеке тұрудың және жеке шекаралардың заманауи талаптарына сәйкес келеді. Нәтижесінде келін бейнесі

кем емес, күрделене түседі: жас әйел бір мезгілде отбасылық адалдықтың дәстүрлі критерийлері мен тәуелсіздіктің заманауи критерийлері арқылы бағаланады. Қазақстандық контекст үшін ұсынылған тұжырымдамалаудың айрықша маңызы бар. Қазақстандағы қалалық отбасы дәстүрлі нормалардың жай ғана әлсіреуін емес, олардың қазіргі әлеуметтік жағдайларға бейімделе отырып қайта құрылуын көрсетеді. Неке, туыстық, үлкендерге құрмет, үйлену міндеттемелері, көп ұрпақты отбасы болу, тұрғын үйге тәуелділік және әйелдердің жұмыспен қамтылуы келін бейнесі реттеуші функцияны орындауды жалғастыратын қарама-қайшы өрісті құрайды. Сонымен бірге, мақалада ұсынылған ұрпақаралық айырмашылықтар мен модельдің аналитикалық элементтері әзірге теориялық болжам ретінде ұсынылып отыр, ал олардың шынайы мазмұны кейінгі эмпирикалық зерттеулерде толық айқындалатын болады. Осылайша, «келін бейнесінің» заманауи динамикасы жалпылама сипатқа ие емес, ол нақты отбасылардың ресурстарына, респонденттердің білім деңгейіне және қалалық ортаға бейімделу ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі дәрежеде көрініс табады.

Кейінгі зерттеудің перспективалық бағыты – әртүрлі ұрпақ өкілдерінің: қайын енелердің, аналардың, жас үйленген әйелдердің, күйеулердің, үйленбеген қыздардың және аға буын өкілдері арасындағы түсініктерді салыстырмалы талдау. Бұл тәсіл келін бейнесінің қандай элементтері тұрақтылықты сақтайтынын, қайсысы қайта анықталатынын және қайсысы ашық немесе жасырын ұрпақаралық қақтығыстың нысанасына айналатынын анықтауға мүмкіндік береді.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Авторлардың қосқан үлесі

Ш.Е. Джаманбалаева – зерттеуге ғылыми жетекшілік ету; мақаланың жалпы тұжырымдамасын әзірлеу; теориялық және әдіснамалық негізді анықтау; зерттеу мәселесін, мақсатын және тұжырымдамалық талдау логикасын тұжырымдау; аналитикалық модельді тексеру; мәтінді сыни редакциялау; қолжазбаның соңғы нұсқасын бекіту.

Р.С. Саутбаева – ғылыми әдебиеттерді жинау, жүйелеу және талдау; мақаланың негізгі мәтінін дайындау; аналитикалық кестелер мен көрнекі диаграммаларды әзірлеу; «келін бейнесі» ұғымын тұжырымдауға қатысу; библиографиялық аппаратты жобалау; ғылыми жетекшінің ескертулерін ескере отырып мәтінді қайта қарау.

Барлық авторлар мақаланың құрылымын талқылауға қатысты, оның мазмұны бойынша келісті және журналға ұсыну үшін қолжазбаның соңғы нұсқасын мақұлдады.

Әдебиеттер тізімі

1. Барсукова, С.Ю. (2024) «Финансовая рациональность vs традиции: о свадебных расходах городских семей среднего достатка в Казахстане», Социологические исследования, (5), стр. 128–140. https://doi.org/10.31857/S0132162524050109

2. ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы (2025) Қазақстан Республикасындағы халықтың жұмыспен қамтылуы және еңбек: Статистикалық жинақ. Астана: ҰСтатБюро. https://stat.gov.kz

3. Baudiyarova, K.B., Meirmanova, G.A. and Yegizbayeva, M.K. (2026) 'The Problem of Marriage and Family among Kazakhs in the Works of Russian Researchers of the XIX century', Bylye Gody, 21(2), pp. 883–891. https://doi.org/10.13187/bg.2026.2.883

4. Bott, E. (1955) 'Urban families: Conjugal roles and social networks', Human Relations, 8(4), pp. 345–384.

5. Bott, E. (1956) 'Urban families: The norms of conjugal roles', Human Relations, 9(3), pp. 325–342.

6. Cano, T. and Hofmeister, H. (2022) 'The intergenerational transmission of gender: Paternal influences on children's gender attitudes', Journal of Marriage and Family. 84(5), pp. 1245–1264. https://doi.org/10.1111/jomf.12863

7. Cotter, D.A., Hermsen, J.M. and Vanneman, R. (2011) 'The end of the gender revolution? Gender role attitudes from 1977 to 2008', American Journal of Sociology, 117(1), pp. 259–289. https://doi.org/10.1086/658853

8. Cotterill, P. (1994) Friendly relations? Mothers and their daughters-in-law. London: Taylor and Francis. https://doi.org/10.4324/9780203993040

9. Cunningham, M. (2001) 'The influence of parental attitudes and behaviors on children's attitudes toward gender and household labor in early adulthood', Journal of Marriage and Family, 63(1), pp. 111–122. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00111.x

10. Daminger, A. (2019) 'The cognitive dimension of household labor', American Sociological Review, 84(4), pp. 609–633. https://doi.org/10.1177/0003122419859007

11. Daraz, U., Farooq, M., Chen, G., Zhang, X. and Muhammad, N. (2025) 'Gender Role Reversal in Gig Economy Households: A Sociological Insight from Southeast Asia with Evidence from Pakistan', Societies, 15(10), p. 276. https://doi.org/10.3390/soc15100276

12. Davis, S.N. and Greenstein, T.N. (2009) 'Gender ideology: Components, predictors, and consequences', Annual Review of Sociology, 35, pp. 87–105. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115920

13. di Leonardo, M. (1987) 'The female world of cards and holidays: Women, families, and the work of kinship', Signs: Journal of Women in Culture and Society, 12(3), pp. 440–453. https://doi.org/10.1086/494338

14. Finch, J. and Mason, J. (1992) Negotiating family responsibilities. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203393208

15. Fischer, L.R. (1983) 'Mothers and mothers-in-law', Journal of Marriage and the Family, 45(1), pp. 187–192. https://doi.org/10.2307/351307

16. Hochschild, A.R. (1979) 'Emotion work, feeling rules, and social structure', American Journal of Sociology, 85(3), pp. 551–575. https://doi.org/10.1086/227049

17. Jaakkola, E. (2020) 'Designing conceptual articles: Four approaches', AMS Review, 10, pp. 18–26. https://doi.org/10.1007/s13162-020-00161-0

18. Kabylova, M. (2025) 'I can't relax in my own home': Women living in multigenerational households in Kazakhstan', Europe-Asia Studies, 77(8), pp. 1313–1332. https://doi.org/10.1080/09668136.2025.2544718

19. Kandiyoti, D. (1988) 'Bargaining with patriarchy', Gender and Society, 2(3), pp. 274–290. https://doi.org/10.1177/089124388002003004

20. Lopata, H.Z. (1999) 'In-laws and the concept of family', Marriage and Family Review, 28(3–4), pp. 161–172. https://doi.org/10.1300/J002v28n03_13

21. Luscher, K. and Pillemer, K. (1998) 'Intergenerational ambivalence: A new approach to the study of parent-child relations in later life', Journal of Marriage and the Family, 60(2), pp. 413–425. https://doi.org/10.2307/353858

22. Meirmanova, G., Baudiyarova, K.B. and Abashin, S.N. (2020) 'Status of the Kazakh bridal: Traditions and modernity', Farabi Journal of Social Sciences, 6(4), pp. 43–48. https://doi.org/10.26577/CAJSH.2020.v6.i4.06

23. Pepin, J.R. and Cotter, D.A. (2018) 'Separating spheres? Diverging trends in youth's gender attitudes about work and family', Journal of Marriage and Family, 80(1), pp. 7–24. https://doi.org/10.1111/jomf.12434

24. Perales, F., Hoffmann, H., King, T., Vidal, S. and Baxter, J. (2021) 'Mothers, fathers and the intergenerational transmission of gender ideology', Social Science Research, 99, 102597. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2021.102597

25. Platt, L. and Polavieja, J.G. (2016) 'Saying and doing gender: Intergenerational transmission of attitudes towards the sexual division of labour', European Sociological Review, 32(6), pp. 820–834. https://doi.org/10.1093/esr/jcw037

26. Risman, B.J. (2004) 'Gender as a social structure: Theory wrestling with activism', Gender & Society, 18(4), pp. 429–450. https://doi.org/10.1177/0891243204265349

27. Rosenthal, C.J. (1985) 'Kinkeeping in the familial division of labor', Journal of Marriage and the Family, 47(4), pp. 965–974. https://doi.org/10.2307/352340

28. Seidumanova, M., Isupova, O., Yegorova, O. and Islamova, R. (2026) «The Second Shift Goes Digital: Gendered Barriers to IT Leadership in Kazakhstan», Zhurnal issledovanii sotsial'noi politiki [The Journal of Social Policy Studies], 24(2), pp. 369–386. https://doi.org/10.17323/727-0634-2026-24-2-369-386

29. Shashayeva, M., Nurbekova, G., Turlybekova, A. and Bekturganova, A. (2023) 'Comparative Analysis of Studies on the Problems of Kazakh Women in the first half of the XX century', Bylye Gody, 18(3), pp. 1550–1559. https://doi.org/10.13187/bg.2023.3.1550

30. Snyder, H. (2019) 'Literature review as a research methodology: An overview and guidelines', Journal of Business Research, 104, pp. 333–339. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039

31. Suleimen, D. (2019) 'The tradition of at tergeý: Tabooing the names of a woman's husband and his male relatives in 21st-century Kazakhstan', Rocznik Orientalistyczny / Yearbook of Oriental Studies, 72(2), pp. 126–133. https://doi.org/10.24425/ro.2019.132994

32. Toktarbekova, L. (2026) 'Youth Perceptions of Gender Equality in Kazakhstan: a Sociological Analysis', Journal of Feminist Family Therapy, 38(1), pp. 45–67. https://doi.org/10.1080/08952833.2026.2639235

33. Turner, M.J., Young, C.R. and Black, K.I. (2006) 'Daughters-in-law and mothers-in-law seeking their place within the family: A qualitative study of differing viewpoints', Family Relations, 55(5), pp. 588–600. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2006.00428.x

34. West, C. and Zimmerman, D.H. (1987) 'Doing gender', Gender and Society, 1(2), pp. 125–151. https://doi.org/10.1177/0891243287001002002

35. Whetten, D.A. (1989) 'What constitutes a theoretical contribution?', Academy of Management Review, 14(4), pp. 490–495. https://doi.org/10.5465/amr.1989.4308371

36. Willson, A.E., Shuey, K.M. and Elder, G.H. Jr. (2003) 'Ambivalence in the relationship of adult children to aging parents and in-laws', Journal of Marriage and Family, 65(4), pp. 1055–1072. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.01055.x

37. Young, M. and Willmott, P. (1957) Family and kinship in East London. London: Routledge and Kegan Paul.

38. Zhussipbek, G. and Nagayeva, Z. (2021) 'Human rights of daughters-in-law (kelins) in Central Asia: Harmful traditional practices and structural oppression', Central Asian Survey, 40(2), pp. 222–241. https://doi.org/10.1080/02634937.2020.1850423

39. Zuo, J. (2009) 'Rethinking family patriarchy and women's positions in presocialist China', Journal of Marriage and Family, 71(3), pp. 542–557. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00618.x

Ш.Е. Джаманбалаева[1], Р.С. Саутбаева[2]

[1] Институт философии, политологии и религиоведения Министерства образования и науки Республики Казахстан, Алматы, Казахстан

[2] Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ОБРАЗ КЕЛИН КАК МЕЖПОКОЛЕНЧЕСКИЙ НОРМАТИВНЫЙ КОНСТРУКТ: СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ

Аннотация. В статье дано определение понятия «образ келин», которое рассматривается с социологической точки зрения как межпоколенческая нормативная структура. Актуальность исследования заключается в том, что нормативно-регулирующее значение образа келин в современных городских семьях Казахстана сохраняется. Однако расширение возможностей женщин в области образования, труда, обеспечения жильем и семейной ориентации делает их жизнь более сложной и многогранной. Цель статьи – разработка аналитической модели, позволяющей рассматривать образ келин как систему нормативных представлений о ее статусе, обязанностях, формах поведения и границах автономии по отношению к родственникам мужа. С методологической точки зрения работа основана на интегративном обзоре литературы и концептуальном синтезе исследований по вопросам родства по браку, семейных обязанностей, гендерного труда, межпоколенческой передачи норм, патриархальной власти и городской трансформации семьи. В статье представлено категориальное разграничение ролей, статуса, образа келин и межпоколенческих понятий; рабочее определение образа келин; многомерная модель, включающая семь измерений; механизм нормативного перекрытия; операциональная матрица для будущих эмпирических исследований. Научный вклад статьи заключается в переносе концепции образа келин из культурно-описательной интерпретации на уровень социологического анализа. Практическая значимость модели состоит в ее использовании при разработке руководств для интервью, количественных показателей и сравнительного анализа поколений в городских семьях Казахстана.

Ключевые слова: образ келин, келин, городская семья, межпоколенческие представления, нормативный конструкт, семейная иерархия.

Sh.Ye. Jamanbalaeva[1], R.S. Sautbayeva[2]
[1]Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
[2] Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

THE IMAGE OF KELIN AS AN INTERGENERATIONAL NORMATIVE CONSTRUCT: A SOCIOLOGICAL CONCEPTUALIZATION

Abstract. This article presents a sociological conceptualization of the concept of the «image of kelin» as an intergenerational normative construct. The relevance of the study is that the image of kelin retains regulatory significance in urban families of Kazakhstan, but its content is complicated by the influence of education, women's employment, housing conditions, and the autonomy orientation of young families. The purpose of the article is to develop an analytical model that allows considering the image of kelin as a system of normative representations of the status, duties, behavioral forms, and boundaries of autonomy of a young married woman in her husband's family. From a methodological point of view, the work is based on an integrative literature review and a conceptual synthesis of studies on affinal kinship, family duties, gendered labor, intergenerational transmission of norms, patriarchal power, and the urban transformation of the family. The article presents a conceptual distinction between roles, status, image of kelin, and intergenerational perceptions; a working definition of the image of kelin; a multidimensional model that includes seven dimensions; a normative overlap mechanism; and an operational matrix for future empirical research. The scientific contribution of the article lies in shifting the concept of the image of kelin from a cultural-descriptive interpretation to the level of sociological analysis. The practical significance of the model lies in its use in the development of interview guidelines, quantitative indicators, and comparative analysis of generations in urban families in Kazakhstan.

Keywords: image of kelin, kelin, daughter-in-law, urban family, intergenerational perceptions, normative construct, family hierarchy.

References

1. Barsukova, S.Yu. (2024) «Finansovaja racional'nost' vs tradicii: o svadebnyh rashodah gorodskih semej srednih dohodov v Kazahstane», Sociologicheskie Issledovanija, (5), str. 128–140. Available at: https://doi.org/10.31857/S0132162524050109 [in Russian].
2. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan (2025) Employment and Labor in the Republic of Kazakhstan: Statistical Compendium. Astana: Bureau of National Statistics. https://stat.gov.kz
3. Baudiyarova, K.B., Meirmanova, G.A. and Yegizbayeva, M.K. (2026) 'The Problem of Marriage and Family among Kazakhs in the Works of Russian Researchers of the XIX century', Bylye Gody, 21(2), pp. 883–891. https://doi.org/10.13187/bg.2026.2.883
4. Bott, E. (1955) 'Urban families: Conjugal roles and social networks', Human Relations, 8(4), pp. 345–384.
5. Bott, E. (1956) 'Urban families: The norms of conjugal roles', Human Relations, 9(3), pp. 325–342.
6. Cano, T. and Hofmeister, H. (2022) 'The intergenerational transmission of gender: Paternal influences on children's gender attitudes', Journal of Marriage and Family. 84(5), pp. 1245–1264. https://doi.org/10.1111/jomf.12863
7. Cotter, D.A., Hermsen, J.M. and Vanneman, R. (2011) 'The end of the gender revolution? Gender role attitudes from 1977 to 2008', American Journal of Sociology, 117(1), pp. 259–289. https://doi.org/10.1086/658853
8. Cotterill, P. (1994) Friendly relations? Mothers and their daughters-in-law. London: Taylor and Francis. https://doi.org/10.4324/9780203993040

9. Cunningham, M. (2001) 'The influence of parental attitudes and behaviors on children's attitudes toward gender and household labor in early adulthood', Journal of Marriage and Family, 63(1), pp. 111–122. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00111.x

10. Daminger, A. (2019) 'The cognitive dimension of household labor', American Sociological Review, 84(4), pp. 609–633. https://doi.org/10.1177/0003122419859007

11. Daraz, U., Farooq, M., Chen, G., Zhang, X. and Muhammad, N. (2025) 'Gender Role Reversal in Gig Economy Households: A Sociological Insight from Southeast Asia with Evidence from Pakistan', Societies, 15(10), p. 276. https://doi.org/10.3390/soc15100276

12. Davis, S.N. and Greenstein, T.N. (2009) 'Gender ideology: Components, predictors, and consequences', Annual Review of Sociology, 35, pp. 87–105. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115920

13. di Leonardo, M. (1987) 'The female world of cards and holidays: Women, families, and the work of kinship', Signs: Journal of Women in Culture and Society, 12(3), pp. 440–453. https://doi.org/10.1086/494338

14. Finch, J. and Mason, J. (1992) Negotiating family responsibilities. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203393208

15. Fischer, L.R. (1983) 'Mothers and mothers-in-law', Journal of Marriage and the Family, 45(1), pp. 187–192. https://doi.org/10.2307/351307

16. Hochschild, A.R. (1979) 'Emotion work, feeling rules, and social structure', American Journal of Sociology, 85(3), pp. 551–575. https://doi.org/10.1086/227049

17. Jaakkola, E. (2020) 'Designing conceptual articles: Four approaches', AMS Review, 10, pp. 18–26. https://doi.org/10.1007/s13162-020-00161-0

18. Kabylova, M. (2025) 'I can't relax in my own home': Women living in multigenerational households in Kazakhstan', Europe-Asia Studies, 77(8), pp. 1313–1332. https://doi.org/10.1080/09668136.2025.2544718

19. Kandiyoti, D. (1988) 'Bargaining with patriarchy', Gender and Society, 2(3), pp. 274–290. https://doi.org/10.1177/089124388002003004

20. Lopata, H.Z. (1999) 'In-laws and the concept of family', Marriage and Family Review, 28(3–4), pp. 161–172. https://doi.org/10.1300/J002v28n03_13

21. Luscher, K. and Pillemer, K. (1998) 'Intergenerational ambivalence: A new approach to the study of parent-child relations in later life', Journal of Marriage and the Family, 60(2), pp. 413–425. https://doi.org/10.2307/353858

22. Meirmanova, G., Baudiyarova, K.B. and Abashin, S.N. (2020) 'Status of the Kazakh bridal: Traditions and modernity', Farabi Journal of Social Sciences, 6(4), pp. 43–48. https://doi.org/10.26577/CAJSH.2020.v6.i4.06

23. Pepin, J.R. and Cotter, D.A. (2018) 'Separating spheres? Diverging trends in youth's gender attitudes about work and family', Journal of Marriage and Family, 80(1), pp. 7–24. https://doi.org/10.1111/jomf.12434

24. Perales, F., Hoffmann, H., King, T., Vidal, S. and Baxter, J. (2021) 'Mothers, fathers and the intergenerational transmission of gender ideology', Social Science Research, 99, 102597. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2021.102597

25. Platt, L. and Polavieja, J.G. (2016) 'Saying and doing gender: Intergenerational transmission of attitudes towards the sexual division of labour', European Sociological Review, 32(6), pp. 820–834. https://doi.org/10.1093/esr/jcw037

26. Risman, B.J. (2004) 'Gender as a social structure: Theory wrestling with activism', Gender & Society, 18(4), pp. 429–450. https://doi.org/10.1177/0891243204265349

27. Rosenthal, C.J. (1985) 'Kinkeeping in the familial division of labor', Journal of Marriage and the Family, 47(4), pp. 965–974. https://doi.org/10.2307/352340.

28. Seidumanova, M., Isupova, O., Yegorova, O. and Islamova, R. (2026) «The Second Shift Goes Digital: Gendered Barriers to IT Leadership in Kazakhstan», Zhurnal issledovanii sotsial'noi politiki [The Journal of Social Policy Studies], 24(2), pp. 369–386. https://doi.org/10.17323/727-0634-2026-24-2-369-386

29. Shashayeva, M., Nurbekova, G., Turlybekova, A. and Bekturganova, A. (2023) 'Comparative Analysis of Studies on the Problems of Kazakh Women in the first half of the XX century', Bylye Gody, 18(3), pp. 1550–1559. https://doi.org/10.13187/bg.2023.3.1550

30. Snyder, H. (2019) 'Literature review as a research methodology: An overview and guidelines', Journal of Business Research, 104, pp. 333–339. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039

31. Suleimen, D. (2019) 'The tradition of at tergeý: Tabooing the names of a woman's husband and his male relatives in 21st-century Kazakhstan', Rocznik Orientalistyczny / Yearbook of Oriental Studies, 72(2), pp. 126–133. https://doi.org/10.24425/ro.2019.132994

32. Toktarbekova, L. (2026) 'Youth Perceptions of Gender Equality in Kazakhstan: a Sociological Analysis', Journal of Feminist Family Therapy, 38(1), pp. 45–67. https://doi.org/10.1080/08952833.2026.2639235

33. Turner, M.J., Young, C.R. and Black, K.I. (2006) 'Daughters-in-law and mothers-in-law seeking their place within the family: A qualitative study of differing viewpoints', Family Relations, 55(5), pp. 588–600. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2006.00428.x

34. West, C. and Zimmerman, D.H. (1987) 'Doing gender', Gender and Society, 1(2), pp. 125–151. https://doi.org/10.1177/0891243287001002002

35. Whetten, D.A. (1989) 'What constitutes a theoretical contribution?', Academy of Management Review, 14(4), pp. 490–495. https://doi.org/10.5465/amr.1989.4308371

36. Willson, A.E., Shuey, K.M. and Elder, G.H. Jr. (2003) 'Ambivalence in the relationship of adult children to aging parents and in-laws', Journal of Marriage and Family, 65(4), pp. 1055–1072. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.01055.x

37. Young, M. and Willmott, P. (1957) Family and kinship in East London. London: Routledge and Kegan Paul.

38. Zhussipbek, G. and Nagayeva, Z. (2021) 'Human rights of daughters-in-law (kelins) in Central Asia: Harmful traditional practices and structural oppression', Central Asian Survey, 40(2), pp. 222–241. https://doi.org/10.1080/02634937.2020.1850423

39. Zuo, J. (2009) 'Rethinking family patriarchy and women's positions in presocialist China', Journal of Marriage and Family, 71(3), pp. 542–557. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00618.x

Авторлар туралы мәлімет

Джаманбалаева Ш.Е. – әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, Бас директорының ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің «Философия, саясаттану және дінтану институты», Алматы, Қазақстан

Саутбаева Р.С. – хат-хабар авторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты, Алматы, Қазақстан

Сведения об авторах

Джаманбалаева Ш.Е. – доктор социологических наук, профессор, заместитель Генерального директора по научной работе, Институт философии, политологии и религиоведения Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, Алматы, Казахстан

Саутбаева Р.С. – автор для корреспонденции, докторант кафедры социологии и социальной работы Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Information about the authors

Jamanbalaeva Sh.Ye. – Doctor of Sociological Sciences, Professor, Deputy Director General for Scientific Work, Institute for Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

Sautbayeva R.S. – corresponding author, doctoral student, Department of Sociology and Social Work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.21.41
Зерттеу мақаласы

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-46-62

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ РӨЛДЕРДІҢ АСИНХРОНДЫ МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ: ГЕНДЕРЛІК НОРМАЛАР МЕН КҮНДЕЛІКТІ ТӘЖІРИБЕЛЕР

А.Б. Иманқұл [*1], ***Э.О. Столярова*** [2], ***Ж.С. Аубакирова*** [3]

[1] *«Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ, Астана, Қазақстан*
[2,3] *«Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті» КЕАҚ, Өскемен, Қазақстан*

E-mail: [1]* *a.imankul@kipd.kz,* [2]*eleonora193967@gmail.com,*
[3] *zhaaubakirova@edu.ektu.kz*

Аңдатпа. Мақала Қазақстан отбасындағы нормативтік гендерлік көзқарастар мен нақты рөлдік практика арасындағы алшақтықты әлеуметтанулық талдауға арналған. Теориялық негіз гендерді күнделікті қайта жаңғыртылатын практика (doing gender) ретінде түсінуге және үй еңбегінің «екінші ауысымы» тұжырымдамасына сүйенеді. Жұмыстың эмпириялық негізін үш зерттеудің дерегі құрады: «Қазақстан отбасылары», N=3 000; «Қазақстанның әртүрлі саласындағы гендерлік стереотиптер», N=2 400; «Қоғамдық қатынастар жүйесіндегі қазақстандық отбасы», N=802. Үш зерттеудің деректерін кросс-кестелеу (cross-tabulation) әдісі негізінде талдай отырып, авторлар отбасындағы билік, көшбасшылық туралы түсініктер мен тұрмыстық үй еңбегін нақты бөлу патриархалдық үлгіні қайта жаңғыртатыны, ал жарияланатын құндылықтар мен үй шаруасына қатысты нормативтік күтулер эгалитарлық идеалға ұмтылатыны анықтады. Көзқарастардағы алшақтық ең алдымен респонденттің жасына емес, жынысына қарай байқалады. Ерлер отбасының басшысы сол үйдің ер азаматы (жолдасы) болуы керек деп әйелдерге қарағанда шамамен екі есе жиі санайды, сондай-ақ басшы рөлін ерлер жақсырақ атқарады деген пікірмен жиі келіседі. Үш зерттеуді салыстыру Қазақстандағы отбасы институтының жаңғыруын асинхронды процесс ретінде сипаттауға мүмкіндік береді – мұнда декларациялардың өзгеруі практикалардың өзгеруінен ілгері жүреді және басқа постсоциалистік және батыстық емес қоғамдардағы өзгерістермен салыстырмалы ұқсас.

Негізгі ұғымдар: отбасы, гендерлік стереотиптер, отбасылық рөлдер, отбасындағы билік, үй еңбегін бөлу, гендерлік теңдік, отбасы институтының жаңғыруы, патриархалдық билік, Қазақстан.

Түсті: 22.07.2026; Жөнделді: 07.08.2026; Мақұлданды: 28.09.2026; Онлайн қолжетімді: 30.09.2026

*хат-хабар авторы

Кіріспе. Қазақстанда отбасы институтының жаңғыруы қайшылықты және өзара параллельді үрдістер аясында жүріп жатыр. Бір жағынан, Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасында және әйелдер мен отбасын қолдаудың мемлекеттік шаралар жүйесінде бекітілген гендерлік теңдікті жақтайтын мәлімдемелердің саны артып келеді. Екінші жағынан, күнделікті практика деңгейінде дәстүрлі рөлдік сценарийлердің тұрақты қайта жаңғыртылуы сақталып отыр. Отбасы әлеуметтануында бұл алшақтық гендерлік ассиметрия ұғымы арқылы сипатталады – формалды түрде жарияланатын теңқұқықтылық нормалары мен үй шаруашылығы ішіндегі билік, ресурстар және еңбекті нақты бөлу арасындағы сәйкессіздік. Осы жұмыстың мақсаты – отбасылық рөлдер мен гендерлік нормалар арасындағы алшақтық әлеуметтік дифференциацияның қай осі (жынысы, жасы немесе неке статусы) бойынша неғұрлым айқын көрінетінін және мәлімделетін нормалар мен сипатталатын практиканың жалпы қаншалықты сәйкес келетінін анықтау.

Зерттеудің теориялық негізі. Зерттеудің концептуалдық өзегін К. Уэст пен Д. Зиммерманың интеракционистік тұжырымдамасы құрайды. Авторлар гендерлік тұлғаның тұрақты сипаты ретінде емес, күнделікті өзара әрекеттесуде, оның ішінде әлеуметтанулық сауалнама сұрақтарына жауап беру барысында да қайта жаңғыртылатын, қайталанып отыратын практика – «гендерді құрастыру» (doing gender) ретінде қарастыруды ұсынды (West & Zimmerman, 1987). Осы тұжырымдама аясында респонденттің отбасындағы билік немесе ерлер мен әйелдердің көшбасшылық қасиеттері туралы жауабы бейтарап пікірді белгілеу ретінде емес, өз гендерлік санаты алдындағы есеп беру актісі ретінде түсіндіріледі. Мәселен, ерлер мен әйелдер өз жынысынан күтілетін норма нұсқаларын қайта жаңғыртуға бейім. Бұл логика төменде анықталатын негізгі заңдылықты жақсы түсіндіреді, гендерлік көзқарастар ең алдымен жауап берушінің жасына емес, дәл өз жынысына қарай алшақтайды, себебі жас мұндай санаттық жауапкершілікті қалыптастырмайды.

Отбасында шешім қабылдау туралы деректерге неғұрлым дәл интерпретация жасауға мүмкіндік беретін тұжырымдамалық құралдың бірі –К. Гатрелл енгізген ситуативті билік (situational power) және қазіргі Польша материалында К. Сувада егжей-тегжейлі әзірлеген дәрменсіздендіруші билік (disempowering power) арасындағы айырмашылықты пайымдау (Suwada, 2022). Ситуативті билік практикалық ресурсқа, атап айтқанда, баланың күнделікті қажеттіліктерін білуге, тұрмыстық тәртіп пен балалармен өткізілетін уақытты бақылауға сүйенеді және әдетте ананың қолында болады. Әкенің дәрменсіздендіруші билігі анағұрлым жасырын түрде көрініс табады және оған отбасы басшысы статусынан ресми түрде бас тартпастан, күтім жасауға қатысты өзіне ұнамайтын міндеттерді орындаудан жалтаруға мүмкіндік береді. К. Сувада Польша мысалында биліктің осы екі түрінің де гендерлік бейтарап заңнама аясында «өмір сүре алатынын» және тиімді қызмет ететінін көрсетеді. Ата-ана демалысына құқық ресми түрде ата-аналар арасында тең бөлінген, алайда оны нақты пайдаланатындар арасында әкелердің үлесі жылдар бойы бір пайыздан аспайды, себебі демалыс қоғамда әкенің дербес құқығы емес, ананың демалысының жалғасы ретінде қабылданады (Suwada, 2022). Бұл модельдің тек гендерлік нормалардың ықпалымен ғана емес, экономикалық ынталандырулардың әсерімен де қалыптасатынын ескеру қажет. Еңбекақыдағы тұрақты гендерлік алшақтық жағдайында бала күтіміне байланысты демалысқа ананың шығуы көбінесе отбасы үшін қаржылық тұрғыдан ең ұтымды шешім, себебі оның табысының уақытша болмауы отбасының жиынтық кірісіне азырақ әсер етеді. Мәселен, Халықаралық еңбек ұйымының соңғы бағалауларына сәйкес, жалдамалы жұмыспен қамтылған әйелдердің орташа табысы ерлерге қарағанда шамамен 20%-ға төмен. Халықаралық еңбек ұйымы бұл алшақтықтың тек еңбекақы деңгейіндегі айырмашылықтармен ғана емес, сонымен қатар ақы төленбейтін күтім еңбегінің әйелдерге пропорционалды емес жүктелуімен, мансаптағы үзілістердің жиірек болуымен, толық емес жұмыспен қамтылудың жоғары деңгейімен және әйелдердің еңбекақысы төмен экономикалық салаларда шоғырлануымен түсіндірілетінін атап көрсетеді (International labour Organization, 2026). Қазақстан да бұл үрдістен тыс емес. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2024 жылы әйелдердің орташа айлық номиналды жалақысы 344,5 мың теңгені, ал ерлердікі 468,9 мың теңгені құрады, бұл еңбекақыдағы гендерлік алшақтықтың 26,5%-ға жеткенін көрсетеді (Ұлттық статистика бюросы, 2025).

Сәйкесінше, осы экономикалық логиканың өзі – қалыптасқан гендерлік еңбек бөлінісінің құрылымдық салдары. Әйелдердің ақы төленбейтін үй шаруасы мен күтім еңбегіне пропорционалды емес деңгейде тартылуы олардың кәсіби мобильділігіне, мансаптық ілгерілеуіне және адами капиталды жинақтауына

ұзақ мерзімді институционалдық шектеулер қалыптастырып, нәтижесінде еңбек нарығындағы гендерлік стартификацияның және еңбекақыдағы гендерлік алшақтықтың ұдайы өндірілуіне ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, ата-ана демалысының гендерлік тең бөлінбеуі бір мезгілде еңбек нарығында қалыптасқан құрылымдық теңсіздіктің салдары әрі оларды отбасы институты арқылы қайта өндіретін әлеуметтік механизм ретінде қарастырылуы мүмкін.

Бұл тұжырымдар төменде қарастырылатын қазақстандық отбасындағы шешім қабылдау үлгілерін интерпретациялаудың аналитикалық негізін қалыптастырады. Отбасылық мәселелерді бірлесіп талқылауға декларативті дайындық тұрмыстық еңбекті ұйымдастыру мен күнделікті күтім практикасына қатысты нақты басқару функциялары мен жауапкершіліктің әйелдердің мойнында сақталуын жоққа шығармайды. Өз кезегінде, ер адамның шешімді талқылаусыз жеке қабылдауы әкенің күнделікті күтім тәжірибесінен институционалдық тұрғыдан алшақтауына мүмкіндік бере отырып, оның отбасы басшысы ретіндегі символдық мәртебесін сақтап қалатын дәрменсіздендіруші биліктің (disempowering power) көрінісі ретінде түсіндірілуі мүмкін. Бұл жағдайда билік ресурсы міндеттерді өз мойнына алу арқылы емес, керісінше, күнделікті күтім еңбегінен шеттетілу мүмкіндігі арқылы жүзеге асады.

Үй еңбегінің нақты бөлінуін талдау үшін А. Хокшильд ұсынған «екінші ауысым» (second shift) тұжырымдамасы қолданылады. Батыс қоғамдарында әйелдердің еңбек нарығына жаппай шығуы ерлі-зайыптылар арасында үй еңбегінің соған сәйкес қайта бөлінуімен қатар жүрмеді, себебі ақылы жұмыспен қамту әйелдің бұрынғы тұрмыстық міндеттер көлемін алмастырмай, оған үстеме болып қосылады (Hochschild & Machung, 1989). Егер doing gender тұжырымдамасы ұстанымдардағы айырмашылықтардың неге жынысқа қарай топтасатынын түсіндірсе, ал билік түрлерін ажырату отбасындағы шешім қабылдау тетігін ашып көрсетсе, онда «екінші ауысым» тұжырымдамасы төменде талданатын өзге сипаттағы алшақтықты, атап айтқанда міндеттердің нақты бөліну тәжірибесі мен нормативтік ұстанымдар арасындағы сәйкессіздікті сипаттайды. Бұл жағдайда жария түрде қолдау табатын эгалитарлық идеал тұрмыстық еңбектің нақты қайта бөлінуімен расталмайды.

Отбасындағы билік мәселесін түсіндірудің неғұрлым жалпы тарихи-институционалдық негізін М. Вебердің дәстүрлі үстемдіктің бір түрі ретінде қарастырылатын патриархалдық билік ұғымы құрайды. Оның легитимділігі құзіреттілікке немесе тараптардың өзара келісіміне емес, ежелден қалыптасқан тәртіптердің сакралдылығына сенімге негізделеді (Weber, 1978). Бұл категория зерттеуде дербес түсіндіру тетігі ретінде емес, «отбасы басшысы» ұғымының неге бүгінгі күнге дейін мәдени маңызын сақтап, сауалнамадағы мәнді көрсеткіштердің бірі болып қала беретінін түсіндіретін теориялық негіз ретінде қолданылады.

Гендерлік ұстанымдарды әртүрлі уақыт кезеңдерінде және әртүрлі зерттеу құралдары арқылы алынған деректер негізінде салыстырудың өзіндік әдіснамалық мәселелері бар. В. Ломацци мен Д. Зеддиг гендерлік рөлдерге қатысты сұрақтардың тұжырымдалуы бір елдің өзінде зерттеу толқындары арасында да мазмұндық эквиваленттіліктің толық сақталуына кепілдік бермейтінін көрсетеді. Сондықтан шағын айырмашылықтарды түсіндіруде сақтық таныту қажет, ал керісінше, жүйелі түрде қайталанып отыратын ірі алшақтықтар анағұрлым нәтижелер ретінде қарастырылуы тиіс (Lomazzi & Sedding, 2020).

Эмпириялық контекст. Постсоциалистік Орталық Азия және Қазақстан

Орталық Азия аймағында норма мен практика арасындағы алшақтық социалистік кезеңнен мұраға қалған формалды гендерлік теңдік қағидаттарының отбасылық қатынастарды реттеудің дәстүрлі, оның ішінде исламдық тәжірибелерімен қабаттасуы нәтижесінде одан әрі күрделене түседі. Д. Кейн мен К. Горбенко Өзбекстан мысалында кеңестік эмансипасия саясаты патриархалдық отбасылық құрылымдарды жоймағанын, керісінше оларды белгілі бір дәрежеде сақтап қалғанын, ал постсоциалистік кезеңде бұл құрылымдардың ықпалы қайтадан күшейгенін көрсетеді (Kane & Gorbenko, 2016). Дж. Урбаева Орталық Азияның төрт елінде (Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан; N=3405) жүргізілген репрезентативті сауалнама деректері негізінде әйелдердің гендерлік рөлдер туралы түсініктерінің үш латентті профилін – дәстүрлі, эгалитарлық және аралас үлгілерін анықтайды. Автор діни бірегейлік, білім деңгейі және әлеуметтік мобильділік аталған ұстанымдармен бір мезгілде өзара байланысты екенін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері өңірде гендерлік көзқарастардың бірыңғай бір сызықтағы модернизациясы орын алмайтынын дәлелдейді (Urbaeva, 2019).

Қазақстанға қатысты М. Кан 2020 жылы жүргізілген Kazakhstan Generations and Gender Survey

ұлттық зерттеуінің деректеріне сүйене отырып, репродуктивтік ниеттің гендерлік ұстанымдардың өзімен немесе үй шаруасы мен бала күтіміне қатысты міндеттердің бөліну тәжірибесімен жеке-жеке емес, ең алдымен олардың арасындағы сәйкессіздікпен байланысты екенін көрсетеді (Kan, 2023). Л. Тоқтарбекова Қазақстанның 18-35 жас аралығындағы жастары арасында жүргізілген зерттеу негізінде гендерлік ұстанымдардың айқын поляризациясы жас буын арасында да тұрақты сақталатынын анықтады. Әйелдер ерлерге қарағанда отбасылық міндеттер мен бала тәрбиесіне қатысуды тең бөлуді едәуір жиі қолдайды, ал ерлер әкенің отбасы басшысы ретіндегі рөлін көздейтін дәстүрлі отбасылық модельді жиірек қолдайды. Сонымен қатар, «асыраушы ер адам» моделін қолдау деңгейінің жылдар бойынша динамикасы монотонды емес, құбылмалы сипатқа ие, 2016 жылы бұл көрсеткіш жастар арасында 30-32% болса, 2020 жылы 68,1%-ға дейін өсіп, 2024 жылы 55,5%-ға дейін төмендеген (Toktarbekova, 2026). Аталған деректер осы мақалада пайдаланылған зерттеулерден тәуелсіз алынған әрі 2026 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. Сондықтан олар мақаланың негізгі зерттеу сұрағын қарастыру үшін маңызды эмпириялық негіз қалыптастырады. 2024, 2025 және 2026 жылдары жүргізілген үш зерттеудің материалдары негізінде гендерлік ұстанымдардағы осындай алшақтық құрылымы сақталды ма және оған үшінші өлшем – отбасылық жағдай – қандай деңгейде ықпал етеді.

Отбасылық рөлдердің асинхронды модернизациясы тек Орталық Азияға ғана тән құбылыс емес. Неке институтының жедел институционалдық жаңғыруы тұрмыстық еңбектің баяу трансформациясымен қатар жүретін басқа қоғамдарда да осыған ұқсас үрдістер эмпириялық дәлелденген. Х. Танигути мен Г. Кауфман 2006 жылғы жалпыұлттық жапондық әлеуметтік зерттеу (Japanese General Social Survey) деректеріне сүйене отырып, соңғы онжылдықтарда Жапонияда құда түсу арқылы жасалатын некелердің және ерлі-зайыптылардың ата-аналарымен бірге тұруының үлесі айтарлықтай қысқарғанын көрсетеді. Соған қарамастан, 33 елдегі ерлермен салыстырғанда, жапондық күйеулер үй шаруасына ең аз үлес қосатын топтардың бірі болып қала береді. Сонымен қатар, ұстанымдар мен нақты тәжірибенің сәйкес келмеуі ерлі-зайыптылардың әл-ауқатына да елеулі әсер етеді. Эгалитарлық ұстанымдар ерлердің некеге қанағаттану деңгейімен оң байланысса, әйелдерде бұл байланыс теріс сипатта көрінеді, себебі эгалитарлық көзқарастардағы әйелдер күйеулерінен үй шаруасына іс жүзінде көрсетіп жүргенінен анағұрлым көбірек қатысуды күтеді (Taniguchi & Kaufman, 2014). Оңтүстік Корея деректері де басқа тәуелді айнымалылар бойынша осыған ұқсас гендерлік ассиметрияның сақталатынын көрсетеді. С. Юн мен Х. Пак ешқашан некеде болмаған корей азаматтары арасында жүргізілген сауалнама материалдары негізінде гендерлік ұстанымдардың әйелдердің некеге тұру ниетімен статистикалық тұрғыдан мәнді байланыста екенін, ал ерлер арасында мұндай байланыстың анықталмағанын көрсетеді. Бұл Кореяда неке әлі де әйелдердің еңбек нарығына бағыттылығының күшеюімен қайшылыққа түсетін міндеттемелер кешені ретінде қабылдануымен түсіндіріледі (Yoon, Park, 2025). Дж. Ю екі серіктесі де жұмыспен қамтылған корейлік ерлі-зайыптылардың деректері негізінде гендерлік идеологияның отбасылық және еңбек міндеттері арасындағы рөлдік қақтығыс арқылы некеге қанағаттану деңгейімен байланысты екенін көрсетеді. Алайда бұл жанама байланыс күйеулер үшін статистикалық тұрғыдан мәнді болғанымен, әйелдер үшін статистикалық мәнге ие емес (Yoo, 2022). Мақалада қарастырылатын ұстанымдардағы асимметрияға тағы бір маңызды өлшем қосылады. Ол – тұрмыстық еңбекті бөлудегі нормативтік күтулер мен нақты тәжірибе арасындағы алшақтық. Мұндай алшақтық тек әділдікті қабылдауға ғана емес, сонымен қатар некедегі субъективті әл-ауқатқа да ықпал етуі мүмкін. Бұл аспект қазақстандық сауалнамаларда тікелей өлшенбегенімен, отбасылық-гендерлік қатынастарды зерттеудің келесі кезеңдерінде оны арнайы индикатор ретінде енгізу орынды.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Мақаланың эмпириялық базасын үш репрезентативті әлеуметтанулық зерттеу деректері құрайды. Олардың екеуі Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінің тапсырысы бойынша «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ (бұдан әрі – ҚҚДИ) орындалып, осы зерттеуде сыртқы салыстырмалы эмпириялық материал ретінде пайдаланылды. Үшінші зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті қаржыландыратын «Қоғамдық қатынастар жүйесіндегі қазақстандық отбасы: жаңғырту жағдайындағы институтаралық өзара іс-қимылдың әлеуеті мен мәселелері» гранттық жобасының (AP26198919) (бұдан әрі – Жоба) далалық кезеңін құрайды және

қазіргі жағдайды сипаттап қана қоймай, салыстырмалы эмпириялық материалдар негізінде анықталған заңдылықтардың осы зерттеу аясында тікелей жиналған деректерде қаншалықты тұрақты сақталатынын эмпириялық тұрғыдан тексеруге мүмкіндік береді.

Бірінші эмпириялық дереккөз – 2024 жылы ҚҚДИ жүргізген «Қазақстан отбасылары» жалпыұлттық әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері. Зерттеу Қазақстанның 18 жастан асқан ересек тұрғындарының репрезентативті іріктемесі негізінде жүргізілді (N=3 000). Зерттеу құралнамасы отбасы ұғымының мазмұндық түсінігіне, отбасылық құндылықтарға, неке туралы көзқарастарға, сондай-ақ отбасындағы басшылық рөлі мен отбасылық рөлдерді бөлуге қатысты әлеуметтік ұстанымдарды бағалауға арналған сұрақтар блогын қамтыды1. Аталған деректер жиынтығы қазақстандық қоғамдағы отбасы институтына қатысты құндылықтық бағдарлар мен гендерлік рөлдер туралы әлеуметтік ұстанымдарды талдау үшін пайдаланылды.

Екінші эмпириялық дереккөзі ретінде 2025 жылы ҚҚДИ жүзеге асырған «Қазақстанның әртүрлі саласындағы гендерлік стереотиптер» тақырыбындағы жалпыұлттық әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері пайдаланылды. Зерттеу Қазақстанның 18 жастан асқан ересек тұрғындарының репрезентативті іріктемесі негізінде жүргізілді (N=2 400). Сауалнама бағдарламасы гендерлік теңсіздікті қабылдау, үй шаруасы мен отбасылық міндеттерді бөлуге қатысты ұстанымдар, отбасындағы көшбасшылық пен шешім қабылдау туралы түсініктер, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарындағы гендерлік рөлдердің қайта өндірілуіне берілетін бағаларға арналған тақырыптық блоктарды қамтыды2. Аталған деректер жиынтығы гендерлік стереотиптердің отбасылық рөлдер мен міндеттерді бөлудің әртүрлі үлгілерімен өзара байланысын талдау үшін пайдаланылды.

Үшінші эмпириялық дерекөз – 2026 жылы жүргізілген Жобаның далалық кезеңі барысында жиналған деректер (N=802), оған 383 ер адам мен 419 әйел қатысты. Зерттеу құралнамасы отбасындағы биліктің нақты бөлінуіне және шешім қабылдау үдерісіне, отбасылық бюджетті қалыптастыру мен бөлудің ерекшеліктеріне, үй шаруасы міндеттерін орындауға қатысты нормативтік күтулерге, сондай-ақ көшбасшылық пен отбасы ішіндегі рөлдерге байланысты гендерлік стереотиптерге арналған сұрақтар блогын қамтыды. Деректер жиынтығы ерекше аналитикалық құндылыққа ие, себебі ол осы ғылыми жоба аясында тікелей қалыптастырылған. Бұл, бір жағынан, бұрынғы жалпыұлттық зерттеулер нәтижесінде анықталған эмпириялық заңдылықтардың тәуелсіз іріктемеде қаншалықты тұрақты сақталатынын тексеруге, екінші жағынан, әртүрлі уақыт кезеңдерінде жиналған деректерді салыстыру арқылы қазақстандық қоғамдағы гендерлік ұстанымдар мен отбасы ішіндегі рөлдердің өзгеру динамикасын неғұрлым сенімді бағалауға мүмкіндік береді.

Үш зерттеудің деректерін талдау кросс-кестелеу (cross-tabulation) әдісі негізінде жүзеге асырылды. Тәуелсіз айнымалылар ретінде респонденттердің жынысы, жасы және отбасылық жағдайы қарастырылды. Талдау нәтижелері тиісті әлеуметтік-демографиялық топтар ішіндегі пайыздық үлестер түрінде ұсынылды. Бұл тәсіл бөлініп алынған респонденттер санаттары арасындағы жауаптар құрылымының айырмашылықтарын салыстырмалы түрде бағалауға және әлеуметтік-демографиялық сипаттамалардың зерттелетін құбылыстармен байланысын анықтауға мүмкіндік береді.

Үш зерттеудің деректерін бірыңғай аналитикалық матрицаға тікелей біріктіру мүмкін емес, себебі олар әртүрлі іріктемелер негізінде және әртүрлі уақыт кезеңдерінде жиналған. Осыған байланысты зерттеуде панельдік талдау емес, салыстырмалы талдау тәсілі қолданылды. Бұл тәсілде бір зерттеудің нәтижелері мазмұндық тұрғыда өзара сәйкес келетін көрсеткіштер бойынша (отбасындағы билік пен шешім қабылдау, гендерлік теңсіздікті қабылдау, үй шаруасын бөлудің нормативтік ұстанымдары мен нақты тәжірибесі) басқа зерттеудің нәтижелерін түсіндіруге арналған эмпириялық контекст ретінде қарастырылады. Әртүрлі уақыт кезеңдерінде жүргізілген өлшемдердегі сұрақ тұжырымдарының мазмұндық эквиваленттілігінің шектеулілігі нәтижелерді интерпретациялау барысында ескерілді (Lomazzi & Sedding, 2020).

Нәтижелер және оларды талқылау

1 «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ «Қазақстан отбсылары» әлеметтанулық зерттеуі, 2024 ж. Іріктеме – 3 000 респондент

2 «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ «Қазақстанның әртүрлі саласындағы гендерлік стереотиптер» әлеметтанулық зерттеуі, 2025 ж. Іріктеме – 2 400 респондент

Гендерлік теңсіздікті қабылдау: Жас ерекшелігі бойынша тұрақтылық және жыныс бойынша айырмашылық

2025 жылғы сауалнамада қойылған Қазақстандағы гендерлік теңсіздіктің бар-жоғына қатысты сұраққа берілген жауаптардың құрылымы респонденттердің жасына қарай айтарлықтай өзгермейді. Ерлердің мүмкіндіктері көбірек деп есептейтіндердің үлесі барлық төрт жас тобында 47-48% аралығында сақталса, әйелдер мен ерлердің құқықтары тең деп санайтындардың үлесі 44-45% шегінде қалыптасқан (1-кесте). Бұл нәтижелер гендерлік теңсіздікті қабылдау деңгейінің жас ерекшеліктеріне тәуелді емес екенін және оның қалыптасуына өзге әлеуметтік факторлардың ықпал ететінін көрсетеді.

1-кесте. Респонденттердің жас топтары бойынша гендерлік теңсіздікті қабылдауы, баған бойынша % үлесі

Жауап нұсқасы	18-28 жас	29-45 жас	46-60 жас	61 жас және одан жоғары
Ер адамдардың мүмкіндіктері көбірек	48,0	47,0	47,2	48,1
Әйелдердің мүмкіндіктері көбірек	5,5	6,6	7,3	6,0
Құқықтар мен мүмкіндіктері тең	45,3	45,5	44,3	44,3
Жауап беруге қиналамын	1,1	0,9	1,2	1,7

Ескерту: ҚҚДИ әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған3.

Сұралғандардың жынысы бойынша айырмашылықтар анағұрлым айқын байқалады. Ерлердің мүмкіндіктері көбірек деп есептейтін әйелдердің үлесі осы пікірді қолдайтын ерлердің үлесінен жоғары (тиісінше 49,9% және 44,7%). Керісінше, ерлер әйелдерге қарағанда құқықтар тең деп жиірек санайды (47,0% және 43,2%). Бұл әйелдердің әлеуметтік топ ретінде гендерлік теңсіздікті ерлерге қарағанда жиірек қабылдайтынын көрсетеді. Бұл айырмашылық гендерлік ұстанымдарды түсіндіруде кеңінен таралған заңдылықтардың бірі және әйелдер мен ерлердің гендерлік теңсіздікті бастан өткізу тәжірибесінің әртүрлі екенін көрсетеді.

Гендерлік поляризация 2026 жылғы сауалнамада көшбасшылық қасиеттерді бағалау мәселесінде одан да айқынырақ көрінеді. «Ер адамдар әйелдерге қарағанда басшы рөлін жақсы атқарады» деген тұжырыммен толық немесе ішінара келіскендердің үлесі ерлер арасында 72,6%-ды, ал әйелдер арасында 42,5%-ды құрады (2-кесте). Осылайша, бұл мәселе бойынша анықталған гендерлік айырмашылық гендерлік теңсіздіктің бар-жоғын бағалауға қатысты тіркелген айырмашылықтан шамамен үш есе жоғары, бұл көшбасшылыққа қатысты дәстүрлі гендерлік стереотиптердің қазақстандық қоғамда әлі де айқын сақталып отырғанын көрсетеді.

2-кесте. «Ер адамдар әйелдерге қарағанда басшы рөлін жақсы атқарады» сұрағына жауаптарды бөлу, баған бойынша % үлесі

Жауап нұсқасы	Барлығы	Ерлер	Әйелдер
Келісемін	25,3	31,3	19,8
Келісемін деуге болады	31,5	41,3	22,7
Келіспеймін деуге болады	26,4	17,2	34,8
Келіспеймін	16,7	10,2	22,7

Ескерту: Жоба аясында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған4.

Отбасындағы билік және шешім қабылдау: үш зерттеудегі норма мен тәжірибе

4 «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ «Қазақстанның әртүрлі саласындағы гендерлік стереотиптер» әлеметтанулық зерттеуі, 2025 ж. Іріктеме – 2 400 респондент

4 «Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті» КЕАҚ «Қоғамдық қатынастар жүйесіндегі қазақстандық отбасы» әлеумттанулық зерттеуі, 2026 ж. Іріктеме – 802 респондент

Негізгі айырмашылықтардың бірі отбасындағы билік туралы ұстанымдарға қатысты анықталды. 2025 жылғы сауалнама нәтижелері респонденттердің жас топтарына қарай бұл мәселе жөніндегі көзқарастардың айтарлықтай тұрақты екенін көрсетеді. Барлық жас санаттарында респонденттердің шамамен 55%-ы отбасының басшысы күйеуі болуы тиіс деп есептейді, ал 25-27%-ы ерлі-зайыптылардың тең құқықты серіктестер болуы қажет деген пікірді ұстанады (3-кесте). Сәйкесінше, жас ерекшелігі бұл жағдайда да отбасындағы билікке қатысты нормативтік ұстанымдарды саралайтын мәнді фактор емес.

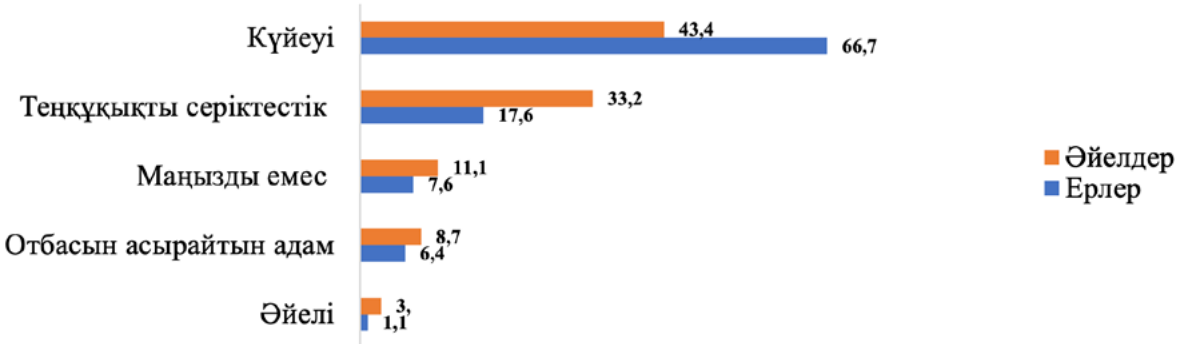
3-кесте. «Отбасының басшысы кім болу керек?» сұрағына жауаптарды бөлу, бағаң бойынша % үлесі

Жауап нұсқасы	18-28 жас	29-45 жас	46-60 жас	61 жас және одан жоғары
Күйеуі	55,0	55,7	54,8	49,5
Әйелі	1,5	1,7	2,7	3,1
Отбасын асырайтын адам	7,2	6,8	8,4	8,8
Теңқұқықты серіктестік	26,3	26,7	24,7	25,5
Маңызды емес	9,3	8,5	8,9	12,6

Ескерту: ҚҚДИ әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған5.

Жыныс бойынша айырмашылық зерттелген барлық айнымалылардың ішінде ең айқын көрінеді. Ерлердің 66,7%-ы отбасының басшысы күйеуі болуы тиіс деп есептесе, әйелдер арасында бұл көрсеткіш 43,4%-ды құрайды. Керісінше, «ерлі-зайыптылар тең құқықты серіктестер болуы тиіс» деген жауап нұсқасын әйелдердің 33,2%-ы, ал ерлердің 17,6%-ы таңдаған (1-сурет).

Отбасындағы билікке қатысты негізгі сұрақ бойынша тіркелген 23% тармақтық гендерлік айырмашылық, жас ерекшелігі бойынша елеулі айырмашылықтардың болуымен қатар, бұл нормативтік ұстанымның ең алдымен респонденттің гендерлік бірегейлігінің құрамдас элементі ретінде ұдайы өндірілетінін көрсетеді. Бұл тұжырым гендерді күнделікті әлеуметтік өзара әрекеттесу барысында үздіксіз қалыптасып, қайта өндірілетін әлеуметтік практика ретінде түсіндіретін doing gender тұжырымдамасының интеракционистік түсіндірмесімен (West & Zimmerman, 1987) үйлеседі. Сонымен қатар, бұл үрдіс Орталық Азия елдері бойынша жүргізілген салыстырмалы зерттеулердің нәтижелерімен де сәйкес келеді, онда гендерлік ұстанымдардың ұқсас құрылымы нақты елдің ерекшеліктеріне қарамастан тұрақты түрде байқалған (Urbaeva, 2019).

1-сурет. «Отбасының басшысы кім болу керек?» сұрағына жауаптарды бөлу, респонденттің жынысы бойынша % үлесі

Ескерту: ҚҚДИ әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған6.

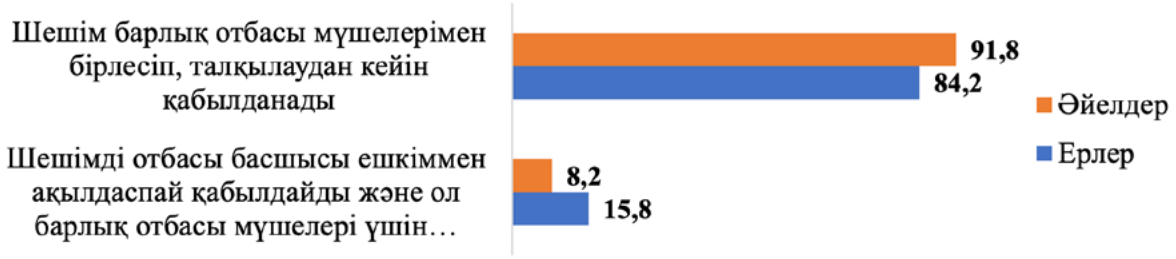
2026 жылғы сауалнама анықталған гендерлік ассиметрияның тек декларативті нормативтік

5 «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ «Қазақстанның әртүрлі саласындағы гендерлік стереотиптер» әлеметтанулық зерттеуі, 2025 ж. Іріктеме – 2 400 респондент

6 «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ «Қазақстанның әртүрлі саласындағы гендерлік стереотиптер» әлеметтанулық зерттеуі, 2025 ж. Іріктеме – 2 400 респондент

ұстанымдарда ғана емес, сонымен қатар отбасындағы шешім қабылдаудың нақты тәжірибесінде де сақталатынын тексеруге мүмкіндік береді. Отбасында маңызды шешімдердің қалай қабылданатыны туралы тікелей сұраққа респонденттердің басым көпшілігі (88,2%) шешімдердің бірлескен талқылау арқылы қабылданатынын көрсеткен. Алайда «Шешімді отбасы басшысы ешкіммен ақылдаспай қабылдайды және ол барлық отбасы мүшелері үшін міндетті» деген жауап нұсқасын ерлердің 15,8%-ы және әйелдердің 8,2%-ы таңдаған (2-сурет). Ерлер әйелдерге қарағанда өз отбасындағы шешім қабылдау жүйесін біржақты, авторитарлық басқару үлгісі ретінде шамамен екі есе жиі сипаттайды.

Отбасылық жағдай бойынша талдау бұл көрсеткіштің ресми тіркелген некеде тұрғандар (13,1%) мен ешқашан некеде болмағандар (13,7%) арасында ең жоғары деңгейде екенін, ал тіркелмеген бірге тұру қатынасындағы респонденттер (6,2%) мен жесір қалғандар (6,6%) арасында ең төмен деңгейде екенін көрсетті. Бұл нәтижелер 2024 жылғы зерттеу деректерімен де үйлеседі. Атап айтқанда, ресми тіркелген неке отбасын басқарудың неғұрлым айқын патриархалдық үлгісімен байланысты болса, ал тіркелген некеден тыс бірге өмір сүру формалары серіктестікке негізделген отбасылық өзара қатынастар моделінің басымдығымен сипатталады.

2-сурет. «Сіздің отбасыңызда маңызды шешімдерді қабылдау процесін төмендегі нұсқалардың қайсысы дұрыс сипаттайды?» сұрағына жауаптарды бөлу, респонденттің жынысы бойынша % үлесі

Ескерту: Жоба аясында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған7.

Осы тұста ситуативті билік пен дәрменсіздендіруші билік (disempowering power) арасындағы айырмашылыққа қайта оралған жөн (Suwada, 2022). Респонденттердің басым көпшілігі таңдаған «Шешім барлық отбасы мүшелерімен бірлесіп, талқылаудан кейін қабылданады» деген жауап нұсқасы шешім қабылдау рәсімін сипаттайды, алайда шешімнің түпкілікті мазмұнын кім айқындайтынын, отбасының күнделікті қажеттіліктеріне қатысты уақытты, ақпаратты және ресурстарды нақты кім басқаратынын көрсетпейді. Өз кезегінде, ер адамның шешімді ешқандай талқылаусыз жеке қабылдауын білдіретін жауап нұсқасы (2-сурет) екі аспектіде түсіндірілуі мүмкін. Бір жағынан, бұл М. Вебер сипаттаған патриархалдық биліктің тікелей көрінісі (Weber, 1978). Екінші жағынан, ол әкеге отбасы басшысы ретіндегі формалды мәртебесін сақтай отырып, күнделікті тұрмысты ұйымдастыру мен күтім еңбегінен шеттеуге мүмкіндік беретін дәрменсіздендіруші биліктің көрінісі ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл жағдайда тұрмысты күнделікті ұйымдастыруға қатысты нақты басқару функциялары мен жауапкершілік әйелдің мойнына жүктеліп, оның ситуативті билігінің негізіне айналады.

2024-2025 жылдары жүргізілген үш тәуелсіз зерттеу нәтижелері осы алшақтық құрылымының тұрақты түрде өндірілетінін көрсетеді. Ер адамның отбасындағы дара көшбасшылығының нақты әлеуметтік мазмұны ресми неке бұзылған жағдайда айтарлықтай әлсірейді және оған берілетін баға респонденттің жынысына қарай елеулі түрде ерекшеленеді. Ерлер бұл билік үлгісін әйелдерге қарағанда әлдеқайда жиі қолдап қана қоймай, оны өз отбасылық тәжірибесінде жүзеге асыратынын да жиірек мәлімдейді, ал әйелдер бұл тәжірибенің бар екенін сирек мойындайды.

Үй шаруасындағы еңбек: 2026 жылғы нормативтік ұстанымдар және 2025 жылғы нақты тәжірибе

7 «Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті» КЕАҚ «Қоғамдық қатынастар жүйесіндегі қазақстандық отбасы» әлеумттанулық зерттеуі, 2026 ж. Іріктеме – 802 респондент

2025 жылғы сауалнаманың отбасындағы міндеттердің нақты бөлінуіне арналған сұрақтар блогының нәтижелері (респонденттердің жынысы бойынша талдау) отбасының материалдық қамтамасыз етілуіне қатысты ерлер мен әйелдердің бағалауларында айқын айырмашылық бар екенін көрсетеді. Отбасының негізгі асыраушысы ретінде күйеуін ерлердің 52,7%-ы көрсетсе, әйелдер арасында бұл үлес 40,9%-ды құрайды. Керісінше, отбасының материалдық қамтамасыз етілуіне әйелдің үлесін әйелдердің 9,8%-ы мойындаса, ерлер арасында бұл көрсеткіш тек 1,4%-ды құрайды (4-кесте).

Ал күнделікті үй шаруасы, соның ішінде ас әзірлеу мен үй жинау сияқты тұрмыстық міндеттерге қатысты ерлер мен әйелдердің бағалаулары бір-біріне барынша жақын. Ерлердің де, әйелдердің де шамамен үштен екісі бұл міндеттердің іс жүзінде әйелдің мойнында екенін көрсеткен. Ал бұл жұмыстарды негізінен ер адам атқарады деп есептейтіндердің үлесі екі топта да тек 2-3% шамасында ғана болды. Осы нәтижелер отбасындағы материалдық қамтамасыз ету мәселесінде гендерлік өзіндік бағалау айырмашылықтарының сақталатынын, ал күнделікті тұрмыстық еңбекті бөлудің нақты тәжірибесіне қатысты ерлер мен әйелдердің қабылдауының айтарлықтай сәйкес келетінін көрсетеді.

4-кесте. Респонденттердің жынысы бойынша отбасындағы міндеттердің нақты бөлінуі, баған бойынша % үлесі

Міндет / кім орындайды	Күйеуі (ерлердің жауабы)	Күйеуі (әйелдердің жауабы)	Әйелі (ерлердің жауабы)	Әйелі (әйел-дердің жауабы)	**Бірлесіп (ерлердің жауабы)**	**Бірлесіп (әйелдердің жауабы)**
Отбасын материалдық қамтамасыз ету	52,7	40,9	1,4	9,8	37,2	38,8
Ас әзірлеу	2,9	0,7	65,2	68,7	19,2	18,8
Үй жинау	2,7	0,9	63,9	67,1	20,4	20,6

Ескерту: ҚҚДИ әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған8

2026 жылғы сауалнамада бұл мәселе сипаттамалық емес, нормативтік аспектіде қарастырылып, үй шаруасындағы қандай міндеттерді негізінен әйелдер, ал қайсысын ерлер атқаруы тиіс екендігі бағаланды. Алынған жауаптардың құрылымы жоғарыда сипатталған нақты тәжірибеге қарағанда іс жүзінде кері сипатқа ие болды. Респонденттердің басым көпшілігі үй жинау (64,7%), ас әзірлеу (62,0%) және балаларға, науқас немесе қарт отбасы мүшелеріне күтім жасау (78,7%) сияқты міндеттерді бөлуде жыныс шешуіші фактор болмауы тиіс деп есептейді. Сонымен қатар үй жинауды негізінен ер адамдар атқаруы тиіс деген жауапты бірде-бір респондент таңдамаған, ал ас әзірлеуге қатысты нұсқаны респонденттердің тек 0,5%-ы көрсеткен (5-кесте). Сәйкесінше, 2026 жылғы зерттеуде тіркелген нормативтік үлгі негізінен эгалитарлық сипатқа ие болса, 2025 жылғы сауалнама сипаттаған нақты тәжірибе дәстүрлі гендерлік еңбек бөлінісінің тұрақты сақталуын көрсетеді. Бұл алшақтықты А. Хохшильд пен А. Мачунг ұсынған «екінші ауысым» (The second Shift) тұжырымдамасының эмпириялық дәлелі ретінде қарастыруға болады (Hochschild & Machung, 1989). Осы тұжырымдамаға сәйкес, гендерлік теңдікке қатысты жарияланатын нормативтік ұстанымдар тұрмыстық еңбектің нақты қайта бөліну қарқынынан озық қалыптасады.

9 «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ «Қазақстанның әртүрлі саласындағы гендерлік стереотиптер» әлеметтанулық зерттеуі, 2025 ж. Іріктеме – 2 400 респондент

5-кесте. Респонденттердің жынысы бойынша тұрмыстық міндеттерді бөлудің нормативтік ұстанымдары, баған бойынша % үлесі

Міндет / кім орындайды	Әйелдер (барлығы)	Әйелдер (ерлердің жауабы)	Әйелдер (әйелдердің жауабы)	Жынысы маңызды емес (барлығы)	Жынысы маңызды емес (ерлердің жауабы)	Жынысы маңызды емес (әйелдердің жауабы)
Үй жинау	35,3	39,9	31,0	64,7	60,1	69,0
Ас әзірлеу	37,5	42,6	32,9	62,0	56,7	66,8
Балаларға, науқастарға, қарттарға күтім көрсету	20,0	23,8	16,5	78,7	74,4	82,6

Ескерту: Жоба аясында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған9.

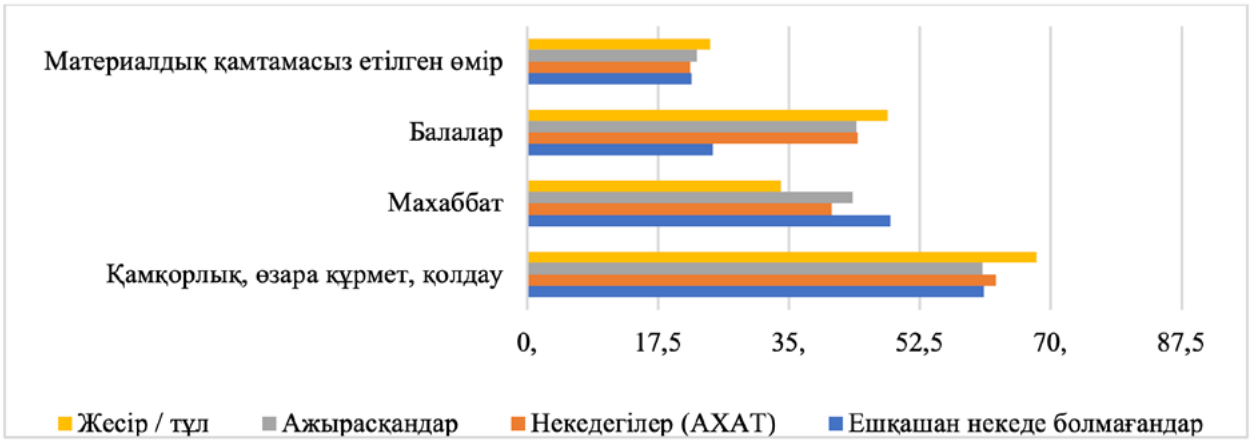
Нормативтік ұстанымдардың өз ішінде де отбасындағы билік мәселесінде байқалған бағыттағы гендерлік ассиметрия сақталады. Ерлер әйелдерге қарағанда үй жинау, ас әзірлеу және жақындарына күтім жасау міндеттерін әйелдердің негізгі жауапкершілігі ретінде тұрақты түрде жиірек бағалайды (мысалы, үйді жинауға қатысты тиісінше 39,9% және 31,0%). Ал әйелдер, керісінше, бұл міндеттерді бөлуде гендерлік бейтарап ұстанымды едәуір жиі қолдайды. 2026 жылы тіркелген нормативтік ұстанымдардың эгалитарлануы гендерлік поляризацияны толық жоймайды, тек оның қарқындылығын әлсіретеді. Бұл үрдіс 2024-2026 жылдары жүргізілген үш тәуелсіз зерттеу нәтижелерінде жүйелі түрде байқалып, гендерлік рөлдерге қатысты дәстүрлі және эгалитарлық ұстанымдардың қатар сақталатынын көрсетеді.

Отбасылық құндылықтар мен неке туралы түсініктердің отбасы өмірлік циклі барысында өзгеруі

2024 жылғы сауалнама нәтижелерін респонденттердің отбасылық жағдайы бойынша топтастыру отбасы өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдерінде құндылықтық басымдықтардың қалай өзгеретінін талдауға мүмкіндік береді. «Балалар» құндылығының маңыздылығы отбасы өмірлік циклі ілгерілеген сайын тұрақты түрде артады. Бұл көрсеткіш ешқашан некеге тұрмағандар арасында 24,8%-ды құраса, ресми некеде тұрғандар арасында 44,2%-ға, ал жесірлер арасында 48,2%-ға дейін өседі. Керісінше, «махаббат» құндылығы бойынша қарама-қарсы үрдіс байқалады. Оның ең жоғары үлесі ешқашан некеге тұрмаған респонденттер арасында тіркелген (48,6%), ал ең төмен көрсеткіш ажырасқан респонденттер арасында анықталған (33,9%) (3-сурет).

Бұл үрдісті бірлескен өмір тәжірибесінің жинақталуына және неке қатынастарының ықтимал өзгеруі немесе бұзылуына қарай романтикалық бағдардың салыстырмалы түрде әлсіреуінің табиғи салдары ретінде түсіндіруге болады. Сонымен қатар осы нәтижелер отбасы өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдерінде отбасы институтының құндылықтық негіздері өзгеретінін, яғни ерте кезеңдерде балалар мен ата-ана жауапкершілігіне қатысты құндылықтардың алдыңғы қатарға шығатынын көрсетеді.

10 «Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті» КЕАҚ «Қоғамдық қатынастар жүйесіндегі қазақстандық отбасы» әлеумттанулық зерттеуі, 2026 ж. Іріктеме – 802 респондент

3-сурет. Отбасылық жағдайы бойынша маңызды отбасы құндылықтары, %, бірнеше жауапты таңдауға мүмкіндік берілген

Ескерту: ҚҚДИ әлеуметтанулық зерттеу дерегі негізінде құрастырылған10.

Осыған ұқсас заңдылық неке мәніне қатысты жауаптарда да байқалады. Некені отбасы құру мақсатындағы ерлі-зайыптылар одағы ретінде түсіну барлық отбасылық жағдай бойынша топтарда басымдыққа ие болып, оның үлесі 57-65% аралығында қалыптасқан. Дегенмен бұл көрсеткіш тіркелмеген некеде бірге тұратын респонденттер арасында айтарлықтай төмен (49,3%). Керісінше, осы топ өкілдері «екі адамның ортақ тұрмысы мен ортақ бюджеті» сияқты неғұрлым прагматикалық анықтамаларды жиірек таңдайды (17,4%, ал қалған топтарда бұл көрсеткіш 8,6-11,6% аралығында). Бұл тіркелмеген некеде бірге тұру жағдайында неке мен серіктестік қатынастарының институционалдану деңгейі салыстырмалы түрде төмен екенін және олардың көбінесе функционалдық-прагматикалық мазмұнда қабылданатынын көрсетеді.

Нәтижелерді жинақтау. Отбасылық рөлдердің асинхронды жаңғыруы

Зерттеу барысында алынған нәтижелер Қазақстандағы отбасылық-гендерлік қатынастардың жаңғыруын асинхронды үдеріс ретінде сипаттауға мүмкіндік береді. Бұл үдерісте отбасы жүйесінің әртүрлі өлшемдері бойынша өзгеріске ұшырайды. Отбасындағы билік, гендерлік теңсіздіктің болуы немесе көшбасшылық қасиеттер туралы нормативтік ұстанымдарға қатысты көзқарастар ең алдымен респонденттердің жасына емес, жынысына қарай дифференцияланады. Осы мәселелер бойынша ерлер мен әйелдер арасындағы айырмашылық 5-тен 30 пайыздық тармаққа дейін ауытқиды және жас топтары бойынша арасындағы айырмашылықтардан (5-6 пайыздық тармақ) бірнеше есе жоғары. Бұл нәтижелер гендерлік әлеуметтану теориясының тұжырымдамаларымен сәйкес келеді – ерлер мен әйелдер ұрпақтық ерекшеліктеріне қарамастан, бір әлеуметтік норманың мазмұны жағынан өзара толықтыратын, бірақ гендерлік тұрғыдан ерекшеленетін нұсқаларын ұдайы өндіреді.

Үш зерттеу нәтижелері норма мен практиканың қарама-қарсы бағытта өзгеретінін де көрсетеді. Күнделікті тұрмыстық еңбекті нақты бөлу практикасына қатысты ерлер мен әйелдердің бағалаулары өзара сәйкес келеді және бұл практика тұрақты түрде дәстүрлі сипатта қалып отыр. Респонденттің жынысына қарамастан, отбасылардың шамамен үштен екісінде аталған міндеттерді әйел атқарады. Ал 2026 жылғы сауалнамада тіркелген нормативтік күтулер, керісінше, негізінен эгалитарлық сипатқа ие. Тұрмыстық еңбек саласындағы эгалитарлық норма мен дәстүрлі практика арасындағы мұндай алшақтық отбасындағы билік мәселесінде байқалған арақатынасқа тікелей қарама-қарсы. Бұл жағдайда нормативтік ұстанымның өзі патриархалдық сипатта – 2025 жылы респонденттердің шамамен 55%-ы ер адамның отбасының жекедара басшысы болуын қолдаған. Ал 2026 жылы сипатталған нақты практика біршама серіктестік сипатқа ие, себебі респонденттердің 88,2%-ы маңызды шешімдердің бірлесіп талқылау формуласының астарында ситуативтік және дәрменсіздендіруші биліктің тұрақты теңсіз бөлінуі сақталуы мүмкін. Екі жағдайда да гендерлік алшақтықтың бағыты өзгеріссіз қалады. Үш зерттеудің барлығында ерлер әйелдерге қарағанда

10 «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ «Қазақстан отбсылары» әлеметтанулық зерттеуі, 2024 ж. Іріктеме – 3 000 респондент

отбасылық қатынастардың неғұрлым дәстүрлі моделін жүйелі түрде жиірек қолдап, оны өз тәжірибесінде де жиірек іске асыратынын көрсетеді.

Жыныс пен жас ұстанымдарды айқын саралайтын жағдайларда отбасылық жағдай маңызды дифференциялаушы айнымалы ретінде көрінеді. Бұл, әсіресе, отбасының өмірлік циклі барысында құндылықтар туралы түсініктердің өзгеруінен байқалады. 2024 жылғы зерттеуде тіркелмеген бірге тұру қатынасындағы респонденттер арасында авторитарлық шешім қабылдау үлесінің ең төмен болуы ер адамның жеке-дара көшбасшылығының тұрақты отбасылық құндылықтан гөрі, негізінен ресми неке шеңберінде өзекті бола түсетін мәртебелік рөл екенін көрсетеді. Бұл отбасыға қолдау көрсетудің серіктестікке негізделген үлгілерін ілгерілетуге қолайлы институционалдық және әлеуметтік алғышарттар қалыптастыруда ескеретін аспект.

Мақала әзірленген кезеңдегі қазақстандық жастарға арналған ең соңғы зерттеумен салыстыру (Toktarbekova, 2026) осы мақалада анықталған айырмашылықтар құрылымының жас кагортада да қайта өндірілетінін, ал дәстүрлі үлгіні қолдау динамикасының бірбағытты емес, құбылмалы сипатта екенін көрсетеді. 2016-2020 жылдар аралығында «күйеу – отбасының негізгі асыраушысы» моделін қолдау деңгейінің өсуі 2024 жылға қарай оның ішінара төмендеуімен алмасқан. Сәйкесінше, Қазақстандағы гендерлік ұстанымдардың динамикасы эгалитарлық нормаға қарай біржақты әрі сызықтық қозғалыс ретінде сипатталмайды. Керісінше, ол әлеуметтік-экономикалық контекстің ықпалымен қалыптасатын құбылмалы сипатқа ие. Бұл ретте респонденттің жынысы өлшеу жүргізілген уақытқа немесе оның неғұрлым жас ұрпаққа тиесілігіне қарағанда гендерлік ұстанымдарды айқындайтын анағұрлым күшті предикторы болып қала береді.

Польша (Suwada, 2022), Жапония (Taniguchi & Kaufman, 2014) және Оңтүстік Корея (Baek, Yoon, Won, 2022) мысалдары норма мен практика арасындағы бұл алшақтықтың отбасының әл-ауқаты үшін бейтарап емес екенін көрсетеді. Танигути мен Кауфманның зерттеуінде осы алшақтық неғұрлым эгалитарлық ұстанымдарды қолдайтын тараптың некеге қанағаттану деңгейін төмендетеді. Сувада формалды түрде гендерлік бейтарап құқықтық құралдың, ата-ана демалысының, іс жүзінде тек аналар пайдаланатынын көрсетеді. Ал Бэк және оның авторластары 2014-2020 жылдар аралығында бақыланған жеті мыңнан астам некедегі оңтүстіккореялық әйелдердің іріктемесі негізінде күйеудің әйелінің жұмыспен қамтылуына қатысты дәстүрлі ұстанымдары әйелдің өзінде депрессиялық симптомдардың пайда болу қаупін арттыратынын анықтайды. Бұл әсер мұндай ұстанымдардың сақталу ұзақтығына қарай күшейе түседі. Қазақстандық деректерге қатысты бұл мақалада серіктестікке негізделген көшбасшылық моделін қолдайтынын мәлімдеген, алайда үй шаруасындағы дәстүрлі жүктемені атқаруды жалғастырып отырған әйелдердің шамамен үштен бірі (1-сурет пен 4-кесте) отбасылық өмірге қанағаттану деңгейінің төмендеу қаупі жоғары топты ықтимал қалыптастыратынын білдіреді. Дегенмен бұл гипотезаны тікелей тексеру үшін зерттеудің кейінгі толқындарына отбасылық және субъективті әл-ауқатты өлшейтін тиісті көрсеткіштерді енгізу қажет.

Зерттеудің шектеулері үш зерттеу деректерін бірыңғай аналитикалық матрицаға тікелей біріктіру мүмкіндігінің болмауымен байланысты. Зерттеулердің әртүрлі іріктемелерге негізделуі жыныс, жас және отбасылық жағдай айнымалыларының ықпалын бір мезгілде статистикалық тұрғыдан бағалауға мүмкіндік бермейді.

Қорытынды

2024, 2025 және 2026 жылдары жүргізілген үш зерттеудің нәтижелерін салыстыру қазақстандық отбасындағы гендерлік ұстанымдар мен практикалардың біркелкі емес қарқынмен жаңғыратынын көрсетеді. Отбасындағы билік, гендерлік теңсіздіктің болуы және ерлер мен әйелдердің көшбасшылық қабілеттері туралы нормативтік түсініктердегі ең айқын поляризация респонденттердің жынысы бойынша байқалады. Ал жас ерекшелігі бұл ұстанымдарды іс жүзінде сараламайды. Бұл жаңғырудың ұрпақтардың бірін-бірі сызықтық түрде алмастыру үдерісі емес, әрбір жас кагортасының ішінде өрбитін гендерлік тұрғыдан полярланған үдеріс екенін көрсетеді. Күнделікті тұрмыстық үй еңбегін бөлу практикасы соңғы сауалнамада тіркелген негізінен эгалитарлық нормативтік күтулерге қарамастан, барлық жастағы ерлер мен әйелдер үшін өзара үйлесімді түрде дәстүрлі сипатта қалып отыр. Отбасылық жағдай отбасының өмірлік циклі

барысында құндылықтар мен отбасындағы билік туралы түсініктердің өзгеруіне ықпал ететін маңызды фактор ретінде көрінеді. Ресми неке неғұрлым патриархалдық нормативтік модельмен байланысты болса, тіркелмеген бірге тұру, ажырасу шешім қабылдаудың неғұрлым серіктестік үлгілерімен сипатталады.

Сонымен қатар статистикалық деректерді талдау дәстүрлі еңбек бөлінісінің тұрақтылығы тек мәдени ұстанымдармен ғана емес, оларды ұдайы өндіретін экономикалық тетіктермен де байланысты екенін көрсетеді. Еңбекақыдағы гендерлік алшақтық және әйелдердің ақы төленбейтін үй шаруасы мен күтім еңбегіне неғұрлым жоғары деңгейде шоғырлануы көптеген отбасылар үшін ананың бала күтіміне байланысты демалысқа шығуын және отбасылық міндеттердің кейіннен қалыптасатын бөлінісін экономикалық тұрғыдан ең ұтымды стратегияға айналдырады. Сонымен бірге бұл стратегия жұмыспен қамту саласындағы және отбасылық рөлдерді бөлудегі қолданыстағы гендерлік теңсіздікті одан әрі орнықтырады. Қазақстан Республикасының отбасылық және гендерлік саясаты тұрғысынан бұл тек ағартушылық сипаттағы, соның ішінде құқықтар мен гендерлік теңдік қағидаттары туралы ақпараттандыруға бағытталған қолдау шараларының негізінен декларативтік ұстанымдар мен нормативтік күтулер деңгейіне ықпал ететінін, алайда үй шаруасы мен күтім еңбегін бөлудің орныққан тетіктерін әлдеқайда аз өзгеретінін білдіреді. Бұл тұрғыда Польша тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. К. Суваданың пайымдауына сәйкес, ата-ана демалысының белгілі бір бөлігін әкеге тиесілі жеке және басқаға берілмейтін құқық ретінде бекіту ерлердің бала күтіміне нақты қатысу деңгейін едәуір арттырады. Ал тек ағартушылық науқандардың өзі осыған ұқсас нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік бермейді (Suwada, 2022).

Осыған байланысты, Қазақстанның отбасылық саясаты үшін ақпараттық шараларды ата-аналар арасындағы күтім еңбегін бөлудің экономикалық және институционалдық ынталандыруларын тікелей өзгертетін тетіктермен ұштастыру неғұрлым перспективалы бағыт болып көрінеді. Осы шараларға қолжетімді бала күтімі инфрақұрылымын дамыту, екі ата-ана үшін де икемді жұмыспен қамту нысандарын кеңейту, сондай-ақ әкелердің бала күтіміне қатысуын ынталандыратын жеке және басқаға берілмейтін ата-ана демалыс кезеңдерін енгізу жатады.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің қолдауымен «Қоғамдық қатынастар жүйесіндегі қазақстандық отбасы: жаңғырту жағдайындағы институтаралық өзара іс-қимылдың әлеуеті мен мәселелері» (AP26198919) гранттық жобасы аясында орындалды.

Алғыс айту

Авторлар Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінің тапсырысымен «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ жүргізген зерттеудің бастапқы деректерін пайдалануға қолжетімділік бергені үшін алғыс білдіреді.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Авторлардың қосқан үлесі

А.Б. Иманқұл – зерттеу тұжырымдамасы, әдебиеттерге шолу, нәтижелерді талдау және интерпретациялау, мәтінді дайындау.

Э.О. Столярова – зерттеу тұжырымдамасы, деректерді жинау, нәтижелерді талдау және интерпретациялау, мақала мәтінін редакциялау.

Ж.С. Аубакирова – әдіснамалық қамтамасыз ету, деректерді талдау, мақала мәтінін редакциялау.

Барлық авторлар қолжазбаның соңғы нұсқасымен танысты және оны жариялауға ұсынды.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы (2023) Қазақстан Республикасындағы отбасылық және гендерлік саясаттың 2030 жылғы дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің

Жарлығы. Астана.

2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігінің Ұлттық статистика бюросы (2025) Қазақстан Республикасындағы қызметкерлердің жалақысын саралау (2025). https://stat.gov.kz/industries/labor--income/stat-wags/publications/ сілтемесі арқылы қолжетімді (қаралған күні: 28.05.2026 ж.).

3. Baek, S.-U., Yoon, J.-H. and Won, J.-U. (2022) "Associations between wives' and husbands' attitudes towards women's economic participation and depressive symptoms, poor subjective health, and unemployment status in married women: A Korean longitudinal study (2014-2020)", SSM – Population Health, 20, article 101275. https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2022.101275

4. Hochschild, A. and Machung, A. (1989) The second shift: Working parents and the revolution at home. New York: Viking.

5. International Labour Organization (ILO) (2026) Towards pay equity: A comprehensive response to the gender pay gap. Geneva: International Labour Office. https://www.ilo.org/publications/towards-pay-equity-comprehensive-response-gender-pay-gap сілтемесі арқылы қолжетімді (қаралған күні: 28.05.2026 ж.).

6. Kan, M. (2023) "Are gender attitudes and gender division of housework and childcare related to fertility intensions in Kazakhstan?". Genus, 79, article 21. https://doi.org/10.1186/s41118-023-00200-1

7. Kane, D. and Gorbenko, K. (2016) "Colonial legacy and gender inequality in Uzbekistan", Current Sociology, 64(5). https://doi.org/10.1177/0011392115599583

8. Lomazzi, V. and Sedding, D. (2020) "Gender role attitudes in the International Social Survey Programme: Cross-national comparability and relationships to cultural values", Cross-Cultural Research, 54(4). pp. 398-431. https://doi.org/10.1177/106939712091

9. Suwada, K. (2022) "Care involvement and power relations: Parenting and gender in contemporary Poland", Journal of Family Research, 34(3). pp. 892-911. https://doi.org/10.20377/jfr-722

10. Taniguchi, H. and Kaufman, G. (2014) "Gender role attitudes, troubles talk, and marital satisfaction in Japan", Journal of Social and Personal Relationships, 31(7), pp. 975-994. https://doi.org/10.1177/0265407513516559

11. Toktarbekova, L. (2026) "Youth perceptions of gender equality in Kazakhstan: A sociological analysis", Journal of Feminist Family Therapy. https://doi.org/10.1080/08952833.2026.2639235

12. Urbaeva, J. (2019) "Opportunity, social mobility, and women's views on gender roles in Central Asia", Social Work, 64(3), pp. 207-215. https://doi.org/10.1093/sw/swz011

13. Weber, M. (1978) Economy and society: An outline of interpretive sociology. Edited by G. Roth and C. Wittich. Berkeley: University of California Press.

14. West, C. and Zimmerman, D.H. (1987) "Doing gender", Gender & Society, 1(2), pp. 125-151. https://doi.org/10.1177/0891243287001002002

15. Yoo, J. (2022) "Gender role ideology, work-family conflict, family-work conflict, and marital satisfaction among Korean dual-earner couples", Journal of Family Issues, 43(6), pp. 1520-1535. https://doi.org/10.1177/0192513X211026966

16. Yoon, S.-Y. and Park, H. (2025) "Gender-role attitudes and marriage desires among never-married adults in South Korea", Journal of Marriage and Family, 87(5), pp. 2167-2177. https://doi.org/10.1111/jomf.13114

А.Б. Иманқұл[1], Э.О. Столярова[2], Ж.С. Аубакирова[3]

[1]НАО «Казахстанский институт общественного развития», Астана, Казахстан

[2,3]НАО «Восточно-Казахстанский технический университет им. Д. Серикбаева», Усть-Каменогорск, Казахстан

АСИНХРОННАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ СЕМЕЙНЫХ РОЛЕЙ В КАЗАХСТАНЕ: ГЕНДЕРНЫЕ НОРМЫ И ПОВСЕДНЕВНЫЕ ПРАКТИКИ

Аннотация. Статья посвящена социологическому анализу расхождения между нормативными гендерными установками и реальной ролевой практикой в казахстанской семье. Теоретическую основу исследования составляют концепция гендера как повседневно воспроизводимой практики (doing gender) и

концепция «второй смены», описывающая неравномерное распределение домашнего труда. Эмпирическую базу работы составили данные трех исследований: «Казахстанские семьи» (N = 3 000), «Гендерные стереотипы в различных сферах Казахстана» (N = 2 400) и «Казахстанская семья в системе общественных отношений» (N = 802). На основе анализа данных трех исследований методом кросс-табуляции (cross-tabulation) авторы установили, что представления о власти и лидерстве в семье, а также фактическое распределение домашнего труда воспроизводят патриархальную модель, тогда как декларируемые ценности и нормативные ожидания в отношении ведения домашнего хозяйства тяготеют к эгалитарному идеалу. Расхождения в установках определяются прежде всего полом, а не возрастом респондентов. Мужчины почти вдвое чаще женщин считают, что главой семьи должен быть муж, а также чаще соглашаются с утверждением, что мужчины лучше справляются с руководящей ролью. Сопоставление результатов трех исследований позволяет охарактеризовать модернизацию института семьи в Казахстане как асинхронный процесс, при котором трансформация декларативных установок опережает изменение повседневных практик. Выявленная динамика демонстрирует сопоставимое сходство с трансформационными процессами, наблюдаемыми в других постсоциалистических и незападных обществах.

Ключевые слова: гендерные стереотипы, семья, семейные роли, глава семьи, распределение домашнего труда, гендерное равенство, модернизация семьи, патриархальная власть, Казахстан.

A.B. Imankul[1], E.O. Stolyarova[2], Zh.S. Aubakirova[3]

[1] NJSC "Kazakhstan Institute for Public Development", Astana, Kazakhstan

[2,3] NJSC "D. Serikbayev East Kazakhstan Technical University", Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

ASYNCHRONOUS MODERNIZATION OF FAMILY ROLES IN KAZAKHSTAN: GENDER NORMS AND EVERYDAY PRACTICES

Abstract. The article presents a sociological analysis of the discrepancy between normative gender attitudes and actual role practices within Kazakhstani families. The theoretical framework draws on the conceptualization of gender as a routinely reproduced social practice (doing gender) and on the concept of the "second shift," which describes the unequal distribution of domestic labour. The empirical basis of the study comprises data from three surveys: Kazakhstani Families (N = 3,000), Gender Stereotypes in Various Spheres of Society in Kazakhstan (N = 2,400), and The Kazakhstani Family in the System of Social Relations (N = 802). Using cross-tabulation to analyse the findings of the three studies, the authors establish that perceptions of power and leadership within the family, as well as the actual division of domestic labour, continue to reproduce a patriarchal model. By contrast, declared values and normative expectations regarding household responsibilities tend towards an egalitarian ideal. Differences in attitudes are primarily associated with respondents' gender rather than their age. Men are approximately twice as likely as women to believe that the husband should be the head of the family and are also more likely to agree that men perform leadership roles more effectively. A comparison of the three studies makes it possible to characterise the modernisation of the family institution in Kazakhstan as an asynchronous process in which changes in declared attitudes precede transformations in everyday practices. The identified pattern is broadly comparable to the transformations observed in other post-socialist and non-Western societies.

Keywords: gender stereotypes, family, family roles, head of family, division of domestic labour, gender equality, family modernisation, patriarchal authority, Kazakhstan.

References

1. Qazaqstan Respýblikasy (2023) Qazaqstan Respýblikasyndaǵy otbasylyq jáne genderlik saiasatty'ñ 2030 jylǵa deıingi tujyrymdamasyn bekitý týraly: Qazaqstan Respýblikasy Prezidentiniñ Jarlyǵy. Astana.

2. Qazaqstan Respýblikasy Strategıalyq josparlaý jáne reformalar agenttiginiñ Ulttyq statıstıka bıýrosy (2025) Qazaqstan Respýblikasyndaǵy jumyskerlerdiñ jalakysynyñ saralanýy (2025). Available at: https://stat.gov.kz/industries/labor--income/stat-wags/publications/ (Accessed: 28 May 2026).

3. Baek, S.-U., Yoon, J.-H. and Won, J.-U. (2022) "Associations between wives' and husbands' attitudes

towards women's economic participation and depressive symptoms, poor subjective health, and unemployment status in married women: A Korean longitudinal study (2014-2020)", SSM – Population Health, 20, article 101275. https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2022.101275

4. Hochschild, A. and Machung, A. (1989) The second shift: Working parents and the revolution at home. New York: Viking.

5. International Labour Organization (ILO) (2026) Towards pay equity: A comprehensive response to the gender pay gap. Geneva: International Labour Office. Available at: https://www.ilo.org/publications/towards-pay-equity-comprehensive-response-gender-pay-gap (Accessed: 28 May 2026).

6. Kan, M. (2023) "Are gender attitudes and gender division of housework and childcare related to fertility intensions in Kazakhstan?". Genus, 79, article 21. https://doi.org/10.1186/s41118-023-00200-1

7. Kane, D. and Gorbenko, K. (2016) "Colonial legacy and gender inequality in Uzbekistan", Current Sociology, 64(5). https://doi.org/10.1177/0011392115599583

8. Lomazzi, V. and Sedding, D. (2020) "Gender role attitudes in the International Social Survey Programme: Cross-national comparability and relationships to cultural values", Cross-Cultural Research, 54(4). pp. 398-431. https://doi.org/10.1177/106939712091

9. Suwada, K. (2022) "Care involvement and power relations: Parenting and gender in contemporary Poland", Journal of Family Research, 34(3). pp. 892-911. https://doi.org/10.20377/jfr-722

10. Taniguchi, H. and Kaufman, G. (2014) "Gender role attitudes, troubles talk, and marital satisfaction in Japan", Journal of Social and Personal Relationships, 31(7), pp. 975-994. https://doi.org/10.1177/0265407513516559

11. Toktarbekova, L. (2026) "Youth perceptions of gender equality in Kazakhstan: A sociological analysis", Journal of Feminist Family Therapy. https://doi.org/10.1080/08952833.2026.2639235

12. Urbaeva, J. (2019) "Opportunity, social mobility, and women's views on gender roles in Central Asia", Social Work, 64(3), pp. 207-215. https://doi.org/10.1093/sw/swz011

13. Weber, M. (1978) Economy and society: An outline of interpretive sociology. Edited by G. Roth and C. Wittich. Berkeley: University of California Press.

14. West, C. and Zimmerman, D.H. (1987) "Doing gender", Gender & Society, 1(2), pp. 125-151. https://doi.org/10.1177/0891243287001002002

15. Yoo, J. (2022) "Gender role ideology, work-family conflict, family-work conflict, and marital satisfaction among Korean dual-earner couples", Journal of Family Issues, 43(6), pp. 1520-1535. https://doi.org/10.1177/0192513X211026966

16. Yoon, S.-Y. and Park, H. (2025) "Gender-role attitudes and marriage desires among never-married adults in South Korea", Journal of Marriage and Family, 87(5), pp. 2167-2177. https://doi.org/10.1111/jomf.13114

Авторлар туралы мәлімет

Иманқұл А.Б. – хат-хабар авторы, «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ Отбасылық саясат бөлімінің басшысы, Астана, Қазақстан

Столярова Э.О. – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті» КЕАҚ, Өскемен, Қазақстан

Аубакирова Ж.С. – тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті» КЕАҚ, Өскемен, Қазақстан

Сведения об авторах

Иманқұл А.Б. – автор для корреспонденции, руководитель отдела семейной политики НАО «Казахстанский институт общественного развития», Астана, Казахстан

Столярова Э.О. – кандидат социологических наук, ассоцированный профессор, НАО «Восточно-Казахстанский технический университет им. Д. Серикбаева», Усть-Каменогорск, Казахстан

Аубакирова Ж.С. – кандидат исторических наук, ассоцированный профессор, НАО «Восточно-

Казахстанский технический университет им. Д. Серикбаева», Усть-Каменогорск,

Information about the authors

Imankul A.B. – corresponding author, Head of the Family Policy Department, NJSC "Kazakhstan Institute for Public Development", Astana, Kazakhstan

Stolyarova E.O. – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, NJSC "D. Serikbayev East Kazakhstan Technical University", Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Aubakirova Zh.S. – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, NJSC "D. Serikbayev East Kazakhstan Technical University", Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.15.31, 11.07.45
https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-63-72
Scientific article

ALGORITHMIC COMPRESSION OF PUBLIC OPINION: DO LANGUAGE MODELS REPRODUCE THE DIVERSITY OF POLITICAL ATTITUDES?

B. Mendybayev*

CIOFF Kyrgyzstan, Bishkek, Kyrgyzstan

E-mail: bolashakresearchlab@gmail.com

Abstract. The study draws on two sets of responses to the same political-value questionnaire: answers from 969 participants in Kazakhstan and 300 profiles generated by ChatGPT, Copilot, and Alice. It compares their average scores, the spread of responses, and the distribution of answers across the ten-point scale. The AI-generated data were around 56% less variable than the human responses and covered fewer points on the scale. In other words, the models produced a noticeably narrower range of political positions. This narrowing took two main forms. In some cases, extreme answers were rare, and responses remained close to the middle of the scale. In others, answers clustered near positions that are commonly regarded as socially acceptable.

The extent and form of compression varied across the three AI systems. These findings demonstrate that the similarity between AI-generated responses and the mean position of human respondents does not constitute an adequate representation of public opinion. The utilisation of generative AI in political analysis thus necessitates an assessment of whether such systems can reproduce the pluralism and internal heterogeneity of public attitudes, rather than merely their dominant or average tendencies.

Keywords: generative artificial intelligence, language models, public opinion, political attitudes, algorithmic compression, political pluralism, Kazakhstan.

Introduction

Generative artificial intelligence is becoming part of everyday information, education, and political communication. Systems such as ChatGPT, Copilot, and Alice are now used for much more than searching for information, translating texts, or improving writing. They also explain political events, interpret ideological positions, and provide assessments of institutions, social norms, and public policies. This growing use of conversational AI creates a methodological problem for social and political research. This raises a basic question: do these answers reflect public opinion, or do they mainly reflect how the models were trained and designed?

Existing research demonstrates that machine-generated responses cannot be regarded as neutral reflections of social reality. One of the fundamental limitations of machine-learning systems is their opacity: even when an output is observable, researchers may be unable to reconstruct precisely which training data, optimisation procedures,

Received: 08.08.2026; Revised: 15.08.2026; Approved: 28.09.2026; Available online: 30.09.2026

*the corresponding author

architectural choices, and alignment mechanisms produced it (Burrell, 2016). This limitation is particularly important in the social sciences because political attitudes, institutional trust, views on democracy, and understandings of social justice are not merely informational phenomena. They are formed within specific social, cultural, linguistic, and historical contexts.

Sociologists and political scientists increasingly rely on computational methods to examine large bodies of text. Such methods make it possible to identify recurring themes, trace relationships between concepts, and study public communication across datasets that would be difficult to analyse manually (Evans & Aceves, 2016; Macanovic, 2022; Santurkar *et al.*, 2023). Generative AI presents a rather different challenge. Most earlier tools were designed to analyse material written by people. Large language models also generate the material being studied. Their responses may look like ordinary survey answers, but there is no reason to assume that they reproduce the range, frequency, or internal contradictions of views found among human respondents.

Research based on a quantitative framework found that language models do not represent all social groups equally well (Santurkar et al., 2023). Their responses were closer to the views of some groups than to those of others. For this reason, model outputs cannot be assumed to reflect public opinion. Other researchers found a similar problem. When they compared ChatGPT's answers with the positions of political parties and electoral constituencies, they identified a systematic political bias (Motoki, Pinho Neto & Rodrigues, 2024). Other studies similarly demonstrate that the political orientations of AI systems can be measured, while emphasising that the results depend on the instruments employed, the wording of prompts and survey questions, and the procedures used to interpret model outputs (Rotaru, Anagnoste & Oancea, 2024; Rozado, 2025).

Most existing studies focus primarily on the direction of political bias: whether a model appears more liberal or conservative, closer to a particular party or ideology, or more representative of one demographic group than another. From the perspective of political sociology, however, the location of the mean AI-generated response is only one dimension of representativeness. An equally important question is whether a model can reproduce the internal heterogeneity of public opinion. When a language model systematically reduces variation among responses, it presents a compressed and potentially distorted representation of political space, even when its mean score is close to that of a human sample.

The term algorithmic compression of public opinion describes the loss of variation that occurs when AI-generated answers are compared with responses from actual survey participants. In practice, this may appear as lower variance, repeated use of the same points on a scale, a reduced response range, and fewer extreme answers. The issue is therefore not simply whether an AI system gives a politically moderate or statistically average response. What matters is whether it can reproduce the disagreement, inconsistency, and diversity that are normally present in public opinion.

The importance of this problem is heightened by the growing use of generative AI in political communication, analytical reporting, education, and the preliminary interpretation of public attitudes. When these technologies are incorporated into institutional processes, the resulting outputs can be perceived as objective representations of public opinion. That is not true; automated tools reflect organisational context, technological constraints and value judgments embedded in their design and use (Cole *et al.*, 2022). Within the realm of politics, a language model is not just regurgitating whatever views it has access to. It can cause certain views to seem more rational or prevalent than they truly are and obscure other opinions.

Accordingly, this study examines whether generative language models reproduce the diversity of political attitudes expressed by human respondents or instead exhibit algorithmic compression. The empirical analysis draws on survey data collected from respondents in Kazakhstan and on responses generated by three conversational AI systems to an identical set of political and value-related questions. The principal contribution of the study is to conceptualise generative AI not only as a potentially biased source of political responses but also as a mechanism that may narrow the visible range of public opinion. This shows that a model's representativeness is determined by its ideological alignment as well as its ability to capture the range of viewpoints held by humans.

Literature review

Research on generative artificial intelligence in the social and political sciences has developed at the intersection of several fields, including studies of algorithmic opacity, political bias in AI systems, the simulation of

public opinion through large language models, and the role of digital technologies in specific national and institutional contexts. For this study, the central issue is not only which political positions language models tend to produce, but also whether they can reproduce the internal diversity and distributional complexity of public opinion.

A core issue in this field concerns the challenge of understanding algorithmic systems. Burrell emphasises that machine learning introduces a unique kind of opacity, in which the results produced by an algorithm do not transparently convey the processes behind their formation (Burrell, 2016). Therefore, responses generated by AI should not be regarded as direct or unequivocal representations of social or political perspectives.

Another line of work looks at algorithmic bias. Fazelpour and Danks find that different layers are responsible for bias: the training data, the formulation of the problem, the selection of performance metrics, and the institutional environment that supports the building and use of a given system (Fazelpour & Danks, 2021). Johnson argues that algorithms are not the source of social inequalities and prejudices only when they make technical mistakes, but also because they rely on information shaped by the social system at a given time and thus can mirror these inequalities (Johnson, 2021). Applied to political attitudes, this suggests that the problem is not limited to whether AI systems produce factually incorrect or ideologically biased answers. They may also reproduce a normalised model of political reasoning that privileges some positions, forms of knowledge, and modes of expression over others.

A significant part of the research looks into how large language models relate to politics. Peters describes algorithmic political bias as a consistent pattern where AI systems tend to favour certain political values, groups, or ideologies (Peters, 2022). Motoki and colleagues have found that ChatGPT can show persistent political biases when answering questions about party competition and ideological preferences (Motoki, Pinho Neto and Rodrigues, 2024).

Traditional bias research focuses on whether a model seems more liberal or conservative, institutionalist or anti-establishment, or aligns more with one party, ideology, or social group than another. For example, Rotaru et al. (2024) examined political bias in the way large language models assess media sources and electoral information and found a broadly similar pattern. Similar approaches added a qualification on how judgments about the credibility of news sources may vary with the political orientation associated with those sources (Yang & Menczer, 2025). While this perspective is helpful, it does not fully capture the complexity of how political opinion diversity is represented. Further, an "Ethico-political sensibility" assessment shows that certain specific normative and political biases may be transferred by LLMs (Martin, 2023), and even demonstrate sycophancy effects (Batzner *et al.*, 2024). As a result, congruence between citizens, political institutions, and governing actors raises questions of reliable political representativeness.

Research on ideological and policy congruence emphasises that democratic representation involves far more than simply measuring proximity between the average positions of citizens and political elites (Golder & Stramski, 2010). It also depends on whether institutions respond to the actual distribution of public preferences. Similar research shows that multidimensional congruence between citizens and governments is associated with higher levels of satisfaction with democracy (Stecker & Tausendpfund, 2016). Representation cannot be adequately assessed through a single aggregate indicator (Hooghe, Dassonneville & Oser, 2019), i.e., a model that approximates the average opinion while omitting disagreement, polarisation, or minority positions cannot be considered representative in a politically meaningful sense.

The political attitudes in Kazakhstan are shaped by a complex digital environment. The country has been systematically developing its digital public services, the success of which depends on trust, perceived usefulness, accessibility, and administrative capacity (Kurmanov & Knox, 2024). However, such expansion does not necessarily encourage transparency, inclusion, or civic engagement (Knox & Janenova, 2019), indicating that digitalisation has both administrative and political functions (Keegan, 2024).

Bekmagambetov et al. (2018) investigated the associations between political trust and protest-related behaviour and social media consumption of critical content; Kurmanov and Knox (2024) also discussed the overall technological impact on political trust and citizen-institution relations.

Thus, the literature identifies three points that are central to this study. Artificial intelligence systems can also reflect political and social biases. Second, language models can simulate public opinion, but the performance varies with context, topic, and social group. Third, political attitudes in Kazakhstan and Central Asia are shaped by a unique environment of digital governance, the expansion of social media, and limited political pluralism. What has not been sufficiently explored is whether language models not only reproduce average political positions but

also the underlying diversity of public opinion. This study fills that gap by introducing the concept of algorithmic compression and using it to compare human respondents and generative artificial intelligence systems.

With the provided demographic details and context, it is possible to create "silicon samples" to mimic the responses of human subgroups (Argyle *et al.*, 2023). However, an optimistic view of the possible analytical use of AI responses is not confirmed: data cannot be regarded as a dependable source (Qu & Wang, 2024), and some social groups are more accurately represented than others (Santurkar *et al.*, 2023).

Methods

The methodology utilises a comparative quantitative approach to analyse political and value-orientation statements produced by human respondents and generative AI models. Empirical data include responses to a Kazakhstan-wide survey and responses of three chatbots to the same survey questionnaire. The study consisted of 12 items rated on ten-point scales. Questions related to the value of free elections and democracy, faith in strong political leadership, the legitimacy of income inequality, belief that it is the state's duty to take care of its citizens, public order or high-value freedoms, justifiability of disobeying an unfair law, importance of traditions, national identity, and confidence in scientists, government, and media.

The analysis encompassed differences in means as well as the distributional features of responses. A comparison was made between human and AI-sampled respondents based on the dispersion and concentration of their answers and the number of categories utilised. The examination assessed whether language models include the full range of answers or limit their output to a few categories. "Algorithmic compression of public opinion" happens if AI answers are more limited in range than survey responses. This compression does not refer to a change in the substantive meaning of an answer but to a loss of variation—responses occupying fewer points on the scale, clustering more tightly around certain values, or exhibiting less dispersion. The term also does not imply that an AI system holds a political opinion; rather, the analysis considers the pattern produced when the system responds to questions about political values.

The empirical comparison combines a human survey with 300 AI-generated questionnaires. The survey was conducted in Kazakhstan and produced 1,015 completed questionnaires. After data-quality checks, 969 cases were retained. Participation was voluntary and anonymous. The sample includes a comparatively large proportion of young, urban, and student respondents and is not nationally representative. Its purpose in this study is more limited. It shows how answers to the 12 items were distributed within an observed group of respondents and provides a human distribution against which the AI results can be compared.

Compression was evaluated based on various features of the resulting distributions, including their dispersion, the proportion of responses at mode values, and the number of scale categories utilised. Normalised Shannon entropy was included because the number of categories alone does not show whether responses are distributed evenly across them. Entropy was calculated for each item and then averaged across the 12-item battery. Higher values indicate that answers are spread more evenly across the ten available categories. Lower values indicate that a relatively small part of the scale accounts for most responses.

The analysis was conducted first with all 300 AI questionnaires combined and then repeated separately for ChatGPT, Copilot, and Alice. The first comparison shows whether a narrower response distribution is visible across the AI data. The separate comparisons indicate whether the same pattern is produced by all three systems or is driven mainly by one of them. AI-generated responses were interpreted not as expressions of autonomous political opinion, but as algorithmically produced response patterns to questions concerning political values. This analytical distinction allows the study to assess the extent to which such systems reproduce the pluralism and distributional heterogeneity of public opinion in Kazakhstan.

Results

The main difference between the human and AI samples was not limited to the mean position on individual questions. AI-generated answers were also distributed across a narrower part of the scale. For each of the 12 items, the standard deviation was lower in the pooled AI sample than among human respondents. Averaged across the questionnaire, the AI-to-human standard deviation ratio was 0.435. AI responses therefore showed approximately 56% less variation than the survey responses.

Other distributional measures point in the same direction. As shown in Table 1, the most frequent response category accounted, on average, for 49.6% of the pooled AI responses, compared with 27.5% in the human sample. Normalised Shannon entropy was also markedly lower for AI-generated data: 0.547 against 0.887. Human respondents were thus more evenly distributed across the available response categories, whereas AI answers were concentrated around a smaller set of values.

Table 1. Overall indicators of the diversity of human and AI responses

Indicator	Human respondents	AI systems	Interpretation
Mean share of the modal response	27.5%	49.6%	Nearly half of all AI responses fall within the most frequent category.
Mean normalised entropy	0.887	0.547	AI-generated distributions are substantially less diverse.
Mean AI-to-human standard deviation ratio	—	0.435	The dispersion of AI responses is considerably lower.
Mean share of extreme responses	33.6%	23.2%	AI systems use the endpoints of the scale less frequently.
Mean share of middle-range responses	48.4%	55.6%	AI responses are more concentrated in the moderate part of the scale.

Note: Compiled by the author based on the survey and AI-generated questionnaire data.

The difference was also visible in the use of the scale. Extreme responses represented 33.6% of the human answers and 23.2% of the AI answers. Conversely, middle-range values accounted for 55.6% of AI responses, compared with 48.4% among human respondents. The models did not simply reproduce the human distribution with different mean scores. They reduced their spread and assigned greater weight to a limited part of the response scale.

This narrowing did not take the same form across all questions. For the institutional-trust items, AI responses were concentrated mainly in the middle of the scale. A similar tendency appeared in questions concerning social responsibility, traditions, and national identity. Here, the principal difference from the human sample was the reduced presence of responses at the extremes.

Free elections, democracy, and strong leadership produced a different type of narrowing. The AI systems repeatedly combined high ratings of elections and democracy with low ratings of rule by a strong leader unconstrained by parliament or elections. Their answers did not cluster around the middle of the scale. Instead, they reproduced a relatively fixed procedural-democratic profile, leaving little room for the combination of democratic support and acceptance of strong leadership found among human respondents.

The pooled AI results conceal substantial differences between the three systems. Copilot generated the broadest distributions. It used an average of 5.42 scale categories per item, its modal response accounted for 43.2% of answers, and its standard deviation was 49.3% of the corresponding human value.

ChatGPT produced more varied responses than Alice, although both systems used the scale more narrowly than the human respondents. ChatGPT selected an average of 3.75 categories per item, but 66.5% of its answers still fell within the modal category. Its standard deviation was 37.4% of the corresponding value in the human sample. Alice's responses were considerably more uniform. It used an average of 2.42 categories per item, and 91.3% of its answers coincided with the modal value. Its standard deviation was only 13.5% of that observed among human respondents. Repeated administrations therefore generated some variation in ChatGPT's answers, but very little in Alice's, as shown in Table 2.

Table 2. Differences between AI systems in terms of the degree of compression of responses

AI system	Mean AI-to-human standard deviation ratio	Mean number of scale categories used	Mean share of the modal response
ChatGPT	0.374	3.75	66.5%
Copilot	0.493	5.42	43.2%
Alice	0.135	2.42	91.3%

Note: Compiled by the author based on the survey and AI-generated questionnaire data.

The results identify empirically distinct forms of compression. In the first, answers move toward the middle of the scale and extreme positions become less frequent; this reflects intensity. The algorithmic compression of public opinion thus becomes evident: responses tend to cluster around a single pole, as observed in the items concerning democracy, elections, and strong leadership, thereby narrowing the spectrum of positions around a preferred orientation. Consequently, both patterns serve to diminish distributional diversity, albeit through different mechanisms.

Discussion

The comparison between human and AI responses changes when shifting focus from the mean to the distribution used for calculation. Human respondents combined moderate and common positions with strongly expressed, infrequent, and mixed answers that formed part of the political-value profile. The three AI systems depended heavily on a limited set of recurring values, which caused similar averages to obscure substantial differences in variation. Algorithmic compression refers to this process of narrowing the response distribution, and its specific form is important.

Response patterns that cluster around a single normative point can create the illusion of uncontested consensus and limit the range of acceptable alternatives. Increased consistency in responses does not necessarily serve as evidence of enhanced representational accuracy. Political attitudes are seldom organised as a coherently articulated ideology, particularly in contexts where party competition does not offer citizens stable and comprehensive packages of political positions. Naturally, human respondents may provide contradictory positions when mapped onto conventional ideological scales, as this reflects diverse conceptualisations of authority, order, justice, and responsibility.

Analytical models alter the underlying structure of political meaning by excluding complex combinations in the absence of validation. This issue is particularly relevant to the Kazakhstan case. The human survey profile does not fit a single liberal, conservative, democratic, or authoritarian position. It contains several value configurations that have developed within a specific institutional and historical setting. The models arrange these orientations more sharply, especially where democratic procedures and strong authority are concerned. Their answers may therefore be coherent in general normative terms while remaining distant from the way these values coexist among the surveyed respondents. The ability to communicate in Russian or serve users in the region does not mean that a system has acquired a locally grounded political-value profile.

ChatGPT, Copilot, and Alice prompt testing illustrated that models' answers vary even under the same questions and conditions, making it hard to define a single AI view of public opinion. While the comparison does not identify the process behind these differences, it highlights that conclusions from one model cannot be applied to others. Algorithmic compression is distinct from political bias—bias shows where a model sits in political space, while compression shows how much of that space is reflected in its responses. A model might align with the human average but omit disagreement or favour a certain normative stance with varying expression. Political analysis needs both to assess if diversity is preserved, not just the direction.

Thus, the apparent similarity between the average positions of human respondents and those generated by language models should not be taken as evidence of adequate representativeness of public opinion. Algorithmic compression reduces statistical variation and obscures the contradictions and pluralism that constitute the very essence of political attitudes—such outputs risk creating the illusion of greater coherence and moderation than is present in society.

Conclusions

AI-generated responses were less dispersed than human responses on all 12 questionnaire items: the models repeatedly concentrated their answers within a narrower set of positions. Two forms of algorithmic compression were identified. The first, middle-range compression, is characterised by the concentration of responses in the moderate part of the scale and the underrepresentation of extreme positions. The second, normative-pole compression, occurs when responses cluster around a socially approved end of the scale, such as support for democracy and free elections or rejection of unconstrained personal rule. Algorithmic compression should therefore not be understood simply as a tendency towards moderation. Its defining feature is the reduction in the range and diversity of positions represented.

The degree of compression varied across the three AI systems, thus confirming that the representation of political attitudes depends on model-specific characteristics and on the procedures through which responses are generated. A language model may produce responses that are close to the average position of a human sample while still omitting real disagreement, polarisation, minority views, and internally contradictory attitudes. In such cases, apparent similarity conceals a simplified and less pluralistic representation of public opinion.

Generative AI should not be seen as an independent source of public opinion, as dispersion, concentration, and pluralism must be preserved. For Kazakhstan, where digital media and algorithms increasingly influence politics and socialisation, AI in public opinion research and communication might unintentionally depict society as more homogeneous than it is. Therefore, AI should be a supplementary tool for analysis and hypothesis generation, not a standalone source of data.

Ethics Statement

The study was reviewed and approved by the Research Ethics Committee of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Protocol No. 2, dated 29 September 2025). Participation was voluntary and based on informed consent. The survey was conducted anonymously, without collecting names, contact details, personal identification numbers, or other directly identifying information. Participants were informed about the purpose of the study, their right to withdraw at any stage, and the use of the results exclusively in aggregated form.

Funding

This work was supported by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan under Grant AP26104035.

Data Availability

The dataset, questionnaire, research protocol, data dictionary, coding materials, and aggregated tables supporting the findings of this study are available in the Zenodo repository at *https://doi.org/10.5281/zenodo.20339263.*

Conflicts of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

References

1. Argyle, L.P., Busby, E.C., Fulda, N., Gubler, J.R., Rytting, C. and Wingate, D. (2023) 'Out of one, many: Using language models to simulate human samples', Political Analysis, 31(3), pp. 337–351. Available at: https://doi.org/10.1017/pan.2023.2.

2. Batzner, J., Stocker, V., Schmid, S. and Kasneci, G. (2024) 'GermanPartiesQA: Benchmarking commercial large language models and AI companions for political alignment and sycophancy'. arXiv. Available at: https://doi.org/10.48550/ARXIV.2407.18008.

3. Bekmagambetov, A., Wagner, K.M., Gainous, J., Sabitov, Z., Rodionov, A. and Gabdulina, B. (2018) 'Critical social media information flows: Political trust and protest behaviour among Kazakhstani college students', Central Asian Survey, 37(4), pp. 526–545. Available at: https://doi.org/10.1080/02634937.2018.1479374.

4. Burrell, J. (2016) 'How the machine "thinks": Understanding opacity in machine learning algorithms', Big Data & Society, 3(1), p. 2053951715622512. Available at: https://doi.org/10.1177/2053951715622512/

5. Cole, M., Cant, C., Ustek Spilda, F. and Graham, M. (2022) 'Politics by automatic means? A critique of artificial intelligence ethics at work', Frontiers in Artificial Intelligence, 5, p. 869114. Available at: https://doi.org/10.3389/frai.2022.869114.

6. Evans, J.A. and Aceves, P. (2016) 'Machine translation: Mining text for social theory', Annual Review of Sociology, 42(1), pp. 21–50. Available at: https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081715-074206.

7. Fazelpour, S. and Danks, D. (2021) 'Algorithmic bias: Senses, sources, solutions', Philosophy Compass, 16(8), p. e12760. Available at: https://doi.org/10.1111/phc3.12760.

8. Golder, M. and Stramski, J. (2010) 'Ideological congruence and electoral institutions', American Journal of Political Science, 54(1), pp. 90–106. Available at: https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00420.x.

9. Hooghe, M., Dassonneville, R. and Oser, J. (2019) 'Public opinion, turnout and social policy: A comparative analysis of policy congruence in European liberal democracies', Political Studies, 67(4), pp. 992–1009. Available at: https://doi.org/10.1177/0032321718819077.

10. Johnson, G.M. (2021) 'Algorithmic bias: on the implicit biases of social technology', Synthese, 198(10), pp. 9941–9961. Available at: https://doi.org/10.1007/s11229-020-02696-y.

11. Keegan, K. (2024) 'Corruption and digital authoritarianism: political drivers of e-government adoption in Central Asia', Democratization, 31(1), pp. 23–46. Available at: https://doi.org/10.1080/13510347.2023.2255146.

12. Knox, C. and Janenova, S. (2019) 'The e-government paradox in post-Soviet countries', International Journal of Public Sector Management, 32(6), pp. 600–615. Available at: https://doi.org/10.1108/IJPSM-08-2018-0173.

13. Kurmanov, B. and Knox, C. (2024) 'Digital activism and authoritarian legitimation in post-Soviet Central Asia', The Information Society, 40(5), pp. 343–360. Available at: https://doi.org/10.1080/01972243.2024.2374714.

14. Macanovic, A. (2022) 'Text mining for social science – The state and the future of computational text analysis in sociology', Social Science Research, 108, p. 102784. Available at: https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2022.102784.

15. Motoki, F., Pinho Neto, V. and Rodrigues, V. (2024) 'More human than human: measuring ChatGPT political bias', Public Choice, 198(1–2), pp. 3–23. Available at: https://doi.org/10.1007/s11127-023-01097-2.

16. Peters, U. (2022) 'Algorithmic political bias in artificial intelligence systems', Philosophy & Technology, 35(2), p. 25. Available at: https://doi.org/10.1007/s13347-022-00512-8.

17. Qu, Y. and Wang, J. (2024) 'Performance and biases of large language models in public opinion simulation', Humanities and Social Sciences Communications, 11(1), p. 1095. Available at: https://doi.org/10.1057/s41599-024-03609-x.

18. Rotaru, G.-C., Anagnoste, S. and Oancea, V.-M. (2024) 'How artificial intelligence can influence elections: Analyzing the Large Language Models (LLMs) Political Bias', Proceedings of the International Conference on Business Excellence, 18(1), pp. 1882–1891. Available at: https://doi.org/10.2478/picbe-2024-0158.

19. Rozado, D. (2025) 'Measuring political preferences in AI Systems: An integrative approach'. arXiv. Available at: https://doi.org/10.48550/ARXIV.2503.10649.

20. Santurkar, S., Durmus, E., Ladhak, F., Lee, C., Liang, P. and Hashimoto, T. (2023) 'Whose opinions do language models reflect?', Proceedings of the 40th International Conference on Machine Learning, Proceedings of Machine Learning Research, 202, pp. 29971–30004.

21. Stecker, C. and Tausendpfund, M. (2016) 'Multidimensional government-citizen congruence and satisfaction with democracy', European Journal of Political Research, 55(3), pp. 492–511. Available at: https://doi.org/10.1111/1475-6765.12147.

22. Yang, K.-C. and Menczer, F. (2025) 'Accuracy and political bias of news source credibility ratings by large language models', Proceedings of the 17th ACM Web Science Conference 2025. Websci '25: 17th ACM Web Science Conference 2025, New Brunswick NJ USA: ACM, pp. 127–137. Available at: https://doi.org/10.1145/3717867.3717903.

Б. Меңдібаев
CIOFF Kyrgyzstan, Бішкек, Қырғызстан

ҚОҒАМДЫҚ ПІКІРДІ АЛГОРИТМДІК СЫҒЫМДАУ: ТІЛДІК МОДЕЛЬДЕР САЯСИ ҰСТАНЫМДАРДЫҢ ӘРТҮРЛІЛІГІН ҰДАЙЫ ӨНДІРЕ МЕ?

Аңдатпа. Мақалада генеративті жасанды интеллект жүйелерінің саяси ұстанымдардың әртүрлілігін жаңғырту қабілеті қарастырылады. Зерттеудің эмпирикалық негізін Қазақстандағы 969 респонденттің жауаптары және ChatGPT, Copilot пен Алиса жүйелері бірдей сұрақтар бойынша қалыптастырған 300 сауалнамалық профиль құрады. Әдіснамалық тұрғыдан зерттеу жауаптардың орташа мәндерін, стандартты ауытқуын, модальды және шеткі жауаптардың үлесін, пайдаланылған шкала санаттарының санын және нормаланған Шеннон энтропиясын салыстыруға негізделді.

Талдау барысында орташа бағалармен қатар он балдық шәкілдегі жауаптардың шашырауы, шоғырлануы және әртүрлі позициялардың ұсынылуы салыстырылды. ЖИ жауаптарының өзгергіштігі адамдар жауаптарының өзгергіштігіне қарағанда орта есеппен 56%-ға төмен екені анықталды. Тілдік модельдердің жауаптары жекелеген мәндердің төңірегіне жиі шоғырланып, саяси ұстанымдардың тар ауқымын қамтиды. Алгоритмдік сығымдаудың екі түрі анықталды: шеткі бағалардың үлесі төмендейтін ортаңғы сығымдау және жауаптар әлеуметтік тұрғыдан құпталатын позицияға шоғырланатын нормативтік-полюстік сығымдау. ЖИ жүйесінің респонденттердің орташа позициясына жақындығы қоғамдық пікірді толық жаңғыртуды білдірмейді.

Зерттеудің ғылыми үлесі алгоритмдік сығымдауды саяси бейімділіктен бөлек, жасанды интеллект қалыптастыратын жауаптардың репрезентативтілігін бағалаудың дербес өлшемі ретінде ұсынудан тұрады. Саяси талдауда генеративті ЖИ-ді пайдалану кезінде модельдердің басым ұстанымдармен қатар қоғамдағы пікірлер алуандығын көрсету қабілетін де ескеру қажет.

Негізгі ұғымдар: генеративті жасанды интеллект, тілдік модельдер, қоғамдық пікір, саяси ұстанымдар, алгоритмдік сығымдау, саяси плюрализм, Қазақстан.

Б. Мендыбаев
CIOFF Kyrgyzstan, Бишкек, Кыргызстан

АЛГОРИТМИЧЕСКОЕ СЖАТИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ: ВОСПРОИЗВОДЯТ ЛИ ЯЗЫКОВЫЕ МОДЕЛИ РАЗНООБРАЗИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ УСТАНОВОК?

Аннотация. В статье рассматривается способность генеративных систем искусственного интеллекта воспроизводить разнообразие политических установок. Исследовательская проблема связана с тем, что близость ответов языковых моделей к средним значениям человеческой выборки не позволяет определить, насколько полно они отражают внутреннюю неоднородность общественного мнения. Эмпирическую основу исследования составили ответы 969 респондентов из Казахстана и 300 анкетных профилей, сформированных ChatGPT, Copilot и Алисой по идентичным вопросам.

Методология основана на сравнительном анализе распределений ответов: сопоставлялись средние значения, стандартные отклонения, доля модальных и крайних ответов, число используемых категорий шкалы и нормированная энтропия Шеннона. Установлено, что вариативность ответов ИИ в среднем на 56% ниже вариативности человеческих ответов, при этом степень сжатия различается между системами. Выявлены две формы алгоритмического сжатия: срединная и нормативно-полюсная.

Научный вклад исследования состоит в концептуализации алгоритмического сжатия общественного мнения как отдельного измерения репрезентативности ИИ, отличного от политической предвзятости. Результаты показывают, что оценка применения генеративного ИИ в политическом анализе должна учитывать не только близость к средним установкам, но и способность моделей сохранять разнообразие, противоречивость и плюрализм общественного мнения.

Ключевые слова: генеративный искусственный интеллект, языковые модели, общественное мнение, политические установки, алгоритмическое сжатие, политический плюрализм, Казахстан.

Information about the author

B. Mendybayev – PhD, researcher in sociology and political studies, CIOFF Kyrgyzstan. Bishkek, Kyrgyzstan

Автор туралы мәлімет

Б. Меңдібаев – PhD, әлеуметтану және саяси зерттеулер саласындағы зерттеуші, CIOFF Kyrgyzstan. Бішкек, Қырғызстан

Сведения об авторе

Б. Мендыбаев – PhD, исследователь в области социологии и политических исследований, CIOFF Kyrgyzstan, Бишкек, Кыргызская Республика

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.21.31
Research article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-73-91

HISTORICAL MEMORY AND SYMBOLIC ORIENTATIONS IN THE STRUCTURE OF NATIONAL IDENTITY: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF KAZAKHSTANI SOCIETY

G.Ye. Okassova*[1], M.S. Kaldybayev[2], I. Kunina[3]

[1,2] Institute of Applied Ethnopolitical Research, Astana, Kazakhstan
[3]Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

*E-mail: [1]*okassova91@gmail.com, [2]marat.kaldybayev.ov@gmail.com, [3]kunina.irina@gmail.com*

Abstract. This article examines national identity in contemporary Kazakhstan through the relationship between declarative self-identification, civic belonging, historical memory, and symbolic orientations. Drawing on the concept of the nation as an imagined community, it treats national identity as a multidimensional phenomenon rather than as a simple opposition between ethnic and civic identification. The analysis is based on a nationwide face-to-face survey of the adult population of Kazakhstan conducted in 2023 (N = 4,000). Descriptive statistics, cross-tabulations with Pearson's χ^2 tests, and binary logistic regression are used.

The findings show that ethnic self-identification remains prevalent at the declarative level, but does not systematically correspond to weaker civic attachment. At the aggregate level, respondents with predominantly ethnic and civic self-identification report almost identical levels of identification as citizens of Kazakhstan and similarly high levels of pride in citizenship. Shared homeland and citizenship are among the most frequently identified foundations of national unity, whereas linguistic and religious markers are less salient and more unevenly distributed across ethnic groups. Historical memory is concentrated around a limited number of shared reference points, particularly independence, while substantial proportions of respondents do not articulate specific positive or negative historical events. The holiday calendar similarly combines broadly shared cultural celebrations with more differentiated religious and less salient state-political dates. Overall, the findings suggest that national identity in Kazakhstan combines a broadly shared civic framework with ethnocultural differentiation and a comparatively thin common historical-symbolic repertoire.

Keywords: national identity, historical memory, imagined community, civic identity, ethnic identity, symbolic orientations, Kazakhstan.

Received: 26.08.2026; Revised: 20.09.2026; Approved: 28.09.2026; Available online: 30.09.2026

*the corresponding author

Introduction

The concept of the nation is central to the analysis of social integration and political loyalty in contemporary societies. In the post-Soviet context, it has gained particular relevance due to the collapse of the Soviet ideological framework and the need to construct new bases of collective identity. States that emerged after 1991 were required to redefine symbolic boundaries and produce integrative national narratives.

Kazakhstan represents a paradigmatic case of this transformation. While a civic model of identity based on equal citizenship is formally declared, public discourse and state policies continue to emphasize the Kazakh language, culture, and historical narrative as the symbolic core of the national project. As a result, national identity is shaped through the coexistence of civic and ethnocultural foundations.

Ongoing social and political changes affecting symbolic orders raise the question of which elements of the national narrative are perceived as meaningful by the population. Analysis of everyday symbolic orientations allows assessment of both the structure of national identity and differences in the incorporation of social and ethnic groups into a shared symbolic space, which is crucial for understanding contemporary challenges to national consolidation.

Literature review

The study is grounded in B. Anderson's (2001) concept of the nation as an imagined community. Within this perspective, national belonging is understood not as an objective or naturally given condition, but as a symbolic relationship reproduced through shared narratives, classifications, institutions, and representations of collective continuity. A sense of membership in a national community emerges despite the absence of direct interaction among most of its members and depends on their ability to imagine themselves as part of a broader social whole.

This approach is complemented by modernist theories of nationalism, which associate the formation of nations with modernization, institutional development, and cultural standardization (Gellner, 1991). National symbols, public traditions, historical narratives, and commemorative practices can therefore be understood not simply as expressions of an already existing community, but as instruments through which political and social cohesion is produced. Hobsbawm's (2000) concept of invented traditions is particularly relevant in this context, since it draws attention to the institutionalization and repeated performance of symbolic practices that establish a sense of continuity with a selected past.

However, national identity is reproduced not only through explicit ideological narratives and official institutions. Billig's (1995) concept of banal nationalism emphasizes the routine and often unnoticed presence of national categories and symbols in everyday life. Fox and Miller-Idriss (2008) subsequently shifted attention from nation-building as an exclusively elite-driven process to the ways in which ordinary people understand, use, and reproduce national categories in everyday contexts. This perspective suggests that declarative self-identification captures only one dimension of national belonging. The category that respondents select when directly asked about their identity does not necessarily determine how they perceive citizenship, national unity, the collective past, public symbols, or the rights and duties associated with membership in the national community.

Brubaker's (2006) understanding of nationhood as a category of practice rather than a fixed social group further supports this distinction. National categories become salient in particular contexts and may be activated differently across cognitive, affective, symbolic, and normative domains. Accordingly, the present study treats national identity as a multidimensional and context-dependent phenomenon. Declarative self-identification is understood as its cognitive dimension, emotional attachment to citizenship and ethnicity as its affective dimension, and perceptions of national unity, historical memory, holidays, rights, and duties as symbolic and normative indicators of everyday national belonging. These indicators do not directly measure observable practices, but they provide survey-based evidence of the symbolic orientations through which respondents interpret membership in the national community.

Historical memory constitutes a central component of this symbolic dimension. It is not treated here as the factual knowledge of history or the simple recollection of past events. Rather, historical memory refers to socially framed and selectively organized representations of the past through which a community establishes continuity between its past, present, and anticipated future. Collective remembering is shaped by present social frameworks and therefore includes both widely shared reference points and omissions, fragmented narratives, and contested

interpretations. The content of collective memory can contribute to national cohesion, but it may also reproduce boundaries and competing understandings of the community (Bachleitner, 2022; Uğur Çınar, 2017).

From this perspective, the analytical significance of historical memory is determined not only by which events respondents mention, but also by the degree to which common symbolic reference points are articulated across social and ethnic groups. A concentrated distribution around a small number of events may indicate the existence of shared symbolic anchors, whereas a high proportion of non-articulated responses may point to the limited institutionalization or personalization of the historical narrative. Positive and negative memories are considered separately because narratives of collective achievement and narratives of trauma may have different structures and integrative effects.

Holidays and commemorative dates represent another mechanism through which the imagined community is periodically reproduced. A holiday calendar connects individual routines with collective time by repeatedly marking events, values, and identities as socially significant. National days can influence collective memory and national identification, while the relative importance attached to different holidays reveals which elements of the official and cultural symbolic repertoire have entered mass consciousness (Ariely, 2019). At the same time, holidays are not inherently integrative: they may reinforce a shared national identity, preserve religious or ethnocultural boundaries, or become arenas in which state-promoted definitions of the nation are accepted, modified, or contested (Hintz and Quatrini, 2021).

The present analysis therefore distinguishes between the formal status of a holiday and its subjective significance for respondents. This makes it possible to assess whether official state dates form the core of the popular symbolic calendar or whether national belonging is reproduced primarily through culturally hybrid, religious, and everyday celebrations. It also allows an evaluation of the degree to which different ethnic groups share a common symbolic calendar and of which types of holidays produce the greatest differentiation between them.

Kazakhstani Identity as an Analytical Object

Studies of identity in Kazakhstan generally emphasize its layered and hybrid character, in which ethnic, civic, linguistic, territorial, and cultural components coexist with different degrees of salience. This literature can be divided into two interrelated strands: research on official nation-building discourse and symbolic policy, and empirical studies of mass attitudes and self-identification.

The first strand examines how the state has attempted to combine the promotion of Kazakh language, culture, and historical narratives with the construction of an inclusive civic community. Laruelle (2014) identifies the coexistence of several discursive paradigms, including Kazakhness, Kazakhstanness, and transnational orientations, without their consolidation into a single stable hierarchy. Kadyrzhanov (2012) similarly emphasizes competition and interaction between ethnocultural and civic models of nation-building, as well as the coexistence of primordialist representations and constructivist political practices.

Earlier Kazakhstan-based research also emphasized the coexistence and contextual relationship of different levels of identification. Zabirova (2003), examining identity formation in the early post-Soviet period, linked the development of civic identification to the transition from an initially ethno-national understanding of statehood toward a political-territorial conception of the nation. She also treated lineage, ethnic, and civic identifications as hierarchically organized and situational rather than as necessarily mutually exclusive alternatives. Shaikemelev (2020), while likewise recognizing the complexity of identity formation in a multiethnic society, places greater emphasis on the consolidating role of Kazakh culture and the state language in the construction of a supraethnic national space. These approaches illustrate a persistent tension in Kazakhstan-focused scholarship between civic-territorial models of integration and approaches that assign a structuring role to the ethnocultural resources of the titular group.

Rees and Burkhanov (2018) examine the relationship between official civic nation-building and ordinary understandings of national belonging through media analysis and ethnographic interviews. They conclude that state policy influences how citizens describe their attachment to Kazakhstan, but has not produced a complete separation of nationality from ethnicity. Ethnonational categories remain significant despite the civic language of official discourse. This finding is important because it demonstrates that state-promoted categories do not automatically determine how national belonging is interpreted at the individual level.

Research on historical policy provides a comparable distinction between official narratives and their social reception. Kundakbayeva and Kassymova (2016), for example, show that the official commemoration of Stalinist

repression in Kazakhstan was constructed through an inclusive discourse that represented repression as a shared tragedy of the different peoples living in the country rather than as an exclusively ethnic Kazakh experience. Their analysis demonstrates how memorial complexes, museum exhibitions, and official speeches can be used to construct a civic framework of collective memory. However, research on state memorial policy does not by itself establish which historical events function as meaningful symbolic reference points in mass consciousness or whether the official historical narrative is equally articulated across different population groups.

The second strand consists of survey-based studies of civic and ethnic identity, linguistic orientations, citizenship, and interethnic differences. Rees and Webb Williams (2017) conceptualize Kazakhstani identity as a supraethnic identity that may be placed above or alongside ethnic identification. Their analysis of survey data shows that language remains a significant barrier to the adoption of a common Kazakhstani identity, while the subjective importance of citizenship is positively associated with identification as Kazakhstani. This study establishes the importance of citizenship and language as predictors of national self-identification, but its main dependent variable remains the degree of identification with a supraethnic category.

Eschment (2020) provides additional empirical evidence for the coexistence of ethnic and civic attachments. Her 2019 survey of Almaty residents found strong ethnic self-identification alongside substantial identification as Kazakhstani, which she interprets in terms of multiple identity. Methodologically, this study is particularly relevant because ethnic and civic identification were measured separately rather than through a forced choice between the two categories. At the same time, its focus on Almaty limits the extent to which these findings can be generalized to the national population.

Sharipova et al. (2017) and Sharipova (2020) similarly examine the determinants and content of civic and ethnic identification in Kazakhstan. These studies demonstrate that civic and ethnic attachments are not necessarily mutually exclusive and that language, ethnicity, religion, and pride have different relationships with national identification. Nevertheless, the dominant analytical framework continues to rely largely on respondents' explicit identity choices and declared attachments. It therefore provides limited evidence on whether declarative ethnic or civic self-identification corresponds to differences in historical memory, symbolic preferences, routine civic belonging, and normative conceptions of citizenship.

Recent studies based on the 2023 national survey have substantially extended this field. Sadvokassova et al. (2025) analyze perceptions of ethnic and civic identity and belonging within Kazakhstan's nation-building project and compare the 2023 findings with an earlier survey conducted in 2016. Their primary focus is the dynamics of identity perceptions and the relationship between state nation-building policies and public attitudes. Sadvokassova et al. (2026), drawing on the same nationwide survey and qualitative interviews, focus specifically on ethnic minorities and the relative salience of civic and ethnic identification. They find that ethnic identification remains important and that the relationship between civic and ethnic identities varies across ethnic groups.

The present study uses the survey component of the same 2023 research project but addresses a different analytical problem. It does not seek primarily to assess public approval of nation-building policies, trace changes between survey waves, or determine whether ethnic minorities prefer an ethnic or civic identity category. Instead, it examines whether a forced choice between ethnic and civic self-identification reflects a broader and internally consistent structure of national belonging. It compares declarative identity with the frequency of identification as a citizen of Kazakhstan, affective attachment to citizenship, perceptions of the foundations of national unity, positive and negative historical memory, evaluations of holidays, and normative understandings of citizens' rights and duties.

Thus, the existing literature leaves three related questions insufficiently addressed. First, it remains unclear whether the conventional ethnic-civic dichotomy describes substantive differences in national belonging or partly reproduces the constraints of survey instruments that require respondents to select one dominant identity. Second, studies of official symbolic policy and studies of mass self-identification have largely developed as separate research strands, leaving limited evidence about which elements of state and historical symbolism are actually shared in mass consciousness. Third, historical memory, holidays, citizenship, and normative expectations are commonly examined as separate subjects rather than as potentially autonomous dimensions of national identity.

This study addresses these gaps by treating declarative self-identification as one component of a multidimensional structure rather than as a comprehensive measure of national identity. Its theoretical contribution is to specify the relationship between cognitive, affective, symbolic, and normative dimensions of belonging. Empirically, it provides a

nationwide comparison of the symbolic reference points shared by different ethnic groups and evaluates the relative integrative significance of civic-territorial, historical, cultural, linguistic, religious, and state-promoted markers. Analytically, it tests whether ethnic and civic identity categories predict everyday symbolic orientations or whether routine civic belonging is reproduced with substantial autonomy from respondents' dominant declarative identity.

Aim and Research Questions

This study examines the formation and reproduction of the Kazakhstani nation as an imagined community in everyday consciousness, focusing on the relationship between declarative self-identification and other dimensions of national belonging in the post-Soviet context.

Moving beyond approaches centered on declarative self-identification, it analyzes how national belonging is reproduced through routine symbolic orientations, collective rituals, and everyday forms of inclusion. Particular attention is paid to the autonomy of cognitive, affective, symbolic, and normative dimensions of identity, as well as to the relationship between dominant self-identification (ethnic or civic) and everyday forms of civic belonging.

The analysis draws on indicators such as self-identification, affective attachment to citizenship and ethnicity, perceptions of national unity, historical memory, and evaluations of symbolic markers. Special emphasis is placed on holidays as everyday mechanisms of reproducing the imagined community.

The study addresses the following questions:

• To what extent does the ethnic–civic dichotomy reflect identification processes rather than methodological constraints?

• How independent is declarative self-identification from other indicators of civic belonging?

• Which symbolic foundations structure representations of national unity?

• Which elements of the symbolic repertoire have the greatest integrative significance?

• To what extent is national identification expressed through everyday forms of civic belonging and symbolic orientations?

Together, these questions allow the study to move beyond declarative attitudes and examine how national identity is expressed through everyday symbolic orientations, as well as to identify key constraints and resources of national consolidation.

Materials and Methods

Sampling and data collection. The empirical analysis is based on a nationwide face-to-face survey conducted among 4,000 residents of Kazakhstan aged 18 years and older. The survey covered all 17 regions of the country as well as the cities of Astana, Almaty, and Shymkent. The territorial and sex-age structure of the sample was developed using official 2023 population data from the Bureau of National Statistics of Kazakhstan. The final sample included 2,459 urban and 1,541 rural respondents. Women constituted 53.6% of the sample and men 46.4%. Respondents aged 18–29 accounted for 24.1%, those aged 30–45 for 38.8%, those aged 46–60 for 23.9%, and respondents aged 61 and older for 13.3%.

A quota-based route sampling design was used. Within selected localities, interviewers followed predefined routes and approached households at a fixed interval. Interviews were conducted face-to-face. No more than one respondent was interviewed in each household. Within a selected household, respondent recruitment was guided by the remaining sex, age, and ethnicity quotas: an eligible adult was interviewed if his or her characteristics corresponded to a quota category that had not yet been filled.

The sampling design also included deliberate oversampling of ethnic minority groups in order to obtain sufficiently large subsamples for intergroup comparisons. The target sample comprised 1,400 ethnic Kazakhs (35%), 1,000 ethnic Russians (25%), and 160 respondents (4%) from each of ten additional ethnic groups. Kazakh and Russian respondents were distributed across all regions, while respondents belonging to smaller ethnic groups were allocated taking into account their territorial patterns of settlement. Consequently, the ethnic composition of the sample was intentionally disproportionate to the ethnic composition of the national population and was designed to facilitate comparisons across ethnic groups rather than to reproduce their population shares mechanically.

Missing and non-substantive responses were handled according to their analytical meaning. System missing values were excluded from the corresponding analyses, and percentages were calculated on the basis of valid

responses where applicable. "Don't know" responses were not automatically treated as missing when the absence of an articulated response was itself substantively meaningful. In the analysis of positive historical memory, the "don't know" response was retained and used to construct the dependent variable for the binary logistic regression, where non-articulation of a specific historical event was contrasted with substantive responses.

Weighting. Because ethnic minority groups were deliberately oversampled, population-level descriptive estimates were weighted to reproduce the ethnic composition of Kazakhstan according to the most recent official population data available in 2023. Weighting was not applied to within-group analyses, where comparisons were conducted within the original ethnic subsamples.

Operationalization of key constructs. The questionnaire included indicators of declarative self-identification, affective attachment to citizenship and ethnicity, perceptions of national unity, historical memory, symbolic orientations, holidays, and normative views on rights and duties. For analytical purposes, indicators were grouped into three dimensions of identity: a cognitive dimension (declarative self-identification, ethnic or civic); an affective dimension (emotional attachment to citizenship and ethnicity, e.g., pride); and a symbolic-normative dimension (everyday forms of national belonging captured through perceptions of national unity, historical memory, the significance of holidays, and normative expectations regarding citizens' rights and duties). This grouping allowed the autonomy of different identity levels to be tested empirically rather than reduced to a single self-identification indicator.

Statistical analysis. Descriptive statistics were used to examine the distribution of the main indicators. Associations between categorical variables were assessed using Pearson's χ^2 test. Statistical significance was evaluated at $p < .05$. Cramer's V was reported as a measure of effect size for statistically tested associations between categorical variables.

For multiple-response questions on holidays, citizens' rights, and citizens' duties, each response option was recoded as a separate binary variable (selected = 1, not selected = 0), and its association with ethnicity was assessed using Pearson's χ^2 test and Cramer›s V.

A binary logistic regression model was estimated to identify socio-demographic differences in the probability of providing a non-articulated ("don't know") response to the question on positive historical memory. The dependent variable was coded 1 for respondents who selected "don't know" and 0 for respondents who provided another substantive response. Settlement type, age, ethnicity, and education were entered as categorical predictors. Rural residents, respondents aged 60 years and older, ethnic Kazakhs, and respondents with higher education served as reference categories. Model fit was assessed using the omnibus likelihood-ratio test and pseudo-R^2 statistics. The model was statistically significant, $\chi^2(17) = 173.343$, $p < .001$; Cox and Snell $R^2 = .043$ and Nagelkerke $R^2 = .066$. Regression results are reported as odds ratios (OR) with 95% confidence intervals and p-values.

Statistical analyses were conducted using IBM SPSS Statistics 27.0.

Results

Declarative forms of national identity

Dominant framework of self-identification: ethnic or civic affiliation. The distribution of responses to the question of whom respondents most often perceive themselves as shows that 57.9% of valid responses fall into the category "representative of their own ethnicity" (including the category "Kazakh"), while 42.1% of respondents indicated the category "Kazakhstani." A total of 3,819 valid responses were obtained; the share of system missing values amounted to 4.5% (Figure 1).

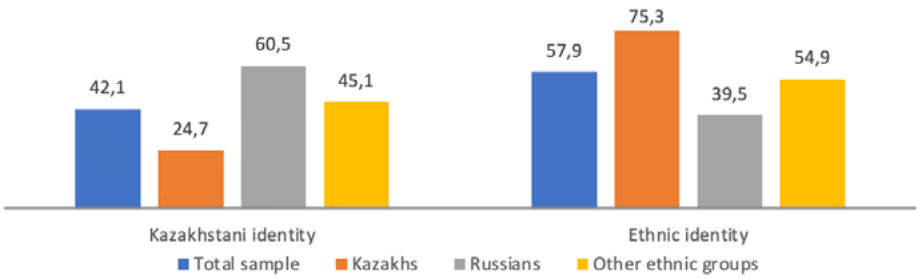

Figure 1. Dominant self-identification of respondents: civic vs. ethnic identity (N = 4,000, %, 2023)

The association between ethnicity and dominant self-identification was statistically significant and substantial, $\chi^2(11, N = 3{,}819) = 461.684$, $p < .001$, Cramer's V = .348. Ethnic self-identification prevailed among Kazakhs, Uzbeks, Dungans, and Chechens, whereas civic self-identification was more common among Russians, Uyghurs, Germans, Tatars, and Koreans. Ukrainians showed a nearly even distribution between the two categories (Table 1).

Table 1. Dominant self-identification («Kazakhstani» vs. ethnic) by ethnicity

Ethnicity	Kazakhstani identity		Ethnic identity	
	N	%	N	%
Kazakhs	322	24.7	982	75.3
Russians	589	60.5	384	39.5
Uzbeks	32	20.1	127	79.9
Ukrainians	75	49.0	78	51.0
Uyghurs	94	59.1	65	40.9
Germans	101	64.7	55	35.3
Tatars	99	63.1	58	36.9
Azerbaijanis	71	44.9	87	55.1
Koreans	85	57.0	64	43.0
Tajiks	63	41.2	90	58.8
Dungans	38	25.7	110	74.3
Chechens	37	24.7	113	75.3

This result should be interpreted with caution, as the question imposed a forced choice between civic and ethnic identities. It does not imply rejection of civic identity but rather indicates the relative primacy of ethnic identification.

Everyday civic identification and its relationship with the dominant type of identity. The previous point is confirmed by the fact that both "representatives of their own ethnicity" and "Kazakhstanis" report a similar frequency of identification with the group "citizens of Kazakhstan" – 78.1% and 77.8%, respectively.

Table 2. Frequency of identification with the social group "Citizens of Kazakhstan" by dominant identity type (valid %, excluding missing values)

Ethnicity	**Kazakhstani identity**		**Ethnic identity**		**N**	**χ^2**	**Cramer's V**	**p-value**
	Often	**Rarely/ Never**	**Often**	**Rarely/ Never**				
Total sample	77.8	22.2	78.1	21.9	3,734	0.068	.004	.794
Kazakhs	80.9	19.1	84.8	15.2	1,284	2.671	.046	.102

Russians	77.9	22.1	71.1	28.9	947	5.636	.077	.018
Uzbeks	48.4	51.6	78.7	21.3	158	11.589	.271	< .001
Ukrainians	86.5	13.5	71.6	28.4	148	4.937	.183	.026
Uyghurs	77.2	22.8	78.5	21.5	157	0.036	.015	.849
Germans	73.4	26.6	88.5	11.5	146	4.539	.176	.033
Tatars	82.8	17.2	64.3	35.7	155	6.767	.209	.009
Azerbaijanis	80.3	19.7	79.3	20.7	158	0.023	.012	.880
Koreans	62.5	37.5	54.1	45.9	141	1.009	.085	.315
Tajiks	78.7	21.3	68.2	31.8	146	1.951	.116	.162
Dungans	68.4	31.6	69.7	30.3	147	0.023	.012	.881
Chechens	91.9	8.1	78.2	21.8	147	3.471	.154	.062

The sample size allows two tendencies to be identified clearly and with statistical reliability. First, among Kazakhs (valid N = 1,284), the dominant type of identity (ethnic or civic) is not significantly associated with the frequency of identification with the group "citizens of Kazakhstan." Second, among Russians (valid N = 947), dominant ethnic self-identification is associated with a somewhat lower frequency of identification with this group.

In the remaining ethnic subgroups (N = 141-158), a number of significant or near-significant differences were identified (in particular, among Uzbeks $p < .001$, Tatars $p = .009$, Ukrainians $p = .026$, Germans $p = .033$, Chechens $p = .062$); however, the small size of these subsamples does not allow these patterns to be confidently considered stable and reproducible. They may be treated as preliminary indicators of possible group-specific features requiring confirmation in larger samples.

Affective indicators show the same pattern. Overall, 91.7% of respondents report pride in their citizenship. Among respondents with valid data on both dominant self-identification and pride in citizenship (N = 3,745), the proportion expressing pride was virtually identical among those with predominantly ethnic and civic self-identification (92.2% and 92.4%, respectively). The association was not statistically significant, $\chi^2(1) = 0.069$, $p = .792$, Cramer's $V = .004$. Thus, affective attachment to citizenship shows virtually no association with respondents' dominant declarative self-identification.

Key foundations of national unity

Civic-territorial and institutional foundations. In mass perceptions, national unity in Kazakhstan is primarily based on civic-territorial factors. The most common response was a shared homeland and living in one country, which entered the top three for 48.7% of respondents (Figure 2). A comparable level of importance is attributed to the formal-institutional component: citizenship of the Republic of Kazakhstan was indicated by 46.4% of respondents. Shared historical memory also plays a notable role in the structure of the national narrative (38.9%).

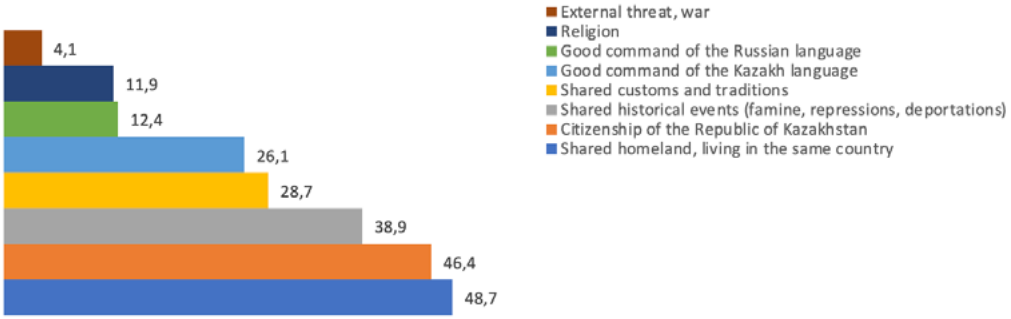

Figure 2. Responses to the question «What, in your opinion, primarily unites the citizens of the country into a single people of Kazakhstan?», %

Cultural and linguistic factors play a more limited role. Shared customs and traditions are cited by 28.7% of respondents, and knowledge of the Kazakh language by 26.1%, while knowledge of Russian (12.4%) and religion

(11.9%) are mentioned less frequently. References to external threat or war are minimal (4.1%).

Civic-territorial factors dominate across all groups: a shared homeland is cited by 47.2% of Kazakhs, 48.6% of Russians, and 51.7% of other ethnic groups, and citizenship by 46.4%, 43.8%, and 49.7%, respectively. Intergroup associations for these two factors were very weak (shared homeland: $\chi^2(2, N = 3,946) = 6.236$, $p = .044$, Cramer's $V = .040$; citizenship: $\chi^2(2, N = 3,946) = 8.902$, $p = .012$, Cramer's $V = .047$). Shared historical memory is similarly important (40.2%, 40.8%, and 37.8%) and shows virtually no association with ethnicity, $\chi^2(2, N = 3,946) = 2.961$, $p = .227$, Cramer's $V = .027$.

Cultural and linguistic markers show greater variation. Knowledge of the Kazakh language is more salient among Kazakhs (33.3%) than Russians (18.5%), with a stronger association with ethnicity, $\chi^2(2, N = 3,946) = 66.191$, $p < .001$, Cramer's $V = .130$. Knowledge of Russian shows the opposite pattern (9.2% vs. 20.3%) and a comparable level of differentiation, $\chi^2(2, N = 3,946) = 73.274$, $p < .001$, Cramer's $V = .136$. Other indicators vary more moderately across groups: customs and traditions range from 26.5% to 32.6% ($\chi^2(2, N = 3,946) = 15.914$, $p < .001$, Cramer's $V = .064$), while religion ranges from 7.2% to 16.5% and shows a somewhat stronger intergroup association, $\chi^2(2, N = 3,946) = 54.401$, $p < .001$, Cramer's $V = .117$. References to external threat remain marginal in all cases (3.8–4.3%) and do not differ significantly across groups, $\chi^2(2, N = 3,946) = 0.560$, $p = .756$, Cramer's $V = .012$.

Positive and negative historical memory

Positive historical memory in Kazakhstan is characterized by a pronounced concentration around a single dominant symbolic "anchor" – the acquisition of independence (38.6%), while other narratives form a weakly expressed "second tier." A significant share of respondents does not articulate specific grounds for pride: 21.9% found it difficult to answer, and another 6.2% chose the generalized option "proud of everything," indicating weak personalization of the positive historical narrative.

Binary logistic regression indicates that the probability of providing a non-articulated response varies significantly across several socio-demographic characteristics (Table 3). Urban respondents were more likely than rural respondents to provide such a response (OR = 1.51, $p < .001$). Age differences were comparatively limited: only respondents aged 30–44 differed significantly from the reference group aged 60 and older (OR = 1.30, $p = .038$).

More substantial variation was associated with ethnicity. Compared with Kazakhs, the odds of a non-articulated response were approximately three times higher among Tajiks (OR = 3.00), more than twice as high among Chechens (OR = 2.24) and Azerbaijanis (OR = 2.16), and moderately higher among Russians (OR = 1.29). By contrast, Uyghurs (OR = 0.42) and Tatars (OR = 0.47) were significantly less likely than Kazakhs to provide a non-articulated response. Differences for Uzbeks, Ukrainians, Germans, Koreans, and Dungans were not statistically significant.

Education was also associated with the articulation of positive historical memory. Compared with respondents with higher education, those with secondary education (OR = 1.43, $p = .002$) and vocational or technical education (OR = 1.73, $p < .001$) were more likely to provide a non-articulated response. Overall, the model was statistically significant, $\chi^2(17) = 173.343$, $p < .001$, although its explanatory power was modest (Nagelkerke $R^2 = .066$), indicating that the observed socio-demographic differences account for only a limited share of variation in the articulation of positive historical memory.

Table 3. Binary logistic regression predicting a non-articulated response to positive historical memory

Predictor	Category	B	SE	OR	95% CI for OR	p
Ethnicity	Kazakh (ref.)	-	-	1.00	-	-
	Chechen	0.804	0.184	2.235	1.558–3.207	< .001
	Russian	0.251	0.104	1.286	1.049–1.576	.016
	Uzbek	0.271	0.200	1.311	0.886–1.940	.176
	Ukrainian	0.323	0.199	1.381	0.935–2.041	.105
	Uyghur	-0.873	0.290	0.418	0.237–0.738	.003
	German	0.197	0.205	1.218	0.816–1.819	.334
	Tatar	-0.756	0.269	0.470	0.277–0.796	.005
	Azerbaijani	0.769	0.185	2.157	1.503–3.097	< .001
	Korean	0.030	0.209	1.031	0.684–1.552	.885
	Tajik	1.098	0.178	2.998	2.115–4.248	< .001
	Dungan	-0.118	0.231	0.889	0.565–1.398	.610
Settlement type	Rural (ref.)	-	-	1.00	-	-
	Urban	0.413	0.087	1.512	1.274–1.794	< .001
Age	60+ (ref.)	-	-	1.00	-	-
	18-29	0.098	0.133	1.103	0.850–1.430	.462
	30-44	0.259	0.125	1.295	1.015–1.653	.038
	45-59	-0.053	0.134	0.949	0.730–1.234	.695
Education	Higher education (ref.)	-	-	1.00	-	-
	Secondary education	0.357	0.117	1.429	1.136–1.798	.002
	Vocational/technical education	0.549	0.098	1.731	1.429–2.098	< .001
Constant		-2.171	0.155	0.114	-	< .001

Dependent variable: non-articulated ("don't know") response to the question on positive historical memory = 1; substantive response = 0. Reference categories: Kazakh ethnicity, rural residence, age 60+, and higher education. Overall effects: ethnicity, Wald $\chi^2(11) = 94.171$, $p < .001$; age, Wald $\chi^2(3) = 10.243$, $p = .017$; education, Wald $\chi^2(2) = 31.441$, $p < .001$. Model: $\chi^2(17) = 173.343$, $p < .001$; Cox and Snell $R^2 = .043$; Nagelkerke $R^2 = .066$

Negative historical memory also demonstrates limited structuring and a contemporary focus: the dominant narrative is the January 2022 events (23.3%), while a substantial proportion of respondents either cannot name such events (23.7%) or deny their existence (22.5%). In addition, a compact set of historical traumas from the Soviet period (the events of 1986, the famine of the 1930s, repressions) is present, along with references to current social problems, although these are much less widespread. Interethnic differences are generally moderate and relate primarily to the degree of articulation rather than the structure of key "anchors," suggesting the presence of a shared but weakly elaborated negative historical narrative.

Holidays as a marker of the nation

The holiday calendar as an element of everyday symbolic space shows that the structure of "significant dates" in mass consciousness is formed around a combination of cultural, religious, and partly civic markers. The most stable core consists of universal and widely shared celebrations – Nauryz and New Year – which function as inclusive symbols not rigidly tied to a single ethnic or confessional group. Religious holidays also play a significant role, although their importance is more segmented. Official state holidays, directly linked to the institutional and political calendar, occupy a peripheral position and are substantially less salient in everyday symbolic orientations (Figure 3).

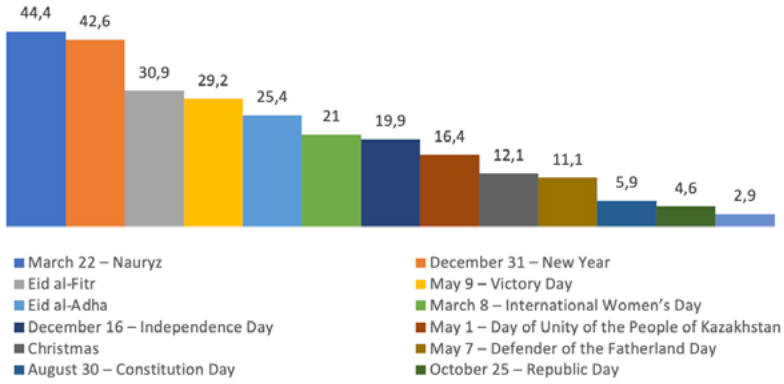

Figure 3. Responses to the question "Which holidays do you consider the most significant?" (multiple choice, top 3), %

The analysis of interethnic differences shows that the degree of differentiation depends on the type of symbolic marker. Religious holidays show the strongest intergroup differentiation: Cramer's V reaches .521 for Eid al-Fitr, .484 for Christmas, and .482 for Eid al-Adha ($p < .001$ in all cases). Non-religious dates generally show weaker differentiation, although the association with ethnicity remains noticeable for New Year ($V = .368$, $p < .001$) and Nauryz ($V = .253$, $p < .001$). Differentiation is weaker for most state-political holidays, with Cramer's V ranging from .060 for Constitution Day to .190 for Victory Day. Even the most universal state holidays do not form a stable shared symbolic core and do not rank among unconditional priorities in any ethnic subgroup. Taken together, this indicates that the common symbolic calendar in Kazakhstan is centered primarily on culturally hybrid and widely shared celebrations, while religious holidays retain stronger ethnocultural differentiation and state-imposed elements of the symbolic order have limited subjective salience.

Normative dimension of civic identity: rights and duties

Representations of citizens' duties demonstrate a clear dominance of the institutional-legal framework: the key characteristics of a "good citizen" are compliance with law and public order, paying taxes, work, and participation in elections. Cultural and identity markers – knowledge of the language, respect for symbols and traditions – occupy a peripheral position. The overall hierarchy of normative expectations remains broadly similar across ethnic groups, although individual obligations show varying degrees of intergroup differentiation (Cramer's $V = .088–.220$). The strongest differentiation is observed for preserving nature and natural resources ($V = .220$) and knowing the state language ($V = .214$). Overall, this pattern suggests a broadly shared functional understanding of citizenship rather than complete uniformity across ethnic groups.

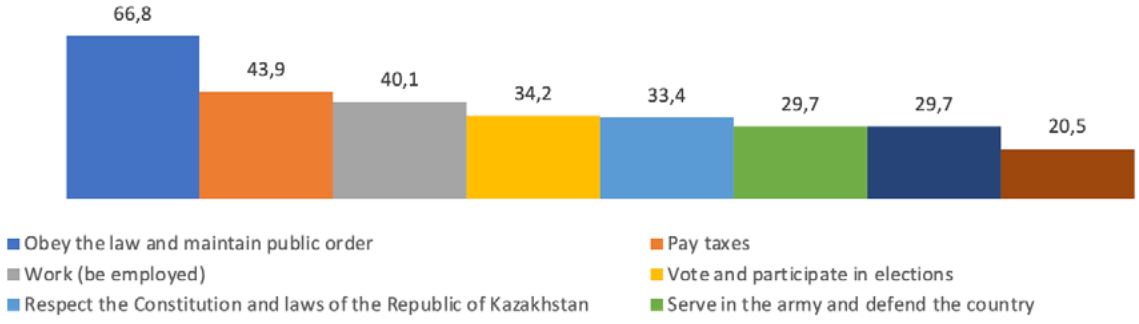

Figure 4. Responses to the question "Which obligations, in your opinion, are most important for a citizen of the country?" (Multiple choice, top 3), %

A similar pattern is observed in perceptions of rights: basic, socially guaranteed rights – healthcare, security, education, and a fair trial – dominate, while political and civil liberties and rights related to participation and

cultural autonomy are less important. The overall hierarchy of rights remains broadly similar across ethnic groups, although individual rights show varying degrees of intergroup differentiation (Cramer's V = .089–.204). The strongest differentiation is observed for participation in the governance of society and the state (V = .204), social protection and a decent standard of living (V = .201), and the inviolability of property and housing (V = .199). This suggests that civic identity is primarily practical, oriented toward stability and social guarantees rather than participation or symbolic expression.

Discussion

The findings suggest that the conventional distinction between ethnic and civic identity captures only one level of national belonging in Kazakhstan. The forced-choice measure of dominant self-identification produces a clear differentiation between respondents who primarily identify in ethnic terms and those who choose the category "Kazakhstani." However, this differentiation largely disappears when other dimensions of belonging are considered. In the total sample, respondents with predominantly ethnic and civic self-identification report almost identical levels of frequent identification with the group "citizens of Kazakhstan" (78.1% and 77.8%, respectively), and pride in citizenship remains above 92% in both groups. Thus, the choice of an ethnic identity as the dominant self-description should not be interpreted as the absence or weakness of civic attachment. Rather, the results support a multidimensional interpretation of national identity in which ethnic self-categorization, civic belonging, and affective attachment can coexist without forming mutually exclusive alternatives.

This finding develops the argument, present in previous studies of Kazakhstan, that civic and ethnic attachments are not necessarily antagonistic (Sharipova et al., 2017; Sharipova, 2020). It also qualifies approaches in which the relative prevalence of "Kazakh" and "Kazakhstani" identification is treated as a direct indicator of competition between ethnocultural and civic nation-building projects. The present data indicate that respondents may distinguish between identity categories when required to choose a dominant self-description while simultaneously incorporating citizenship into their routine sense of belonging. In this respect, the results are consistent with Brubaker's (2006) understanding of nationhood as a category whose salience varies across contexts and with the emphasis of Fox and Miller-Idriss (2008) on the everyday reproduction of national categories. Declarative identity appears to capture which category respondents prioritize when explicitly asked to classify themselves, but it does not exhaust the broader structure of national belonging.

At the same time, the relationship between ethnic and civic identification is not identical across all ethnic groups. Among Kazakhs, the dominant type of self-identification is not significantly associated with the frequency of identifying as a citizen of Kazakhstan. Among Russians, the association is statistically significant, although frequent civic identification remains widespread in both categories. Results for smaller ethnic groups are more heterogeneous, but the limited subgroup sizes make their interpretation less robust. These patterns are broadly compatible with recent findings that the relative salience and relationship of civic and ethnic identities vary across ethnic groups in Kazakhstan (Sadvokassova et al.2026). Importantly, however, the present results indicate variation in the relationship between different dimensions of identity rather than a simple division into groups characterized by either civic or ethnic belonging. This distinction is analytically important because group differences in dominant self-categorization coexist with a broadly shared civic layer of identification.

The perceived foundations of national unity provide further evidence for this interpretation. Shared homeland, citizenship, and common historical experience are substantially more salient as unifying factors than religion or either of the two major languages. Moreover, the importance attached to territory and citizenship varies relatively little between Kazakhs, Russians, and respondents from other ethnic groups, whereas linguistic and religious markers show greater differentiation. This suggests that the most widely shared components of national belonging are those that do not require cultural homogenization. The result does not imply that language or ethnocultural affiliation are irrelevant to national identity. Previous research has demonstrated the importance of language for self-identification and the adoption of Kazakhstani identity (Rees and Webb Williams, 2017). The present findings instead indicate that the factors associated with individual identity choice are not necessarily identical to the factors respondents perceive as integrating the national community as a whole. Language may remain important for identity differentiation while citizenship and territorial belonging provide a broader common denominator.

Historical memory displays a different structure. Independence constitutes the clearest positive symbolic anchor, but it is not accompanied by an equally dense repertoire of widely articulated historical reference points. More than one fifth of respondents could not identify a specific positive historical event, while negative historical memory is similarly characterized by a high proportion of non-articulated responses and by the prominence of the January 2022 events. The coexistence of several recognizable common reference points with substantial non-articulation suggests that shared historical memory is present but only partially consolidated into a detailed national narrative. This distinction is relevant to studies of memory politics in Kazakhstan. Kundakbayeva and Kassymova (2016), for example, demonstrate how official commemorative practices can frame historical trauma as a shared civic experience. The present findings complement this perspective by showing that the existence of an institutionalized commemorative framework does not necessarily imply equally strong articulation of the corresponding narrative in mass consciousness.

The regression analysis further shows that this weak articulation of positive historical memory is socially uneven. The probability of providing no specific historical reference is higher among urban respondents and among respondents with secondary or vocational education than among those with higher education, while substantial differences also appear between ethnic groups. At the same time, the explanatory power of the model remains limited, indicating that these socio-demographic characteristics account for only a relatively small part of the variation. The results therefore do not support a simple division between groups included in and excluded from a national historical narrative. Rather, they point to uneven access to, familiarity with, or relevance of particular historical representations. In theoretical terms, this is consistent with approaches that treat collective memory as selective and socially framed rather than as a uniformly shared body of historical knowledge (Bachleitner, 2022; Uğur Çınar, 2017). What appears to be shared most consistently is a limited set of symbolic anchors, while the broader historical repertoire remains considerably more fragmented.

The holiday calendar reveals a similar distinction between formally institutionalized symbols and symbols embedded in everyday life. Nauryz and New Year occupy the most prominent positions across the sample, whereas explicitly state-political holidays are less salient. Religious holidays are important but also produce stronger intergroup differentiation. This pattern corresponds to the broader observation that commemorative dates may either integrate communities or reproduce social and cultural boundaries (Ariely, 2019; Hintz and Quatrini, 2021). In the Kazakhstani case, the most integrative holidays are not necessarily those with the clearest formal connection to the state. Instead, the common symbolic calendar is centered on practices that can be incorporated into different ethnic, linguistic, and religious contexts. The findings therefore lend empirical support to the perspective of banal and everyday nationalism: national belonging may be reproduced through recurrent and familiar practices without requiring strong ideological content or explicit political mobilization.

This distinction is also visible in respondents' normative understanding of citizenship. Duties associated with law, public order, taxation, employment, and electoral participation are prioritized over explicitly cultural obligations, while socially guaranteed rights such as healthcare, security, education, and a fair trial are more salient than rights related to political participation or cultural autonomy. Together with the high level of affective attachment to citizenship, this pattern suggests a predominantly functional understanding of civic membership. Citizenship is meaningful primarily as membership in a shared territorial, legal, and institutional order rather than as adherence to a uniform cultural model. The limited variation in these expectations across ethnic groups is particularly important because it indicates that common normative conceptions of citizenship extend beyond differences in dominant self-identification.

Taken together, the findings suggest that national identity in Kazakhstan is structured asymmetrically across its different dimensions. Civic belonging is comparatively strong at the affective, territorial, institutional, and normative levels, whereas the explicitly symbolic-historical repertoire is less densely articulated. This helps explain the apparent contradiction between the persistence of strong ethnic self-identification and the simultaneously high level of civic attachment. The two are not necessarily competing answers to the same question: they operate at partly different levels of identification. In this sense, the Kazakhstani case can be described as a form of national belonging in which a broadly shared civic framework coexists with substantial ethnocultural differentiation and a relatively thin common symbolic repertoire.

This interpretation also has implications for nation-building policy. The results suggest that the most broadly shared foundations of belonging are territory, citizenship, routine civic attachment, and culturally non-exclusive practices. By contrast, language, religion, and formally prescribed state symbols generate either greater differentiation or lower levels of subjective salience. This does not establish that particular symbolic policies are effective or ineffective, since the cross-sectional survey design cannot identify causal effects. It does, however, indicate that national consolidation cannot be inferred simply from the formal presence of state narratives or symbols. Their integrative significance depends on the extent to which they become meaningful within everyday understandings and practices across different groups. From this perspective, the principal contribution of the study is to demonstrate empirically that declarative self-identification, affective civic attachment, historical memory, symbolic preferences, and normative citizenship constitute related but partially autonomous dimensions of national identity.

Conclusion

The findings demonstrate that national identity in contemporary Kazakhstan cannot be adequately described as a simple choice between ethnic and civic identification. Although ethnic self-identification remains prevalent at the declarative level, it does not systematically correspond to weaker civic belonging. Respondents who prioritize ethnic and civic categories show very similar levels of identification with the group "citizens of Kazakhstan" and similarly high levels of pride in citizenship. This suggests that declarative self-identification represents only one dimension of national belonging and that ethnic and civic attachments can coexist within the same identity structure.

The results also reveal an asymmetry between different components of this structure. Civic-territorial and institutional foundations, particularly shared homeland and citizenship, are broadly recognized across ethnic groups, while linguistic, religious, and explicitly cultural markers are more differentiated. At the same time, the common historical and symbolic repertoire is comparatively weakly articulated. Independence functions as the clearest positive historical reference point, but substantial proportions of respondents are unable to identify specific positive or negative historical events. A similar pattern is visible in the holiday calendar: culturally inclusive and routinized celebrations are more salient than most formally established state holidays. Taken together, these findings indicate that shared civic belonging is more consistently expressed than a dense and uniformly articulated historical-symbolic narrative.

The theoretical contribution of the study lies in treating national identity as a multidimensional structure rather than reducing it to respondents' dominant self-identification. The analysis shows that cognitive self-categorization, affective attachment to citizenship, historical memory, symbolic preferences, and normative understandings of civic membership are related but partially autonomous dimensions. Empirically, the study demonstrates that differences between ethnic groups concern not only the prevalence of particular identity categories but also the ways in which ethnic, civic, historical, and symbolic components of belonging are combined.

The findings also have practical implications for nation-building and symbolic policy. The relatively broad salience of territorial belonging, citizenship, legal and social expectations, and culturally non-exclusive everyday practices suggests that these elements may provide a wider basis for national integration than symbols whose meaning is strongly associated with particular linguistic, religious, or ethnocultural groups. At the same time, the limited salience of several official holidays and the uneven articulation of historical memory indicate that the formal institutionalization of symbols does not necessarily translate into their equal significance in everyday consciousness. Policy efforts aimed at strengthening shared national belonging should therefore take into account not only the formal status of symbols and narratives but also their actual resonance across different social groups.

Several limitations should be considered when interpreting these findings. First, the cross-sectional design does not allow conclusions about changes over time or causal relationships between different dimensions of identity. Second, the analysis relies on self-reported attitudes and evaluations, which may be influenced by social desirability and by the wording and structure of survey questions. In particular, the forced-choice measure of dominant ethnic or civic identification simplifies potentially overlapping and situational forms of belonging. Third, several indicators capture symbolic orientations rather than observable everyday practices and therefore should not be interpreted as direct measures of behavior. Finally, the relatively small size of some ethnic subsamples limits the robustness of group-specific comparisons. Future research could address these limitations through longitudinal designs, alterna-

tive measures allowing multiple simultaneous identities, qualitative analysis of the meanings attached to national symbols, and closer examination of how national belonging is reproduced in everyday practices.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Authors' Contributions

G.Ye. Okassova – conceptualization, methodology, investigation, project administration, writing – review and editing.

M**.S. Kaldybayev** – conceptualization, data curation, formal analysis, writing – original draft.

I. Kunina – conceptualization, methodology, supervision, writing – review and editing.

References

1. Андерсон, Б. (2001) Воображаемые сообщества: Размышления об истоках и распространении национализма (В. Г. Николаев, пер.), Москва: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле.

2. Ariely, G. (2019) «National days, national identity, and collective memory: Exploring the impact of Holocaust Day in Israel», Political Psychology, 40(6), 1391–1406, https://doi.org/10.1111/pops.12595

3. Bachleitner, K. (2022) «Collective memory and the social creation of identities: Linking the past with the present and future», in O'Mara, S. M. (ed.) Collective Memory, Progress in Brain Research, Vol. 274, Amsterdam: Elsevier, pp. 167–176, https://doi.org/10.1016/bs.pbr.2022.07.002

4. Billig, M. (1995) Banal nationalism, London: SAGE Publications.

5. Брюбейкер, Р. (2006) Переобрамлений націоналізм: Статус нації та національне питання у новій Європі (О. Рябов, пер.), Львів: Кальварія.

6. Eschment, B. (2020) Kazakh and/or Kazakhstani? The national identity of the Republic of Kazakhstan and its citizens, ZOiS Report No. 4/2020, Berlin: Centre for East European and International Studies (ZOiS), https://doi.org/10.5281/zenodo.17723491

7. Fox, J. E. and Miller-Idriss, C. (2008) «Everyday nationhood», Ethnicities, 8(4), 536–563, https://doi.org/10.1177/1468796808088925

8. Геллнер, Э. (1991) Нации и национализм (Т. В. Бердикова и М. К. Тюнькина, пер.), Москва: Прогресс.

9. Hintz, L. and Quatrini, A. L. (2021) «Subversive celebrations: Holidays as sites of minority identity contestation in repressive regimes», Nationalities Papers, 49(2), 289–307, https://doi.org/10.1017/nps.2020.43

10. Хобсбаум, Э. (2000) «Изобретение традиций», Вестник Евразии, 1, 47–62.

11. Кадыржанов, Р. К. (2012) «Конструктивизм, примордиализм и определение национальной идентичности Казахстана», Аль-Фараби, 4(40), 86–94.

12. Kundakbayeva, Z. and Kassymova, D. (2016) «Remembering and forgetting: The state policy of memorializing Stalin's repression in post-Soviet Kazakhstan», Nationalities Papers, 44(4), 611–627, https://doi.org/10.1080/00905992.2016.1158157

13. Laruelle, M. (2014) «The three discursive paradigms of state identity in Kazakhstan: Kazakhness, Kazakhstanness, and transnationalism», in Omelicheva, M. Y. (ed.) Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics, and Directions, Lanham, MD: Lexington Books, pp. 1–20.

14. Rees, K. M. and Webb Williams, N. (2017) «Explaining Kazakhstani identity: Supraethnic identity, ethnicity, language, and citizenship», Nationalities Papers, 45(5), 815–839, https://doi.org/10.1080/00905992.2017.1288204

15. Rees, K. and Burkhanov, A. (2018) «Constituting the Kazakhstani nation: Rhetorical transformation of national belonging», Nationalism and Ethnic Politics, 24(4), 433–455, https://doi.org/10.1080/13537113.2018.1522758

16. Sadvokassova, A., Burkhanov, A. and Sharipova, D. (2025) «In search for Kazakhstani identity: Societal perceptions of Kazakhstan's nation-building», Nationalities Papers, 31(1), 114–137, https://doi.org/10.1080/13537113.2024.2422198

17. Sadvokassova, A., Sharipova, D. and Burkhanov, A. (2026) «Building a nation: Exploring ethnic minorities' perceptions and attitudes in Kazakhstan», Nationalities Papers, 54(3), 475–493, https://doi.org/10.1017/nps.2025.10113

18. Шайкемелев, М. С. (2020) Казахская идентичность в контексте модернизации общества (2-е изд., перераб. и доп.), Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК.

19. Sharipova, D. (2020) «Perceptions of national identity in Kazakhstan: Pride, language, and religion», The Muslim World, 110(1), 89–106, https://doi.org/10.1111/muwo.12320

20. Sharipova, D., Burkhanov, A. and Alpeissova, A. (2017) «The determinants of civic and ethnic nationalisms in Kazakhstan: Evidence from the grass-roots level», Nationalism and Ethnic Politics, 23(2), 203–226, https://doi.org/10.1080/13537113.2017.1311143

21. Uğur Çınar, M. (2017) «Kolektif Anlatı ve Vatandaşlık Kimliğinin İnşasına Dair Sorular, Cevaplar ve Yeni Sorular», Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 26, pp. 135–156, https://doi.org/10.16878/gsuilet.324208

22. Забирова, А. Т. (2003) «Формирование, легитимация и воспроизводство идентичности в постсоветском Казахстане», Социологические исследования, 12, 118–125.

Г.Е. Окасова[1], М.С. Калдыбаев[2], И. Кунина[3]

[1,2]Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты, Астана, Қазақстан

[3] Әзірбайжан тілдер университеті, Баку, Әзірбайжан

ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАД ЖӘНЕ СИМВОЛДЫҚ БАҒДАРЛАР: ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДЫ ЭМПИРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі Қазақстандағы ұлттық бірегейлік декларативті өзін-өзі сәйкестендіру, азаматтық тиесілілік, тарихи жады және символдық бағдарлар арасындағы өзара байланыс тұрғысынан қарастырылады. Ұлтты қиялданған қауымдастық ретінде түсіндіретін тұжырымдамаға сүйене отырып, зерттеу ұлттық бірегейлікті этникалық және азаматтық сәйкестендірудің қарапайым қарама-қарсылығы ретінде емес, көпөлшемді құбылыс ретінде қарастырады. Талдау 2023 жылы жүргізілген Қазақстанның ересек халқының жалпыұлттық бетпе-бет сауалнамасының деректеріне негізделген (N = 4 000). Сипаттамалық статистика, Пирсонның χ^2 критерийі қолданылған айқаспалы кестелер және бинарлық логистикалық регрессия пайдаланылды.

Нәтижелер декларативті деңгейде этникалық өзін-өзі сәйкестендірудің басым болып қала беретінін, алайда оның азаматтық байланыстылықтың әлсіздігімен жүйелі түрде ұштаспайтынын көрсетеді. Жалпы іріктеме деңгейінде этникалық немесе азаматтық өзін-өзі сәйкестендіруі басым респонденттер Қазақстан азаматтары тобымен сәйкестенудің іс жүзінде бірдей деңгейін және азаматтығын мақтан тұтудың ұқсас жоғары деңгейін көрсетеді. Ортақ Отан мен азаматтық ұлттық бірліктің ең жиі аталатын негіздерінің қатарына жатады, ал тілдік және діни маркерлердің маңыздылығы төменірек және олар этникалық топтар арасында біркелкі бөлінбеген. Тарихи жады ортақ символдық тірек нүктелерінің шектеулі жиынтығына, ең алдымен тәуелсіздікке шоғырланған, сонымен бірге респонденттердің елеулі бөлігі нақты жағымды немесе жағымсыз тарихи оқиғаларды атай алмайды. Мерекелер күнтізбесі де кеңінен ортақтасатын мәдени мерекелерді этникалық топтар арасында көбірек сараланатын діни және маңыздылығы төменірек мемлекеттік-саяси даталармен ұштастырады. Жалпы алғанда, нәтижелер Қазақстандағы ұлттық бірегейліктің көпшілікке ортақ азаматтық негізді этномәдени дифференциациямен және салыстырмалы түрде жұтаң ортақ тарихи-символдық репертуармен ұштастыратынын көрсетеді.

Негізгі ұғымдар: ұлттық бірегейлік, тарихи жады, қиялданған қауымдастық, азаматтық бірегейлік, этникалық бірегейлік, символдық бағдарлар, Қазақстан.

Г.Е. Окасова[1], М.С. Калдыбаев[2], И. Кунина[3]

[1,2]Институт прикладных этнополитических исследований, Астана, Казахстан

3Азербайджанский университет языков, Баку, Азербайджан

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ И СИМВОЛИЧЕСКИЕ ОРИЕНТАЦИИ В СТРУКТУРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация. В статье рассматривается национальная идентичность в современном Казахстане через взаимосвязь декларативного самоотнесения, гражданской принадлежности, исторической памяти и символических ориентаций. Опираясь на концепцию нации как воображаемого сообщества, исследование рассматривает национальную идентичность как многомерный феномен, а не как простое противопоставление этнической и гражданской идентификации. Анализ основан на данных общенационального очного опроса взрослого населения Казахстана, проведенного в 2023 году (N = 4 000). Используются описательная статистика, таблицы сопряженности с критериями χ^2 Пирсона и бинарная логистическая регрессия.

Результаты показывают, что этническое самоотнесение сохраняет преобладание на декларативном уровне, однако оно не связано систематически с более слабой гражданской привязанностью. На уровне всей выборки респонденты с преимущественно этническим и гражданским самоотнесением демонстрируют практически одинаковый уровень идентификации с гражданами Казахстана и сходно высокий уровень гордости своим гражданством. Общая Родина и гражданство входят в число наиболее часто называемых оснований национального единства, тогда как языковые и религиозные маркеры менее значимы и более неравномерно распределены между этническими группами. Историческая память концентрируется вокруг ограниченного числа общих точек отсчета, прежде всего независимости, при этом значительная доля респондентов не артикулирует конкретные позитивные или негативные исторические события. Календарь праздников сходным образом сочетает широко разделяемые культурные праздники с более дифференцированными религиозными и менее значимыми государственно-политическими датами. В целом результаты позволяют предположить, что национальная идентичность в Казахстане сочетает широко разделяемую гражданскую основу с этнокультурной дифференциацией и сравнительно разреженным общим историко-символическим репертуаром.

Ключевые слова: национальная идентичность, историческая память, воображаемое сообщество, гражданская идентичность, этническая идентичность, символические ориентиры, Казахстан.

References

1. Anderson, B. (2001). Voobrazhaemye soobshchestva: Razmyshleniya ob istokakh i rasprostranenii natsionalizma [Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism] (V. G. Nikolaev, Trans.). Kanon-Press-Ts; Kuchkovo Pole. (Original work published 1983) [in Russian]

2. Ariely, G. (2019). National days, national identity, and collective memory: Exploring the impact of Holocaust Day in Israel. Political Psychology, 40(6), 1391-1406. https://doi.org/10.1111/pops.12595

3. Bachleitner, K. (2022). Collective memory and the social creation of identities: Linking the past with the present and future. In S. M. O'Mara (Ed.), Collective memory (Progress in Brain Research, Vol. 274, pp. 167-176). Elsevier. https://doi.org/10.1016/bs.pbr.2022.07.002

4. Billig, M. (1995). Banal nationalism. SAGE Publications

5. Brubaker, R. (2006). Pereobramlennia natsionalizmu: Status natsii ta natsionalne pytannia u novii Yevropi [Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe]. Kalvariia. (Original work published 1996) [in Russian]

6. Eschment, B. (2020). Kazakh and/or Kazakhstani? The national identity of the Republic of Kazakhstan and its citizens (ZOiS Report No. 4/2020). Centre for East European and International Studies (ZOiS). https://doi.org/10.5281/zenodo.17723491

7. Fox, J. E., & Miller-Idriss, C. (2008). Everyday nationhood. Ethnicities, 8(4), 536-563. https://doi.org/10.1177/1468796808088925

8. Gellner, E. (1991). Natsii i natsionalizm [Nations and nationalism] (T. V. Vasilyeva & M. K. Tyrmosyan, Trans.). Progress. (Original work published 1983) [in Russian]

9. Hintz, L., & Quatrini, A. L. (2021). Subversive celebrations: Holidays as sites of minority identity contestation in repressive regimes. Nationalities Papers, 49(2), 289-307. https://doi.org/10.1017/nps.2020.43

10. Hobsbawm, E. (2000). Izobretenie traditsii [The invention of tradition]. Vestnik Evrazii, 1, 47-62 [in Russian]

11. Kadyrzhanov, R. (2012). Konstruktivizm, primordializm i opredelenie natsionalnoi identichnosti Kazakhstana [Constructivism, primordialism, and defining Kazakhstan's national identity]. Al-Farabi, 4(40), 86-94 [in Russian]

12. Kundakbayeva, Z., & Kassymova, D. (2016). Remembering and forgetting: The state policy of memorializing Stalin's repression in post-Soviet Kazakhstan. Nationalities Papers, 44(4), 611-627. https://doi.org/10.1080/00905992.2016.1158157

13. Laruelle, M. (2014). The three discursive paradigms of state identity in Kazakhstan: Kazakhness, Kazakhstanness, and transnationalism. In M. Omelicheva (Ed.), Nationalism and identity construction in Central Asia: Dimensions, dynamics, and directions (pp. 1-20). Lexington Books

14. Rees, K. M., & Webb Williams, N. (2017). Explaining Kazakhstani identity: Supraethnic identity, ethnicity, language, and citizenship. Nationalities Papers, 45(5), 815-839. https://doi.org/10.1080/00905992.2017.1288204

15. Rees, K., & Burkhanov, A. (2018). Constituting the Kazakhstani nation: Rhetorical transformation of national belonging. Nationalism and Ethnic Politics, 24(4), 433-455. https://doi.org/10.1080/13537113.2018.152275

16. Sadvokassova, A., Burkhanov, A., & Sharipova, D. (2025). In search for Kazakhstani identity: Societal perceptions of Kazakhstan's nation-building. Nationalism and Ethnic Politics, 31(1), 114-137. https://doi.org/10.1080/13537113.2024.2422198

17. Sadvokassova, A., Sharipova, D., & Burkhanov, A. (2026). Building a nation: Exploring ethnic minorities' perceptions and attitudes in Kazakhstan. Nationalities Papers, 54(3), 475-493. https://doi.org/10.1017/nps.2025.10113

18. Shaikemelev, M. S. (2020). Kazakhskaya identichnost v kontekste modernizatsii obshchestva [Kazakh identity in the context of societal modernization] (2nd rev. ed.). Institut Filosofii, Politologii i Religiovedeniya KN MON RK [in Russian]

19. Sharipova, D. (2020). Perceptions of national identity in Kazakhstan: Pride, language, and religion. The Muslim World, 110(1), 89-106. https://doi.org/10.1111/muwo.12320

20. Sharipova, D., Burkhanov, A., & Alpeissova, A. (2017). The determinants of civic and ethnic nationalisms in Kazakhstan: Evidence from the grass-roots level. Nationalism and Ethnic Politics, 23(2), 203-226. https://doi.org/10.1080/13537113.2017.1311143

21. Uğur Çınar, M. (2017). Kolektif anlatı ve vatandaşlık kimliğinin inşasına dair sorular, cevaplar ve yeni sorular [Collective memory and national identity: Questions, answers and new questions]. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 26, 135-156. https://doi.org/10.16878/gsuilet.324208 [in Turkish]

22. Zabirova, A. T. (2003). Formirovanie, legitimatsiya i vosproizvodstvo identichnosti v postsovetskom Kazakhstane [Formation, legitimation, and reproduction of identity in post-Soviet Kazakhstan]. Sotsiologicheskie Issledovaniya, 12, 118-125 [in Russian]

Information about the authors

Okassova G.Ye. – corresponding author, Deputy Director, Institute of Applied Ethnopolitical Studies, Astana, Kazakhstan

Kaldybayev M.S. – Chief Manager of the Center for Monitoring Interethnic Situations, Institute of Applied Ethnopolitical Studies, Astana, Kazakhstan

Kunina I. – Associate Professor, Department of International Relations, Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

Авторлар туралы мәлімет

Окасова Г.Е. – хат-хабар авторы, Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты директорының орынбасары, Астана, Қазақстан

Калдыбаев М.С. – Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты, Этносаралық ахуал мониторингі орталығының бас менеджері, Астана, Қазақстан

Кунина И. – Әзірбайжан тілдер университетінің Халықаралық қатынастар кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Баку, Әзірбайжан

Сведения об авторах

Окасова Г.Е. – автор для корреспонденции, заместитель директора Института прикладных этнополитических исследований, Астана, Казахстан

Калдыбаев М.С. – главный менеджер Центра мониторинга межэтнической ситуации Института прикладных этнополитических исследований, Астана, Казахстан

Кунина И. – ассоциированный профессор кафедры международных отношений Азербайджанского университета языков, Баку, Азербайджан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ISRTI 04.51.35
Scientific Article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-92-101

THE ROLE OF THE PRESS AND MEDIA IN DEMOCRATIC DEVELOPMENT: AN ANALYSIS OF POST-SOVIET COUNTRIES

C. Rodionova*

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

E-mail: camilarodionova@gmail.com

Abstract. This article examines the relationship between political regime type, press freedom, and institutional trust in post-Soviet countries. The study draws on normative media theory, Dahl's theory of polyarchy, and Timur Kuran's theory of preference falsification. The empirical analysis combines data from the seventh wave of the World Values Survey with the Democracy Index published by the Economist Intelligence Unit and the World Press Freedom Index published by Reporters Without Borders.

The findings reveal a strong positive correlation between democracy and press freedom at the global level, supporting the expectations of normative media theory. At the same time, several post-Soviet authoritarian regimes exhibit relatively high levels of declared trust in government institutions and elections. This pattern is consistent with Kuran's argument that publicly expressed political attitudes may differ from private preferences under conditions of limited political competition.

The study contributes to the comparative analysis of post-Soviet political regimes by demonstrating that while press freedom is closely associated with democratic development, institutional trust is also shaped by broader political contexts.

Keywords: press, media, democracy, political regime, electoral autocracy, normative media theory, institutional trust.

Introduction.

Following the collapse of the Soviet Union, all post-Soviet states formally declared their path to democratic development. However, decades later, these countries show different dynamics. Some countries (Latvia, Lithuania, Estonia) have successfully consolidated democratic institutions, while others (Georgia, Moldova, Armenia, Kyrgyzstan, and Ukraine) are commonly classified as "gray zone" or hybrid regimes. A third group has established and consolidated authoritarian regimes (Economist Intelligence Unit, 2024). This variation raises an important question: which factors are associated with successful democratic development?

Democratic development is associated with a wide range of factors, including competitive elections (Schumpeter, 1995), the strength of civil society (Habermas, 2016), and the presence of free media (Siebert et al., 2023; Hallin & Mancini, 2012), among others. Among these, the relationship between political regimes and the media has

Received: 30.04.2026; Revised: 06.08.2026; Approved: 28.09.2026; Available online: 30.09.2026

*the corresponding author

attracted particular attention. Normative media theory argues that media systems largely reflect the characteristics of political regimes, whereas the theories of competitive authoritarianism and media capture suggest that formal media institutions may coexist with substantial political control (Levitsky & Way, 2010; Mungiu-Pippidi, 2012).

Although numerous studies have examined the relationship between democracy and media freedom, less attention has been paid to how these institutional characteristics relate to citizens' declared institutional trust in post-Soviet countries. This article addresses this gap by combining cross-national democracy and press freedom indices with survey data from the World Values Survey.

Two main hypotheses guide the study. The first hypothesis is based on normative media theory, positing a positive relationship between democracy and press freedom, suggesting that free media are an institutional outcome of democratic development.

The second hypothesis is based on T. Kuran's idea that authoritarian contexts may report higher levels of declared institutional trust in government institutions and the press. This pattern may be the result of specific political and media discourse, as well as from limited opportunities for meaningful political participation.

The empirical sources of the study include the Democracy Index developed by the Economist Intelligence Unit, the World Press Freedom Index published by Reporters Without Borders, and data from the World Values Survey (Wave 7, 2017–2022). By combining these data sources, the study examines the relationship between political regime type, press freedom, and institutional trust in post-Soviet countries.

Literature Review

Classical theories of media and democracy.

The relationship between political regime and media has a long intellectual tradition, dating back to the Enlightenment. Libertarian (normative) media theory represents one of the earliest traditions in communication studies. Its foundations are rooted in the liberal philosophical ideas of the XVIIth-XIXth centuries, particularly in the works of John Locke and John Mill. In 1956, this tradition was systematized by F. Siebert, T. Peterson, and W. Schramm (Siebert et al, 2023).

The basic idea is that the type of political regime determines the structure and the functioning of media systems. In authoritarian countries, the government exercises control over all communication channels, whereas in democratic countries, media are expected to operate independently from government interference. The less the state controls the media, the more favorable the conditions for free expression, allowing individuals to express their views openly. Thus, according to normative media theory, political regimes shape the organization and functioning of media systems.

At the beginning of the twentieth century, Joseph Schumpeter formulated the basic ideas of the theory of minimal democracy. Although his theory does not directly address the press, it is indirectly related. Schumpeter argued that democracy exists where the institutionalized electoral competition allows citizens to select and replace political leaders through elections. In this context, the connection to the media is indirect; the media serve as instruments of electoral competition and play an important role in facilitating political competition. (Schumpeter, 1995).

In the 1960s, Jurgen Habermas formulated the idea of the public sphere. While prior researchers had focused more on the political regime, Jurgen Habermas's theory emphasized the role of the media in shaping democracy in the Western world. The central idea is that democracy is impossible without free public communication. In Europe, printing began to develop during the 17th and 18th centuries, with the emergence of weekly and daily magazines and newspapers. Habermas argued that democracy depends on a free public sphere in which independent media provide a platform for public discussion and contribute to the development of civil society (Habermas, 2016). More recent empirical research has extended Habermas's theoretical arguments by examining the role of media in political participation. Building on this perspective, Enikolopov, Makarin, and Petrova (2015) demonstrate that access to independent media can significantly influence protest activity and political participation. (Enikolopov, Makarin, and Petrova, 2015).

In the mid-20th century, Dahl developed the theory of polyarchy ("multi-power," "rule of the many"). He argued that modern complex democracies cannot be achieved directly. Therefore, they are achieved where a combination of factors exists, particularly high electoral competition and the ability of the opposition to run for office and win elections. One key factor is freedom of speech – the presence of independent media (Dahl, 1971)

Contemporary approaches to media in authoritarian contexts.

In the 2000s, S. Levitsky and L. Way developed the concept of competitive authoritarianism. The core idea is that the presence of formal democratic institutions – such as elections and even nominally independent media - does not necessarily guarantee the emergence of a democratic political regime. Levitsky and Way argued that, unlike fully authoritarian systems, competitive authoritarian regimes may allow the operation of opposition media. However, these regimes maintain power by strategically manipulating democratic institutions, including elections and the media environment. In this context, media play an ambivalent role: they may both legitimize authoritarian rule and provide opportunities for political contestation. (Levitsky and Way, 2010).

The theory of media capture, closely related to the theory of regulatory capture, emerged in the 2000s - 2010s. Media capture theory argues that political and economic actors may influence media organizations through financial, regulatory, or coercive mechanisms. As a result, formally independent media may continue to reflect elite interests rather than operate autonomously (Stigler, 2021; Louis-Sidois et al, 2023).

Another relatively recent line of research focuses on democratic backsliding. This body of work examines how regimes with formally democratic features gradually move away from democratic governance and revert toward authoritarianism. In this context, the dismantling of democratic institutions is characterized by the erosion of independent media (Mungiu-Pippidi, 2012).

Another area of research examining institutional trust in authoritarian regimes is Timur Kuran's work "Private Truths, Public Lies" (Kuran, 1995). Kuran's theory of preference falsification explains why individuals may publicly express political attitudes that differ from their private beliefs. In politically restrictive environments, concerns about social or political consequences may encourage citizens to conform publicly to dominant opinions. Consequently, survey-based measures may capture higher levels of declared institutional trust than individuals privately hold.

Overall, the literature suggests two broad perspectives. Classical theories emphasize the role of free media as a fundamental institution of democratic governance. More recent approaches focus on authoritarian contexts, highlighting how political control over media and preference falsification may shape both media systems and citizens' publicly expressed institutional trust.

Materials and Methods

This study draws on data from the international survey program, the World Values Survey (WVS). WVS is an international database that studies political, economic, religious, and cultural values worldwide. The WVS database includes 120 countries (covering 94.5% of the world's population) and uses over 600 indicators to study values. The analysis used data from Wave 7, a series of surveys conducted worldwide from 2017 to 2022.

The study focuses on 12 post-Soviet countries, for which data are available. The analysis included questions on confidence in institutions: the press (question 66), government (question 71), and elections (question 77). Distributions of respondents' responses are presented as indices. The index was obtained using the formula.

$$TrustIndex = \frac{Trustpos - Trustneg}{Trustpos + Trustneg}$$

Trustpos denotes the proportion of respondents who answered "a great deal" and "quite a lot", whereas Trustneg denotes the proportion who answered "not very much" and "none at all". Responses such as "I don't know" and "No answer" were excluded from the data due to their relatively low frequencies. The resulting index ranges from -1 (complete distrust) to 1 (complete trust), with 0 indicating a neutral balance between positive and negative evaluations.

The analysis was conducted using unweighted WVS data, which should be considered a limitation of the study.

Hypothesis 2, based on Thomas Kuran's theory, is tested using the constructed trust indices. It suggests that higher levels of declared institutional trust are observed in authoritarian countries compared to democratic ones.

To analyze the relationship between political regime freedom and press freedom, scatterplots are constructed using two indices: The Democracy Index developed by the Economist Intelligence Unit and the World Press Freedom Index published by Reporters Without Borders.

The Democracy Index is compiled by the Economist Intelligence Unit and covers 167 countries. It is based on five categories: elections and pluralism, civil liberties, government performance, political engagement, and political culture. Political regimes are ranked into four types: full democracies, flawed democracies, hybrid regimes, and authoritarian regimes (autocracies).

The World Press Freedom Index (RSF) is compiled by the international nongovernmental organization Reporters Without Borders (RSF). The index assesses the level of press freedom in approximately 180 countries. The index is composed of the following categories: journalistic freedom, media independence, journalistic safety, and institutional environment. Press freedom is rated from "Good" to "Very Serious." Both the Democracy Index and the World Press Freedom Index rely partly on expert assessments, which should be considered when interpreting the findings.

Because Wave 7 of the World Values Survey does not include all post-Soviet states, the institutional trust analysis is based on the 12 countries for which WVS data are available. In contrast, the Democracy Index and the World Press Freedom Index provide data for all 15 post-Soviet countries and are therefore used in the comparative analysis of political regimes and press freedom.

Table 1 below shows the Democracy and Press Freedom Indexes for post-Soviet countries. The table shows that the Baltic states (Estonia, Latvia, and Lithuania) have the best press freedom conditions. The democratic situation in these countries is also good, and these countries are classified as imperfect democracies. Moldova also falls into the imperfect democracy category. While the Baltic states have a good press freedom situation, Moldova is classified as satisfactory.

The next block consists of Armenia, Ukraine, and Georgia. The press situation in these countries is classified as problematic, and Armenia, Ukraine, and Georgia are defined as hybrid regimes.

Countries such as Kyrgyzstan, Kazakhstan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, Belarus, Tajikistan, and Turkmenistan fall into the authoritarian regime category, with the press situation in Kyrgyzstan and Kazakhstan classified as difficult, and in Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, Belarus, Tajikistan, and Turkmenistan, it is classified as very difficult.

Hypothesis 1 is tested by examining the relationship between two indices. It is based on normative media theory, which posits an independence between political regime type and the level of press freedom.

Scatterplots were constructed using R.

Table 1 presents the Democracy Index and the World Press Freedom Index in post-Soviet countries (2024)

Country	Regime Type	Democracy Index	Press Freedom Category	Press Freedom Score
Estonia	Full democracy	8,13	Good	86,44
Latvia	Flawed democracy	7,66	Good	82,9
Lithuania	Flawed democracy	7,59	Good	81,73
Moldova	Flawed democracy	6,04	Satisfactory	74,86
Armenia	Hybrid regime	5,35	Satisfactory	71,6
Ukraine	Hybrid regime	4,9	Problematic	65,0
Georgia	Hybrid regime	4,7	Problematic	53,05
Kyrgyzstan	Authoritarian regime	3,52	Difficult	49,11
Kazakhstan	Authoritarian regime	3,08	Difficult	41,11
Azerbaijan	Authoritarian regime	2,8	Very serious	27,99
Russia	Authoritarian regime	2,03	Very serious	29,86
Uzbekistan	Authoritarian regime	2,1	Very serious	37,27
Belorussia	Authoritarian regime	1,99	Very serious	26,8
Tajikistan	Authoritarian regime	1,83	Very serious	33,31
Turkmenistan	Authoritarian regime	1,66	Very serious	22,01

The Research Results

The first block of analysis is related to Hypothesis 2, which is grounded on Kuran' s theory that people in more rigid political regimes tend to express higher levels of declared support for state institutions than in democratic ones. To test this hypothesis, data from the WVS database were used from post-Soviet countries that participated in the values survey. The analysis focuses on Question 71, which asks, "How much do you trust each institution – completely, somewhat, not very, or not at all? The government."

Figure 1 displays respondents' responses in index form. The graph shows that respondents from Tajikistan, Azerbaijan, Kazakhstan, Belarus, Russia, and Kyrgyzstan express higher trust in their governments, while in Ukraine, Armenia, Latvia, Georgia, Lithuania, and Estonia, the proportion of negative assessments exceeds positive ones, resulting in a negative index.

This distribution is consistent with Kuran's argument that a more restrictive political environment is associated with higher levels of publicly expressed support. Respondents in countries classified as full democracies, flawed democracies, and hybrid regimes tend to report lower levels of trust in their governments, whereas the opposite pattern is observed in more authoritarian contexts. Despite the fairly clear division of countries by regime type, the observed distribution should be interpreted with caution and warrants further statistical testing.

This hypothesis was also tested using additional survey items: Question 66, "How much do you trust each institution – completely, somewhat, not very, or not at all? The Press" and Question 76, "How much do you trust each institution – completely, somewhat, not very, or not at all? Elections."

A similar pattern is observed for confidence in the press, although the relationship is less consistent than for confidence in government. For instance, Tajikistan (0.202), Kazakhstan (0.148), and Azerbaijan (0.070) show positive trust in the press. However, Lithuania (0.122), defined as a flawed democracy, is also among these countries. At the same time, eight countries display a negative level of trust in the press. The lowest levels of trust are observed in Georgia (-0.286), Estonia (-0.273), and Russia (-0.248). These are followed by Latvia (-0.240), Ukraine (-0.201), and Belarus (-0.179). Armenia and Kyrgyzstan show the least negative values among countries with overall negative trust indices.

Overall, these findings provide partial support for Hypothesis 2, as countries classified as more authoritarian tend to show higher levels of positive evaluations, consistent with the pattern observed in the previous indicator.

The question on confidence in elections was asked in only four countries: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Russia. The results for confidence in elections generally follow the same pattern, although they are based on only four countries and should therefore be interpreted cautiously. The highest level of confidence in the elections is observed in Tajikistan (0.62), followed by Kazakhstan (0.16). In both countries, positive assessments exceed negative ones, resulting in positive index values. In contrast, negative evaluations outweigh positive ones in Russia and Kyrgyzstan. The lowest level of confidence is observed in Kyrgyzstan (-0.244), followed by Russia (-0.112).

Overall, the findings provide partial support for Hypothesis 2. Across the three indicators, respondents in more authoritarian contexts generally report higher levels of declared institutional trust. However, several exceptions and the limited country coverage suggest that these findings should be interpreted with caution.

Thus, Hypothesis 2 receives partial empirical support. However, given the limited number of countries included in this part of the analysis, the results should be interpreted with caution.

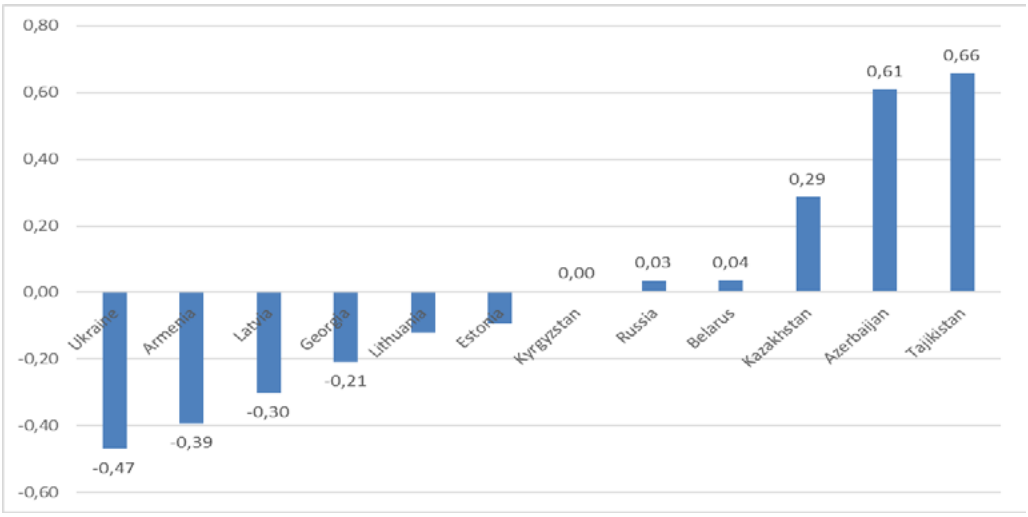

Figure 1. Government Confidence Index
Source: https://www.worldvaluessurvey.org/

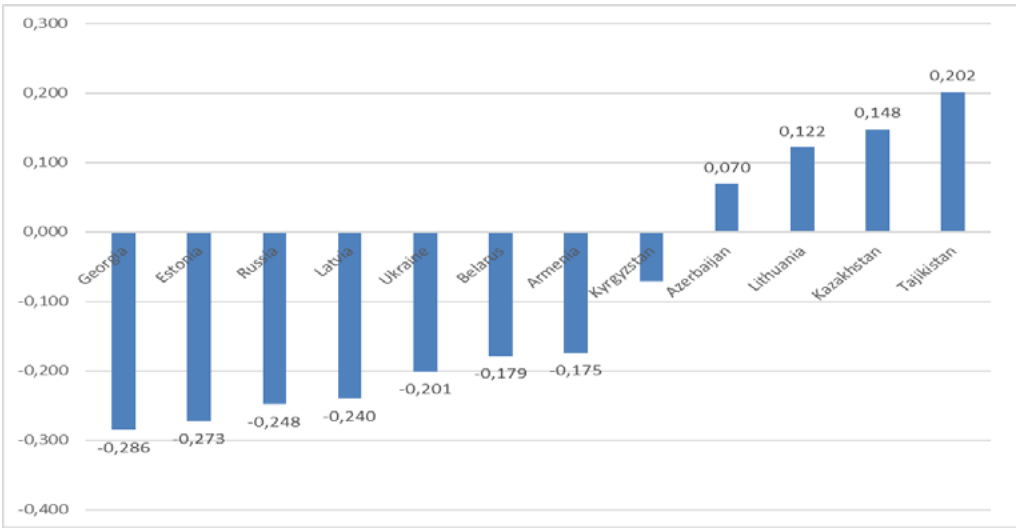

Figure 2. Press Confidence Index
Source: https://www.worldvaluessurvey.org/

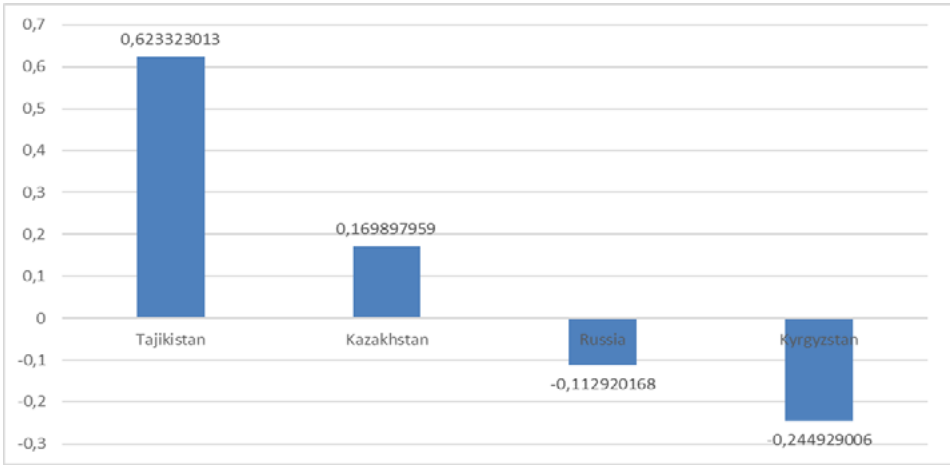

Figure 3. Election Confidence Index
Source: https://www.worldvaluessurvey.org/

The second stage of the analysis tests Hypothesis 1, which is grounded on normative media theory and posits that each type of political regime is associated with a corresponding type of media system. To test this hypothesis, two scatterplots were constructed based on the Democracy Index developed by the Economist Intelligence Unit and the World Press Freedom Index published by Reporters Without Borders, and a correlation analysis was conducted.

The first scatterplot, based on a global sample of more than 150 countries, shows a strong linear relationship between the variables. The distribution of points forms a clear upward trend, indicating that a higher level of democratization is associated with a higher level of press freedom.

The correlation analysis reveals a strong positive linear relationship between the variables ($r = 0.80$, $p < .001$, $N = 156$). This finding suggests a close association between the level of media freedom and the degree of democratic development, in line with the expectations of normative media theory. However, it is important to note that correlation does not imply causation, and no conclusions can be drawn about a cause-and-effect relationship between the variables.

The second scatterplot reflects the relationship in post-Soviet countries. Similar to the global sample, it reveals a strong linear relationship: more democratic regimes tend to be associated with a higher level of press freedom ($r = 0.970$, $p < .001$, $N = 14$). However, given the limited number of observations, the correlation results for post-Soviet countries should be interpreted with caution. However, the regression line suggests that the observed data points closely follow the overall trend, indicating a relatively consistent relationship between the variables.

Taken together, both analyses support Hypothesis 1. Across both the global and post-Soviet samples, higher levels of democracy are consistently associated with greater press freedom.

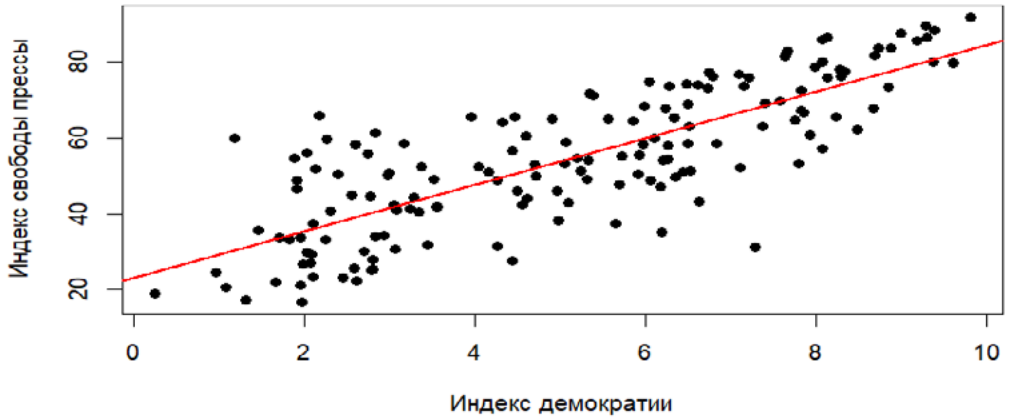

Figure 4. Correlation between Democracy Index and World Press Freedom Index. Global sample

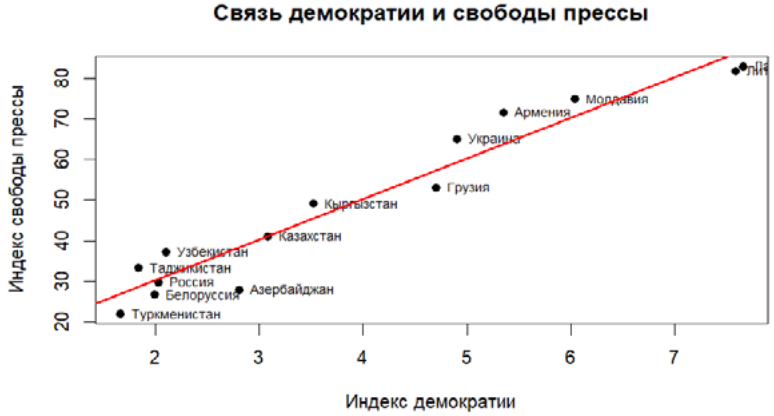

Figure 5. Correlation between Democracy Index and World Press Freedom Index. Post-Soviet countries sample

Conclusions

This article examined the relationships between political regime type, institutional trust, and the level of press freedom. The empirical analysis was based on the Democracy Index developed by the Economist Intelligence Unit and the World Press Freedom Index published by Reporters Without Borders, and data from the World Values Survey.

First, a strong positive correlation was found at the global level between political regime type and the level of press freedom. The results indicate a strong association between democratic development and media freedom. This relationship is explained within the framework of normative media theory, which posits that media systems reflect the nature of the political regime. However, correlation does not equal causation, so the findings require careful interpretation.

Second, the analysis of post-Soviet countries reveals that citizens' subjective assessments are not always fully explained by formal regime typologies. Several post-Soviet countries classified as electoral autocracies display relatively high levels of declared trust in government institutions and elections. The findings are partially consistent with Kuran's theory, which suggests that in more restrictive political regimes, individuals may demonstrate a higher level of publicly expressed loyalty.

Overall, the findings provide support for the first hypothesis by demonstrating a strong association between democracy and press freedom. The results also provide partial support for the second hypothesis, as several post-Soviet authoritarian regimes exhibit relatively high levels of declared institutional trust.

However, the study has several limitations that should be acknowledged. First, the international indices used in the analysis are partially based on expert assessments. Second, the correlation analysis does not allow for strong causation inferences. Third, a relatively small number of observations for post-Soviet countries requires cautious interpretation of results. In addition, the analysis was conducted using unweighted WVS data, which should be considered a limitation of the study.

Another important limitation concerns the interpretation category "press". In different political contexts, respondents may associate press with different types of media institutions. In more restrictive media environments, respondents may primarily interpret the press as state-affiliated or government-aligned media rather than independent journalism. Consequently, higher levels of declared trust in the press do not necessarily indicate support for independent media institutions.

Further research could focus on a more detailed analysis of the mechanism underlying institutional trust in post-Soviet authoritarian and hybrid regimes.

Funding.The research in the article was carried out with grant funding from the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan within the framework of the AP26104035 "The influence of new digital media on the political behavior of Kazakhstanis in the context of the development of artificial intelligence".

Conflicts of Interest

The author declare no conflicts of interest.

References

1. Economist Intelligence Unit. (2024). Democracy Index
2. https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu
3. Dahl, R. A. (1971). Polyarchy: Participation and opposition. Yale University Press.
4. Enikolopov, R., Makarin, A., & Petrova, M., (2015). Social media and protest participation: evidence from Russia. Econometrica, 88: 1479-1514. https://doi.org/10.3982/ECTA14281
5. Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere. MIT Press.
6. Hallin, D.C., & Mancini, P. (2012). Comparing Media Systems. Three models of media and politics. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511790867
7. Kuran, T. (1995). Private truths, public lies: The social consequences of preference falsification. Harvard University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctvt1sgqt

8. Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. Cambridge University Press.

9. Louis-Sidois, C., & Mougin, E. (2023). Silence the media or the story? Theory and evidence of media capture. European Economic Review. https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2023.104533

10. Mungiu-Pippidi, A. (2012). Freedom without Impartiality: The Vicious Circle of Media Capture. In P. Gross. & K. Jakubowicz (Eds.), Media Transformations in the Post-Communist World (pp. 33-48). Lexington Books.

11. Reporters Without Borders. (2024). World Press Freedom Index. https://rsf.org/en/index?year=2022

12. Schumpeter, J.A. (1995). Capitalism, Socialism and Democracy. Ekonomika.

13. Siebert, F. S., Peterson, T., & Schramm, W. (2023) Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do. University of Illinois Press. https://doi.org/10.1007/978-3-658-25867-2_5

14. Stigler, G. J. (1971). The theory of economic regulation. The Bell Journal of Economics and Management Science, 2(1), 3–21. https://doi.org/10.2307/3003160

15. World Values Survey Association. (2022). World Values Survey: Wave 7 (2017–2022)https://www.worldvaluessurvey.org

К. Родионова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана Қазақстан

БАСПА МЕН МЕДИАНЫҢ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ: ПОСТКЕҢЕСТІК ЕЛДЕР МЫСАЛЫНДА

Аңдатпа. Мақалада посткеңестік елдердегі саяси режим түрі, баспасөз бостандығы және институционалдық сенім арасындағы өзара байланыс зерттеледі. Зерттеудің теориялық негізін БАҚ-тың нормативтік теориясы, Р. Дальдың полиархия теориясы және Т. Куранның артықшылықтарды бұрмалау (preference falsification) теориясы құрайды. Эмпирикалық талдау Дүниежүзілік құндылықтарды зерттеудің (World Values Survey) жетінші толқынының деректеріне, Economist Intelligence Unit жариялайтын Демократия индексіне және «Шекарасыз тілшілер» ұйымы жариялайтын Дүниежүзілік баспасөз бостандығы индексіне негізделген.

Зерттеу нәтижелері жаһандық деңгейде демократия мен баспасөз бостандығы арасында күшті оң корреляция бар екенін көрсетеді, бұл БАҚ-тың нормативтік теориясының негізгі тұжырымдарын растайды. Сонымен қатар бірқатар посткеңестік авторитарлық мемлекеттерде мемлекеттік институттар мен сайлауға деген жария түрде білдірілетін сенім деңгейінің салыстырмалы түрде жоғары екені байқалады. Бұл үрдіс Т. Куранның артықшылықтарды бұрмалау теориясымен сәйкес келеді, оған сәйкес саяси бәсекелестік шектеулі жағдайда азаматтардың жария түрде білдіретін саяси көзқарастары олардың шынайы жеке ұстанымдарынан өзгеше болуы мүмкін.

Зерттеу посткеңестік елдердің саяси режимдерін салыстырмалы талдауға үлес қосады және баспасөз бостандығы демократиялық дамумен тығыз байланысты болғанымен, институционалдық сенім деңгейі кеңірек саяси контекстің ықпалымен де қалыптасатынын көрсетеді.

Негізгі ұғымдар: бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ), баспасөз, демократия, саяси режим, электоралдық автократия, БАҚ-тың нормативтік теориясы, институционалдық сенім.

К. Родионова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

РОЛЬ ПРЕССЫ И МЕДИА В ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ: АНАЛИЗ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН

Аннотация. В статье исследуется взаимосвязь между типом политического режима, уровнем свободы прессы и институциональным доверием в постсоветских странах. Теоретическую основу исследования составляют нормативная теория СМИ, теория полиархии Р. Даля и теория фальсификации предпочтений Т. Курана. Эмпирический анализ основан на данных седьмой волны Всемирного исследования ценностей (World Values Survey), а также на Индексе демократии от Economist Intelligence Unit и Всемирном индексе свободы прессы организации «Репортеры без границ».

Результаты исследования демонстрируют наличие сильной положительной корреляции между уровнем демократии и свободой прессы на глобальном уровне, что подтверждает положения нормативной теории СМИ. Вместе с тем в ряде постсоветских авторитарных государств наблюдаются относительно высокие уровни декларируемого доверия к государственным институтам и выборам. Данная закономерность согласуется с теорией фальсификации предпочтений Т. Курана, согласно которой в условиях ограниченной политической конкуренции публично выражаемые политические установки могут отличаться от частных предпочтений граждан.

Исследование вносит вклад в сравнительный анализ политических режимов постсоветских стран, демонстрируя, что, уровень институционального доверия, наряду со свободой прессы, определяется более широким политическим контекстом.

Ключевые слова: пресса, СМИ, демократия, политический режим, электоральная автократия, нормативная теория СМИ, институциональное доверие.

Information about the author

Rodionova C. – Master of Social Sciences, doctoral student of the Department of Sociology, senior lecturer, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Автор туралы мәлімет

Родионова К. – әлеуметтік ғылымдар магистрі, әлеуметтану кафедрасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтану кафедрасының аға оқытушысы, Астана, Қазақстан

Сведения об авторе

Родионова К. – магистр социальных наук, докторант кафедры социологии, старший преподаватель кафедры социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.21.31
Research article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-102-117

DELPHI STUDY OF EXPERT ASSESSMENTS OF THE SHIFT IN VALUE PRIORITIES AMONG KAZAKHSTAN'S YOUTH: FINAL STAGE

***B.E. Sagyndykova* [*1], *R.E. Tulemanova* [2], *G.E. Botabayev* [3], *T.S. Mantayeva* [4]**

[1,4] *U. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan*
[2,3] *M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan*

*E-mail: *[1]balagul24@mail.ru, [2]Tulemanovaroza@gmail.com,*
[3]botabayev.galymhan@mail.ru, [4]mantayeva.totykyz@okmpu.kz

Abstract. This article presents the final, second Delphi round of expert assessments on the characteristics of value priority formation among today's Kazakhstani youth in the context of digitalization, globalization, and rapid social change. The results of the first comprehensive study, which also included the first stage of the expert survey, were published in the journal "Bulletin of the Abay Kazakh National Pedagogical University" in 2025.

The objective of the final round of the Delphi expert survey within the framework of this comprehensive project was to verify and systematize expert assessments of the value priorities of Kazakhstani youth by determining the degree of expert consensus on key values and the structural components shaping the value trends of today's Kazakhstani youth. The final second round of the Delphi procedure was conducted with the same panel of experts (15 experts each from 10 major metropolitan areas and cities of the Republic of Kazakhstan) using Google Forms: Astana, Almaty, Shymkent, Ust-Kamenogorsk, Uralsk, Petropavlovsk, Pavlodar, Turkestan, Karaganda, and Taraz. The total size of the expert panel was N=150.

Scientific novelty: The existing academic literature on the values of Kazakhstan's youth is fragmented: most empirical studies are limited to specific cities, small samples, or university-based samples, and lack a unified, context-specific operationalization of key constructs such as traditionalism, self-actualization, and activism. The Delphi study formalizes and establishes agreed-upon expert definitions of key value concepts and a set of indicators.

The value of this study lies in broadening our understanding of the value structure of today's youth amid the dynamics of contemporary sociocultural processes, thereby making a significant contribution to the theory of socialization and the axiological priorities of youth. The practical significance of the study lies in the effectiveness of the Delphi method for synthesizing interdisciplinary expert opinion and forecasting the development of youth trends.

Received: 23.06.2026; Revised: 24.08.2026; Approved: 28.09.2026; Available online: 30.09.2026

*the corresponding author

Keywords: experts, youth, value formation, identity construction, self-realization, career aspiration, social justice, mental health.

Introduction

The twenty-first century has prompted a reassessment of youth values and value orientations. Significant theoretical advances in the study of youth culture and values have emerged through critical dialogue among diverse theoretical traditions and empirical studies conducted in both global and local contexts. Undoubtedly, classical methodology serves as an important theoretical foundation for research on youth subcultures; however, the development of media technologies, internationalization, and multicultural elements have influenced the changing nature of youth subcultures and their values, which are becoming increasingly diverse and complex in terms of phenomena, models, and forms.

Literature review

Noting the active maintenance of internal and external values by the sample of young people studied, an international team of researchers identified high levels of anxiety, difficulties in making career decisions, and a willingness to sacrifice well-being and relationships in today's environment (Ahn J.S. et al., 2026).

A pressing issue today is youth activity on social media from a socio-ecological evolutionary perspective, where online interactions among young people are inextricably linked to the highly competitive and achievement-oriented modern market culture in which they live (Butler S.M., 2024). In an earlier study, Butler (2021) argued that, alongside the macro-cultural promotion of extrinsic values, young people in advanced capitalist societies are increasingly encouraged to develop market-oriented identities grounded in narratives of success, status, and self-enhancement (Butler S.M., 2021). Today, the importance of studying collective youth cultures as part of broader biographies is relevant, as it can serve as a methodological basis for new directions and strategies in theories of subcultures and post-subcultures (Hodkinson P., 2015).

In these new conditions, the nature of work with youth has changed; performance measurement is based on a more specific (and therefore narrower) understanding of the young person participating in the youth program and who they should become (Doherty L., St Croix T., 2024). This process displaces open and critically oriented practices and young people who are unable or unwilling to follow a trajectory of self-improvement. Therefore, the development of targeted and evidence-based approaches to youth engagement remains both necessary and highly relevant.

Recent research has identified six main barriers to the development of entrepreneurship among rural youth: financial (lack of start-up capital, low income), infrastructural (poor transportation infrastructure and limited access to digital technologies), educational (skills mismatch, limited entrepreneurship education), socio-cultural (traditional gender roles, risk aversion), institutional (lack of government support, bureaucratic obstacles, corruption), and market (limited access, marketing problems) (Novac A., 2026).

A study of the values of contemporary Chinese youth values identified career advancement and creative self-realization as significant factors (Alekseenok A.A. et al., 2025). Furthermore, as the authors note, young people demonstrate a strong commitment to transmitting civic and universal values to future generations.

In another study, Alekseenok et al. (2025) argued that the rapid pace of digitalization accompanying the transformation of all spheres of the modern information society will contribute to changes in the structure of social connections, modes of interaction, self-awareness, as well as the transformation of methods and forms of self-development and professional education. The study highlighted young people's recognition of the importance of digital competencies for success in an increasingly competitive environment.

Russian researchers (Zimova N.S., Nerobeeva T.S., 2025) point to the nature of changes in value attitudes toward family and marriage depending on the degree of religiosity, which largely determines the types of marital and family attitudes of young people. The study showed a positive relationship between the degree of religiosity and marital and family intentions. The authors of the article conclude that, combined with other economic and social factors, youth religiosity can become an important tool in overcoming family crises. Exploring the role of volunteerism, another group of Russian researchers (Isaev A.V. et al., 2025) concluded that volunteering has significant social value and is an important tool in the socialization of the younger generation. Volunteering fosters a sense of responsibility, a sense of belonging to societal issues, and a desire for positive change. Participation in social projects and volunteer

initiatives allows young people to gain valuable experience, develop teamwork and communication skills, and understand their role in building a more just and harmonious society.

Patriotism is viewed by Semchenko I.V., Makhmutova K.A. (2025) as a universal value orientation that should be developed in modern youth based on three pillars: civic consciousness, peace, and culture. The authors believe that patriotism, as a form of attitude toward social reality among young people, can serve as a stable guiding principle, persisting amid rapidly changing trends in the political, cultural, and social spheres. A Kazakhstani study (Maylykutova M.D., 2023) shows that the majority of young people surveyed define their life position as a desire to find a "profession they love" and to be a professional in their field. Another group of respondents noted that their life position is primarily expressed in being "honest in their actions".

In Kazakhstan, values are shifting (Zhampetova A.O. et al., 2024) from traditional to secular-rational. Traditionalist and modernist values are intertwined in the public consciousness (especially among young people). The study identified a trend toward non-institutional political activism among young citizens, confirming the concept of a shift in the dominant forms of political participation among today's youth.

The system of youth value orientations is clearly articulated and known as a national idea or national strategy, which represents strategies for selecting mechanisms, means, and methods for implementing the process of value orientation formation (Iztaeva V.A., 2020). The main values in life for young people today remain family, friends, health, kindness, love, justice, then material well-being, meaningful work, and career growth.

A recent area of research examines the psychological and sociocultural phenomenon of loneliness among young people belonging to Generation Z, generally defined as individuals born after 1995 (Kuandykova A.A. et al., 2025). As the authors note, the internal value architecture of modern Kazakhstani adolescents and young adults combines centuries-old traditions with the pragmatism of new realities. Family remains a pillar of support, but goals related to career advancement and material well-being are equally aligned with it. At the same time, maintaining spiritual and moral guidelines speaks to a deep-seated need to be part of something greater than personal success. Duality of the value system becomes part of a resource that provides strength to resist feelings of isolation, however without support and platforms for genuine dialogue and mutual assistance, this duality remains unrealized.

Overall, the focus of contemporary international and Kazakhstani research on youth values is shifting in the following promising areas and defines the conceptual framework of the study:

1. Anxiety among young people and difficulties in making life decisions.
2. The development of a market-oriented youth identity based on self-narratives of success, status, and improved self-perception.
3. The assessment of youth development through integrated indicators reflecting social status, infrastructure development, and regional youth policy.
4. Educational barriers to entrepreneurship development among rural youth: mismatches between labour market demands and professional skills.
5. Socio-cultural barriers to entrepreneurship development among rural youth: traditional gender roles, risk aversion in business.
6. The phenomenon of youth volunteerism as a significant tool in the socialization of the younger generation.
7. The specifics of the internal architecture of values of modern Kazakhstani teenagers and youth, which combines centuries-old traditions and the pragmatism of new realities.

Nevertheless, trends and values related to digital identity, new forms of employment and careers, mental health, and political identity remain under-researched. Applying the Delphi method in the context of studying youth trends and values will make it possible to:

1. Consolidate academic data and practical experience from the survey's expert panel, representing the fields of education, public administration, civil society, and the media.
2. Determine the levels and degree of consensus across regions, which is necessary for developing regional strategies and indicators.
3. Rank the trends that are significant for the social role and engagement of young people.

Materials and methods

Following the results of the first Delphi round, a second round was conducted with the same panel of experts under the same procedural conditions, which included:

1. aggregated feedback on the results of the first round;
2. an analysis by the experts of their own opinions based on the results of the first round and the opportunity to revise their opinions during the second round;
3. an analysis of the dynamics of opinions and the degree of convergence toward consensus.

ұстап The expert questionnaire included 7 main questions, 5 of which were multiple-choice, allowing respondents to select several possible answers. The multiple-choice format enabled respondents to choose multiple answers to the questionnaire's questions, which is why the percentages for the options totaled more than 100%.

After receiving the results of the second expert survey from Google Forms, data processing and comparative analysis were performed using Microsoft Excel 2024. The final expert survey was conducted from January 20 to February 25, 2026.

The conceptual framework for the final expert analysis of the development of value priorities among contemporary Kazakhstani youth included the following interrelated dimensions: 1) Youth values were viewed as a dynamic combination of continuity and change. Round 1 of the Delphi Expert Survey revealed that, for Kazakhstani youth, family, respect, trust in the social environment, and the desire for social stability remain highly significant, while material success, self-realization, mobility, and pragmatic career strategies are significantly strengthened by modernization and globalization. 2) Value priorities are shaped by macro-level processes: social transformations, government policy, economic uncertainty, globalization, the digital environment, and national identity; meso-level processes: the education system, social environment, ethnocultural and regional context, religion, and labor market expectations; and micro-level processes: family socialization, personal life plans, perception of one's own capabilities, and subjective well-being.

The Delphi method is geared toward iterative consensus-building, and interpreting regional differences requires specific methodological approaches: stratification, multiple comparisons, and accounting for differences in the social status of experts. In the present study, the primary focus was on reaching a nationwide consensus; a comprehensive interregional comparative analysis is available but is beyond the scope of this article.

The second Delphi round verified the consolidated expert assessments of enduring trends among Kazakhstani youth identified in the first round and indicated their relative priority. The article identifies avenues for further research into the value systems of various youth groups, focusing on key indicators such as career value priorities, levels of trust in institutions, participation in civic engagement, self-actualization, individualism, and others.

The goal of the final stage of the Delphi study is to develop a consolidated understanding of the value structure of today's youth amid dynamic sociocultural changes.

1. In line with this objective, the following tasks were defined for the *second round of the expert study*:
2. To refine and finalize the list of identified value trends among today's Kazakhstani youth.
3. To assess and rank the significance of each trend in terms of its impact on the behavior and social role of youth.
4. Identify the key causes and determinants (sociocultural, economic, technological, institutional) of the formation and evolution of each trend.
5. Identify the main obstacles and factors hindering the realization of specific value trends.
6. Determine the degree of expert consensus on the value criteria for measuring trends.

In accordance with the Delphi method, the following *stages of the procedure* were followed:

1. Anonymity, which eliminated the influence of authority, status, and personal relationships on the formation of experts' opinions, ensuring the objectivity of the assessments.

2. Iteration, whereby experts took into account the results of the first survey, allowing them to revise or confirm their positions in the final, second round of the study, which made it possible to determine a final consensus on youth values.

3. Feedback, which allowed experts to analyze their responses from the first round of the study.

The following hypotheses were tested during the study:

General hypothesis:

To systematize expert assessments of the structure of key value trends observed among today's youth in Kazakhstan and to identify priority areas in the context of current sociocultural dynamics.

Specific Hypotheses:

A growing emphasis on self-actualization, career success, and individual autonomy among young people as a dominant value trend.

The continued importance of traditional values—family, religious, and collectivist—among a significant proportion of young people.

Digitalization and social media are becoming key factors in shifting the value orientations of young people.

Economic instability and the labor market are significant factors reinforcing pragmatic material values.

The selection of experts was conducted in accordance with the principle of panel continuity; that is, participants from the first round took part in the final second stage, which made it possible to track the dynamics of opinions and the degree of convergence toward consensus. Key characteristics of the expert panel:

Level of professional competence in this field (at least 5 years of experience in the subject area);

Level and type of education, job profile, and relevant work experience;

The scope of issues addressed at the national level, as well as the quantity and quality of previously conducted expert assessments;

the level of civil society issues addressed through the activities of public institutions and relationships (political parties, local communities, professional unions, etc.), as well as the quantity and quality of previously conducted expert assessments;

the degree of objectivity and impartiality of the expert when analyzing and evaluating phenomena related to this issue;

the absence of conflicts of interest.

Rationale for Expert Selection. To ensure regional representation of expert opinions and interregional comparability, a stratified selection process was implemented in each round of the study: *15* experts in each of the *10* designated regional groups, totaling *150* experts per round. A similar approach was applied in the first and second (final) rounds; accordingly, *150* experts participated in each round.

The expert panel in each round consisted of N = *150* respondents (*10* regional groups of *15* experts each). This stratification ensured regional representation of expert opinion sand interregional diversity of opinion. Each regional group included representatives from public and private institutions; practitioners and researchers; representatives from various levels of government; and representatives from regional nongovernmental organizations.

Reclassifying experts by professional category in Round 2 is methodologically sound as an explanation for the discrepancies in the tables while retaining the same panel of experts. The main reasons for the reclassification of experts in Round 2 are as follows: in Round 1, only the expert's primary role was taken into account, whereas in Round 2, respondents were allowed to select multiple fields (multi-response). In addition, after Round 1, some of the questionnaires were updated: job titles were revised, resulting in a change in classification (Tab.1, Fig. 1) .

Table 1. Profile of the survey experts (in %)

Professional representation of experts	**The first round of the survey**		**The second round of the Delphi survey**	
	range of experts	%	range of experts	%
Education/ Teachers, University Professors	50	33.3	55	36.7
Public Administration	15	10.0	21	14.0
Employers	35	23.3	30	20.0
Employment Promotion	35	23.3	24	16.0
Journalists/ Bloggers/Youth Issues Specialists	15	10.0	20	13.3

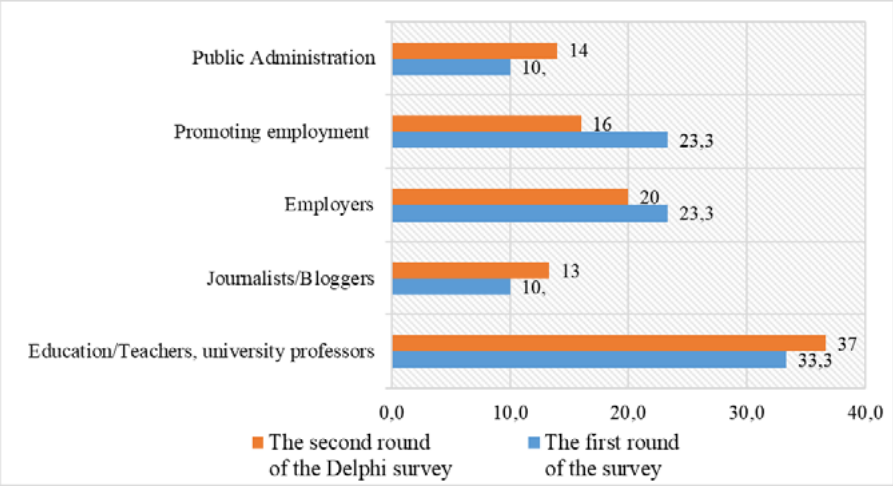

Figure 1. Representation of Experts 1 and 2 in the Delphi Rounds

The methodology's "algorithm" included a comparative analysis of data from the first and second expert surveys ($\bar{x}$_total), identifying key findings, and interpreting the results within the context of theoretical approaches. The categorical grid of the study included the main components of significant values of youth for the analysis of the relationships between the variables describing the object of study (youth of the Republic of Kazakhstan) and the phenomenon (transformation of youth values of Kazakhstani youth). The study's methodological basis is comprised of general scientific and specialized sociological methods: triangulation (summarizing information from various scientific sources), systems analysis, and comparative analysis; and structural-functional analysis to study the relationship between expert assessments using the Delphi method.

$\bar{x}$_total can be useful in Delphi logic because it reflects the overall expert assessment: it shows the "average significance" throughout the entire process algorithm, not just at the final stage. $\bar{x}$_total in Delphi is the "average across experts": each expert is assigned equal weight, their ratings are averaged across rounds, and then the results are averaged across experts: for each expert i, we calculate $\bar{x}i$ = (x{i1} + x_{i2})/2, then $\bar{x}$_total = (1/N) Σ_i $\bar{x}$_i.

Thus, each expert contributes equally to the final rating, even if they responded in both rounds; this is preferable for panel continuity.

Calculation of high expert consensus (PA ≥ 70%) is given by the following formulas: PA (%) = (number of agreeing experts / number of experts who answered the item in Round 2) × 100.

For N = 150 (15 experts × 10 regions) the absolute threshold for PA ≥ 70% is 0.70 × 150 = 105 experts.

Equivalently:

PA (%) = (n_agree / N) × 100, where n_agree = ∑_{j=1}^{N} I(r_j ∈ S) (I is the indicator function and S is the set of response values considered "agreement").

Consensus threshold: PA ≥ 70% ⇔ n_agree ≥ 0.70 × N. For integer counts use rounding (commonly n_agree ≥ ceil (0.70 × N)).

Results and Discussion

Before participating in the second round, the experts received feedback on the distribution of responses from the first round, which allowed them to adjust their views on key issues based on previous responses.

A comparative analysis of *the expert assessments of the values* most significant to today's youth shows that youth prioritize them. After evaluating their responses from the first round, the experts formulated their final answers to the main questions of the questionnaire for the second round of the Delphi study. By the second round, an analysis of the experts' responses on key value indicators (Figs. 2 and 3) revealed a high level of consensus: ≥70% for self-actualization and career, and 86.7% for success, respectively. Moderate consensus was observed for the following indicators:

1. Freedom and independence, health – 66.7%
2. Spirituality – 63.3%
3. Love and family – 53.3%
4. Education – 50.0%.

Low consensus on the following indicators: 1) fairness and equality – 23.3%;
2) friendship – 3.3%.

Experts confirm the objective trends in the labor market and the startup sector, which are objectively driving the growth of freelancing, personal branding, and entrepreneurship. At the same time, the media actively promotes career fulfillment as a path to social success. There is a moderate consensus on the indicators: freedom and independence reflect conflicting views on technology and remote work, which expand personal autonomy but, at the same time, lead to an increase in mechanisms of control and economic dependence. Regarding health as an indicator, some view it through the lens of its growing importance, while others see it merely as a temporary surge in attention.

The moderate (63.3%) consensus among experts regarding the "spirituality" of Kazakhstan's youth can be explained by the coexistence of contradictory processes in the local context: on the one hand, enduring traditional religious practices and a post-Soviet revival of faith; on the other, secularization and the individualization of meaning. Experts observe both phenomena, which is why they do not reach a definitive conclusion.

Demographic changes: such as late marriages and common-law marriages—point to a transformation in the role of the family, but traditional values remain strong; nevertheless, expert opinions are divided.

In cities and among people with high levels of affluence, education remains an important investment priority. Among vulnerable groups, existing economic barriers and the need for quick income reduce the priority of formal education. Experts with different backgrounds offer varying assessments.

Expert assessments of justice and equality as values are mixed. Among different social and regional groups, young people understand "justice" differently—either as economic redistribution or as cultural justice. Experts' assessments vary depending on their professional specialization and political priorities.

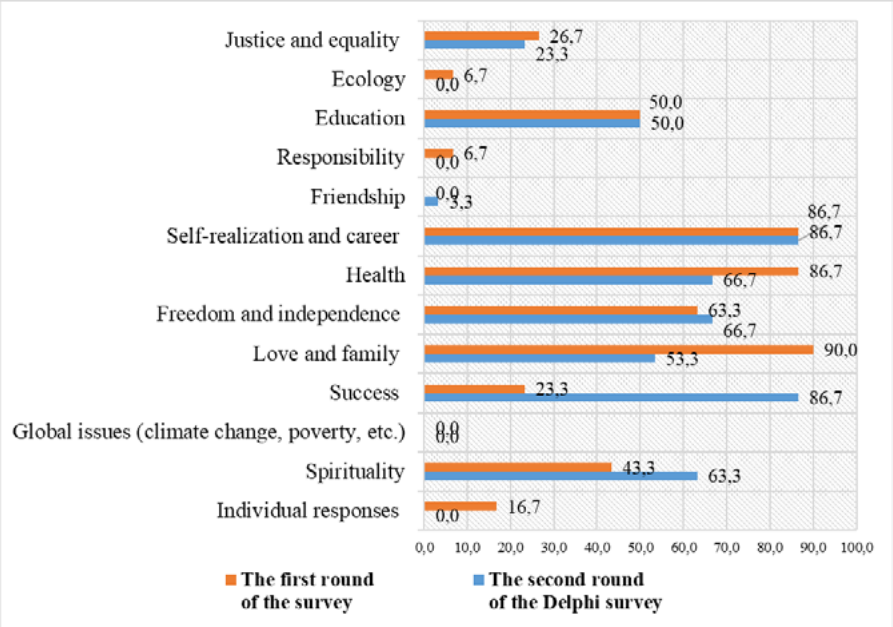

Figure 2. Levels of expert agreement in Round 2 on the most significant values of Kazakhstan's youth

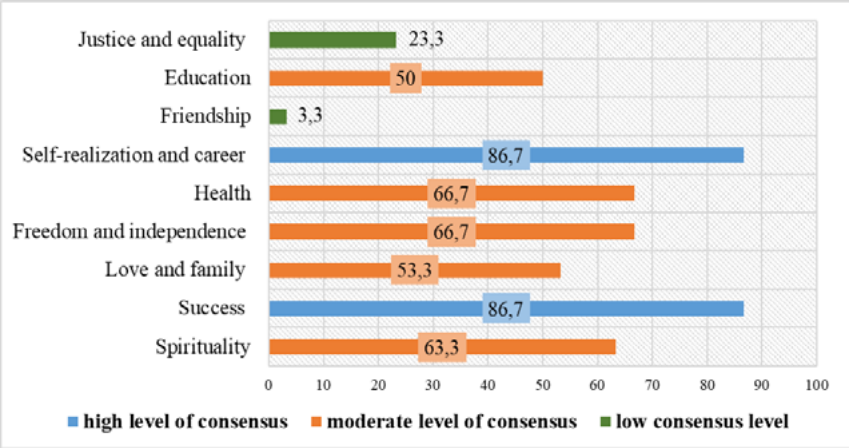

Figure 3. Expert Assessment of the Values Most Important to Today's Youth (Rounds 1 and 2)

The experts' aggregate assessment (x̄_total) reorders the priorities: self-actualization remains significant, but is followed by health and family, while freedom and "success" drop in rank. This points to a discrepancy between young people's self-perception and how experts interpret the importance of values.

Experts consider social and family status to be valuable for consolidating one's position in society's social hierarchy. This correlates directly with Pierre Bourdieu's conceptualization of various types of "capital", in which status is determined by the amount of economic, cultural, social, and symbolic capital, as well as by stable patterns of thought and behavior (habitus). According to P. Bourdieu, economic, cultural, social, and symbolic capital determine the stability of one's status in society.

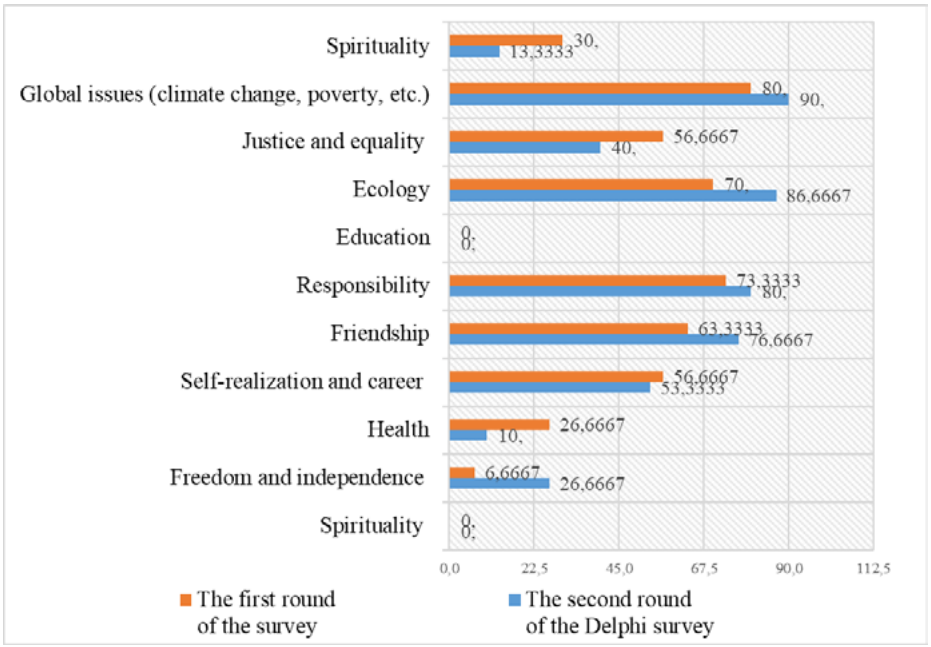

Figure 4. Expert Assessment of Values That Are Losing Their Significance Among Young People (Rounds 1 and 2)

Currently, youth value priorities are shifting either toward post-materialistic values such as self-realization and environmental awareness or, during economic instability, toward materialism such as survival and career advancement, resulting in mixed trends. According to E. Giddens, the shift in traditional roles creates a need for individuals to construct their own identity. At the same time, as modern personality theories note, individualism weakens social ties and collective values, leading to a decline in collective commitment to justice and environmental issues. However, in the context of Kazakhstan, experts have confirmed that youth in Southern Kazakhstan exhibit

manifestations of individualism, but it coexists and intertwines with existing traditional collective and tribal practices. Consequently, this is not a one-dimensional process, but a hybridization of values: some areas of life are becoming more individualistic, while others remain collective.

The experts' consensus on the *values that are losing their significance among young people* is as follows:

High level of expert consensus on issues losing their significance (Fig. 4):

1. Global issues (climate change, poverty, etc.) – 90.0%
2. Environment – 86.7%
3. Responsibility – 80.0%
4. Friendship – 76.7%

As experts note, global issues such as climate change and poverty are psychologically "distant" and abstract for young people, and are considered less of a priority compared to pressing personal issues. Young people assess their immediate priorities through the lens of everyday risks: employment, work, housing, education, and health. In their individual responses, experts noted that when such global issues are framed as problems whose solutions depend solely on government decisions, this has fostered a persistent public perception that individual or group contributions will not change the situation—which "nullifies" young people's motivation to participate in addressing them.

As the survey experts note, the sources of an individual´s socialization have become multipolar: there is a high level of consensus among experts on the three key indicators: family, school/university, and social media key sources influencing young people's values key sources influencing young people's values (Fig. 5). According to the experts, the first two indicators shape perceptions, norms, and identity. Young people (primarily those living in cities) have more connections on social media, which diminishes the value of friendship as face-to-face interaction. The term "liquid modernity" (Z. Bauman) has become widespread, and its content implies the idea of unstable, short-term connections, which gives rise to instability in friendly relations and long-term commitments. Today, social media shapes lifestyles, values, reactions, videos, and social media Stories; it quickly instills meaningful messages in young people, while "likes" and comments—as symbolic validation—shape their behavior and values. This is confirmed by data from a Delphi survey, which shows that young people value the opportunity to change jobs, careers, and places of residence, and are open to short-term projects and freelance work. This reflects the need to adapt to an unpredictable job market.

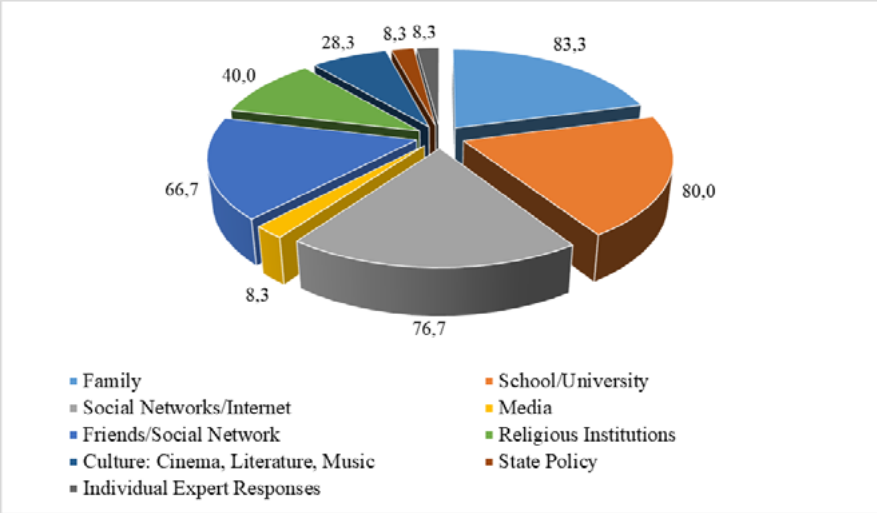

Figure 5. Expert rating of key sources influencing young people's values (x̄_total)

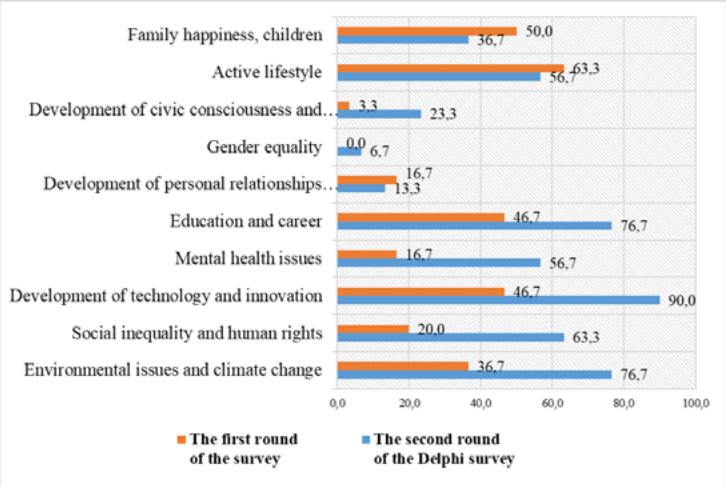

Figure 6. Expert Assessment of the Core Values That Should Be Instilled in Kazakhstan's Youth (Rounds 1 and 2)

A high level of agreement (PA ≥70%) among the experts in the second round regarding the *top priorities for instilling values in Kazakhstan's youth* (Fig. 6):

1. Humanistic values: honesty, good manners, and education, which form the foundation of the national idea and ethnocultural identity as a strategy (high level of agreement).
2. The development of willpower contributes to civic engagement and democracy: young people move beyond passivity and participate in community life: specifically, in entrepreneurial initiatives, startups, and volunteer projects.
3. Youth health remains an important aggregate indicator of the nation's health.
4. According to experts, friendship, love, and family values must be upheld as traditional societal values.

A moderate level of agreement (PA ≥50–69.9%) among second-round experts on the formation of pragmatic values: rationality, efficiency, discipline, and independence. Experts differed in their assessment of this indicator because, in their opinion, pragmatism involves an excessive focus on practical benefits, which can lead to a loss of humanity and spirituality.

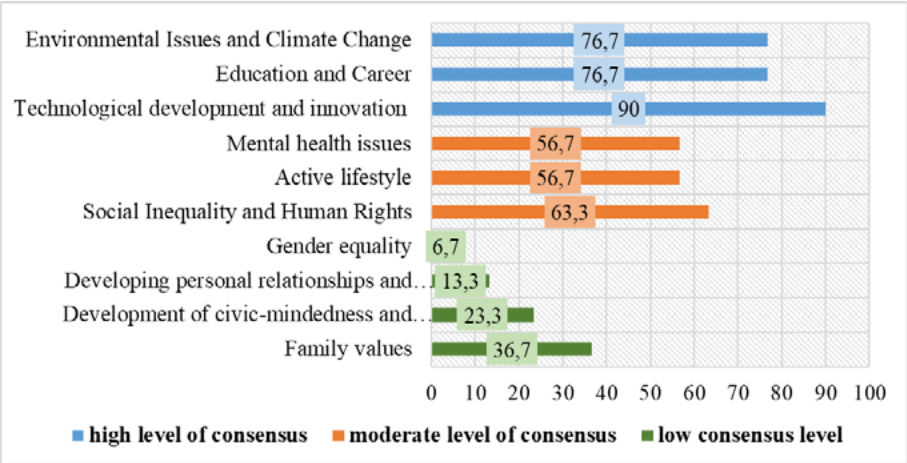

Figure 7. Expert Assessment of the Most Pressing Issues Facing Kazakhstan's Youth (Rounds 1 and 2)

High level of agreement (PA ≥70%) among experts in the second round on the *priority issues that Kazakhstani youth should address* (Fig. 7): 1) development of technology and innovation – 90.0%; 2) education and career – 76.7%; 3) environmental issues and climate change – 76.7%.

Compared to the 1st round, in the 2nd round the above indicators are already showing positive trends. It should be noted that in line with national priorities for promoting digitalization and developing human capital—specifically the "Digital Kazakhstan" program, as well as education and youth employment—experts expect that young people should focus on these areas. Education has traditionally been seen as a key investment in the future of youth, so experts agreed on this indicator. Climate change and regional environmental issues, as well as climate-related risks to health, agriculture, and infrastructure, are considered relevant, and experts believe this requires involving young people through eco startups and projects.

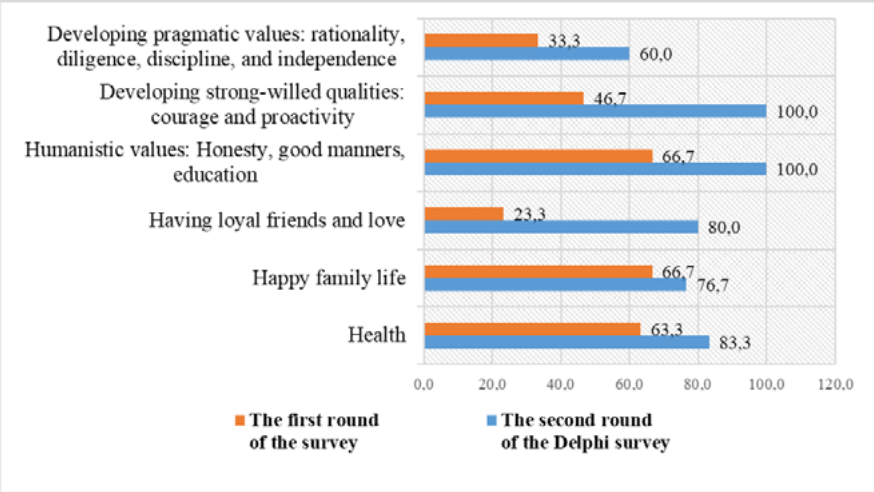

Figure 8. Levels of expert consensus in Round 2 on the top priorities that Kazakhstan's youth should address

It's worth noting that experts tend to prioritize more relevant strategic tasks: technology, economy, education, environment, so socio-political and psychosocial issues get less agreement as top priorities (Fig. 8). The moderate level of agreement (PA ≥50–69.9%) among second-round experts on the indicators was: 1) social inequality and human rights – 63.3%; 2) active life stance – 56.7%; 3) mental and psychological health issues – 56.7%.

Low agreement levels (PA <50%) among second-round experts on the indicators: 1) family values – 36.7%; 2) development of citizenship and patriotism – 23.3%; 3) development of personal relationships and strengthening public trust – 13.3%; 4) gender equality – 6.7%. Many experts may think that these issues are either already being addressed at the level of the family and social relationships or do not require top-priority government action. Additionally, support for families is often seen as a result of improvements in the economy, education, and employment, rather than an independent task. The concepts of patriotism and gender can be interpreted in different ways and can be politicized, which is why experts are cautious about considering these concepts as top priorities.

So, the value orientations of young people are largely shaped and adjusted by the conditions of economic development, employment, living standards, general cultural trends, as well as the dynamically changing value paradigms of society. In this way, experts have identified a trend of stability in the value orientations of Kazakhstani youth, which are determined by economic and cultural processes, as well as individual and socio-political status. The experts' consensus reflects the priorities they see as the most urgent and achievable in the current national context. A high level of agreement shows areas with clear strategic and practical importance. Experts see areas like technology and innovation development; education and career; and environmental issues and climate as key strategies for economic development, while also directly affecting youth employment and well-being. Overall, the results of the 2nd round clearly point to technological, educational, and environmental development as priorities for Kazakh youth; at the same time, experts consider issues like social justice, civic engagement, and mental health important, but less clear-cut.

Ecology has a sort of double position in expert assessments: on one hand, it's included among the problems that need solving, but at the same time, it's noted as a value that has lost its former importance for young people. This points to growing concern, but possibly passivity in the value-motivation sphere. Experts agree that there's a need for

cultural and educational adjustment of youth's value focus toward developing humanistic and willpower qualities, health, and maintaining family and interpersonal values. Values like justice, gender equality, patriotism, and trust show a lot of disagreement and low consensus. This shows their sensitivity, ideological diversity in perception, and the difficulty of implementing them practically as youth priorities. This points to the need to combine the economy and education policy with targeted programs for developing humanistic qualities and mental health.

Conclusion

Overall, the expert consensus from the second round shows a targeted set of priority areas: technology, education, careers, and environmental sustainability, which are also key focuses of youth policy. At the same time, experts recognize the need to foster humanistic qualities and care for young people's health. The main values and goals for youth are linked to self-fulfillment, careers, education, and technological development. This reflects the priority of economic modernization and labor market demand.

Based on the analysis of the overall expert assessments of agreement on the main research questions, following the Delphi method, the following conclusions were formulated: 1. It is relevant to address youth issues through participation in the development of technology and innovation, education and careers, environmental problems, and climate change. 2. Preserving the spiritual and humanistic values of youth through the national idea, according to the experts surveyed, should be carried out through civic, environmental, and financial education, as well as extracurricular projects in universities and schools. 3. There is a need for economic incentives through grants for youth entrepreneurship, internships, and the opening of career centers. 4. Mental health significance and the importance of civic engagement as part of preparing youth for responsibility are important factors in socialization.

Limitations of the Study

The Delphi method captures expert judgments and consensus among specialists, rather than empirical responses from the target group itself (young people). The conclusions drawn reflect experts' views on significant values and priorities, but do not equate to a measure of how widespread these values are among young people.

A panel of 150 experts (15 experts per region across 10 regions) provides broad professional and regional coverage but does not constitute a representative sample in the statistical sense. Consequently, the results cannot be directly extrapolated as indicators of the prevalence or frequency of value orientations among the general population of Kazakhstani youth.

These limitations do not diminish the usefulness of Delphi as a method for developing consensus-based definitions and priorities, but they do underscore the need for a thorough approach when interpreting the results and conducting subsequent verification using representative samples.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Authors' Contributions

B. Sagyndykova contributed to the development of the conceptual framework of the study, the identification of the research problem, and the interpretation of the findings.

R. Tulemanova was responsible for collecting the electronic expert questionnaires, developing the data analysis instrument, and interpreting the results.

G. Botabayev prepared the figures and tables and contributed to the writing and editing of the manuscript.

T. Mantayeva was responsible for collecting the electronic expert questionnaires, developing the data analysis instrument, and interpreting the results.

All authors made an equal contribution to the discussion of the results, the formulation of conclusions, and the approval of the final version of the manuscript for publication.

References

1. Ahn, J.S., Litalien, D., Bradshaw, E.L., Ferber, K.A. (2026) Profiles of youth's values prior to postsecondary transitions: Associations with well-being and career decision-making, Applied Developmental Science, 30(2), 1-21.

https://doi.org/10.1080/10888691.2026.2630177

2. Butler, S.M. (2024) Young people on social media in a globalized world: self-optimization in highly competitive and achievement-oriented forms of life, Frontiers in Psychology, Sec.Media Psychology, 15, 6-12. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1340605

3. Butler, S.M. (2021) The Development of Market-Driven Identities in Young People: A Socio-Ecological Evolutionary Approach, Frontiers in Psychology, Sec. Cultural Psychology, 12, 4-10. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.623675

4. Hodkinson, P. (2015) Youth cultures and the rest of life: subcultures, post-subcultures and beyond, Journal of Youth Studies, 19(5), 1-17. https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1098778

5. Doherty, L., St. Croix, T. (2024) 'Embers, and fragments': Social haunting in youth work, impact measurement and policy networks, Journal of Education Policy, 1-20. https://doi.org/10.1080/02680939.2024.2398208

6. Novac, A. (2026) Barriers to Youth Entrepreneurship in Rural Areas: A Systematic Literature Review, Studies in Business and Economics, 21(1), 133-155. https://doi.org/10.2478/sbe-2026-0007

7. Алексеенок А.А., Наливайко К.В., Тянь Сяоюй (2025) Социологический анализ традиционных ценностей современной студенческой молодежи (на материалах Циндао), Социология и управление. 11(1), 5-22. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-1-0-1

8. Алексеенок А.А., Исаев А.В., Каира Ю.В. (2025) Трансформация жизненных стратегий студенческой молодежи в условиях цифровизации повседневности, Социология и управление. 11(1), 161-184. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-3-1-0

9. Зимова Н. С., Неробеева Т. С. (2025) Влияние религиозности на брачно-семейные установки современной молодежи, Социология и управление. 11(1), 91-109. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-1-0-6

10. Исаев А. В., Путилина Ю. Ю., Ковалев И. О. (2025) Роль и значение института волонтерства в совершенствовании процесса социализации современной студенческой молодежи, Социология и управление. 11(1), 128-146. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-1-0-9

11. Семченко И.В., Махмутова К.А.(2025) Патриотизм в контексте жизненных стратегий молодежи Белгородской области, Социология и управление. 11(3), 79-92. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-3-0-5

12. Майлыкутова М.Д. (2023) Современные ценности молодежи Казахстана: тенденции и анализ. Ученый совет, 9. https://doi.org/10.33920/nik-02-2309-01

13. Жампетова А.О., Атай Ф., Алкан Я.С. (2024) О политических ценностях и предпочтениях студенческой молодежи Казахстана//Социологические исследования. 50(4), 148-152. https://doi.org/10.31857/S0132162524040135

14. Истаева В.А.(2020) Трансформация ценностей в современном понимании молодежи. Известия. Серия: Международные отношения и регионоведение, 42(4),2-14. https://doi.org/10.48371/ISMO.2020.42.4.013

15. Қуандыкова А.А., Токатлыгиль Ю.С., Мехмет Г. (2025) Психология одиночества у представителей поколения Z: ценности, идентичность и потребность в контакте. ВЕСТНИК КазНПУ им. Абая, серия «Психология», 3(84), 280-290. https://doi.org/10.51889/2959-5967.2025.84.3.025

Б.Е. Сагындыкова[1], Р.Е. Тулеманова[2], Г.Е. Ботабаев[3], Т.С. Мантаева[4]

[1,4] Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

[2,3] М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан ғылыми-зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАСЫМДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЭКСПЕРТТІК ТАЛДАУ: ҚОРЫТЫНДЫ ДЕЛЬФИ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі кезеңдегі қазақстандық жастардың цифрлану, жаһандану және үдемелі әлеуметтік өзгерістер жағдайындағы құндылықтық басымдықтарының қалыптасу ерекшеліктеріне қоры-

тынды сараптамалық талдау жасалған. Сараптамалық сауалнаманың 1-кезеңі де қамтылған бірінші кешенді зерттеудің нәтижелері 2025 жылы «Абай атындағы ҚазҰПУ жаршысы» журналында жарияланды. Дельфи әдісінің итеративтілігі сарапшылардың бірінші сауалнама нәтижелерін ескеруінде.

Кешенді жобалық бағыт аясындағы сараптамалық Дельфи сауалнамасының қорытынды кезеңінің мақсаты – қазақстандық жастардың құндылық басымдықтары бойынша сараптамалық бағалауларды верификациялау және жүйелеу, сондай-ақ қазіргі қазақстандық жастардың құндылық трендтерін қалыптастырудың негізгі құндылықтары мен құрылымдық компоненттері бойынша сараптамалық консенсус дәрежесін айқындау болып табылады. Дельфи рәсімі бойынша қорытынды екінші кезең сарапшылардың сол құрамымен (Қазақстан Республикасының 10 ірі мегаполисі мен қаласынан 15 сарапшыдан) Google Forms платформасында өткізілді: Астана, Алматы, Шымкент, Өскемен, Орал, Петропавл, Павлодар, Түркістан, Қарағанды, Тараз. Сараптамалық панельдің жалпы көлемі N=150.

Ғылыми жаңалығы: Қазақстан жастарының құндылықтары бойынша қолда бар ғылыми әдебиеттер фрагментарлы сипатқа ие: эмпирикалық зерттеулердің көпшілігі жекелеген қалалармен, шағын немесе жоғары оқу орындарының іріктемелерімен шектеледі, сондай-ақ дәстүршілдік, өзін-өзі жүзеге асыру, белсенділік сияқты негізгі ұғымдардың бірыңғай, контекстке негізделген операциялық анықтамалары жоқ. Дельфи зерттеуі негізгі құндылық ұғымдарының сарапшылармен келісілген анықтамаларын және индикаторлар жиынтығын формализациялап, бекітеді.

Екінші Дельфи кезеңі бірінші кезеңде анықталған қазақстандық жастардың тұрақты трендтері бойынша шоғырландырылған сараптамалық бағалауларды верификациялады және олардың салыстырмалы басымдығын көрсетті.

Мақалада мансаптық құндылықтардағы басымдықтар, институттарға деген сенім деңгейі және азаматтық іс-шараларға қатысу, өзін-өзі жүзеге асыру және индивидуализм сияқты негізгі индикаторлар арқылы әртүрлі жастар топтарының құндылықтар жүйесін зерттеуге байланысты болашақ зерттеулердің перспективалары айқындалған.

Жүргізілген зерттеудің құндылығы қазіргі әлеуметтік-мәдени процестердің динамикасы жағдайында заманауи жастардың құндылық құрылымы туралы түсінікті кеңейтуде жатыр, осылайша жастарды әлеуметтендіру және аксиологиялық басымдықтар теориясына елеулі үлес қосады. Зерттеудің практикалық маңыздылығы пәнаралық сараптамалық пікірлерді синтездеу және жастар трендтерінің дамуын болжау үшін Дельфи әдісін қолданудың тиімділігімен негізделеді.

Негізгі ұғымдар: сарапшылар, жастар, жастар құндылықтары, бірегейлікті құрастыру, өзін-өзі іске асыру, мансап, әлеуметтік әділдік, менталдық денсаулық.

Б.Е. Сагындыкова[1], Р.Е. Тулеманова[2], Г.Е. Ботабаев[3], Т.С. Мантаева[4]

[1,4]Южно-Казахстанский педагогический университет им. Ө.Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

[2,3]Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ДЕЛЬФИ-ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНОК ТРАНСФОРМАЦИИ ЦЕННОСТНЫХ ПРИОРИТЕТОВ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ: ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ ЭТАП

Аннотация. В статье представлен заключительный второй Дельфи-раунд экспертных оценок особенностей формирования ценностных приоритетов современной казахстанской молодежи в условиях цифровизации, глобализации и ускоренных социальных изменений. Результаты первого комплексного исследования, включившего в себя также 1 этап экспертного опроса, были опубликованы в журнале «Вестник КазНПУ им.Абая» в 2025 году.

Цель заключительного раунда экспертного Дельфи-опроса в рамках комплексного проектного направления - верифицировать и систематизировать экспертные оценки ценностных приоритетов казахстанской молодежи через определение степени экспертного консенсуса по ключевым ценностям и структурным компонентам формирования ценностных трендов современной казахстанской молодежи.

Заключительный второй раунд по процедуре Дельфи проводился с той же панелью экспертов (по 15 экспертов из 10-ти основных мегаполисов и городов Республики Казахстан) в Google Forms: Астана, Алматы, Шымкент, Усть-Каменогорск, Уральск, Петропавловск, Павлодар, Туркестан, Караганда, Тараз. Общий размер экспертной панели N=150.

Научная новизна: Существующая научная литература по ценностям казахстанской молодежи фрагментарна: большинство эмпирических исследований ограничены отдельными городами, малыми или вузовскими выборками, а также не имеют единой, контекстуализированной операционализации ключевых конструкций: традиционализм, самореализация, активизм. Дельфи-исследование формализует и фиксирует согласованные экспертные определения ключевых ценностных понятий и набор индикаторов.

Второй Дельфи-раунд верифицировал консолидированные экспертные оценки стойких трендов казахстанской молодежи, выявленных в первом раунде, и указал на их относительную приоритетность.

В статье определены перспективы дальнейших исследований, связанные с изучением системы ценностей различных молодежных групп, через такие ключевые индикаторы, как приоритеты в карьерных ценностях, уровень доверия к институтам и участие в гражданской активности, самореализация и индивидуализм и др.

Ценность проведенного исследования заключается в расширении представлений о ценностной структуре современной молодежи в условиях динамики социокультурных процессов, **что** вносит значимый вклад в теорию социализации и аксиологических приоритетов молодежи. Практическая значимость исследования заключается в эффективности применения Дельфи-метода для синтеза междисциплинарного экспертного мнения и прогнозирования развития молодежных трендов.

Ключевые слова: эксперты, молодежь, молодежные ценности, конструирование идентичности, самореализация, карьера, социальная справедливость, ментальное здоровье.

References

1. Ahn, J.S., Litalien, D., Bradshaw, E.L., Ferber, K.A. (2026) Profiles of youth's values prior to postsecondary transitions: Associations with well-being and career decision-making, *Applied Developmental Science*, 30(2), 1-21. https://doi.org/10.1080/10888691.2026.2630177

2. Butler, S.M. (2024) Young people on social media in a globalized world: self-optimization in highly competitive and achievement-oriented forms of life, *Frontiers in Psychology,* Sec.Media Psychology, 15, 6-12. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1340605

3. Butler, S.M. (2021) The Development of Market-Driven Identities in Young People: A Socio-Ecological Evolutionary Approach, *Frontiers in Psychology, Sec. Cultural Psychology*, 12, 4-10. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.623675

4. Hodkinson, P. (2015) Youth cultures and the rest of life: subcultures, post-subcultures and beyond, *Journal of Youth Studies*, 19(5), 1-17. https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1098778

5. Doherty, L., St. Croix, T. (2024) 'Embers, and fragments': Social haunting in youth work, impact measurement and policy networks, *Journal of Education Policy*, 1-20. Available at: https://doi.org/10.1080/02680939.2024.2398208

6. Novac, A. (2026) Barriers to Youth Entrepreneurship in Rural Areas: A Systematic Literature Review, *Studies in Business and Economics*, 21(1), 133-155. https://ideas.repec.org/a/blg/journl/v21y2026i1p133-155.html

7. Alekseenok, A. A., Nalivajko, K. V., Tyan' Syaoyuj (2025) Sociologicheskij analiz tradicionnyh cennostej sovremennoj studencheskoj molodezhi (na materialah Cindao), *Sociologiya i upravlenie*. 11(1). str.5-22. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-1-0-1 [in Russian]

8. Alekseenok, A.A., Isaev, A.V., Kaira, Yu.V.(2025) Transformaciya zhiznennyh strategij studencheskoj molodezhi v usloviyah cifrovizacii povsednevnosti, *Sociologiya i upravlenie*, 11(3), str.161-184. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-3-1-0 [in Russian]

9. Zimova, N.S., Nerobeeva, T.S. (2025) Vliyanie religioznosti na brachno-semejnye ustanovki sovremennoj molodezhi, *Sociologiya i upravlenie*, 11(1), str.91-109. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-1-0-6 [in Russian]

10. Isaev, A.V., Putilina, Yu.Yu., Kovalev, I.O. (2025) Rol' i znachenie instituta volonterstva v sovershenstvovanii processa socializacii sovremennoj studencheskoj molodezhi, *Sociologiya i upravlenie*, 11(1), str.128-146. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-1-0-9 [in Russian]

11. Semchenko, I.V., Mahmutova, K.A. (2025) Patriotizm v kontekste zhiznennyh strategij molodezhi Belgorodskoj oblasti, *Sociologiya i upravlenie*, 11(3), str.79-92. https://doi.org/10.18413/2408-9338-2025-11-3-0-5 [in Russian]

12. Majlykutova, M.D. (2023) Sovremennye cennosti molodezhi Kazahstana: tendencii i analiz, *Uchenyj sovet*, 9. https://doi.org/10.33920/nik-02-2309-01 [in Russian]

13. Zhampetova, A.O., Ataj, F., Alkan, Ya.S. (2024) O politicheskih cennostyah i predpochteniyah studencheskoj molodezhi Kazahstana//*Sociologicheskie issledovaniya*, 50(4), str.148-152. https://doi.org/10.31857/S0132162524040135 [in Russian]

14. Iztaeva, V.A. (2020) Transformaciya cennostej v sovremennom ponimanii molodezhi. *Izvestiya.* Seriya:-Mezhdunarodnye otnosheniya i regionovedenie, 42(4), str.2-14. https://doi.org/10.48371/ISMO.2020.42.4.013 [in Russian]

15. Қuandykova, A.A., Tokatlygil' Yu.S., Mekhmet, G. (2025) Psihologiya odinochestva u predstavitelej pokoleniya Z: cennosti, identichnost' i potrebnost' v kontakte. *Vestnik KazNPU im. Abaya,* seriya «Psihologiya», 3(84), str. 280-290. https://doi.org/10.51889/2959-5967.2025.84.3.025 [in Russian]

Information about the authors

Sagyndykova B. E. – corresponding author, Candidate of Sociological Sciences, Senior Lecturer, Department of History of Kazakhstan and Social Sciences, Zhanybekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

Tulemanova R. E. – Master's and a senior lecturer, Department of Political Science, M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan

Botabayev G. E. – Master's and a senior lecturer, Department of Political Science, M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan

Mantaeva T. S. – PhD, Senior Lecturer, Department of History of Kazakhstan and Social Sciences, Zhanybekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Сагындыкова Б.Е. – хат-хабар авторы, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті «Қазақстан тарихы және қоғамдық ғылымдар» кафедрасының аға оқытушысы, Шымкент, Қазақстан

Тулеманова Р.Е. – магистр, аға оқытушы «Саясаттану» кафедрасы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан ғылыми-зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Ботабаев Ғ.Е. – магистр, аға оқытушы «Саясаттану» кафедрасы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан ғылыми-зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Мантаева Т.С. – PhD, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті «Қазақстан тарихы және қоғамдық ғылымдар» кафедрасының аға оқытушысы, Шымкент, Қазақстан

Сведения об авторах

Сагындыкова Б.Е. – автор для корреспонденции, кандидат социологических наук, старший преподаватель кафедры истории Казахстана и общественных наук, Южно-Казахстанский педагогический университет им. Ө. Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

Тулеманова Р. Е. – магистр, старший преподаватель кафедры политологии, Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Ботабаев Г. Е. – магистр, старший преподаватель кафедры политологии, Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Мантаева Т. С. – PhD, старший преподаватель кафедры истории Казахстана и общественных наук, Южно-Казахстанский педагогический университет им. Ө. Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.71.21
Ғылыми мақала

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-118-127

ТАРИХИ СИПАТТАУ ШЕГІНЕН ТЫС СЕДЕНТАРИЗАЦИЯ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТӘСІЛДЕР МЕН ТАЛДАУ ӨЛШЕМДЕРІ

***Б.Ж. Смағамбет*[1], *А. Айқынбайқызы**[2]

[1,2] *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

*E-mail: [1]smagambetb@gmail.com; *[2] atlespayeva@gmail.com*

Аңдатпа. Зерттеу мақсаты – седентаризацияны халықтың тұрақты қонысқа ауысуы ғана емес, әлеуметтік ұдайы өндірістің кеңістіктегі режимінің өзгеруі деп түсіндіретін ықпалдасқан әлеуметтанулық үлгі ұсыну.

Зерттеу әдіснамасы – қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі қазақстандық және шетелдік зерттеулерді қамтыған сыни нарративтік шолу. Еңбектер түсіндіретін тетігі, талдау деңгейі, билік, мобилдік және әлеуметтік топтардың әрекет ету мүмкіндігін түсіндіруі бойынша салыстырылды.

Зерттеудің бірегейлігі мен құндылығы – Дж. Скотт, К. Поланьи, Дж. Урри және П. Бурдье тәсілдері қазақстандық тарихшылар Н.Э. Масанов, М.Қ. Қозыбаев, Қ.С. Алдажұманов, Ж.Б. Әбілхожин және Т. Омарбеков тұжырымдарымен ортақ себеп-салдарлық үлгіде байланыстырылды. Қазақстандық зерттеулер шетелдік теориялардың мысалы емес, олардың түсіндіру шегін нақтылайтын дербес еңбектер деп қарастырылды.

Зерттеу нәтижелері – седентаризация мобилдікті шектеу, ресурстар мен меншікті қайта бөлу, шаруашылық және туыстық желілерді өзгерту, жаңа институттарға тәуелділікті күшейту және әлеуметтік теңсіздіктің жаңа негіздерін қалыптастыру арқылы жүзеге асқаны анықталды. Мемлекет орталық және жергілікті мекемелер мен делдалдардан тұратын көпдеңгейлі жүйе деп қарастырылды. Таңдау еркіндігінің дәрежесі мен өзгерістің негізгі қозғаушы факторын ажыратын екі осьті типология ұсынылды.

Негізгі ұғымдар: седентаризация, мобилдік, әлеуметтік ұдайы өндіріс, мемлекеттік басқару, әлеуметтік құрылым, ұжымдастыру, Қазақстан.

Кіріспе

Қазақ қоғамындағы седентаризация аграрлық тарих шеңберімен шектелмейтін өзгеріс болды. Ол қоныстану үлгісін ғана емес, жайылымды пайдалану тәртібін, мал мен еңбектің қозғалысын, туыстық өзара көмекті, күнделікті уақытты, әлеуметтік мәртебені және мемлекеттің халықпен байланысу тәсілін өзгертті. Қазақстандық тарихнама бұл үдерісті тәркілеу, күштеп ұжымдастыру және 1931-1933 жылдардағы ашаршылықпен сабақтастықта зерттеп, саяси шешімдердің, әкімшілік қысымның, халық наразылығының

Түсті: 15.09.2026; Жөнделді: 22.09.2026; Мақұлданды: 28.09.2026; Онлайн қолжетімді: 30.09.2026

*хат-хабар авторы

және демографиялық апаттың ауқымын ашты (Қозыбаев, Алдажұманов және Абылхожин, 1992; Омарбеков, 1994; Абылхожин, 1997). Сондықтан мәселе тарихи еңбектердің сипаттамалық деңгейімен шектелуінде емес. Тарихшы мен әлеуметтанушы қоятын сұрақтардың айырмасы бар: біріншісі оқиғалардың барысы мен себептерін қалпына келтірсе, екіншісі сол оқиғалардың әлеуметтік қатынастарды қандай тетіктер арқылы қайта құрғанын түсіндіруге ұмтылады.

Қазақстандық еңбектердің теориялық маңызы осы тұста айқындалады. Н.Э. Масанов көшпелі мал шаруашылығын табиғи ортаға бейімделген тұтас тіршілік жүйесі ретінде талдап, мобилдіктің шаруашылықтың сыртқы белгісі емес, оның ресурстары мен әлеуметтік байланыстарын біріктіретін тетік екенін көрсетті (Масанов, 1995). Бұл тұжырым К. Поланьидің шаруашылықтың әлеуметтік қатынастарға кірігуі туралы қағидасын Қазақстан материалында нақтылайды. М.Қ. Қозыбаев, Қ.С. Алдажұманов және Ж.Б. Абылхожин күштеп ұжымдастырудағы зорлық пен тәркілеуді құжаттық негізде ашып, мемлекеттік жіктеу мен жоспардың жергілікті өмір жүйесін қалай күйреткенін көрсетті (1992). Т. Омарбеков халық қарсылығын саяси науқанға сыртқы жауап емес, қауымдардың меншік пен тіршілік мүмкіндігін қорғау әрекеті ретінде қарастыруға жол ашты (1994). Ж.Б. Абылхожин дәстүрлі шаруашылықтың күйреуін институттар мен ресурстық қатынастардың өзгеруімен байланыстырып, кеңестік қайта құруды ұзақ мерзімді әлеуметтік-экономикалық үдеріс ретінде түсіндірді (1997). Бұл қорытындылар Дж. Скоттың мемлекеттік «оқылымдылық»[1], К. Поланьидің кіріккен шаруашылық және П. Бурдьенің капиталдар жөніндегі ұғымдарымен тең дәрежеде пікірталасқа түсе алады. Седентаризацияны әлеуметтік институттардың қайта құрылуы тұрғысынан қарастырған бұған дейінгі талдау осы бағыттың теориялық негізін толықтырады (Смағамбет және Тлеспаева, 2019а).

Мақаланың мақсаты – седентаризацияны түсіндіретін ықпалдасқан әлеуметтанулық үлгі ұсыну. Осы мақсатта әлеуметтік ұдайы өндірістің кеңістіктегі режимі ұғымы нақтыланып, мемлекет, шаруашылық, кеңістік, мобилдік және капиталдар теорияларының түсіндіру мүмкіндіктері салыстырылады; орталық, өңірлік және жергілікті акторлардың рөлі ажыратылады; екі осьті типология мен көпдеңгейлі себеп-салдарлық үлгі құрылады. Негізгі тезис: седентаризация – халықты жай ғана тұрақты қонысқа көшіру емес, әлеуметтік ұдайы өндірістің кеңістіктегі режимін билік пен ресурстар теңсіздігі жағдайында қайта құру.

Материалдар және әдістер

Зерттеу сыни нарративтік шолу тәсілімен жүргізілді. Мұндай тәсіл әртүрлі әдіспен орындалған және бір-біріне тікелей өлшемдес емес еңбектерді ортақ түсіндіруші сұрақ төңірегінде салыстыруға мүмкіндік береді. Іздеу мен іріктеу қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі еңбектерді қамтыды. Негізгі іздеу тіркестері: «седентаризация», «қазақ көшпелілері», «көшпелі мал шаруашылығы», «Қазақстандағы ұжымдастыру», «мобилдік», «мемлекеттік басқару», «мәдени жарақат» және олардың орысша, ағылшынша баламалары. Классикалық теорияларға жыл шектеуі қойылған жоқ. Қазақстанға қатысты архивтік материалдарға сүйенген және тұрақты ғылыми пікірталасқа енген зерттеулерге басымдық берілді.

Зерттеу корпусына седентаризацияны мемлекеттік саясат, шаруашылық-экологиялық бейімделудің өзгеруі, институттық қайта құру немесе ұзақ мерзімді әлеуметтік тәжірибе ретінде талдаған еңбектер енгізілді. Ұғымды тек атап өтетін, бірақ оның тетіктері мен салдарын ашпайтын жарияланымдар негізгі талдауға алынбады. Алдымен еңбектердегі анықтамалар, талдау бірліктері және себеп-салдарлық пайымдар белгіленді. Кейін олар түсіндіретін тетік, талдау деңгейі, билікті және адамдардың әрекет ету мүмкіндігін түсінуі бойынша салыстырылды. Соңғы кезеңде тарихи тұжырымдар әлеуметтік байланыстар жүйесіне аударылып, қазақстандық және халықаралық еңбектер бір салыстыру матрицасына орналастырылды. Бұл жұмыс PRISMA талаптарына сай жүйелі шолу емес. Оның міндеті – әдебиеттердің толық санын есептеу емес, әртүрлі түсіндірулерді ортақ теориялық үлгіге біріктіру.

Нәтижелер

Седентаризацияның ең ықшам анықтамасы мобильді халықтың салыстырмалы тұрақты мекенге орнығуын білдіреді. Алайда аумаққа бекіту – үдерістің көзге көрінетін жағы ғана. Әлеуметтік ұдайы

1 Дж. Скоттың мемлекеттік «оқылымдылығы» - көшпелі қоғамның мемлекетке көріну дәрежесі, яғни есепке алынатын және басқаруға қолайлы қалыпқа түсіру.

өндірістің кеңістіктегі режимі дегеніміз – адамдар мен малдың маусымдық қозғалысын, су мен жайылымға қолжетімділікті, еңбек бөлінісін, айырбасты, туыстық міндеттемелерді, саяси делдалдықты және тәжірибеге негізделген білімнің берілуін бір тәртіпке біріктіретін тарихи қалыптасқан байланыстар жиынтығы. Мұнда мобилдік жеке практика емес, әлеуметтік жүйенің бөліктерін жалғаушы негіз.

Осыған сүйеніп, седентаризацияны халықты белгілі бір аумаққа бекіту арқылы мобилдікті, ресурстарға қолжетімділікті, меншік пен еңбек қатынастарын және институттық мүшелікті билік ықпалымен әркелкі қайта ұйымдастыру үдерісі деп анықтауға болады. Бұл анықтама гибридті жағдайларды да қамтиды: отбасының бір бөлігі тұрақты қоныста тұрып, екінші бөлігі малмен бірге маусымдық қозғалысын жалғастыруы мүмкін; ресми тіркеу нақты шаруашылық тәжірибемен сәйкес келмеуі мүмкін; адамдардың еркін қозғалысы шектелген кезде мал, астық, салық және әкімшілік пәрмендердің орталыққа қарай қозғалысы күшеюі мүмкін.

Седентаризацияны ұжымдастырумен, урбандалумен және модернизациямен теңестіруге болмайды. Ұжымдастыру меншік пен өндірісті ұйымдастыру тәртібін өзгертеді. Седентаризация әлеуметтік ұдайы өндірістің кеңістіктегі режимін қайта құрады. Урбандалу халық пен қызметтердің қалада шоғырлануын білдіреді. Модернизация бұлардың бәрін қамтуы мүмкін кең ауқымды өзгерістерді атайды. Қазақстанда бұл үдерістер тарихи тұрғыдан қабаттасты. Дегенмен оларды талдамалық жағынан ажырату қандай шараның қандай салдарға жеткізгенін дәлірек түсіндіреді.

Қазақстандық зерттеулердің түсіндіруші әлеуеті

Н.Э. Масановтың көшпелі өркениет туралы еңбегі мобилдікті еркін кезу немесе мешеулік ретінде емес, табиғи ресурстардың маусымдық және аумақтық әркелкілігіне жауап беретін күрделі ұйымдасу түрі ретінде қарастырады (Масанов, 1995). Мұндай көзқарас көшпелі шаруашылықты романтизациялауға да, оны дамудың төменгі сатысына түсіруге де жол бермейді. Жүйеде мүліктік теңсіздік, билік иерархиясы, кедей шаруашылықтардың ауқаттыларға тәуелділігі, гендерлік асимметрия және өңірлік айырмашылықтар болды. Бірақ оның орнықтылығы меншік көлеміне ғана емес, көш жолын білуге, туыстық көмекке, су көздері мен жайылымға қол жеткізуге, келіссөз жүргізуге тәуелді еді. Демек, малдан айырылу экономикалық капиталды ғана емес, әлеуметтік және мәдени капиталдарды қолдану мүмкіндігін де әлсіретті.

М.Қ. Қозыбаев, Қ.С. Алдажұманов және Ж.Б. Абылхожин ұжымдастыру мен тәркілеудің зорлық сипатын ашып, науқанның ауыл қоғамына сырттан таңылғанын көрсетті (1992). Олардың еңбегіндегі құжаттар Дж. Скотт сипаттаған мемлекеттік «оқылымдылықтың» Қазақстандағы қайшылығын байқатады: билік шаруашылықтарды санақ, жоспар және санаттар арқылы басқарылатын нысанға айналдырды, бірақ жергілікті мобилдік пен шаруашылық байланыстар жөніндегі білімді толық игере алмады. Соның салдарынан жоспарлы көрсеткіштер өмір сүрудің нақты шектерінен ажырап, орталық талаптар аудандық және ауылдық деңгейде өзгертіліп, кейде шамадан тыс орындалды.

Т. Омарбековтің халық наразылығы туралы зерттеуі қарсылықты жоспардан ауытқу ретінде емес, меншікке, мобилдікке және қауымның өзін-өзі сақтау мүмкіндігіне төнген қауіпке жауап ретінде оқуға мүмкіндік береді (1994). Бұл жерде қоғам тек мемлекеттік саясаттың енжар нысаны емес. Көшу, малды жасыру, отбасын бөліп орналастыру, туыстық желілерге сүйену, жергілікті өкілдермен келісу және ашық қарсылық – әрекет ету мүмкіндігі әркелкі болған жағдайда қолданылған стратегиялар. Олардың нәтижесі ресурсқа, байланысқа, географиялық жағдайға және әкімшілік қысымның деңгейіне тәуелді болды.

Ж.Б. Абылхожин кеңестік өзгерістерді этностың тіршілікпен қамтылу жүйесінің бұзылуы және жаңа әлеуметтік-экономикалық тәртіптің орнығуы тұрғысынан талдайды (1997). 2022 жылғы ұжымдық монографияда дәстүрлі әлеуметтік құрылым, шаруашылық пен мәдениеттің алғашқы кеңестік онжылдықтардағы инерциялық жалғастығы, бұзылуы және өзгерген түрде сақталуы бірге қарастырылды (Абылхожин және т.б., 2022). Бұл зерттеулер седентаризацияны бұрынғы қоғамдық тәртіпті біржола жойған үдеріс деп қараудың жеткіліксіз екенін көрсетеді. Седентаризация кезінде ескі әлеуметтік иерархиялардың бір бөлігі ыдыраса, енді бір бөлігі жаңа жағдайға бейімделіп, өзгерген түрде сақталды. Мысалы, туыстық ортада беделі бар адамдар әкімшілік қызметке араласу, сауат ашу немесе ресурстарды бөлу ісіне қатысу арқылы бұрынғы ықпалын белгілі дәрежеде сақтап қалды.

С. Камерон Қазақстандағы ашаршылықты зорлық, мемлекетті қалыптастыру және қазақ қоғамын түбегейлі қайта жасау үдерістерімен байланыстырды (Камерон, 2018). Оның талдауы седентаризацияның

ұлттық-мемлекеттік құрылысқа қатысты қайшылығын ашады. Осылайша, кеңестік жоба бір жағынан халықтың қозғалысын шектеп, шаруашылық дербестігін күйретсе, екінші жағынан аумақтық республика, білім беру жүйесі, бюрократиялық кадрлар және жаңа кәсіби мобилдік арналарын қалыптастырды. Сондықтан кеңестік седентаризацияны тек отарлық үстемдік немесе тек модернизация ретінде біржақты түсіндіру жеткіліксіз.

Мемлекет: біртұтас ерік емес, көпдеңгейлі қатынастар жүйесі

Дж. Скотт мемлекеттердің күрделі жергілікті өмірді есепке алу, картаға түсіру және стандарттау арқылы басқаруға ұмтылатынын көрсетеді (Скотт, 2005). Бұл қағида седентаризацияның басқарушылық логикасын түсіндіреді: мобилді халықты санаққа енгізу, аумаққа бекіту, салық пен еңбек міндетін белгілеу және өндірісті жоспарлау жеңілдейді. Алайда «кеңестік мемлекет» бір ғана мақсат пен толық ақпаратқа ие актор болған жоқ. Орталық партия басшылығы, одақтық және республикалық мекемелер, өлкелік органдар, аудандық әкімшілік, колхоз басшылары, жергілікті белсенділер, статистика және жоспарлау қызметтері әртүрлі ақпарат пен ынтаға сүйенді.

Орталық шешім жергілікті деңгейге түскенде іріктелді, келісілді немесе шамадан тыс орындалды. Жергілікті делдалдар мемлекеттік ресурсты жеткізуші ғана емес, кімнің «бай», «орташа» немесе «кедей» санатына енгізілетінін, кімнің қонысқа тіркелетінін, кімнің азыққа немесе жұмысқа қол жеткізетінін айқындауға қатысқан акторлар болды. Сондықтан седентаризацияны «мемлекет – көшпелі халық» қарама-қарсылығына ғана сыйғызу тарихи нақты тетіктерді бүркемелейді. Оны шешім, ақпарат, күштеу және делдалдық әр деңгейде таралған басқару желісі ретінде зерттеу қажет.

Мобилдіктің билік арқылы қайта бөлінуі

Седентаризация мобилдіктің толық тоқтауын білдірмейді. Ол кімнің, ненің және қандай шартпен қозғала алатынын «қайта бөледі». Малшылардың жайылым арасындағы қозғалысы шектелгенде мемлекеттік аппараттың аумаққа енуі, адамдарды тіркеуі және өнімді сыртқа тасымалдауы күшейді. Теміржол, дайындау жүйесі және әкімшілік байланыс арқылы мал мен астық орталыққа қарай жылжыды, ал халықтың қауіпсіз аймаққа көшуіне тосқауыл қойылды. Осылайша бір топтың мобилдігі азайып, билік құрылымдары мен ресурстық ағындардың мобилдігі артты.

Дж. Урридің мобилдік тәсілі қозғалысты бейтарап мүмкіндік емес, инфрақұрылым, рұқсат және ресурс арқылы бөлінетін билік қатынасы ретінде қарастыруға көмектеседі (Урри, 2012). Қазақстандық материал бұл тұжырымды күшейтеді, яғни мобилдікті бақылау тек кеңістікті тәртіпке келтіру емес, ресурсты кім иеленетінін және қауіптен кім құтыла алатынын анықтады. Сондықтан седентаризацияның маңызды нәтижесі – қоныстың тұрақтануы емес, қозғалу қабілеті мен қозғалыстың пайдасын әлеуметтік топтар арасында тең емес бөлу.

Капиталдардың құнсыздануы және жаңа әлеуметтік жіктелу

П. Бурдьенің капиталдар теориясы седентаризация кезіндегі әлеуметтік құрылымның қайта жасалуын нақтылауға мүмкіндік береді. Мал мен жайылымға қолжетімділік экономикалық капиталды; туыстық және айырбас желілері әлеуметтік капиталды; көш жолдары, су көздері, ауа райы мен мал бағу жөніндегі білім мәдени капиталды; қауым ішіндегі бедел символдық капиталды құрады (Бурдье, 2002). Бұл капиталдар тең бөлінген жоқ, бірақ мобилді шаруашылық жағдайында өмір сүру мүмкіндіктерін айқындады.

Тәркілеу мен аумаққа бекіту экономикалық капиталды тікелей азайтты. Қозғалыстың шектелуі туыстық желілерді пайдалануды қиындатып, тәжірибеге негізделген білімнің бір бөлігін құнсыздандырды. Сонымен бірге жаңа капиталдар: сауаттылық, партиялық мүшелік, әкімшілік лауазым, колхоз ресурстарын бөлуге «жақындық» және кеңестік кәсіби біліктілік маңызды болды. Бұрынғы капитал түгел жоғалған жоқ. Кейбір отбасылар туыстық байланыс пен беделді әкімшілік делдалдыққа айналдыра алды; басқалары ресурстық және саяси тірексіз қалып, жаңа институттарға неғұрлым тәуелді болды. Осы айырмашылық седентаризацияның әлеуметтік жіктелуді қалай қайта өндіргенін түсіндіреді.

Сабақтастық, үзіліс және үй шаруашылықтарының стратегиялары

Көшпелі қоғамды өзара толық үйлескен, тең және өзгермейтін жүйе ретінде бейнелеу тарихи модернизациялық көзқарасты кері романтизациямен алмастырады. Седентаризацияға дейін де бай мен кедей арасындағы алшақтық, билік иерархиясы, гендерлік теңсіздік, отырықшы және жартылай отырықшы

тәжірибелер, өңірлік шаруашылық айырмашылықтар болды. Сондықтан седентаризация барлық бұрынғы қатынастарды бір мезетте жойып, мүлде жаңа қоғам құрды деу дұрыс емес.

Талдаудың негізгі мәселесі – қандай байланыстар үзілді, қайсысы өзгерген түрде сақталды және қайсысы жаңа институттарға көшті? Үй шаруашылықтары бірдей әрекет еткен жоқ. Бір бөлігі толық аумақтық бекітуге ұшырады; бір бөлігі қоныс пен маусымдық қозғалысты ұштастырды. Енді бірі көшу немесе шекара асу арқылы жаңа тәртіптен шығуға тырысты. Отбасының ішкі еңбек бөлінісі де өзгерді. Малға ілесетін, қоныста қалатын, азық іздейтін немесе мемлекеттік мекемемен қатынас жасайтын мүшелердің рөлі қайта бөлінді. Бұл стратегияларды ескеру халықтың субъектілігін көрсетеді, бірақ зорлық пен құрылымдық шектеулердің жауапкершілігін азайтпайды.

Седентаризацияның екі осьті типологиясы

Седентаризацияны «ерікті», «бейімделуші», «ынталандырылған» және «мәжбүрлі» деп бір қатарға бөлу логикалық жағынан әлсіз, себебі онда таңдау дәрежесі, себеп және саясат құралы араласады. Сондықтан негізгі екі өлшемді ажырату керек: таңдау дәрежесі және қозғаушы фактор. Қосымша өлшемдер өзгерістің тереңдігі мен уақыттық орнығуын сипаттайды (1-кесте).

1-кесте. Седентаризация типологиясының өлшемдері және диагностикалық сұрақтары

Өлшем	Нұсқалар	Диагностикалық сұрақ	Талдамалық мәні
Таңдау дәрежесі	ерікті; шартты ерікті; мәжбүрлі	Топтар бас тарта алды ма, өзгеріс қарқынын таңдады ма, мобилдікті сақтай алды ма?	Құрылымдық қысым мен тікелей мәжбүрлеуді адамдардың таңдауынан ажыратады
Қозғаушы фактор	экологиялық; экономикалық; инфрақұрылымдық; әкімшілік-саяси	Бұрынғы ұдайы өндіріс режимін не қолжетімсіз етті?	Себепті мәжбүрлеу дәрежесімен араластырмайды
Өзгеріс тереңдігі	ішінара; гибридті; кешенді	Мобилдіктің, шаруашылықтың және туыстық желілердің қай бөлігі сақталды?	Седентаризацияның бір сәттік әрі қайтымсыз бола бермейтінін көрсетеді
Уақыттағы орнығу	қайтымды; ұрпақаралық орныққан; институттанған	Бұрынғы практикаға оралу және білімді келесі ұрпаққа беру мүмкін бе?	Алғашқы ауысуды ұзақ мерзімді салдармен байланыстырады

Осы үлгіде гибридті және қайтымды нұсқалар шеткі жағдай емес, негізгі талдау нысанына айналады. Бір үй шаруашылығының мүшелері әртүрлі кеңістік режимінде өмір сүруі мүмкін; ресми седентаризация маусымдық мобилдіктің бірден жойылғанын білдірмейді. Типология тарихи деректерді бір атауға күштеп сыйғызбай, өзгерістің нақты құрамын салыстыруға мүмкіндік береді.

Жарақат пен жад: салдардан қоғамдық мағынаға ығысу

Седентаризация, күштеп ұжымдастыру және ашаршылық кезіндегі әлеуметтік дезорганизацияны кейін қалыптасқан мәдени жарақатпен теңестіруге болмайды. Бірінші деңгей – адамдардың өміріне, шаруашылығына және байланыстарына келген нақты зақым. Екінші деңгей – тәжірибенің отбасы әңгімелері, үнсіздік, ишаралар мен күнделікті ұстанымдар арқылы берілуі. Үшінші деңгей – өткеннің ұлттық немесе мәдени жарақат ретінде қоғамдық кеңістікте танылуы. Дж. Александердің пайымынша, оқиғаның апатты болуы оның автоматты түрде ортақ мәдени жарақатқа айналуын білдірмейді; бұл үшін қоғамдық акторлардың атау, түсіндіру және жауапкершілікті белгілеу жұмысы қажет (Александер және т.б., 2012). Қазақстандық тарихи материалға мәдени жарақат теориясын қолдану мүмкіндігі Б.Ж. Смағамбет пен А.А. Тлеспаеваның зерттеуінде де негізделген (Смағамбет және Тлеспаева, 2018).

Қазақстан жағдайында кеңестік үнсіздік, тәуелсіздік кезеңіндегі тарихи қайта бағалау, отбасылық естеліктер мен ресми еске алу саясаты бірдей ырғақпен дамыған жоқ. Сондықтан жад седентаризацияның

бастапқы себебін түсіндіретін ұғым емес, әлеуметтік үзілістің кейінгі ұрпақтарда қалай мағыналанғанын көрсететін ұзақ мерзімді деңгей. Бұл бағытты архивтік талдаудан бөлек, ауызша тарих, отбасылық нарратив, оқулық, баспасөз және музей материалдары арқылы зерттеу қажет. Әлеуметтік жадты ұмыту, қайта құру және мәдени жарақатқа айналу үдерістерімен байланыстыратын еңбектер бұл талдаудың ұрпақаралық өлшемін кеңейтеді (Смағамбет және Тлеспаева, 2019b; Smagambet, Tlespayeva & Musabayeva, 2021; Айқынбайқызы, 2025).

Ықпалдасқан көпдеңгейлі үлгі

Ұсынылған үлгі үш негізгі және бір уақыттық деңгейді байланыстырады. Макродеңгейде одақтық және республикалық саясат, меншік режимі, жоспарлау және әкімшілік-аумақтық құрылым әрекет етеді. Мезодеңгейде өлкелік және аудандық органдар, колхоз, қоныс, мектеп, нарық және инфрақұрылым орталық шешімдерді нақты тәжірибеге айналдырады. Микродеңгейде үй шаруашылықтары көшу, жасырыну, еңбекті қайта бөлу, туыстық желіні пайдалану және мобилдіктің бір бөлігін сақтау стратегияларын қолданады. Ұрпақаралық деңгей жаңа тәртіптің кәсіп жолында, қоныс құрылымында, отбасы жадында және қоғамдық нарративтерде орнығуын көрсетеді.

2-кесте. Седентаризацияны әлеуметтанулық талдаудың тәсілдері мен олардың түсіндіру мүмкіндіктері

Тәсіл	Негізгі сұрақ	Түсіндіретін тетік	Шектеуі
Мемлекеттің тарихи әлеуметтануы	Мобильді халық қалай басқарылатын нысанға айналады?	жіктеу, есепке алу, аумаққа бекіту, инфрақұрылымдық ену	мемлекеттің ішкі әркелкілігін әлсіретуі мүмкін
Саяси экономия	Шаруашылық пен ресурсқа қолжетімділік қалай өзгереді?	меншікті тәркілеу, кіріккен айырбастың бұзылуы, жаңа институттық тәуелділік	кеңістік пен символдық салдарды жеке өзі толық ашпайды
Кеңістік және мобилдік	Қозғалу құқығы мен мүмкіндігі кімге беріледі?	адамдар, ресурстар және әкімшілік ағындар мобилдігінің қайта бөлінуі	мәртебе мен капитал өзгерісін толық түсіндірмейді
Капиталдар теориясы	Теңсіздік пен өмір сүру мүмкіндігі қалай қайта құрылады?	капиталдардың құнсыздануы, сақталуы және бір түрден екіншісіне айналуы	тарихи институттар мен мәжбүрлеуді нақтылауды қажет етеді
Жарақат және жад	Әлеуметтік үзіліс ұзақ мерзімді мағынаға қалай ие болады?	отбасылық берілу, үнсіздік, қоғамдық тану және нарративтер бәсекесі	седентаризацияның бастапқы себептерін түсіндірмейді

Ұсынылған тәсілдер бір-біріне жай қосылмайды, ортақ себеп-салдарлық тізбекке бағынады (2-кесте). Бірінші кезеңде мемлекеттік шешімдер мен жергілікті орындау мобилдікті шектеп, ресурсқа қолжетімділікті өзгертеді. Екінші кезеңде мобилдікке тәуелді шаруашылық, айырбас және туыстық байланыстар әлсірейді. Үшінші кезеңде олардың қызметінің бір бөлігі колхозға, қонысқа, мектепке, нарыққа және әкімшілікке көшеді. Төртінші кезеңде осы институттарға қолжетімділіктің әркелкілігі бұрынғы капиталдарды құнсыздандырып, жаңа капиталдардың құнын арттырады. Бесінші кезеңде жаңа тәртіп кәсіби жолда, қоныс үлгісінде және ұрпақаралық жадта орнығады.

Талқылау

Ұсынылған түсіндірме үш түзету енгізеді. Біріншісі – телеологиядан бас тарту. Седентаризация мобилді қоғам дамуының табиғи соңғы нүктесі емес. Мобилдік табиғи орта әркелкі және құбылмалы болған жағдайда ресурсты ұтымды пайдаланудың бір тәсілі болуы мүмкін. Тұрақты қоныс білім мен медицинаға қолжетімділікті арттырғанымен, жайылымдық қысымды, жер дауын және мемлекеттік ресурстарға тәу-

елділікті күшейтуі де ықтимал. Сондықтан нәтижені алдын ала «прогресс» деп бағаламай, нақты тарихи және әлеуметтік жағдайда тексеру қажет.

Екінші түзету – мемлекетті де, халықты да біртұтас актор деп қарамау. Мемлекеттік саясат әр деңгейдегі мекеме мен делдал арқылы өзгерді; үй шаруашылықтарының әрекет ету мүмкіндігі ресурсқа, желіге, жынысқа, өңірге және әкімшілік қысымға қарай әркелкі болды. Мұндай талдау зорлықтың ауқымын жұмсартпайды. Керісінше, шешімнің нақты орындаушыға, ал құрылымдық шектеудің нақты өмірлік салдарға қалай айналғанын көрсетеді.

Үшінші түзету – уақыт шегін кеңейту. Саяси науқанның басталу және аяқталу мерзімі бар, бірақ оның әлеуметтік салдары сол мерзімге сыймайды. Қоныстардың қалыптасуы, кәсіби рөлдердің өзгеруі, тәжірибеге негізделген білімнің әлсіреуі, жерге қатынастың қайта құрылуы және жарақатты түсіндіру ондаған жылға созылды. Осы себепті седентаризацияны зерттеу архивтік құжаттарды ауызша тарихпен, отбасылық шежіремен, қоныстар картасымен, санақ деректерімен және ұрпақаралық салыстырумен ұштастыруы керек.

Қазақстандық материал халықаралық теорияны тек растамайды, оның шегін де көрсетеді. Дж. Скоттың «мемлекеттік оқылымдылық» үлгісі орталықтың толық үстемдігін болжайтындай көрінуі мүмкін, ал Қазақстан тарихы ақпарат тапшылығы, жергілікті делдалдық және жоспардың шамадан тыс орындалуы шешуші болғанын көрсетеді. К. Поланьидің кіріктірілген шаруашылық қағидасы Н.Э. Масанов сипаттаған экологиялық және туыстық байланыстар арқылы нақтыланады. П. Бурдьенің капиталдар теориясы Ж.Б. Абылхожин көрсеткен дәстүрлі құрылымның бұзылуы мен өзгерген түрде жалғасуын түсіндіреді. Т. Омарбеков зерттеген қарсылық әрекеттері құрылымдық қысым жағдайында да субъектілік толық жойылмайтынын дәлелдейді.

Алдағы зерттеулер үшін өңірлік траекторияларды салыстыру, туыстық желілердің өзгерісін қалпына келтіру, бұрынғы капиталдардың кеңестік әкімшілік және кәсіби позицияларға айналуын тексеру, әйелдер мен ерлер еңбегінің қайта бөлінуін талдау, сондай-ақ тарихи тәжірибенің жерге және мобилдікке қазіргі қатынаспен байланысын зерттеу маңызды. Оқулық, баспасөз, музей және отбасылық әңгімелерді талдау бастапқы тетіктерді алмастырмай, олардың ұзақ мерзімді мағыналық жалғасын ашуы тиіс.

Қорытынды

Седентаризацияны әлеуметтанулық тұрғыдан түсіндіру оны қоныс ауыстыру немесе мемлекеттік шаралар тізбегі ретінде сипаттаудан әлеуметтік қатынастардың қайта құрылу тетіктерін талдауға көшіреді. Ол халықты аумаққа бекіту арқылы мобилдікті, ресурсқа қолжетімділікті, меншік пен еңбек қатынастарын, туыстық желілерді және институттық мүшелікті билік жағдайында әркелкі қайта ұйымдастырды.

Қазақстандық жағдай седентаризацияның күштеп ұжымдастыру, тәркілеу және дайындау науқандарымен шектен тыс қабаттасқан түрін көрсетеді. Бұл үдерістерді ажырату оларды тарихи жағынан бөліп тастау емес. Керісінше, апаттың тетіктерін дәл анықтауға мүмкіндік береді: малдан айырылу ресурс жоғалту ғана емес, мобилдіктің шектелуі, тәжірибеге негізделген білімнің құнсыздануы, өзара көмек желілерінің әлсіреуі және жаңа әкімшілік құрылымдарға тәуелділіктің күшеюі болды.

Мақалада ұсынылған үлгі орталық саясатты жергілікті орындаумен, институттық өзгерісті үй шаруашылықтарының стратегияларымен, ал бастапқы үзілісті ұзақ мерзімді әлеуметтік жадпен байланыстырады. Оның теориялық өзегі – әлеуметтік ұдайы өндірістің кеңістіктегі режимі. Осы ұғым седентаризацияны «қандай түрлері бар?» деген жіктеуші сұрақпен шектемей, мобилдік, ресурс, капитал және билік арасындағы байланысты қандай себеп-салдарлық тетік қайта құрды деген түсіндіруші сұраққа жауап беруге мүмкіндік береді.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Авторлардың қосқан үлесі

Баян Жүзікбайқызы Смағамбет зерттеуге ғылыми жетекшілік жасады, зерттеудің тұжырымдама-

лық негізі мен әдіснамалық бағытын айқындады және қолжазбаны ғылыми тұрғыдан өңдеді.

Алмаш Айқынбайқызы отандық және шетелдік әдебиеттерді іріктеп, салыстырмалы талдау жүргізді, қолжазбаның бастапқы нұсқасын дайындап, мақаланың теориялық қорытындыларын жүйеледі.

Екі автор да мақаланың соңғы нұсқасын оқып, жариялауға мақұлдады.

Әдебиетер тізімі

1. Айқынбайқызы, А. (2025). Седентеризация және оның салдарының заманауи Қазақстанның әлеуметтік жадындағы репрезентациясы: 6D050100 – Әлеуметтану мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті.

2. Александер, Дж., Айерман, Р., Гизен, Б., Смелзер, Н. және Штомпка, П. (2012). Культурная травма и коллективная идентичность. Москва: Новое литературное обозрение.

3. Абылхожин, Ж.Б. (1997). Очерки социально-экономической истории Казахстана. XX век. Алматы: Тұран.

4. Абылхожин, Ж.Б., Алимбай, Н.А., Турганбаева, Л.Р., Орынбаева, Г.У. и Жумадил, А.К. (2022). Очерки по истории традиционной структуры казахов в первые советские десятилетия: социально-экономические и социокультурные аспекты. Алматы: LEM.

5. Бурдье, П. (2002). Формы капитала. Экономическая социология, 3(5), 60–74.

6. Камерон, Сара (2018). Аштық жайлаған дала. Ашаршылық, озбырлық және кеңестік Қазақстанды орнату. Итака: Корнелл университетінің баспасы.

7. Қозыбаев, М.Қ., Алдажұманов, Қ.С. және Абылхожин, Ж.Б. (1992). Қазақстандағы күшпен коллективтендіру: қорлық пен зорлық. Алматы: Қазақстан Республикасы Ғылым академиясы.

8. Масанов, Н.Э. (1995). Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности номадного общества. Алматы: Социнвест; Москва: Горизонт.

9. Омарбеков, Т. (1994). Зобалаң: күштеп ұжымдастыруға қарсылық, 1929–1931 жылдары болған халық наразылығы. Алматы: Санат.

10. Поланьи, К. (2002). Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени. Санкт-Петербург: Алетейя.

11. Скотт, Дж. (2005). Благими намерениями государства: почему и как проваливались проекты улучшения условий человеческой жизни. Москва: Университетская книга.

12. Смағамбет, Б.Ж. және Тлеспаева, А.А. (2018). Тарихи-әлеуметтанулық зерттеуде «мәдени жарақат» теориясын қолдану мүмкіндігі. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы, 1(122), 289–296.

13. Смағамбет, Б.Ж. және Тлеспаева, А.А. (2019a). Қазақ седентеризациясы және оның салдары. Әлеуметтанулық концептуалдау перспективасы. С. Торайғыров атындағы ПМУ хабаршысы. Гуманитарлық сериясы, 2, 142–154.

14. Смағамбет, Б.Ж. және Тлеспаева, А.А. (2019b). Ғылымдағы әлеуметтік жад мәселесі. Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы, 2(66), 69–76.

15. Урри, Дж. (2012). Мобильности. Москва: Праксис.

16. Smagambet, B.Zh., Tlespayeva, A.A. and Musabayeva, A.B. (2021). Social Memory: From Oblivion or Construction to Cultural Trauma. Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities, 13(2), 1–13. https://doi.org/10.21659/rupkatha.v13n2.48.

Б.Ж. Смағамбет[1], А. Айкынбайкызы[2]

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан

СЕДЕНТАРИЗАЦИЯ ЗА ПРЕДЕЛАМИ ИСТОРИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ

Аннотация. Цель – предложить интегративную социологическую модель седентаризации, которая раскрывает не только переход населения к постоянному поселению, но и преобразование пространственного режима социального воспроизводства.

Методология – критический нарративный обзор казахстанских и зарубежных исследований на казахском, русском и английском языках. Работы сопоставлены по объясняемому механизму, уровню анализа, пониманию власти, мобильности и возможностей действия социальных групп.

Оригинальность и ценность – подходы Дж. Скотта, К. Поланьи, Дж. Урри и П. Бурдьё объединены с выводами казахстанских историков Н.Э. Масанова, М.К. Козыбаева, К.С. Алдажуманова, Ж.Б. Абылхожина и Т. Омарбекова в общей причинной модели. Казахстанские исследования рассматриваются не как иллюстрация зарубежной теории, а как самостоятельные объяснения, уточняющие её границы.

Результаты – установлено, что седентаризация осуществлялась через ограничение мобильности, перераспределение ресурсов и собственности, изменение хозяйственных и родственных сетей, усиление зависимости от новых институтов и формирование новых оснований социального неравенства. Государство представлено как многоуровневая система центральных и местных учреждений и посредников. Предложена двухосевая типология, различающая степень свободы выбора и ведущий фактор изменения.

Ключевые слова: седентаризация, мобильность, социальное воспроизводство, государственное управление, социальная структура, коллективизация, Казахстан.

B.Zh. Smagambet[1], A. Aikynbaikyzy[2]

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

SEDENTARIZATION BEYOND HISTORICAL DESCRIPTION: SOCIOLOGICAL APPROACHES AND ANALYTICAL DIMENSIONS

Abstract. Purpose – to propose an integrative sociological model of sedentarization that explains not only the transition to permanent settlement but also the transformation of the spatial regime of social reproduction.

Methodology – a critical narrative review of Kazakhstani and international scholarship published in Kazakh, Russian, and English. The works were compared by their causal mechanisms, levels of analysis, and interpretations of power, mobility, and social agency.

Originality and value – the approaches of J.C. Scott, K. Polanyi, J. Urry, and P. Bourdieu are connected with the arguments of N.E. Masanov, M.K. Kozybayev, K.S. Aldazhumanov, Zh.B. Abylkhozhin, and T. Omarbekov within a shared causal model. Kazakhstani scholarship is treated as an independent body of explanation that refines the limits of international theory rather than merely illustrating it.

Findings – sedentarization operated through restrictions on mobility, redistribution of resources and property, changes in economic and kinship networks, increasing dependence on new institutions, and the formation of new bases of social inequality. The state is conceptualized as a multilevel system of central and local institutions and intermediaries. A two-axis typology is proposed that distinguishes the degree of choice from the principal driver of change.

Keywords: sedentarization, mobility, social reproduction, state governance, social structure, collectivization, Kazakhstan.

References

1. Aikynbaikyzy, A. (2025). Sedenterizatsiya zhane onyn saldarynyn zamanaui Kazakhstannyn aleumettik zhadyndagy reprezentatsiyasy [Representation of Sedentarization and Its Consequences in the Social Memory of Contemporary Kazakhstan]: PhD dissertation in Sociology. Astana: L.N. Gumilyov Eurasian National University. [In Kazakh]

2. Alexander, J., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. and Sztompka, P. (2012). Kul'turnaya travma i kollektivnaya identichnost' [Cultural Trauma and Collective Identity]. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [In Russian]

3. Abylkhozhin, Zh.B. (1997). Ocherki sotsial'no-ekonomicheskoy istorii Kazakhstana. XX vek [Essays on the Socio-Economic History of Kazakhstan: The Twentieth Century]. Almaty: Turan. [In Russian]

4. Abylkhozhin, Zh.B., Alimbay, N.A., Turganbaeva, L.R., Orynbayeva, G.U. and Zhumadil, A.K. (2022). Ocherki po istorii traditsionnoy struktury kazakhov v pervye sovetskie desyatiletiya [Essays on the Traditional Structure of the Kazakhs in the First Soviet Decades]. Almaty: LEM. [In Russian]

5. Bourdieu, P. (2002). Formy kapitala [The Forms of Capital]. Ekonomicheskaya sotsiologiya, 3(5), 60–74. [In Russian]

6. Kameron, Sara (2018). Ashtyq zhailaghan dala. Asharshylyq, ozbyrlyq zhane kenestik Qazaqstandy ornatu [The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan]. Ithaca: Cornell University Press.

7. Kozybayev, M.K., Aldazhumanov, K.S. and Abylkhozhin, Zh.B. (1992). Kazakhstandagy kushpen kollektivtendiru: korlyk pen zorlyk [Forced Collectivization in Kazakhstan: Humiliation and Violence]. Almaty: Kazakhstan Respublikasy Gylym akademiyasy. [In Kazakh]

8. Masanov, N.E. (1995). Kochevaya tsivilizatsiya kazakhov [The Nomadic Civilization of the Kazakhs]. Almaty: Sotsinvest; Moscow: Gorizont. [In Russian]

9. Omarbekov, T. (1994). Zobalang: kushtep uzhymdastyruga karsylyk, 1929–1931 zhyldary bolgan khalyk narazylygy [Calamity: Popular Resistance to Forced Collectivization, 1929–1931]. Almaty: Sanat. [In Kazakh]

10. Polanyi, K. (2002). Velikaya transformatsiya [The Great Transformation]. Saint Petersburg: Aleteya. [In Russian]

11. Scott, J.C. (2005). Blagimi namereniyami gosudarstva [Seeing Like a State]. Moscow: Universitetskaya kniga. [In Russian]

12. Smagambet, B.Zh. and Tlespayeva, A.A. (2018). Tarikhi-aleumettanulyk zertteude «madeni zharakat» teoriyasyn koldanu mumkindigi [The Possibilities of Applying Cultural Trauma Theory in Historical-Sociological Research]. L.N. Gumilyov atyndagy EUU khabarshysy. Pedagogika. Psikhologiya. Aleumettanu seriyasy, 1(122), 289–296. [In Kazakh]

13. Smagambet, B.Zh. and Tlespayeva, A.A. (2019a). Kazak sedenterizatsiyasy zhane onyn saldary. Aleumettanulyk kontseptualdau perspektivasy [Kazakh Sedentarization and Its Consequences: A Sociological Conceptualization Perspective]. S. Toraigyrov atyndagy PMU khabarshysy. Gumanitarlyk seriyasy, 2, 142–154. [In Kazakh]

14. Smagambet, B.Zh. and Tlespayeva, A.A. (2019b). Gylymdagy aleumettik zhad maselesi [The Problem of Social Memory in Science]. Abai atyndagy KazUPU khabarshysy. Aleumettik zhane sayasi gylymdar seriyasy, 2(66), 69–76. [In Kazakh]

15. Urry, J. (2012). Mobil'nosti [Mobilities]. Moscow: Praksis. [In Russian].

16. Smagambet, B.Zh., Tlespayeva, A.A. and Musabayeva, A.B. (2021). Social Memory: From Oblivion or Construction to Cultural Trauma. Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities, 13(2), 1–13. *https://doi.org/10.21659/rupkatha.v13n2.48*

Авторлар туралы мәлімет

Смағамбет Б.Ж. – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті әлеуметтану кафедрасы, Астана, Қазақстан.

Айқынбайқызы А.– хат-хабар авторы, PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті әлеуметтану кафедрасы, Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах

Смағамбет Б. Ж. – кандидат социологических наук, доцент, кафедра социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Айкынбайкызы А. – автор для корреспонденции, PhD, кафедра социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Information about the authors

Smagambet B.– Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Aikynbaikyzy A. – corresponding author, PhD, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.81.06.81.23
Research article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-128-143

PUBLIC PERCEPTION OF LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

B.N. Tokhtakhunov *[1], A.B. Montaev[2], Zh.A. Altaev[3], Sh. Eraliev[4], M.A. Akmadi[5]

[1],[3] al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
[2] M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
[4]Lund University, Lund, Sweden
[5]Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

E-mail:[1]tokhtakhounovbakhtiyar@gmail.com, [2]elim_menim@mail.ru*
[3]altaev.kaznu@gmail.com, [4]sherzod.eraliev@soclaw.lu.se,
[5]akmadi.moldir@gmail.com

Abstract. The growing integration of artificial intelligence (AI) into professional practice, public administration, and everyday decision-making raises important questions about its legal regulation and social implications. This study examines the social dimensions of AI regulation in Kazakhstan, focusing on how support for government oversight relates to privacy concerns, perceptions of citizens' rights, legal awareness, trust in AI, and practical experience with these technologies. Its significance lies in examining regulation through public attitudes, extending discussion beyond legal and institutional frameworks to an understudied national context.

The study draws on a sociological survey conducted in Kazakh and Russian among residents of Kazakhstan's megacities. Descriptive statistics, correlation analysis, and chi-square tests were used to examine relationships between regulatory preferences, attitudes toward AI, practical experience, and selected sociodemographic characteristics.

The findings show that support for government regulation is associated with concerns about privacy and the protection of citizens' rights. Respondents who perceived greater risks to individual rights were more likely to favor government oversight, whereas those with greater practical experience of AI preferred less government intervention. Trust in AI did not preclude support for regulation: respondents expressing greater trust also recognized the need for legal oversight. Thus, trust in technology and support for its regulation can coexist.

The study concludes that public perceptions of AI regulation reflect an interplay of perceived risks, trust, legal awareness, and practical experience rather than a simple division between technological acceptance and rejection. It provides empirical evidence from Kazakhstan for sociological debates on AI governance and demonstrates the relevance of public attitudes to regulatory discussions. The findings also highlight the

Received: 05.07.2026; Revised: 20.09.2026; Approved: 28.09.2026; Available online: 30.09.2026

*the corresponding author

need for further research into how citizens interpret AI, assess its implications for their rights, and define the appropriate scope of government oversight.

Keywords: artificial intelligence, public perception, legal regulation, ethics, digital governance, Kazakhstan.

Introduction

In today's digital world, advances in artificial intelligence (AI) are reshaping legal, economic, and social systems around the world. AI influences court decision-making and the automation of government services, raising complex legal and ethical issues that require careful analysis and regulatory enactment. Although a substantial body of research has examined AI governance in the European Union, China, and the United States (Lima, 2020), comparatively less attention has been paid to AI governance and its public perception in emerging and transitional contexts such as Kazakhstan. Moreover, much of the existing literature approaches AI regulation from legal, technological, and policy perspectives, while the public-perception dimension of AI governance remains comparatively underexplored (Lima, 2020: 10; Mays, 2025). This study examines perceptions of the legal regulation of artificial intelligence among residents of Astana, Almaty, and Shymkent, three major urban centres in Kazakhstan. Kazakhstan has pursued an extensive digital transformation agenda through national initiatives such as the Digital Kazakhstan programme and the subsequent development of institutional structures responsible for artificial intelligence and digital development. However, considerably less is known about how citizens perceive emerging AI regulation, how aware they are of relevant regulatory developments, and which factors are associated with their support for state regulation. Examining these questions is particularly relevant in Kazakhstan, where the development of AI governance is occurring alongside broader processes of digital transformation and institutional modernization.

The object of the study is the adult population of Astana, Almaty, and Shymkent.

The subject of the research is the relationship between ethical attitudes, self-reported awareness of AI regulation, trust in AI technologies, practical AI use, and support for state regulation of AI.

The aim of the research is to examine the social factors associated with support for state regulation of artificial intelligence among residents of Astana, Almaty, and Shymkent. Specifically, the study examines the relationships between support for state regulation and concerns about privacy and citizens' rights, self-reported awareness of AI regulation, trust in AI technologies, practical AI use, and ethical attitudes toward AI. It also assesses whether perceptions of Kazakhstan's readiness to introduce effective legal mechanisms for AI regulation are associated with support for state regulation.

The hypothesis of the study is that support for state regulation of artificial intelligence among respondents in Astana, Almaty, and Shymkent is associated with ethical attitudes, self-reported awareness of AI regulation, trust in AI technologies, and practical AI use, with greater concern about potential violations of privacy and citizens' rights expected to be associated with stronger support for state regulation.

The research problem. In Kazakhstan, the expanding use of AI in public administration, education, business, and everyday life has increased the importance of developing regulatory mechanisms that address privacy, accountability, citizens' rights, and the potential risks associated with AI applications. These regulatory developments are taking place alongside rapid digital transformation, making public perceptions of AI governance an increasingly relevant area of inquiry. The social legitimacy of AI regulation may depend not only on the formal content of legal rules but also on how citizens perceive AI-related risks, evaluate AI technologies, and understand the emerging regulatory environment. Regulatory attitudes may therefore vary according to individuals' practical experience with AI, self-reported awareness of AI regulation, trust in AI technologies, ethical attitudes, and concerns about privacy and citizens' rights. The research problem concerns how these factors are associated with support for state regulation within the context of Kazakhstan's developing AI governance framework.

The research gap and contribution of the study. Despite the rapid expansion of research on AI governance, the social foundations of public support for AI regulation remain less extensively examined than its legal, technological, and institutional dimensions. Existing legal and policy research has primarily addressed normative models, institutional accountability, risk classification, data protection, and comparative regulatory frameworks (De Almeida, 2021; Hacker, 2024; Bissaliyev, 2025; Brown, 2025; Kalmyrza, 2025). Social research has increasingly examined public perceptions of AI, including perceived risks, trust, acceptance, and attitudes toward its societal consequences (Lima,

2020: 21; Kogabayev, 2024; Kurmangali, 2024). However, less attention has been paid to how these dimensions interact in shaping public support for AI regulation, particularly outside the extensively studied North American, European, and East Asian contexts. This gap is particularly evident in Kazakhstan. Existing studies have examined the country's digital transformation, emerging AI legislation, smart governance initiatives, and specific applications of artificial intelligence (Orynbassar, 2024; Alimkhanov, 2024; Kogabayev, 2024; Kalmyrza, 2025; Bissaliyev, 2025; Mukhamedkaziy, 2025), but comparatively little empirical evidence is available on how citizens perceive AI regulation and which factors are associated with their support for state regulation. Consequently, the relationships between ethical attitudes, self-reported awareness of AI regulation, trust in AI technologies, practical AI use, perceived risks to privacy and citizens' rights, and support for state regulation remain insufficiently examined in the Kazakhstani context. This study addresses this gap by examining these dimensions within a single empirical framework based on survey data from adult residents of Astana, Almaty, and Shymkent. Rather than treating support for regulation as a simple expression of either technological acceptance or rejection, the study examines how regulatory attitudes are associated with perceived risks, trust in AI technologies, self-reported regulatory awareness, ethical attitudes, and practical AI use. In doing so, the study complements predominantly legal and technological approaches to AI governance with a sociological perspective centred on public perceptions of regulation. It also contributes empirical evidence from a Central Asian and post-Soviet urban context that remains comparatively underrepresented in the international literature on public attitudes toward AI governance.

Literature review

Public perceptions of artificial intelligence and support for regulation. Public attitudes toward AI cannot be characterized simply in terms of enthusiasm or rejection. Research shows that individuals may simultaneously perceive AI as useful and innovative while expressing concerns about its social consequences, lack of transparency, and potential misuse. Kelley et al. (2021), using survey data from eight countries, showed that public perceptions of AI encompass multiple dimensions, including perceived usefulness, excitement, anxiety, and expectations of future change. These findings demonstrate that positive and negative evaluations of AI can coexist, producing a multidimensional pattern of public attitudes. Brown et al. (2025) further showed that perceptions of AI vary according to the context of application and the significance of decisions made or supported by AI systems. Individuals may be more accepting of algorithmic assistance in relatively low-risk contexts while expressing greater concern when AI is involved in decisions affecting rights, employment, health, or other consequential areas of life. Sartori and Bocca (2023) explain this complexity through the broader social and cultural contexts in which perceptions of AI develop. Public attitudes toward AI are shaped not only by direct experience with technology but also by cultural expectations, previous experiences with institutions, and perceptions of social change. This perspective is important because it treats public opinion as part of the social environment in which emerging technologies acquire legitimacy rather than simply as a reaction to technological innovation. O'Shaughnessy et al. (2023) similarly found that cultural values, risk perceptions, egalitarian beliefs, and technological skepticism are associated with attitudes toward AI use and governance. Perceived benefits may be more directly related to openness toward AI than to preferences regarding its regulation (O'Shaughnessy et al., 2023: 163; Papagiannidis, 2025). These findings indicate that acceptance of AI technologies and support for their regulation should be treated as related but conceptually distinct dimensions of public opinion. Moreover, variation across societies emphasizes the importance of cultural and institutional context in understanding public attitudes toward AI governance (O'Shaughnessy et al., 2023: 169; Mays, 2025).

Ethical concerns and regulatory awareness as determinants of regulatory support. Ethical concerns are central to public perceptions of AI because AI systems may affect privacy, equality, autonomy, and access to public and private resources. The literature on responsible AI emphasizes principles such as fairness, transparency, accountability, explainability, human oversight, and protection from harm. De Almeida et al. (2021) translated these principles into a governance framework linking ethical assessment with stakeholder participation and institutional accountability. Their approach moves beyond abstract ethical principles by proposing mechanisms through which such principles can be incorporated into organizational and regulatory practices. Smuha (2021) provides a broader international perspective, showing that AI regulation has become an area in which different jurisdictions seek to balance innovation, security, trustworthiness, and the protection of fundamental rights. Regulation therefore

functions not only as a mechanism for addressing technological risks but also as an instrument through which states define the conditions under which AI development and deployment are considered socially acceptable. Hacker (2024) extends the concept of responsible AI regulation by arguing that assessments of AI should consider environmental sustainability alongside individual rights and market effects. Research on responsible AI governance likewise emphasizes that ethical principles require practical mechanisms of implementation, including monitoring, accountability systems, impact assessments, auditing procedures, and clearly defined institutional responsibilities (Kalmyrza, 2025: 248). From the perspective of public attitudes, concerns about privacy, discrimination, accountability, and other potential harms may be associated with stronger support for regulatory intervention when individuals perceive existing safeguards as insufficient (Zhang, 2020; Wilczek, 2025). Perceived risk is therefore particularly relevant because it may connect general concerns about the social consequences of AI with expectations concerning regulatory oversight. An additional dimension concerns public awareness of AI-related regulation. Awareness of existing or emerging regulatory rules may influence how individuals understand the responsibilities of governments, organizations, and technology developers. However, self-reported awareness of regulation should be distinguished from objective legal knowledge. Individuals who report having heard about AI-related laws or rules may differ in their regulatory attitudes, but such awareness does not necessarily indicate detailed knowledge of the content or effectiveness of those regulations. This distinction is particularly important when examining public support for AI governance because awareness of regulatory developments and confidence in their implementation represent conceptually different dimensions.

Trust in AI, experience of use, and regulatory preferences. Trust represents another important but complex dimension of public attitudes toward artificial intelligence. Existing research distinguishes between trust in the technical performance of AI systems, trust in organizations that deploy AI, and trust in institutions responsible for governing its use. Zhang and Dafoe (2020) found that citizens may perceive AI governance challenges as significant while simultaneously expressing limited confidence in governments, companies, or other organizations to address those challenges responsibly. Their study therefore highlights the importance of distinguishing concern about AI-related problems from confidence in the actors responsible for addressing them. More recent research similarly emphasizes that trust in AI is context-dependent rather than uniform (Wang, 2025). It may vary according to the application, the potential consequences for users, and the allocation of responsibility when an AI-supported decision produces an undesirable outcome. Research on AI in the public sector further suggests that trust may depend on the type of task and on how responsibilities are distributed between human decision-makers and automated systems. In this context, citizens may evaluate not only whether an AI system performs effectively but also whether its use is accompanied by appropriate accountability and human oversight (Brauner, 2023: 5). Practical experience with AI adds another dimension to the relationship between trust and regulatory attitudes. Greater familiarity with AI may reduce uncertainty associated with an unfamiliar technology and may enable users to develop more differentiated perceptions of its capabilities and limitations (Attard-Frost et al., 2024). However, greater experience does not necessarily translate into uniformly higher trust or lower concern. Direct interaction with AI systems may expose users to both their practical benefits and their limitations. Consequently, AI use, trust in AI, perceived risks, and support for regulation should be examined as distinct but potentially related dimensions rather than treated as indicators of a single general attitude toward technology.

AI governance in Kazakhstan: institutional development and public legitimacy. Kazakhstan's AI governance framework has undergone substantial legal and institutional development in recent years. A major step was the adoption of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Artificial Intelligence" No. 230-VIII of 17 November 2025, which established a dedicated legal framework for the development, deployment, and regulation of AI systems. The Law defines key principles of AI governance, including legality, fairness and equality, transparency and explainability, accountability and controllability, protection of human well-being and freedom of decision-making, data protection and privacy, and safety and security. It also introduces a risk-based classification of AI systems and establishes specific requirements for high-risk systems, while prohibiting certain AI practices capable of manipulating individuals or restricting their ability to make informed decisions (Law of the Republic of Kazakhstan No. 230-VIII, 2025). The adoption of the AI Law was accompanied by the Law of the Republic of Kazakhstan No. 231-VIII of 17 November 2025 "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Artificial Intelligence and Digitalization," which incorporated AI-related provisions into the broader national legal framework, including

requirements concerning AI-generated media content (Law of the Republic of Kazakhstan No. 231-VIII, 2025). Implementation of these reforms continued in 2026 through a package of subordinate regulatory measures. In January 2026, the Prime Minister approved a list of implementing legal acts covering, among other areas, criteria for identifying AI systems, documentation requirements, trusted high-risk AI systems, the National Artificial Intelligence Platform, data governance, and information security (Order of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan No. 2-r, 2026). Together, these developments indicate a transition from a predominantly strategic approach to digitalization toward a more specific legal framework in which AI systems are subject to principles of risk classification, transparency, accountability, data protection, and state oversight. Research on AI in Kazakhstan has developed alongside this broader process of digital transformation and regulatory institutionalization. Existing studies have primarily examined national digital strategies, institutional modernization, smart governance, technological adoption, and the gradual development of the AI regulatory framework (Kogabayev, 2024; Kalmyrza, 2025). Kurmangali et al. (2024) situate Kazakhstan within the broader Central Asian trend toward state-supported digital governance and technological development, demonstrating how AI policy in the region is connected with national modernization, economic competitiveness, and administrative reform. Kogabayev and Banerjee (2024) examine smart governance initiatives and identify both the potential of digital technologies and continuing challenges related to institutional coordination, infrastructure, citizen participation, and implementation. Studies of digitalization in Kazakhstan have also examined how technological transformation affects interactions between citizens and the state, including access to public services and expectations concerning government responsiveness (Orynbassar, 2024; Wang, 2025). Other studies have addressed sector-specific applications of AI and related legal and institutional challenges in areas such as education, intellectual property, and public services (Orynbassar, 2024; Kalmyrza, 2025).

However, approaches to AI focus primarily on the perspectives of legal adaptation, organizational efficiency, technological readiness, or institutional development rather than on citizens' perceptions of regulation (Papagiannidis, 2025). Existing legal analyses have also identified challenges concerning risk classification, accountability, procedural safeguards, transparency, and oversight within Kazakhstan's developing AI governance framework. The adoption of dedicated AI legislation makes the public-perception dimension particularly relevant because the formal development of regulatory mechanisms does not itself establish how citizens understand, evaluate, or support them. The literature demonstrates that public attitudes toward AI may combine expectations of social and technological benefits with concerns about privacy, discrimination, autonomy, transparency, and accountability. Research on responsible AI has identified ethical principles and governance mechanisms intended to translate commitments to fairness, transparency, and accountability into practice. Studies of trust further demonstrate that trust in AI technologies, trust in organizations using AI, and trust in public institutions responsible for governance are conceptually distinct. Comparative research also indicates that attitudes toward AI and its regulation vary across cultural and institutional contexts, limiting the extent to which findings from one society can be directly generalized to another. Much of the empirical evidence on public perceptions of AI governance has been generated in North America, Western Europe, and several technologically advanced Asian countries, while Central Asia remains comparatively underrepresented. Research on Kazakhstan has concentrated primarily on the legal, institutional, and technological dimensions of digital transformation and AI governance, with limited sociological evidence on how citizens perceive AI regulation and its necessity. Previous research has often examined ethical concerns, regulatory awareness, trust in AI, perceived risks, and practical experience with AI separately rather than considering their relationships within a single empirical framework. Consequently, there remains limited evidence on how these dimensions are associated with support for state regulation of AI in the Kazakhstani context. The present study addresses these theoretical and empirical gaps by examining the relationships between concerns about privacy and citizens' rights, ethical attitudes, self-reported awareness of AI regulation, AI use, trust in AI technologies, perceived regulatory readiness, and support for state regulation among adult residents of Astana, Almaty, and Shymkent.

Research materials and methods

This study employed a cross-sectional quantitative survey design to examine public perceptions of the legal regulation of artificial intelligence. Data were collected between May and October 2025 among adult residents of Astana, Almaty, and Shymkent, the three largest cities of Kazakhstan. These cities were selected because they represent the country's major administrative, economic, educational, and demographic centres and provide an appropriate

urban context for examining public engagement with rapidly developing digital technologies. The geographical scope of the study was deliberately limited to these three cities; consequently, the findings are interpreted as reflecting the perceptions of the surveyed urban population rather than those of the population of Kazakhstan as a whole. Eligible participants were residents of one of the three selected cities and were aged 18 years or older. A quota sampling strategy was applied to achieve an appropriate distribution of respondents across the study sites. Quotas were established with reference to the adult population of each city and gender. In addition to the principal variables of interest, the questionnaire collected socio-demographic information on respondents' age, gender, educational attainment, employment status, and self-reported financial situation. A total of 1,065 questionnaires were initially collected. All questionnaires subsequently underwent a data-quality screening procedure before statistical analysis. Two principal exclusion criteria were applied. First, questionnaires with incomplete responses to the variables required for the main analysis were excluded. Second, questionnaires displaying clear evidence of non-differentiated response patterns were removed. These cases consisted of respondents who repeatedly selected the same response option across questionnaire items irrespective of item content, indicating insufficient engagement with the questionnaire. Following the application of these quality-control criteria, 338 questionnaires were excluded, resulting in a final analytical sample of 727 respondents. Only these valid cases were included in the descriptive and inferential statistical analyses. The socio-demographic characteristics of the final sample are presented in Table 1.

Table 1 . Socio-demographic characteristics of respondents, N = 727

Socio-demographic characteristics	Astana	Almaty	Shymkent
Gender			
Male	35.1	46.5	18.4
Female	12.4	53.0	34.6
Age			
18–25	12.8	57.1	30.1
25–34	17.1	56.5	26.5
35–44	16.8	54.2	28.9
45–54	20.0	43.6	36.4
55–64	2.0	53.1	44.9
65+	27.3	13.6	59.1
Education			
Incomplete secondary education	14.3	0	85.7
Secondary vocational education	7.3	61.0	31.7
Higher education (Bachelor's degree)	15.5	49.9	34.5
Postgraduate education (Master's degree)	20.6	65.7	13.7
Doctor of Science / Candidate of Science / PhD	18.4	53.1	28.6
Financial status			
Low income	14.8	13.2	20.9
Middle income	67.5	54.7	62.7
High income	17.7	32.1	16.4

Note: Compiled by the authors based on survey data

Research instrument and operationalization of variables. Data were collected using a structured questionnaire informed by previously tested instruments examining public perceptions of artificial intelligence, AI-related regulation, and trust in AI technologies (Lima et al., 2020; Mays et al., 2025). The questionnaire was adapted to the legal, institutional, linguistic, and socio-cultural context of Kazakhstan. The analysis focused on six principal dimensions: support for state regulation of AI; AI use and practical experience; trust in AI technologies; concern about privacy

and citizens' rights; self-reported awareness of AI-related laws and regulations in Kazakhstan; and ethical attitudes toward the use of AI. The principal variables included in the correlation analysis were operationalized as individual questionnaire items rather than as multi-item psychometric scales. Consequently, internal-consistency measures such as Cronbach's alpha were not applicable to these indicators. Support for state regulation was assessed through respondents' perceptions of whether state regulation of AI is necessary. AI use captured respondents' practical engagement with AI technologies. Trust referred specifically to trust in AI technologies in everyday life and should therefore be distinguished from institutional or governmental trust, which was not directly measured in the survey. Concern about privacy and citizens' rights reflected respondents' perceived risks associated with AI use. Regulatory awareness was assessed through respondents' self-reported awareness of laws or rules regulating the use of AI in Kazakhstan; accordingly, this indicator is interpreted as awareness of AI regulation rather than as an objective measure of legal knowledge. Ethical attitudes were assessed through respondents' evaluation of the acceptability of using AI in professional contexts.

The questionnaire primarily used ordered response categories, including five-point Likert-type items where applicable. Five-point items ranged from 1, indicating the lowest level of agreement or endorsement, to 5, indicating the highest level. Other questions, including AI use and awareness of AI-related regulation, were coded according to their respective response categories. The direction of coding was taken into account when interpreting the statistical associations. The questionnaire was available in both Kazakh and Russian. Prior to the main data collection, a pilot study involving 42 respondents was conducted to assess clarity of wording, linguistic equivalence between the two language versions, cultural appropriateness, and questionnaire completion time. Based on the pilot feedback, several items were revised to improve clarity and comprehension before the main fieldwork commenced.

Data collection was conducted between May and October 2025 using a mixed-mode survey procedure combining paper-based and online questionnaires. In Almaty, data were collected offline using paper questionnaires. In Astana and Shymkent, the survey was administered online. In all three cities, recruitment followed the predetermined quota structure used for the study. Participation was voluntary. Before completing the questionnaire, respondents received information explaining the purpose of the study, the voluntary nature of participation, procedures for maintaining confidentiality and anonymity, and their right to discontinue participation at any stage without adverse consequences. Informed consent was obtained from all respondents before participation. No personally identifiable information was collected. The use of different modes of data collection across the study sites was taken into consideration when interpreting between-city differences. Because survey mode and city were not independently varied within each location, observed differences between cities cannot be attributed solely to geographical or contextual factors and may also partly reflect differences associated with the mode of questionnaire administration.

Following data-quality screening, the final dataset of 727 valid cases was coded and analysed using IBM SPSS Statistics. The statistical analysis consisted of descriptive and inferential procedures. First, descriptive statistics were used to characterize the sample and summarize the distribution of responses. Frequencies and percentages were calculated for categorical variables, while appropriate measures of central tendency and dispersion were used to summarize ordered variables where relevant. Second, associations among the principal study variables were examined using Spearman's rank-order correlation coefficient (ρ). Spearman's correlation was selected because the principal analytical variables were measured using ordinal or categorical response formats and therefore did not require the assumptions of interval-level measurement and normality associated with Pearson's product-moment correlation. The analysis examined associations among support for state regulation of AI, AI use, privacy and rights concerns, trust in AI technologies, self-reported awareness of AI regulation, perceptions of Kazakhstan's readiness to establish effective legal mechanisms for AI, and ethical attitudes toward AI use. Statistical significance was evaluated using two-tailed tests, with $p < .05$ considered statistically significant and $p < .01$ indicating stronger statistical evidence. Chi-square (χ^2) tests of independence were used to examine associations between categorical variables, including differences in AI-related perceptions across socio-demographic groups and cities. Where chi-square tests were reported, Cramer's V was used as a measure of effect size to distinguish the statistical significance of an association from its substantive magnitude. Because the study employed a cross-sectional design, all identified relationships are interpreted as statistical associations and not as evidence of causal relationships.

Ethical considerations. The study protocol was reviewed and approved by the ethics committee of the al-Farabi Kazakh National University (No IRB-A1054, dated 06 February 2025). The study conformed to internationally

recognized ethical standards for human-based social science research. All respondents provided informed consent prior to participation; participation was voluntary, anonymity was guaranteed, and all data collected were stored and analyzed in anonymous form.

Limitations of the study. This study focuses only on three major cities of Kazakhstan: Astana, Almaty, and Shymkent. Megacities' populations are more likely to have access to AI and digital infrastructure, as well as participate more actively in regulatory discussions. By contrast, the views of rural residents or those in areas with poor Internet access can vary widely. Therefore, the results may be more reflective of urban sentiment and cannot be fully applied to the entire country.

Results and discussion The results presented in Figure 1 show statistically significant relationships between sociodemographic characteristics and several aspects of AI perception. The observed associations were predominantly weak, suggesting that sociodemographic characteristics were only modestly associated with respondents' perceptions of AI

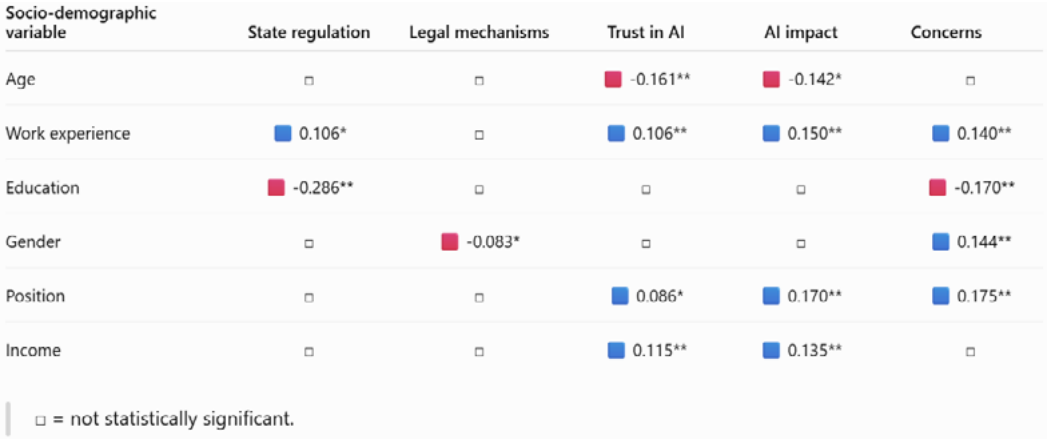

Figure 1. Correlation matrix between socio-demographic characteristics and public perceptions of artificial intelligence.

Note: Spearman's rank-order correlation coefficients (ρ) were calculated using IBM SPSS Statistics, and the visualization was produced in R using the ggplot2 package.

As shown in Figure 1, the strongest association among the examined sociodemographic characteristics was observed between educational attainment and support for state regulation of AI (ρ = −.286, p < .01). The negative association indicates that higher educational attainment was associated with lower support for the perceived necessity of state regulation of AI. Professional experience showed a weak positive association with support for state regulation (ρ = .106, p < .05). A weak but statistically significant association was also observed for personal income (ρ = .115, p < .01). The associations between sociodemographic characteristics and perceptions of AI were small in magnitude and should therefore be interpreted cautiously. Differences were also observed across the three surveyed cities in respondents' concerns about potential violations of privacy and citizens' rights associated with AI. In Astana, 36.2% of respondents reported being very concerned and a further 28.4% reported being concerned, resulting in a combined proportion of 64.6%. The corresponding proportions reporting concern were 40.7% in Almaty and 42.1% in Shymkent. Thus, although concerns about AI-related privacy and citizens' rights were evident across all three cities, they were particularly pronounced among respondents in Astana. The association between city and level of privacy concern was statistically significant, $\chi^2(8) = 33.212$, $p < .001$, indicating that the distribution of privacy concerns differed across the three surveyed cities. As shown in Table 2, concern about potential violations of privacy and citizens' rights was positively associated with support for state regulation of AI (ρ = .386, p < .01). Respondents reporting greater concern about these risks also tended to report stronger support for the necessity of state regulation. This was the strongest observed association with support for state regulation among the variables included in the correlation analysis.

Table 2. Correlation between ethical perceptions, trust, legal awareness, and support for state regulation of AI

Variables	1	2	3	4	5	6	7
1. Do you think state regulation of AI is necessary?	1.000						
2. Do you use AI?	-.252**	1.000					
3. How concerned are you about possible violations of privacy and citizens' rights when using AI?	.386**	-.242**	1.000				
4. How much do you trust AI technologies in everyday life?	.193**	-.272**	.279**	1.000			
5. Have you heard about any laws or rules regulating the use of artificial intelligence in Kazakhstan?	.143**	.067	.098**	.129**	1.000		
6. Do you agree that Kazakhstan is ready to introduce effective legal mechanisms for AI regulation?	-.017	.050	.075*	.141**	.125**	1.000	
7. In your opinion, is it ethical to use AI in your work?	.189**	-.204**	.495**	.365**	.167**	.106**	1.000

*Note. Values are Spearman's rank-order correlation coefficients (ρ). **p < .01 (two-tailed); *p < .05 (two-tailed).*

AI use was negatively associated with support for state regulation (ρ = −.252, p < .01). This finding indicates that greater engagement with AI was associated with lower reported support for the perceived necessity of state regulation. However, the survey did not measure respondents' preferences regarding the strictness or specific form of regulation; therefore, this association should not be interpreted as evidence that AI users necessarily prefer less stringent regulatory measures. Trust in AI technologies was positively associated with support for state regulation (ρ = .193, p < .01), indicating that trust in AI and support for its regulation are not mutually exclusive. Trust in AI technologies was also positively associated with the perceived ethical acceptability of using AI at work (ρ = .365, p < .01) and with self-reported awareness of AI-related regulation (ρ = .129, p < .01). Ethical attitudes toward AI use showed the strongest association in the correlation matrix with concerns about potential violations of privacy and citizens' rights (ρ = .495, p < .01). Ethical attitudes were also associated with trust in AI technologies (ρ = .365, p < .01), self-reported awareness of AI regulation (ρ = .167, p < .01), and perceived readiness to introduce effective legal mechanisms for AI regulation in Kazakhstan (ρ = .106, p < .01). These findings indicate that ethical attitudes toward AI are related to several dimensions of public perception, although the cross-sectional design does not allow the direction of these relationships to be established. Self-reported awareness of AI-related laws and regulations was positively, although weakly, associated with trust in AI technologies (ρ = .129, p < .01) and perceived readiness to introduce effective legal mechanisms for AI regulation (ρ = .125, p < .01). It was also positively associated with support for state regulation (ρ = .143, p < .01). By contrast, perceived regulatory readiness was not significantly associated with support for state regulation (ρ = −.017, p > .05). This distinction suggests that respondents may consider state regulation of AI necessary without necessarily perceiving Kazakhstan as ready to implement effective regulatory mechanisms. Overall, the correlation matrix indicates that attitudes toward AI regulation are associated with multiple dimensions of public perception, particularly privacy and rights concerns, trust in AI technologies, practical AI use, ethical attitudes, and self-reported regulatory awareness.

The results indicate that support for state regulation of artificial intelligence among respondents in the three surveyed cities cannot be understood simply in terms of either optimism about or distrust of AI. Instead, regulatory attitudes were associated with several dimensions of public perception, including perceived risks to privacy and citizens' rights, self-reported awareness of AI regulation, trust in AI technologies, and practical experience with AI.

This pattern is consistent with international research showing that recognition of the potential benefits of AI can coexist with concerns about its broader social and institutional implications (Kelley, 2021; Sartori, 2023). Among the variables examined, concern about potential violations of privacy and citizens' rights showed the strongest association with support for state regulation ($\rho = .386$, $p < .01$). Respondents reporting greater concern about these risks also tended to express stronger support for the necessity of state regulation of AI. This finding is consistent with previous research suggesting that regulatory preferences are closely related to perceived technological risks and concerns about the potential consequences of AI use (Wilczek, 2025). From this perspective, support for regulation should not necessarily be interpreted as opposition to technological development. Rather, it may reflect public expectations that potential harms and uncertainties associated with AI should be addressed through appropriate regulatory safeguards (Zhang, 2020: 189). Privacy and citizens' rights are particularly relevant in this context because AI systems are increasingly used in areas in which automated or AI-assisted decisions may affect access to services, employment, information, and other important resources. Previous research has emphasized that responsible AI governance requires ethical principles to be translated into effective accountability mechanisms and meaningful stakeholder engagement (De Almeida, 2021: 509). The present findings are consistent with this argument: respondents who reported greater concern about potential violations of privacy and citizens' rights also expressed stronger support for state regulation. However, this association should not be interpreted as evidence of a causal relationship, given the cross-sectional design of the study. Trust in AI technologies was also positively associated with support for state regulation ($\rho = .193$, $p < .01$). Although the association was weak, it is theoretically important because it demonstrates that trust in AI and support for its regulation are not mutually exclusive. Respondents who expressed greater trust in AI technologies could simultaneously consider state regulation necessary. Regulatory support therefore should not be interpreted simply as technological skepticism. Instead, legal oversight may be viewed as compatible with the safe and legitimate development and use of AI (O'Shaughnessy, 2023: 175). In this sense, regulation may function not only as a constraint on technological development but also as a mechanism for establishing clearer conditions for its socially acceptable use. A different pattern emerged in relation to practical engagement with AI. AI use was negatively associated with support for state regulation ($\rho = -.252$, $p < .01$), as well as with concern about potential violations of privacy and citizens' rights ($\rho = -.242$, $p < .01$) and trust in AI technologies ($\rho = -.272$, $p < .01$). These findings indicate that practical engagement with AI is associated with a distinct pattern of attitudes toward both technological risks and regulation. However, the results do not establish that AI users prefer less stringent regulation or reduced government intervention, since the survey measured the perceived necessity of state regulation rather than preferences regarding its specific form or intensity. More broadly, the observed associations suggest that greater practical engagement with AI does not correspond to a simple progression from uncertainty to greater trust, but is associated with a more differentiated configuration of attitudes toward AI, its risks, and its regulation.

AI governance involves a range of institutional and practical challenges, and direct experience with AI may be associated with different perceptions of its risks and regulatory needs. Previous research has suggested that greater use of AI may be associated with lower levels of privacy concern (Attard-Frost et al., 2024). One possible interpretation is that users who interact more frequently with AI develop a more differentiated understanding of its capabilities, limitations, and potential risks. However, these mechanisms were not directly measured in the present study and therefore cannot be established from the observed associations. In particular, the negative association between AI use and support for state regulation should not be interpreted as evidence that experienced users necessarily prefer weaker or less stringent regulation. The cross-sectional design also prevents determination of the direction of these relationships. Greater experience with AI may influence perceptions of privacy risks and regulatory necessity, but the reverse relationship is equally plausible: individuals who are initially less concerned about privacy and citizens' rights may be more likely to use AI technologies. Longitudinal or repeated cross-sectional research is therefore needed to determine whether increasing experience with AI contributes to changes in regulatory attitudes or whether pre-existing attitudes influence patterns of AI adoption and use. Self-reported awareness of AI-related laws and regulations was positively but weakly associated with support for state regulation ($\rho = .143$, $p < .01$). This finding indicates that respondents who reported greater awareness of AI regulation also tended to express somewhat stronger support for the necessity of state regulation. Regulatory awareness was also positively associated with trust in AI technologies ($\rho = .129$, $p < .01$) and perceived readiness to introduce effective legal mechanisms for AI regulation in Kazakhstan ($\rho = .125$, $p < .01$). These associations should nevertheless be interpreted cautiously

because the survey measured respondents' self-reported awareness of AI-related laws and rules rather than their objective legal knowledge or trust in regulatory institutions. Importantly, perceived readiness to introduce effective legal mechanisms for AI regulation was not significantly associated with support for state regulation ($\rho = -.017$, $p > .05$). This distinction suggests that respondents may consider state regulation of AI necessary without necessarily believing that effective regulatory mechanisms are currently ready to be implemented. The perceived necessity of regulation and perceptions of regulatory readiness therefore represent related but analytically distinct dimensions of public attitudes toward AI governance. This distinction is consistent with the broader argument that public concern about AI governance should not automatically be equated with confidence in the institutions responsible for addressing such concerns (Zhang, 2020: 192). In Kazakhstan, this distinction is particularly relevant in the context of continuing digital transformation and the development of the national AI governance framework (Kurmangali, 2024; Kogabayev, 2024). Taken together, the findings indicate that regulatory attitudes among respondents in Astana, Almaty, and Shymkent cannot be reduced to a simple continuum between acceptance and rejection of AI. Previous research in Kazakhstan has largely focused on digital transformation, institutional development, legislative change, smart governance, data protection, and specific applications of AI (Kogabayev, 2024; Kurmangali, 2024; Bissaliyev, 2025; Kalmyrza, 2025). The present findings complement this literature by demonstrating the importance of the public-perception dimension of AI governance. In particular, concern about privacy and citizens' rights showed the strongest association with support for state regulation, while trust in AI technologies and support for regulation were not mutually exclusive. At the same time, practical AI use was associated with lower support for the perceived necessity of state regulation. These patterns indicate that technological adoption and regulatory preferences represent a more complex relationship than a simple opposition between innovation and control. More broadly, the study contributes evidence from a Central Asian and post-Soviet urban context that remains comparatively underrepresented in research on public attitudes toward AI governance. The findings suggest that the development of AI regulation should take into account not only formal legal frameworks but also how citizens perceive technological risks, understand the emerging regulatory environment, and evaluate their own experience with AI technologies. For the three surveyed cities, effective AI governance therefore requires clear public communication, visible protection of privacy and citizens' rights, and transparent accountability mechanisms capable of demonstrating that technological development and legal responsibility can coexist.

Conclusion

The findings demonstrate that support for state regulation of artificial intelligence among respondents in Astana, Almaty, and Shymkent is associated with several distinct dimensions of public perception rather than with a simple acceptance or rejection of AI. Concern about potential violations of privacy and citizens' rights showed the strongest association with support for state regulation ($\rho = .386$, $p < .01$), indicating that respondents who reported greater concern about these risks also tended to express stronger support for the perceived necessity of state regulation. Trust in AI technologies was also positively associated with regulatory support ($\rho = .193$, $p < .01$), suggesting that trust in AI and support for its regulation can coexist. By contrast, AI use was negatively associated with support for state regulation ($\rho = -.252$, $p < .01$). This relationship should not be interpreted as evidence that AI users prefer weaker or less stringent regulation, since the study measured the perceived necessity of state regulation rather than preferences regarding its specific form or intensity. The findings also reveal an important distinction between support for regulation and perceptions of regulatory readiness. Perceived readiness to introduce effective legal mechanisms for AI regulation in Kazakhstan was not significantly associated with support for state regulation ($\rho = -.017$, $p > .05$). Respondents may therefore consider state regulation necessary without necessarily perceiving the country as ready to implement effective regulatory mechanisms. Similarly, self-reported awareness of AI-related laws and regulations was positively but weakly associated with support for state regulation ($\rho = .143$, $p < .01$). These findings emphasize the importance of distinguishing awareness of regulatory developments from objective legal knowledge and perceptions of regulatory readiness from support for regulation itself. As Kazakhstan continues to develop its AI governance framework, public perceptions represent an important dimension of the broader regulatory environment. Formal legal development alone does not determine how citizens evaluate AI governance. Clear communication about regulatory responsibilities, safeguards for privacy and citizens' rights, transparency requirements, and accountability mechanisms may contribute to greater public understanding of how AI is governed.

The findings therefore support an approach in which technological development and the evolution of regulatory mechanisms are accompanied by attention to the public-perception dimension of AI governance. The study has several limitations. First, the sample was restricted to adult respondents from Astana, Almaty, and Shymkent and should not be interpreted as nationally representative of Kazakhstan. The findings may not reflect attitudes in smaller cities, rural areas, or populations with different levels of digital access and AI exposure. Second, the cross-sectional design captures associations at a single point in time and does not permit causal conclusions or determination of the direction of the observed relationships. Third, survey mode was confounded with city: data were collected using paper questionnaires in Almaty and online questionnaires in Astana and Shymkent. Consequently, some observed differences between cities may partly reflect mode effects rather than geographical differences alone. Finally, the principal constructs were measured predominantly through individual questionnaire items rather than multi-item psychometric scales, which limits the extent to which broader latent constructs can be inferred from the responses.

Future research should expand the geographical coverage to include smaller cities and rural areas and employ longitudinal or repeated cross-sectional designs to examine how public attitudes change as AI technologies and their regulatory framework develop. Further studies could also use validated multi-item measures and distinguish more explicitly between trust in AI technologies, trust in organizations deploying AI, and trust in regulatory institutions. Comparative research across Central Asian countries would be particularly valuable for identifying which patterns of public attitudes toward AI governance are specific to national institutional contexts and which are shared across the region.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Authors' Contributions

B.N. Tokhtakhunov – concept, methodology, data collection, analysis, interpretation of results, preparation of text, writing the basis of the entire article.

A.B. Montaev – data collection, analysis.

Zh.A. Altaev – concept, methodology, editing and approval of the final version of the article.

Sh. Eraliev – editing and approving the final version of the article.

M.A. Akmadi – validation, review, and editing.

All authors have read and approved the final version of the manuscript.

References

1. Alimkhanov, M. (2024). Comparative Analysis of Artificial Intelligence Regulatory Approaches: The United States, European Union, Canada, China, Kazakhstan, Russia. European Union, Canada, China, Kazakhstan, Russia. 21, https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4873053

2. Attard-Frost, B., De los Ríos, A., Walters, D. R. (2024). The governance of artificial intelligence in Canada: Findings and opportunities from a review of 84 AI governance initiatives. Government Information Quarterly, 41(2), 101929. https://doi.org/10.1016/j.giq.2024.101929

3. Bissaliyev, M. S., Susi, M., Shakirov, K. (2025). Convergence between and among the Chinese, the EU and Kazakhstan Approaches towards Personal Data Protection against the AI in the Digital Sphere. Chinese Journal of International Law, 24(2), jmaf011. https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmaf011

4. Brauner, P., Hick, A., Philipsen, R., Ziefle, M. (2023). What does the public think about artificial intelligence? A criticality map to understand bias in the public perception of AI. Frontiers in Computer Science, 5, 1-16. https://doi.org/10.3389/fcomp.2023.1113903

5. Brown, V., Larasati, R., Kwarteng, J., Farrell, T. (2025). Understanding AI and power: situated perspectives from Global North and South practitioners. AI & SOCIETY, 41, 1-16. https://doi.org/10.1007/s00146-025-02731-x

6. De Almeida, P. G. R., Dos Santos, C. D., Farias, J. S. (2021). Artificial intelligence regulation: a framework for governance. Ethics and Information Technology, 23(3), 505-525. https://doi.org/10.1007/s10676-021-09593-z

7. Hacker, P. (2024). Sustainable AI regulation. Common Market Law Review, 61(2), 345 – 386 https://doi.org/10.54648/cola2024025

8. Kalmyrza, G. M., Dzhumabaeva, K. A., Sarina, S. A. (2025). Artificial intelligence in the legislation of the Republic of Kazakhstan on trademarks: problems and possibilities of legal regulation. Scientific and legal journal «Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan», 80(2), 245-253 https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_2_245

9. Kelley, P. G., Yang, Y., Heldreth, C., Moessner, C., Sedley, A., Kramm, A., Woodruff, A. (2021). Exciting, useful, worrying, futuristic: Public perception of artificial intelligence in 8 countries. In Proceedings of the 2021 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society, 627-637). https://doi.org/10.1145/3461702.3462605

10. Kogabayev, T., Banerjee, S. (2024). Smart Governance in Kazakhstan: A Systematic Review and Analysis of Development, Challenges, and Future Directions. Smart Cities and Regional Development (SCRD) Preprints, 1(1). https://scrd.eu/index.php/scrd-pp/article/view/575

11. Kurmangali, M., Yeraliyeva, Y., Beimisheva, A. (2024). Digitalization and Artificial Intelligence in Central Asia: Governmental Responses and Further Implications. Public Policy and Administration, 23(2), 146-159. https://doi.org/10.13165/VPA-24-23-2-03

12. Lima, G., Kim, C., Ryu, S., Jeon, C., Cha, M. (2020). Collecting the public perception of AI and robot rights. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 4(CSCW2), 1-24. https://doi.org/10.1145/3415206

13. Mays, K. K., Cummings, J. J., Katz, J. E. (2025). The robot rights and responsibilities scale: Development and validation of a metric for understanding perceptions of robots' rights and responsibilities. International Journal of Human–Computer Interaction, 41(5), 3413-3430. https://doi.org/10.1080/10447318.2024.2338332

14. Mukhamedkaziy, N., Maratova, A., Mustafin, A. (2025). Digitalization in Kazakhstan. CEGREG Yearbook: Central Asia in Global and Regional Governance, 105-119.

15. Orynbassar, M., Zhumadilova, M., Abdykerimova, E. (2024). Artificial intelligence in Kazakhstan's education system: analysis and prospects. Yessenov Science Journal, 48(3), 71-76.

16. O'Shaughnessy, M. R., Schiff, D. S., Varshney, L. R., Rozell, C. J., Davenport, M. A. (2023). What governs attitudes toward artificial intelligence adoption and governance? Science and Public Policy, 50(2), 161–176. https://doi.org/10.1093/scipol/scac056

17. Papagiannidis, E., Mikalef, P., Conboy, K. (2025). Responsible artificial intelligence governance: A review and research framework. The Journal of Strategic Information Systems, 34(2), Article 101885. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2024.101885

18. Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Order No. 125-r of December 4, 2015, on measures for the implementation of the Laws of the Republic of Kazakhstan of November 24, 2015, "On Informatization" and "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts on Informatization Issues". Adilet Legal Information System. Available at: Adilet Legal Information System (accessed 21 May 2025).

19. Sartori, L., Bocca, G. (2023). Minding the gap (s): public perceptions of AI and socio-technical imaginaries. AI & Society, 38(2), 443-458. https://doi.org/10.1007/s00146-022-01422-1

20. Smuha, N. A. (2021). From a 'race to AI'to a 'race to AI regulation': regulatory competition for artificial intelligence. Law, Innovation and Technology, 13(1), 57-84. https://doi.org/10.1080/17579961.2021.1898300

21. Wang, S., Maysa, O., Dar, S. B., Saeed, A., Novikova, K. (2025). Navigating AI in Central Asia: Legal Systems, Free Economic Zones, and Global Partnerships. International Journal of Social Sciences and Public Administration, 9(3), 52-78. https://doi.org/10.62051/ijsspa.v9n3.08

22. Wilczek, B., Thäsler-Kordonouri, S., Eder, M. (2025). Government regulation or industry self-regulation of AI? Investigating the relationships between uncertainty avoidance, people's AI risk perceptions, and their regulatory preferences in Europe. AI & SOCIETY, 40(5), 3797-3811. https://doi.org/10.1007/s00146-024-02138-0

23. Zhang, B., Dafoe, A. (2020). U.S. public opinion on the governance of artificial intelligence. In Proceedings of the AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society (pp. 187–193). https://doi.org/10.1145/3375627.3375827

24. Republic of Kazakhstan. (2025). *On Artificial Intelligence: Law of the Republic of Kazakhstan No. 230-VIII ZRK of 17 November 2025*. Adilet Legal Information System. Available at: https://prg.kz/document/?doc_id=34207749 (Accessed: 15 April 2026).

Б.Н. Тохтахунов[1], А.Б. Монтаев[2], Ж.А. Алтаев[3], Ш.Эралиев[4], М.А. Ақмади[5]
[1,3] әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
[2] М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
[4]Лунд университеті, Лунд, Швеция
[5]Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ЗАҢДЫ РЕТТЕУДІҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚАБЫЛДАНУЫ

Аңдатпа. Жасанды интеллектінің (ЖИ) кәсіби қызметке, мемлекеттік басқаруға және күнделікті шешім қабылдау үдерістеріне кеңінен енуі оны құқықтық реттеу мен әлеуметтік салдарларына қатысты мәселелердің өзектілігін арттыруда. Бұл зерттеу Қазақстандағы ЖИ-ді реттеудің әлеуметтік аспектілеріне арналған және мемлекеттік бақылауды қолдау мен құпиялылыққа қатысты алаңдаушылық, азаматтардың құқықтарын қабылдау, құқықтық хабардарлық, ЖИ-ге деген сенім және осы технологияларды пайдаланудың практикалық тәжірибесі арасындағы өзара байланысты қарастырады. Зерттеудің маңыздылығы ЖИ-ді реттеуді қоғамдық көзқарастар тұрғысынан қарастыруында және негізінен құқықтық әрі институционалдық аспектілерге бағытталған пікірталастарды жеткілікті зерттелмеген ұлттық контекстегі эмпирикалық деректермен толықтыруында.

Зерттеу Қазақстан мегаполистерінің тұрғындары арасында қазақ және орыс тілдерінде жүргізілген әлеуметтанулық сауалнама нәтижелеріне негізделген. Реттеуге қатысты ұстанымдар, ЖИ-ге деген көзқарас, оны пайдаланудың практикалық тәжірибесі және жекелеген әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар арасындағы өзара байланыстарды анықтау үшін сипаттамалық статистика, корреляциялық талдау және хи-квадрат критерийі қолданылды.

Нәтижелер мемлекеттік реттеуді қолдау құпиялылық пен азаматтардың құқықтарын қорғауға қатысты алаңдаушылықпен байланысты екенін көрсетті. Жеке құқықтарға төнетін тәуекелдерді жоғары бағалаған респонденттер мемлекеттік бақылауды жиірек қолдаса, ЖИ-ді пайдалануда практикалық тәжірибесі мол қатысушылар мемлекеттің араласуының аз болғанын жөн көрді. Сонымен қатар ЖИ-ге деген сенім реттеуді қолдауды жоққа шығармады: сенім деңгейі жоғары респонденттер де құқықтық бақылаудың қажеттілігін мойындады. Демек, технологияға деген сенім мен оны реттеуді қолдау қатар жүруі мүмкін.

Зерттеу ЖИ-ді реттеуге қатысты қоғамдық көзқарастар технологияларды қабылдау немесе қабылдамау арасындағы қарапайым қарама-қайшылықпен шектелмей, қабылданатын тәуекелдер, сенім, құқықтық хабардарлық және практикалық тәжірибенің өзара ықпалы негізінде қалыптасатынын көрсетеді. Алынған нәтижелер Қазақстанның эмпирикалық деректері арқылы ЖИ-ді басқару жөніндегі әлеуметтанулық пікірталастарды толықтырып, оны реттеу мәселелерін талқылауда қоғамдық көзқарастарды ескерудің маңыздылығын көрсетеді.

Негізгі ұғымдар: жасанды интеллект, қоғамдық қабылдау, құқықтық реттеу, этика, цифрлық басқару, Қазақстан.

Б.Н. Тохтахунов[1], А.Б. Монтаев[2], Ж.А. Алтаев[3], Ш.Эралиев[4], М.А. Ақмади[5]
[1,3]Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
[2] Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
[4]Лундский университет, Лунд, Швеция.
[5]Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

ОБЩЕСТВЕННОЕ ВОСПРИЯТИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Растущая интеграция искусственного интеллекта (ИИ) в профессиональную деятельность, государственное управление и повседневное принятие решений актуализирует вопросы его правового регулирования и социальных последствий. Настоящее исследование посвящено социальным

аспектам регулирования ИИ в Казахстане и рассматривает взаимосвязь поддержки государственного контроля с обеспокоенностью вопросами конфиденциальности, восприятием прав граждан, правовой осведомленностью, доверием к ИИ и практическим опытом использования данных технологий. Значимость исследования заключается в рассмотрении регулирования через призму общественных установок, что позволяет дополнить дискуссию, традиционно сосредоточенную на правовых и институциональных аспектах, эмпирическими данными из недостаточно изученного национального контекста.

Исследование основано на результатах социологического опроса, проведенного на казахском и русском языках среди жителей мегаполисов Казахстана. Для анализа взаимосвязей между предпочтениями в отношении регулирования, отношением к ИИ, практическим опытом его использования и отдельными социально-демографическими характеристиками применялись описательная статистика, корреляционный анализ и критерий хи-квадрат.

Результаты показывают, что поддержка государственного регулирования связана с обеспокоенностью вопросами конфиденциальности и защиты прав граждан. Респонденты, воспринимающие более высокие риски для индивидуальных прав, чаще выступали за государственный контроль, тогда как участники с большим практическим опытом использования ИИ предпочитали меньшее вмешательство государства. При этом доверие к ИИ не исключало поддержки регулирования: респонденты с более высоким уровнем доверия также признавали необходимость правового контроля. Таким образом, доверие к технологии и поддержка ее регулирования могут сосуществовать.

Исследование показывает, что общественное восприятие регулирования ИИ формируется во взаимосвязи воспринимаемых рисков, доверия, правовой осведомленности и практического опыта, а не сводится к простому противопоставлению принятия и неприятия технологий. Полученные результаты дополняют социологические дискуссии об управлении ИИ эмпирическими данными из Казахстана и демонстрируют значимость общественных установок для обсуждения механизмов его регулирования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, общественное восприятие, правовое регулирование, этика, цифровое управление, Казахстан.

Information about the authors

Tokhtakhunov B.N. – corresponding author, PhD student, Department of Sociology and Social Work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Montaev A.B. – PhD, Associate Professor, Head of the Department of Political Science, M. Auezov South Kazakhstan Research University, Shymkent, Kazakhstan

Altaev Zh.A. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Eraliev Sh. – Senior Researcher, Department of Sociology of Law, Lund University, Lund, Sweden

Akmadi M.A. – PhD, Department of Social and Humanitarian Disciplines, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Тохтахунов Б.Н. – хат-хабар авторы, PhD докторанты, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Монтаев А.Б. – PhD, доцент, саясаттану кафедрасының меңгерушісі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Алтаев Ж.А. – философия ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Эралиев Ш. – Құқық әлеуметтануы кафедрасының аға ғылыми қызметкері, Лунд университеті, Лунд, Швеция

Ақмади М.А. – PhD, Қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Сведения об авторах

Тохтахунов Б.Н. - автор для корреспонденции, PhD докторант, кафедра социологии и социальной работы, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Монтаев А.Б. - PhD, доцент, заведующий кафедрой политологии, Южно-Казахстанский исследовательский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Алтаев Ж.А. - доктор философских наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Эралиев Ш. - старший научный сотрудник кафедры социологии права, Лундский университет, Лунд, Швеция

Ақмади М.А. - PhD кафедры общественно-гуманитарных дисциплин, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

МРНТИ 04.51.54
https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-144-156
Научная статья

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ, МЕЖЛИЧНОСТНОЕ И АЛГОРИТМИЧЕСКОЕ ДОВЕРИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ВЛИЯНИЕ НА КРЕАТИВНУЮ ЭКОНОМИКУ КАЗАХСТАНА

К.А.Туспекова [1], ***П.Т.Бурбаева**** [2], ***А.Б. Мусабаева*** [3], ***О. Кабул*** [4]

[1] *Кыргызский экономический университет, Бишкек, Кыргызстан*
[2,3,4] *Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан*

*E-mail: [1]sociobp@mail.ru, *[2]kuralai1202@mail.ru, [3]mussabayeva_ab@enu.kz, [4]oral-kz@inbox.ru*

Аннотация. Статья посвящена исследованию феномена гибридного доверия в условиях цифровизации общества Казахстана и его влияния на развитие креативной экономики. В работе рассматриваются институциональные, межличностные и алгоритмические измерения доверия, возникающие в процессе взаимодействия граждан с электронным правительством, цифровыми сервисами и системами искусственного интеллекта. Методологическая основа исследования сочетает анализ международных индексов и опросов (OECD, UNESCO, KPMG, Freedom House, World Values Survey) с оригинальной эмпирической базой: глубинными интервью с экспертами, экспериментальными интервью с чат-ботами и кейс-анализом цифрового мошенничества в Казахстане (2024–2025 гг.).

Несмотря на повсеместное использование цифровых сервисов, доверие к институтам остается крайне низким. Результаты исследования показывают, что доверие формируется под влиянием множества факторов, в том числе институциональных, межличностных и алгоритмических.

В рамках данного исследования гибридное доверие понимается как особый тип доверия, возникающий в процессе социального взаимодействия, который одновременно опосредован институтами, цифровыми платформами и алгоритмами. Такое доверие характеризует отношение пользователя ко всей цепочке взаимодействия «человек-цифровой посредник-государственный институт». Предложенная концепция доверия является важной для анализа современного цифрового общества.

Ключевые слова: гибридное доверие; цифровое общество; алгоритмическое доверие; электронное правительство; креативная экономика; искусственный интеллект.

Поступила: 22.07.2026; Доработана: 24.08.2026; Одобрена: 28.09.2026; Доступна онлайн: 30.09.2026

*автор для корреспонденции

Введение

Ускорение динамики применения инструментов искусственного интеллекта усугубляет проблему доверия в цифровой среде, которая выходит за рамки традиционных межличностных или институциональных отношений. С развитием электронного управления и цифровых помощников появляются новые «промежуточные» акторы – например, чат-боты органов власти и автономные алгоритмические системы – с которыми взаимодействуют граждане. В Казахстане цифровые технологии внедряются интенсивно во всех сферах взаимодействия государства и населения, к примеру, уже более 10 лет применяются чатботы для ответов на запросы граждан и помощь в заполнении заявлений (OECD, 2025). В таких условиях доверие, формируемое через использование государственных сервисов приобретает особое значение, глобально менее 39% населения доверяют своему национальному правительству (Gillespie et al., 2025). Следовательно, возникает задача изучения того, как формируется доверие при интенсивном и массовом применении новых цифровых посредников – интерфейсов электронных правительств, мобильных приложений с услугами и алгоритмов взаимодействия между населением и государством – а не только классических субъектных отношений «человек с человеком» или «человек с организацией».

В контексте формирования цифровой реальности вводится понятие «гибридного доверия», наиболее близкого к понятию «опосредованного доверия» (mediated trust) – доверия, адресованного цифровым интерфейсам и алгоритмическим системам как к самостоятельным участникам взаимодействия. Поскольку ИИ-системы лишены человеческих намерений и мотиваций, доверие к ним формируется через оценку их технических возможностей и достигнутого результата. Причем на практике возникает измеряемый социологическими методами парадокс: несмотря на широкое распространение и активное применение цифровых сервисов, их реальный уровень общественного доверия остаётся невысоким. Так, глобальное исследование KPMG выявило, что 54% респондентов по-прежнему скептически относятся к системам ИИ, хотя интенсивность применения технологий растёт (Gillespie *et al.*, 2025). Наблюдающийся разрыв между интенсивным применением технологий и относительно осторожным отношением к ним подчёркивает актуальность понятия гибридного доверия.

Цифровая трансформация меняет не только саму сущность доверия, но и практики доступа к информации и структуру занятости, особенно в творческих индустриях. Например, в глобальной музыкальной индустрии доля доходов от стриминга достигла 67,3% (UN Trade and Development, 2024), а искусственный интеллект всё активнее участвует в создании контента (сценариев, музыки, иллюстраций) и оптимизации производства. UNCTAD отмечает, что цифровые инструменты расширяют возможности индивидуальных создателей, упрощая выход на мировой рынок и снижая издержки производства. Вместе с проблемой доверия следует отметить и риски, связанные с цифровизацией культурных и творческих индустрий, в особенности за счет существующего социально-экономического неравенства, концентрированного положения платформ и несправедливых моделей монетизации труда авторов (Daza, 2024). Тенденции показывают, что доверие к цифровым платформам и алгоритмам становится ключевым условием развития креативной экономики.

Наблюдаются и парадоксальные социальные эффекты: при интенсивном использовании цифровых технологий распространено низкое доверие к институтам. Так, исследование для стран Центральной Азии показало, что пассивное потребление интернет-контента (новостных лент) связано со снижением доверия к власти и меньшей избирательной активностью, тогда как активное создание контента с увеличением доверия и участия в политической жизни (Dzutsati and Rakhmatullayeva, 2025). Предполагается, что пассивные пользователи чаще сталкиваются с альтернативными точками зрения, что снижает доверие к институтам, создавая ощущение большего уровня знаний (Rodilosso, 2024). Параллельно растут вопросы алгоритмической прозрачности: открытость алгоритмов (например, модерации контента) является необходимым условием повышения подотчётности и доверия к платформам, однако на практике данному принципу уделяется мало внимания (UNESCO, 2021). Следует отметить, что во многих постсоветских обществах, включая и казахстанское, сохраняется низкий уровень доверия между государством и обществом, что подтверждают региональные опросы (OECD, 2024b) и (Kurmangali Yeraliyeva and Beimisheva, 2024).

Поэтому изучение феномена гибридного доверия к цифровым алгоритмам представляется особо актуальным. Объектом исследования являются социальные отношения доверия в условиях цифровизации казахстанского общества. Предметом же выступает сам феномен гибридного доверия как определенной

формы взаимоотношений человека и цифровых технологий. Исходя из вышеизложенного, целью данной статьи является анализ формирования гибридного доверия и как оно влияет на развитие креативной экономики.

Дополнительно внимание уделяется влиянию гибридного доверия на практики в креативной экономике и сопоставлению казахстанского опыта с международными данными глобальных исследований OECD, KPMG и UNESCO.

Исходная гипотеза заключается в том, что высокая степень использования цифровых сервисов в Казахстане сопровождается относительно низким уровнем доверия к ним: граждане активно взаимодействуют с электронными услугами и ИИ-платформами, но сохраняют осторожность и скепсис в отношении алгоритмических решений. При этом устойчивое гибридное доверие формируется лишь в условиях прозрачности цифровых сервисов, развития цифровой грамотности и активного участия пользователей в процессах цифрового и креативного производства.

Вклад проведённого исследования заключается в развитии социологической концепции доверия применительно к цифровым обществам Казахстана через введение категории «гибридного доверия», объединяющей институциональные, межличностные и алгоритмические измерения. Практическое значение работы состоит в том, что её результаты могут быть использованы для совершенствования государственной цифровой политики (повышение прозрачности электронных сервисов, внедрение стандартов объяснимого ИИ), разработки программ цифровой грамотности и формирования стратегий поддержки креативных индустрий. Таким образом, исследование одновременно обогащает академическую дискуссию о доверии в условиях цифровизации и предлагает прикладные ориентиры для устойчивого развития креативной экономики Казахстана. Анализ данных проводился в рамках проекта AP26104035 («Влияние новых цифровых медиа на политическое поведение казахстанцев в контексте развития искусственного интеллекта»).

Методология

Методологическая основа исследования строится на междисциплинарном подходе, объединяющем социологию доверия, исследования цифровых медиа и политическую экономию креативных индустрий. Центральным исследовательским вопросом выступает проблема: каким образом в условиях цифровой трансформации формируется гибридное доверие в Казахстане и какое влияние оно оказывает на развитие креативной экономики. Исходная гипотеза заключается в том, что интенсивное использование цифровых сервисов сопровождается относительно низким уровнем доверия к ним: граждане активно обращаются к электронному правительству и чат-ботам, но при этом выражают низкий уровень доверия в отношении алгоритмических решений, используемых при оказании сервисов. Устойчивое доверие формируется только при условии прозрачности цифровых сервисов, развития цифровой грамотности и включённости пользователей в процессы цифрового и креативного производства, которые по объективным причинам остаются на базовом уровне (Xu, Lee and Goggin, 2024).

Материалы исследования включают как вторичные, так и оригинальные источники данных. К числу вторичных относятся международные опросы и индексы: World Values Survey (2022) (World Values Survey Association, no date), Friedrich Ebert Stiftung Youth Studies (2016–2023) (Hasanović et al., 2024), Central Asia Barometer (2017–2023) (Kuandykov, 2023), UN E-Government Development Index (2022–2024) (United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA), 2022), Freedom on the Net (2024) (Freedom House, 2024), а также аналитические отчёты международных организаций, включая KPMG Global AI Trust Report (2025) (Gillespie et al., 2025) и UNESCO Creative Economy Outlook (2022)(OECD, 2024a). Указанные источники позволяют оценить институциональные, межличностные и алгоритмические аспекты доверия в сравнительной перспективе.

Эмпирическая база, сформированная в ходе исследования, включает в себя 20 полуструктурированных интервью с экспертами в области цифровых медиа, государственных услуг и креативных индустрий. Интервью проводились в январе 2026 года, продолжительность каждого составляла не менее 35-50 минут. Полученные материалы полностью транскрибировались и подверглись качественному анализу. Экспертные интервью позволили дополнить сравнительные данные представлениями участников о цифровизации, институциональной среде и практиках взаимодействия с цифровыми технологиями. Анализ интервью

основывался на тематическом сопоставлении высказываний респондентов о понимании и прозрачности цифровых процедур, механизмов формирования и принятия решений, после которого выделялись общие смысловые ответы.

Отдельный экспериментальный этап включал 100 интервью с чат-ботами ChatGPT, Bing, Алиса и GigaChat. Всем перечисленным системам задавался одинаковый набор вопросов, что позволило сопоставить ответы различных моделей в единых условиях. В фокусе внимания находилось то, каким образом нейросети понимают, что такое доверие, ответственность, надежность в цифровой среде. А также, как они видят свою роль в процессе взаимодействия с пользователем.

В основе анализа лежало сопоставление данных из нескольких источников, таких как международные индексы и опросы, эксперименты с ИИ-системами, экспертные опросы, а также изучение кейсов цифрового мошенничества в Казахстане в период с 2024 по 2025 гг. Подобное сочетание данных позволило проанализировать институциональное, межличностное и алгоритмическое доверие как целостную аналитическую конструкцию.

Обзор литературы

Исследования доверия традиционно сосредотачивались на межличностном и институциональном уровнях. Классические работы по социологии доверия рассматривали его как базовый социальный механизм, обеспечивающий устойчивость социальных систем (Giddens, 1990), (Sztompka, 1999). Однако с развитием цифровых технологий доверие стало трансформироваться, приобретая новые формы и объекты, не только людей и институты, но и цифровые интерфейсы, алгоритмы и платформы. (Duenas-Cid and Calzati, 2023).

В систематическом обзоре Godoy и соавторов показано, что доверие под давлением платформенной экономики переходит в новые режимы отношений между пользователями и цифровыми структурами (Godoy, Otrel-Cass and Toft, 2021). Alfano акцентирует внимание на том, что онлайн-инфраструктуры перестраивают эпистемические основания между субъектами доверия (Alfano and Klein, 2024). Sannikova и Kharitonova утверждают, что при цифровизации традиционные формы межличностного и институционального доверия трансформируются в «цифровые выражения» этих же концептов (Sannikova and Kharitonova, 2019). В организационном контексте Bencsik показывает, как доверие к технологиям варьируется в зависимости от восприятия рисков и прозрачности систем (Bencsik, Hargitai and Kulachinskaya, 2022). Duenas-Cid (2023) предлагает концептуальную рамку «не/доверие в технологии» (dis/trust in technology), которая помогает лучше различать конфиденциальность, контроль и уязвимость в цифровом доверии (Duenas-Cid and Calzati, 2023).

В современных исследованиях довольно подробно изучено понятие «цифрового доверия» (Alfano and Klein, 2024), где показаны пути формирования доверия к технологиям через прозрачность сервисов и защиты данных. Также в данных исследованиях анализируется близкий по значению концепт «алгоритмическое доверие», который означает доверие человека к системам искусственного интеллекта и алгоритмам, которые управляют распределением ресурсов и информации. (Xu Lee and Goggin, 2024).

В казахстанском контексте данная проблематика получила развитие в исследовании Jamanbalayeva et al. (2025), рассматривающем цифровое общество через синтез технократического и социально-гуманитарного подходов. Авторы обосновывают, что показатели технологической готовности не в полной мере отражают социальные противоречия и риски цифровизации, связанные с безопасностью данных, прозрачностью цифровых систем и восприятием эффективности институтов. Такой подход согласуется с предлагаемой в настоящем исследовании концепцией гибридного доверия, поскольку принятие цифровых технологий определяется не только их технической функциональностью, но и институциональными и социальными условиями взаимодействия пользователей с цифровой средой.

Таким образом, анализ современной литературы показывает, что доверие носит гибридный характер, который выходит за рамки межличностного общения в условиях цифровизации общества. Следует отметить, что феномен гибридного доверия слабо изучен в Казахстане и странах Центральной Азии.

Настоящая работа восполняет этот пробел, соединяя анализ данных международных опросов, кейс-анализ формирования цифрового доверия на примере выявленных масштабных мошенничеств в контексте доверия в креативной экономике.

Результаты и обсуждение

Полученные данные позволяют рассмотреть феномен гибридного доверия в Казахстане на трёх уровнях — институциональном, межличностном и алгоритмическом, а также проанализировать его влияние на развитие креативной экономики.

Институциональное доверие и цифровизация. Результаты анализа международных индексов демонстрируют противоречивую ситуацию. Как видно в таблице 1, Казахстан занимает высокие позиции в рейтинге развития электронного правительства ООН (UN EGDI), находясь в числе первых 25 стран мира, однако при этом остаётся в категории «несвободных» по индексу Freedom on the Net (Freedom House). Данные OECD (2023) показывают, что лишь около 39 % населения выражают доверие к национальному правительству, что ниже среднего по странам ОЭСР. Это подтверждает выводы исследователей о том, что цифровизация сама по себе не ведёт к укреплению институционального доверия без параллельных мер по обеспечению прозрачности и подотчётности.

Таблица 1. Институциональное доверие и цифровизация (международные индексы)

Показатель	Казахстан	Узбекистан	Кыргызстан	Средний по ОЭСР	Источник
EGDI (2024) – Индекс развития электронного правительства	24 место	63 место	78 место	Топ-30	UN EGDI 2024
Freedom on the Net (2024) – уровень свободы интернета	34/100, «Не свободен»	27/100, «Не свободен»	48/100, «Частично свободен»	85–90/100	Freedom House 2024
Доверие к национальному правительству	39 %	45 %	41 %	50–55 %	OECD 2023

Примечание: составлено на основании данных (Freedom House, 2024), (OECD, 2024a), (United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA), 2022).

Таким образом, цифровая инфраструктура развивается быстрее, чем формируется институциональное доверие. В этом проявляется «парадокс цифрового доверия»: наличие технически совершенной системы электронного правительства не означает, что граждане воспринимают её как надёжного и прозрачного посредника.

Межличностное доверие и социальные практики

Межличностное доверие в Казахстане традиционно остаётся низким, что подтверждают данные World Values Survey и FES Youth Studies: большинство респондентов склонны доверять лишь близкому окружению (семье, друзьям), в то время как доверие к незнакомым людям или формальным институтам минимально. Влияние цифровизации на межличностное доверие носит амбивалентный характер.

Согласно данным Central Asia Barometer, использование цифровых сервисов по-разному влияет на уровень доверия к государственным институтам и на проявление гражданской активности. Активная вовлеченность в создании цифрового контента формирует более высокий уровень доверия и готовность к общественно-политическому участию, тогда как пассивное потребление, наоборот усиливает недоверие и скептицизм по отношению к власти и различных гражданских инициатив. Если рассматривать казахстанский контекст, то особое внимание следует обратить на резонансные случаи цифрового мошенничества в сфере благотворительности. Так, непрозрачность финансовой деятельности и отсутствие отчетности привели к кризису общественного доверия к подобным благим инициативам. Наряду с этим, цифровые платформы выполняют двоякую функцию: с одной стороны, благодаря подобным платформам обеспечивается общественный контроль, огласка СМИ, но с другой, выступают инструментами распространения мошеннических схем.

Алгоритмическое доверие и восприятие искусственного интеллекта.

Несмотря на активное использование ИИ, уровень доверия остается крайне ограниченным. Согласно глобальному исследованию KPMG и Университета Мельбурна (2025), порядка 57 % пользователей в развивающихся странах выражают готовность доверять системам ИИ, при том, что 80 % уже используют их на регулярной основе. Как показано в таблице 2, для Казахстана ситуация близка именно к этой модели: ИИ воспринимается как инструмент, но не как субъект доверительных отношений.

Таблица 2. Алгоритмическое доверие и использование ИИ

Показатель	Казахстан (оценка)	Развивающиеся экономики	Развитые экономики
Использование ИИ в повседневной жизни	>60 % (CAB, 2023)	80 %	58 %
Готовность доверять системам ИИ	~45 %	57 %	39 %
Недоверие к ИИ	~55 %	43%	61%
Факторы доверия к цифровым сервисам по данным экспертных интервью (n=20)	Прозрачность цифровых процедур, понятность механизмов принятия решений и возможность проверки информации		

Примечание: составлено на основании данных (Gillespie et al., 2025). В основе качественного анализа лежат данные 20 полуструктурированных интервью с экспертами, которые были проведены в январе 2026 г.

Результаты экспертных интервью дополняются также количественными данными. В оценках экспертов доверие к цифровым сервисам связывалось с прозрачностью и понятностью механизмов принятия решений, возможностью проверки полученной информации и в целом с прозрачностью процедур. Все это свидетельствует о важности институциональных условия для формирования доверия к цифровым технологиям.

В то же время экспериментальные интервью с чат-ботами существенно дополняют данные пользователей, поскольку позволяют рассматривать цифровые системы как самостоятельного коммуникационного посредника. Благодаря тому, что был использован одинаковый перечень вопросов для всех систем, удалось сопоставить ответы по таким параметрам, как границы компетенций ИИ, ответственность за предоставленную информацию и необходимость ее проверки пользователем. Все это, в свою очередь, открывает возможность изучить обратную сторону коммуникации, то есть каким образом сам цифровой посредник конструирует коммуникацию в ситуациях, сопряженных с доверием.

В целом, Казахстан демонстрирует «прагматическое» использование ИИ: технологии внедряются и применяются, но уровень доверия к ним ограничен и часто основан на вынужденном практическом выборе, а не на осознанном признании прозрачности и надёжности алгоритмов.

Связь с креативной экономикой

Особое значение гибридное доверие приобретает в сфере креативной экономики, где цифровые платформы и алгоритмы определяют доступ к рынкам, аудитории и ресурсам. По данным UNESCO и UNCTAD, вклад креативных индустрий в мировой ВВП в 2022 году составил около 3,1 %, с прогнозом роста до 10 % к 2030 году. Оценки, в зависимости от подходов, варьируются: например, по данным Astana Creative Hub в Казахстане доля креативных индустрий в экономике в 2023 году оценивается примерно в 2,7 % (Astana Creative Hub), а по данным Бюро национальной статистики Республики Казахстан валовая добавленная стоимость видов экономической деятельности, относящихся к креативным индустриям, в 2024 году составила около 1,55 трлн тенге, или порядка 1,13 % ВВП страны.

В креативной экономике доверие является важным институциональным условием устойчивого функционирования цифровой среды. Гибридное доверие раскрывает, как институциональные, межличностные

и технологические отношения в совокупности влияют на производство и распространение креативных продуктов. Иными словами, развитие цифровой креативной экономики связано не только с технической доступностью соответствующих инструментов, но и с институциональными правилами, защитой интеллектуальной собственности, прозрачностью платформенных механизмов и предсказуемостью цифрового взаимодействия.

Обсуждение в сравнительной перспективе

Сравнительный анализ подтверждает выводы международных исследований (Araujo et al., 2020; OECD, 2023; KPMG, 2025) о том, что цифровая инфраструктура развивается быстрее, чем механизмы формирования доверия. Недоверие между людьми, недоверие государственным институтам усиливает также недоверие и к цифровым механизмам взаимодействия.

Полученные данные позволяют интерпретировать этот процесс как взаимное влияние доверия к различным элементам цифрового взаимодействия. Пользователь дает оценку алгоритмическим системам, принимая во внимание прошлый опыт взаимодействия, возможно ли верифицировать полученные данные, насколько прозрачны и понятны процедуры и т.д. А концепция гибридного доверия позволяет понять, почему люди, несмотря на повсеместное использование технологий, сохраняют настороженность к ним.

Согласно международным исследованиям UNESCO (2022), креативная экономика в развивающихся обществах особо остро реагирует на вопросы цифровой непрозрачности, зависимости от алгоритмических систем, а также недостаточной подотчетности таких платформ. Таким образом, формирование гибридного доверия в казахстанском обществе проходит в сложных противоречивых условиях, где высокая распространенность цифровых сервисов сосуществует с высоким недоверием к ним. Это, в свою очередь, показывает необходимость развития цифровой грамотности населения, повышение прозрачности цифровых систем, внедрение инструментов верификации. Реализация данных мер будет способствовать развитию креативной экономики и эффективной цифровой трансформации общества.

Заключение

Проведённый анализ показывает, что высокий уровень цифровизации в Казахстане не сопровождается высоким уровнем институционального и алгоритмического доверия. Подобное расхождение позволяет рассматривать цифровое доверие как результат взаимодействия институциональных, технологических и социальных факторов.

Сравнительный анализ международных исследований, экспериментальные интервью с чат-ботами, экспертный опрос, а также анализ кейсов цифрового мошенничества показывает целесообразность применения концепции гибридного доверия при анализе цифрового общества. Данная концепция позволяет интегрировать институциональные, межличностные и алгоритмические аспекты доверия в единую аналитическую рамку. В креативной экономике это особо актуально из-за роста значимости цифровых платформ, схем монетизации продукта и т.д. В этих условиях доверие к цифровым системам, охрана интеллектуальной собственности и прозрачные правила игры выступают важнейшими факторами развития креативного сектора экономики Казахстана.

Таким образом, проведенное исследование показало, что несмотря на повсеместную цифровизацию казахстанского общества, доверие к государственным институтам, цифровым платформам и сервисам остаётся весьма ограниченными. Данный разрыв усиливают и процессы, происходящие в сфере благотворительности и цифровых мошеннических схемах. Согласно полученным результатам, выдвинутая нами гипотеза о том, что само по себе распространение и использование цифровых технологий не даёт роста уровня доверия к ним со стороны общества, полностью подтвердилась. Становление прочного, долговременного гибридного доверия возможно не только при распространении цифровых технологий, но и при формировании институциональной прозрачности, систем верификации и контроля алгоритмических систем, развития цифровой грамотности у населения, а также при активном взаимодействии пользователей.

Особо следует отметить, что в статье предлагаются практические рекомендации для государственных органов, некоммерческого сектора и других стейкхолдеров, которые направлены на формирование и укрепление институционального доверия. Научный вклад статьи заключается в обоснованности введения

в отечественную социологическую литературу концепта «гибридного доверия» для изучения цифровых обществ и креативных индустрий.

Результаты работы подчёркивают необходимость комплексных мер по укреплению доверия на институциональном, межличностном и алгоритмическом уровнях, что является ключевым условием устойчивости цифровых трансформаций в Казахстане.

Благодарность, конфликт интересов

Исследование выполнено при поддержке Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в рамках проекта AP26104035 «Влияние новых цифровых медиа на политическое поведение казахстанцев в контексте развития искусственного интеллекта». Конфликт интересов отсутствует.

Вклад авторов.

К.А. Туспекова – разработка концепции исследования, постановка исследовательских вопросов, обоснование теоретической рамки и написание введения.

П.Т. Бурбаева – сбор и систематизация эмпирических данных, подготовка раздела «Результаты и обсуждение», координация работы авторов, подготовка и редактирование текста, переписка с редакцией журнала.

А.Б. Мусабаева – сбор и обработка данных, визуализация результатов.

О.Кабул – проведение кейс-анализа цифрового мошенничества в благотворительном секторе.

Список литературы

1. Alfano, M. and Klein, C. (2024) "Trust in a Social and Digital World," Social Epistemology, 38(6), pp. 669–673. Available at: https://doi.org/10.1080/02691728.2024.2417387.

2. Amaka Peace Onebunne (2022) "Algorithmic bias and media manipulation: A systematic review of AI's Role in shaping public perception and political discourse," World Journal of Advanced Research and Reviews, 16(3), pp. 1239–1249. Available at: https://doi.org/10.30574/wjarr.2022.16.3.1332.

3. Araujo, T. et al. (2020) "In AI we trust? Perceptions about automated decision-making by artificial intelligence," AI & SOCIETY, 35(3), pp. 611–623. Available at: https://doi.org/10.1007/s00146-019-00931-w.

4. Azattyq.org (2024a) "В Астане начался суд над экс-главой благотворительного фонда, обвиняемой в хищении денег для пострадавших на Ближнем Востоке." Available at: https://rus.azattyq.org/a/v-astane-nachalsya-sud-nad-eks-glavoy-blagotvoritelnogo-fonda-obvinyaemoy-v-hischenii-deneg-dlya-postradavshih-na-blizhnem-vostoke/33469319.html.

5. Azattyq.org (2024b) "«Три миллиона на фэншуй, ещё три — на БАДы»: как проходит суд над главой фонда «Biz Birgemiz» Перизат Кайрат." Available at: https://rus.azattyq.org/a/tri-milliona-na-fenshuy-esche-tri-na-bady-kak-prohodit-sud-nad-glavoy-fonda-biz-birgemiz-perizat-kayrat/33481158.html.

6. Bencsik, A., Hargitai, D.M. and Kulachinskaya, A. (2022) "Trust in and Risk of Technology in Organizational Digitalization," Risks, 10(5), p. 90. Available at: https://doi.org/10.3390/risks10050090.

7. Daza, N.J.P. (2024) "Digital Transformation Models in Industries Cultural and Creative 2013 – 2023," International Journal of Human Sciences Research, 4(3), pp. 2–10. Available at: https://doi.org/10.22533/at.ed.558432419015.

8. Duenas-Cid, D. and Calzati, S. (2023) "Dis/Trust and data-driven technologies," Internet Policy Review, 12(4). Available at: https://doi.org/10.14763/2023.4.1727.

9. Dzutsati, V. and Rakhmatullayeva, D. (2025) "Internet and Public Trust in Government in Central Asia." Available at: https://jordanrussiacenter.org/blog/internet-and-public-trust-in-government-in-central-asia.

10. Freedom House (2024) Freedom on the Net 2024: Tightening the Net. Available at: https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2024/tightening-net.

11. Giddens, A. (1990) The Consequences of modernity. Cambridge: Polity Press.

12. Gillespie, N. et al. (2025) Trust, attitudes and use of artificial intelligence: A global study 2025. The University of Melbourne, p. 4974511 Bytes. Available at: https://doi.org/10.26188/28822919.

13. Godoy, J.D., Otrel-Cass, K. and Toft, K.H. (2021) "Transformations of trust in society: A systematic review of how access to big data in energy systems challenges Scandinavian culture," Energy and AI, 5, p. 100079. Available at: https://doi.org/10.1016/j.egyai.2021.100079.

14. Hasanović, J. et al. (2024) "Youth Study SEE 2024/2025 – Independent but concerned." Available at: https://soe.fes.de/features/youth-studies-2024-2025.html.

15. Henrique, B.M. and Santos, E. (2024) "Trust in artificial intelligence: Literature review and main path analysis," Computers in Human Behavior: Artificial Humans, 2(1), p. 100043. Available at: https://doi.org/10.1016/j.chbah.2024.100043.

16. Jamanbalayeva, S., Burova, E., Sagikyzy, A., Zhanabayeva, D. and Adamidi, A. (2025) "The paradigm of the digital society: synthesis of technocratic and socio-humanitarian approaches," Cogent Social Sciences, 11(1), 2513460. https://doi.org/10.1080/23311886.2025.2513460

17. Kuandykov, T. (2023) "Which messaging apps are popular in Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Kazakhstan." Available at: https://ca-barometer.org/en/publications/which-messaging-apps-are-popular-in-uzbekistan-kyrgyzstan-and-kazakhstan.

18. Kurmangali, M., Yeraliyeva, Y. and Beimisheva, A. (2024) "Digitalization and artificial inteligence in Central Asia: governmental responses and further implications," Public Policy and Administration, 23. Available at: https://doi.org/10.13165/VPA-24-23-2-03.

19. Kursiv Media (2024) "ЖРБ проверяет фонд «Асар-Уме» после обвинений в непрозрачности." Available at: https://kz.kursiv.media/2024-11-11/zhrb-kz-asar-ume/.

20. OECD (2024a) OECD Digital Economy Outlook 2024 (Volume 1). Organisation for Economic Co-operation and Development. Available at: https://www.oecd.org/en/publications/2024/05/oecd-digital-economy-outlook-2024-volume-1_d30a04c9.html.

21. OECD (2024b) OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment. OECD. Available at: https://doi.org/10.1787/9a20554b-en.

22. OECD (2025) Governing with Artificial Intelligence: The State of Play and Way Forward in Core Government Functions. OECD Publishing. Available at: https://doi.org/10.1787/795de142-en.

23. Olatunde, S. and Mohamed, A. (2025) "Exploring the Privacy Paradox in AI Adoption: A Data-Driven Analysis of User Engagement," in 2025 6th International Conference on Artificial Intelligence, Robotics and Control (AIRC). 2025 6th International Conference on Artificial Intelligence, Robotics and Control (AIRC), Savannah, GA, USA: IEEE, pp. 424–429. Available at: https://doi.org/10.1109/AIRC64931.2025.11077547.

24. Rodilosso, E. (2024) "Filter Bubbles and the Unfeeling: How AI for Social Media Can Foster Extremism and Polarization," Philosophy & Technology, 37(2), p. 71. Available at: https://doi.org/10.1007/s13347-024-00758-4.

25. Sannikova, L.V. and Kharitonova, Y.S. (2019) "The Trust and the Digitalization of Society," in Proceedings of the 2nd International Conference on Education Science and Social Development (ESSD 2019). Proceedings of the 2nd International Conference on Education Science and Social Development (ESSD 2019), Changsha, China: Atlantis Press. Available at: https://doi.org/10.2991/essd-19.2019.111.

26. Sztompka, P. (1999) Trust: a sociological theory. Cambridge, UK New York, NY: Cambridge University Press (Cambridge cultural social studies).

27. Tengrinews.kz (2024) "Повлияет ли дело Перизат Кайрат на благотворительность в Казахстане?" Available at: https://tengrinews.kz/article/povliiaet-delo-perizat-kairat-blagotvoritelnost-kazaxstane-3068/.

28. UN Trade and Development (2024) Creative Economy Outlook 2024. Erscheinungsort nicht ermittelbar: United Nations.

29. UNESCO (2021) Recommendation on the Et hics of Artificial Intelligence. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Available at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137.

30. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) (2022) "United Nations E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government." Available at: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022.

31. Ustinka.kz (2024) "Мошенники украли более 2 млрд тенге из благотворительных сборов." Available at: https://ustinka.kz/kazakhstan/society/97242.html.

32. World Values Survey Association (no date) "World Values Survey: Findings and Insights." Available at: https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings.

33. Xu, J., Lee, T. and Goggin, G. (2024) "AI governance in Asia: policies, praxis and approaches," Communication Research and Practice, 10(3), pp. 275–287. Available at: https://doi.org/10.1080/22041451.2024.2391204.

К.А.Туспекова[1], П.Т.Бурбаева[2], А.Б. Мусабаева[3], О. Кабул[4]

[1]Қырғыз экономикалық университеті, Бішкек, Қырғызстан

[2,3,4]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

ИНСТИТУТТЫҚ, ТҰЛҒААРАЛЫҚ ЖӘНЕ АЛГОРИТМДІК СЕНІМНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ: ЦИФРЛАНДЫРУ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН КРЕАТИВТІ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа. Мақала Қазақстан қоғамының цифрлануы жағдайындағы гибридті сенім феноменін және оның креативті экономиканың дамуына ықпалын зерттеуге арналған. Зерттеуде азаматтардың электрондық үкіметпен, цифрлық сервистермен және жасанды интеллект жүйелерімен өзара әрекеттесуі барысында қалыптасатын институционалдық, тұлғааралық және алгоритмдік сенім өлшемдері қарастырылады. Зерттеудің әдіснамалық негізі халықаралық индекстер мен сауалнамаларды (OECD, UNESCO, KPMG, Freedom House, World Values Survey) талдауды түпнұсқалық эмпирикалық деректермен ұштастырады: сарапшылармен жүргізілген тереңдетілген сұхбаттар, чат-боттармен эксперименттік сұхбаттар және Қазақстандағы цифрлық алаяқтық жағдайларына кейстік талдау (2024–2025 жж.). Нәтижелер цифрлық сервистердің кең таралуы мен институционалдық және алгоритмдік сенімнің салыстырмалы түрде ұстамды деңгейі арасындағы алшақтықты көрсетеді. Жүргізілген талдау цифрлық ортадағы сенімді институционалдық, тұлғааралық және алгоритмдік факторлардың өзара ықпалы нәтижесінде қалыптасатын құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Бұл зерттеуде гибридті сенім — институттар, цифрлық платформалар және алгоритмдер арқылы бір мезгілде делдалдық жасалатын әлеуметтік өзара іс-қимыл нәтижесінде қалыптасатын сенімнің ерекше түрі ретінде қарастырылады. Сенімнің бұл түрі пайдаланушының «адам – цифрлық делдал – мемлекеттік институт» өзара іс-қимыл тізбегіне деген көзқарасын сипаттайды. Ұсынылып отырған сенім тұжырымдамасы қазіргі заманғы цифрлық қоғамды талдау үшін маңызы зор.

Негізгі ұғымдар: гибридті сенім; цифрлық қоғам; алгоритмдік сенім; электрондық үкімет; креативті экономика; жасанды интеллект.

K.A. Tuspékova[1], P.T. Burbayeva[2], A. B. Mussabayeva[3], O. Kabul[4]

[1]Kyrgyz Economic University, Bishkek, Kyrgyzstan

[2,3,4]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

INSTITUTIONAL, INTERPERSONAL, AND ALGORITHMIC TRUST IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION: IMPACT ON THE CREATIVE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article examines the phenomenon of hybrid trust in the context of Kazakhstan's digitalization and its implications for the development of the creative economy. The study addresses institutional, interpersonal, and algorithmic dimensions of trust emerging in citizens' interactions with e-government, digital services, and artificial intelligence systems. The methodological framework combines the analysis of international indices and surveys (OECD, UNESCO, KPMG, Freedom House, World Values Survey) with original empirical material, including expert in-depth interviews, experimental interviews with chatbots, and case analysis of digital fraud in Kazakhstan in 2024–2025. The findings indicate a discrepancy between the widespread use of digital services and more restrained levels of institutional and algorithmic trust. The analysis suggests that trust in the digital environment can be understood as the outcome of interaction among institutional, interpersonal, and algorithmic factors.

In this study, hybrid trust is understood as a specific type of trust emerging from social interaction that is simultaneously mediated by institutions, digital platforms, and algorithms. This form of trust characterizes the user's attitude toward the entire "human–digital intermediary–state institution" interaction chain. The proposed concept of trust is significant for analyzing contemporary digital society.

Keywords: hybrid trust; digital society; algorithmic trust; e-government; creative economy; artificial intelligence.

References

1. Alfano, M. and Klein, C. (2024) "Trust in a Social and Digital World," Social Epistemology, 38(6), pp. 669–673. Available at: https://doi.org/10.1080/02691728.2024.2417387.

2. Amaka Peace Onebunne (2022) "Algorithmic bias and media manipulation: A systematic review of AI's Role in shaping public perception and political discourse," World Journal of Advanced Research and Reviews, 16(3), pp. 1239–1249. Available at: https://doi.org/10.30574/wjarr.2022.16.3.1332.

3. Araujo, T. et al. (2020) "In AI we trust? Perceptions about automated decision-making by artificial intelligence," AI & SOCIETY, 35(3), pp. 611–623. Available at: https://doi.org/10.1007/s00146-019-00931-w.

4. Azattyq.org (2024a) "V Astane nachalsja sud nad jeks-glavoj blagotvoritel'nogo fonda, obvinjaemoj v hishhenii deneg dlja postradavshih na Blizhnem Vostoke." Available at: https://rus.azattyq.org/a/v-astane-nachalsya-sud-nad-eks-glavoy-blagotvoritelnogo-fonda-obvinyaemoy-v-hischenii-deneg-dlya-postradavshih-na-blizhnem-vostoke/33469319.html. [in Russian]

5. Azattyq.org (2024b) "«Tri milliona na fjenshuj, eshhjo tri — na BADy»: kak prohodit sud nad glavoj fonda «Biz Birgemiz» Perizat Kajrat." Available at: https://rus.azattyq.org/a/tri-milliona-na-fenshuy-esche-tri-na-bady-kak-prohodit-sud-nad-glavoy-fonda-biz-birgemiz-perizat-kayrat/33481158.html. [in Russian]

6. Bencsik, A., Hargitai, D.M. and Kulachinskaya, A. (2022) "Trust in and Risk of Technology in Organizational Digitalization," Risks, 10(5), p. 90. Available at: https://doi.org/10.3390/risks10050090.

7. Daza, N.J.P. (2024) "Digital Transformation Models in Industries Cultural and Creative 2013 – 2023," International Journal of Human Sciences Research, 4(3), pp. 2–10. Available at: https://doi.org/10.22533/at.ed.558432419015.

8. Duenas-Cid, D. and Calzati, S. (2023) "Dis/Trust and data-driven technologies," Internet Policy Review, 12(4). Available at: https://doi.org/10.14763/2023.4.1727.

9. Dzutsati, V. and Rakhmatullayeva, D. (2025) "Internet and Public Trust in Government in Central Asia." Available at: https://jordanrussiacenter.org/blog/internet-and-public-trust-in-government-in-central-asia.

10. Freedom House (2024) Freedom on the Net 2024: Tightening the Net. Available at: https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2024/tightening-net.

11. Giddens, A. (1990) The Consequences of modernity. Cambridge: Polity Press.

12. Gillespie, N. et al. (2025) Trust, attitudes and use of artificial intelligence: A global study 2025. The University of Melbourne, p. 4974511 Bytes. Available at: https://doi.org/10.26188/28822919.

13. Godoy, J.D., Otrel-Cass, K. and Toft, K.H. (2021) "Transformations of trust in society: A systematic review of how access to big data in energy systems challenges Scandinavian culture," Energy and AI, 5, p. 100079. Available at: https://doi.org/10.1016/j.egyai.2021.100079.

14. Hasanović, J. et al. (2024) "Youth Study SEE 2024/2025 – Independent but concerned." Available at: https://soe.fes.de/features/youth-studies-2024-2025.html.

15. Henrique, B.M. and Santos, E. (2024) "Trust in artificial intelligence: Literature review and main path analysis," Computers in Human Behavior: Artificial Humans, 2(1), p. 100043. Available at: https://doi.org/10.1016/j.chbah.2024.100043.

16. Jamanbalayeva, S., Burova, E., Sagikyzy, A., Zhanabayeva, D. and Adamidi, A. (2025) "The paradigm of the digital society: synthesis of technocratic and socio-humanitarian approaches," Cogent Social Sciences, 11(1), 2513460. https://doi.org/10.1080/23311886.2025.2513460

17. Kuandykov, T. (2023) "Which messaging apps are popular in Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Kazakhstan." Available at: https://ca-barometer.org/en/publications/which-messaging-apps-are-popular-in-uzbekistan-kyrgyzstan-and-kazakhstan.

18. Kurmangali, M., Yeraliyeva, Y. and Beimisheva, A. (2024) "Digitalization and artificial inteligence in Central Asia: governmental responses and further implications," Public Policy and Administration, 23. Available at: https://doi.org/10.13165/VPA-24-23-2-03.

19. Kursiv Media (2024) "ZhRB proverjaet fond «Asar-Ume» posle obvinenij v neprozrachnosti." Available at: https://kz.kursiv.media/2024-11-11/zhrb-kz-asar-ume/. [in Russian]

20. OECD (2024a) OECD Digital Economy Outlook 2024 (Volume 1). Organisation for Economic Co-operation and Development. Available at: https://www.oecd.org/en/publications/2024/05/oecd-digital-economy-outlook-2024-volume-1_d30a04c9.html.

21. OECD (2024b) OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment. OECD. Available at: https://doi.org/10.1787/9a20554b-en.

22. OECD (2025) Governing with Artificial Intelligence: The State of Play and Way Forward in Core Government Functions. OECD Publishing. Available at: https://doi.org/10.1787/795de142-en.

23. Olatunde, S. and Mohamed, A. (2025) "Exploring the Privacy Paradox in AI Adoption: A Data-Driven Analysis of User Engagement," in 2025 6th International Conference on Artificial Intelligence, Robotics and Control (AIRC). 2025 6th International Conference on Artificial Intelligence, Robotics and Control (AIRC), Savannah, GA, USA: IEEE, pp. 424–429. Available at: https://doi.org/10.1109/AIRC64931.2025.11077547.

24. Rodilosso, E. (2024) "Filter Bubbles and the Unfeeling: How AI for Social Media Can Foster Extremism and Polarization," Philosophy & Technology, 37(2), p. 71. Available at: https://doi.org/10.1007/s13347-024-00758-4.

25. Sannikova, L.V. and Kharitonova, Y.S. (2019) "The Trust and the Digitalization of Society," in Proceedings of the 2nd International Conference on Education Science and Social Development (ESSD 2019). Proceedings of the 2nd International Conference on Education Science and Social Development (ESSD 2019), Changsha, China: Atlantis Press. Available at: https://doi.org/10.2991/essd-19.2019.111.

26. Sztompka, P. (1999) Trust: a sociological theory. Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press (Cambridge Cultural Social Studies).

27. Tengrinews.kz (2024) "Povlijaet li delo Perizat Kajrat na blagotvoritel'nost' v Kazahstane?" Available at: https://tengrinews.kz/article/povliiaet-delo-perizat-kairat-blagotvoritelnost-kazaxstane-3068/. [in Russian]

28. UN Trade and Development (2024) Creative Economy Outlook 2024. Erscheinungsort nicht ermittelbar: United Nations.

29. UNESCO (2021) Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Available at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137.

30. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) (2022) "United Nations E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government." Available at: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022.

31. Ustinka.kz (2024) "Moshenniki ukrali bolee 2 mlrd tenge iz blagotvoritel'nyh sborov." Available at: https://ustinka.kz/kazakhstan/society/97242.html. [in Russian]

32. World Values Survey Association (no date) "World Values Survey: Findings and Insights." Available at: https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings.

33. Xu, J., Lee, T. and Goggin, G. (2024) "AI governance in Asia: policies, praxis and approaches," Communication Research and Practice, 10(3), pp. 275–287. Available at: https://doi.org/10.1080/22041451.2024.2391204.

Сведения об авторах

Туспекова *К.А.* – PhD докторант, Кыргызский экономический университет, Бишкек, Кыргызстан

Бурбаева *П.Т.* – автор для корреспонденции, кандидат социологических наук, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Мусабаева А.Б. – PhD, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Кабул *О.*Қ. - PhD, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Авторлар туралы мәлімет

Туспекова К.А. – PhD докторанты, Қырғыз экономикалық университеті, Бішкек, Қырғызстан

Бурбаева П.Т. – хат-хабар авторы, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Мұсабаева *А.Б.* – PhD, аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қабул *О.Қ.* – PhD, аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Information about the authors

Tuspékova K.A. – PhD student, Kyrgyz Economic University, Bishkek, Kyrgyzstan

Burbayeva P.T. – corresponding author, Candidate of Sociological Sciences, Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Mussabayeva A.B. – PhD, Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Kabul O.K. – PhD, Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.41.31 https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-157-174
Зерттеу мақаласы

ЕҢБЕК КӨШІ-ҚОНЫН ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРТАЛЫҚ АЙМАҚТАРЫНДАҒЫ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕРДІ ЗЕРТТЕУ

***А.Б. Шабденова*[1], *О.Ю. Тарабукина*[2], *Д.А. Арын**[3], *Э.Х. Заитов*[4]

[1,3] *әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан*
[2] *ҚАЙСАР қоғамдық қоры, Теміртау, Қазақстан*
[4] *Мирзо-Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті, Ташкент, Өзбекстан*

E-mail: [1]Aizhan.Shabdenova@kaznu.kz, [2]tara_32@mail.ru,
**[3]Aryn.Duisenkul@kaznu.kz, [4]e.zaitov@nuu.uz*

Аңдатпа. Мақалада еліміздің орталық аймақтары – Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы жұмыс берушілердің еңбек мигранттарына қатысты пікірі зерттелген. Аймаққа қоныс аударған еңбек мигранттарының жұмыспен қамтылуына қатысты жұмыс берушілердің көзқарастары әлеуметтанулық тұрғыдан талданған. Соңғы уақытта ғылыми ортада Қазақстан Республикасы еңбек мигранттарын қабылдаушы ел ретінде жиі зерттелуде. Алайда жалдамалы мигранттарға сұранысты қалыптастыратын жұмыс беруші кәсіпкерлердің көзқарастарының аз зерттелуі мақаланың өзектілігін айқындайды.

Мақаланың мақсаты – аймақтағы жұмыс берушілердің пікірлері негізінде мигранттардың қай салаға жиі тартылатынын, олардың микро және шағын бизнестегі үлесін, жұмысқа жалдау барысындағы кедергілерді, сондай-ақ мемлекеттің квоталау саясатына қатысты көзқарастарын анықтау. Зерттеудің эмпирикалық базасын еліміздің орталық аймақтарындағы жұмыс берушілер арасында жүргізілген сауалнама деректері құрайды.

Зерттеу нәтижелері жұмыс берушілердің пікірінше, еңбек мигранттарының қонақжайлылық, құрылыс, қызмет көрсету салаларына көбірек тартылатынын көрсетті. Еңбек мигранттарының микро және шағын бизнестегі үлесі біршама болғанымен, олардың жұмыспен қамтылуы аймақ бойынша жаппай таралмаған. Алынған жауаптар еңбек мигранттарын заңды түрде жұмысқа жалдауға байланысты әкімшілік-құқықтық және қаржылық кедергілердің, сондай-ақ тілдік қиындықтар мен консультациялық қолдаудың жеткіліксіздігі маңызды мәселелердің қатарында екенін көрсетті.

Зерттеу барысында жұмыс берушілердің квоталау тетігі туралы хабардарлық деңгейінің төмен екені және квоталар кадрлық қажеттіліктерді қанағаттандырудан гөрі жұмысқа жалдау үдерісін күрделендіреді деген пікірлердің басым екені анықталды. Сонымен қатар еңбек мигранттарын жұмысқа қабылдау

Түсті: 22.06.2026; Жөнделді: 24.08.2026; Мақұлданды: 28.09.2026; Онлайн қолжетімді: 30.09.2026

*хат-хабар авторы

көбінесе бейресми арналар, жеке таныстықтар мен ұсынымдар арқылы жүзеге асатындығы айқындалды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы – еңбек мигранттарына сұранысты қалыптастыратын негізгі субъектілердің, яғни жұмыс берушілердің ұстанымдарын талдау арқылы Қазақстандағы еңбек көші-қоны мәселелеріне арналған зерттеулерді толықтыруында. Зерттеудің аталған сала үшін құндылығы Орталық Қазақстандағы еңбек мигранттарын жұмыспен қамтудың салалық, институционалдық және өңірлік ерекшеліктерін нақтылауында.

Алынған нәтижелердің практикалық маңызы оларды еңбек көші-қонын реттеудің өңірлік саясатын, квоталау тетіктерін және жұмыс берушілерге арналған консультациялық қолдау жүйесін жетілдіру үшін қолдану мүмкіндігімен байланысты. Зерттеу нәтижелері көші-қон саясатын жетілдіруге жауапты мемлекеттік мекемелер мен осы бағыттағы ғылыми зерттеушілер үшін өзекті.

Негізгі ұғымдар: еңбек көші-қоны, жұмыс берушілер, еңбек мигранттары, Қарағанды облысы, Ұлытау облысы, микро және шағын бизнес, бейресми жалдау.

Кіріспе

Еңбек көші-қоны еліміздегі өңірлік әлеуметтік-экономикалық үдерістерге ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Қазіргі зерттеулерде Қазақстан Республикасы Орталық Азиядағы еңбек мигранттарын қабылдайтын негізгі елдердің бірі ретінде қарастырылады. Бұл жағдай экономиканың түрлі салаларындағы жалдамалы жұмыс күшіне сұраныспен тығыз байланысты (Anderson and Hancilova, 2011; Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013). Еңбек мигранттары қонақжайлылық, құрылыс, қызмет көрсету, қоғамдық тамақтандыру, сауда, үй шаруашылығы және басқа салаларға тартылады. Айта кететіні өңірлерде еңбек мигранттарын заңды түрде жұмысқа қабылдаумен қатар, оларды бейресми жалдау тәжірибелері де жиі кездеседі (Laruelle 2013; Davé 2014).

Әдетте зерттеулерде мигрант тұлғасы немесе мемлекеттік көші-қон саясаты негізгі зерттеу нысаны ретінде қарастырылып, жұмыс берушілердің ұстанымдары зерттеушілер назарынан тыс қалып жатады (Денисенко и Мукомель, 2023; Григорьева, 2025; Ruhs and Anderson, 2008). Жұмыс берушілер арасында сауалнама жүргізу арқылы еңбек мигранттарының еңбегін пайдалану шарттары мен олардың қай салаға жиі тартылатынын бағалауға болады. Бұл тәсіл мигранттарды жалдаудың бейресми және икемді нысандарына деген сұраныстың ауқымын және шетелдік жұмыс күшін заңды түрде тартуға кедергі келтіретін факторларды анықтауға мүмкіндік береді. Еліміздің орталық өңірлеріндегі кәсіпорындардың жалдамалы жұмыс күшіне деген қажеттіліктері әртүрлі, демек, өңірдегі еңбек көші-қонының сипаты да біркелкі емес (Arbashiyeva and Spanov 2022; Хишауева 2020; Укибаева 2021).

Қазақстан Республикасы облыстар мен республикалық маңызы бар қалаларды (Астана, Алматы, Шымкент) қоса алғанда, жиырма өңірден тұрады. Еліміздің әрбір өңірі жеке зерттеуді қажет етеді, өйткені халықтың аумақтық орналасуы, этномәдени ерекшеліктері және өңірлердің экономикалық даму деңгейінің әркелкілігі әр аймақтың өзіндік сипатын қалыптастырады. Гранттық жобаның зерттеу аумағы ретінде Ұлытау және Қарағанды облыстары белгіленуіне байланысты мақала авторлары осы өңірлердегі жұмыс берушілер арасында жүргізілген сауалнама нәтижесінде жиналған эмпирикалық деректерді талдайды. Осылайша, мақалада Орталық Қазақстанның аталған өңірлеріндегі жұмыс берушілердің еңбек мигранттарына қатысты пікірлері ұсынылған.

Қазақстандағы еңбек көші-қонына арналған зерттеулерде мигранттардың әлеуметтік-құқықтық жағдайы, мемлекеттік көші-қон саясатының тетіктері, еңбек мобильділігі және бейресми жұмыспен қамту мәселелері кеңінен қарастырылады. Алайда мигранттың еңбегіне сұранысты қалыптастыратын негізгі акторлардың бірі – жұмыс берушілердің көзқарастары мен тәжірибелері аз зерттелген. Қазақстанның ірі қалаларынан (Астана, Алматы және Шымкент) тыс орналасқан өңірлік еңбек нарықтарындағы жұмыс берушілердің еңбек көші-қонына қатысты пікірлеріне, мигранттарды жұмысқа қабылдау тәжірибелеріне және мемлекеттік реттеу тетіктерін бағалауына арналған эмпирикалық зерттеулердің саны шектеулі.

Осы тұрғыдан алғанда, Қарағанды және Ұлытау облыстары ерекше зерттеушілік қызығушылық тудырады. Аталған өңірлердің экономикалық құрылымы, ірі және шағын қалалар арасындағы айырмашылықтар, еңбек ресурстарына деген қажеттілік және кәсіпорын қызметтері бойынша ерекшеліктер мигранттарды жұмысқа тарту тәжірибелеріне ықпал етуі мүмкін. Еңбек көші-қоны процестері тек мигранттың пікірі немесе мемлекеттік реттеу тұрғысынан ғана қарастырылмауы керек, жұмыс берушілердің көзқарасы тұрғысынан талдау да өңірлік еңбек нарығының жұмыс жасау ерекшеліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы жұмыс берушілердің еңбек көші-қонына қатысты бағалауларын талдау, олардың пікірінше мигранттардың еңбегі неғұрлым кеңінен қолданылатын экономика салаларын айқындау, еңбек мигранттарының шағын және микробизнеске тартылу деңгейін бағалау, оларды ресми түрде жұмысқа қабылдаудағы негізгі кедергілерді анықтау, жұмыс берушілердің шетелдік жұмыс күшін квоталау тетігіне қатысты пікірлерін және мигранттарды бейресми жалдаудың таралуына ықпал ететін факторларды зерделеу.

Зерттеу сұрақтары:

Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы жұмыс берушілердің пікірінше, еңбек мигранттары экономиканың қай салаларында жиі жұмыспен қамтылады және олардың шағын және микробизнеске тартылу деңгейі қалай бағаланады?

Еңбек мигранттарын ресми түрде жұмысқа қабылдау барысында жұмыс берушілер қандай әкімшілік-құқықтық, қаржылық, ақпараттық және әлеуметтік кедергілерді неғұрлым маңызды деп санайды?

Жұмыс берушілер шетелдік жұмыс күшін квоталау тетігін және оның өңірлік бизнестің қажеттіліктеріне сәйкестігін қалай бағалайды?

Жұмыс берушілердің пікірінше, еңбек мигранттарын бейресми жалдаудың таралуына қандай факторлар ықпал етеді?

Әдебиетке шолу

Қазақстан Орталық Азия аймағында көшіп келушілер үшін тартымды елдердің бірі болып табылады (Anderson and Hancilova, 2011; Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013). Еліміз өңірлік көші-қон үдерістерінде маңызды роль атқарады және еңбек көші-қоны кездейсоқ құбылыс емес, өңірлік еңбек нарығының тұрақты құрамдас бөлігі саналады. Бұл құбылыс, әсіресе, қызмет көрсету, құрылыс, ауыл шаруашылығы сияқты дене еңбегіне сұраныс жоғары әрі жұмыс берушілер еңбекті жалдаудың икемді нысандарын кеңінен қолданатын салаларда таралған (Davé, 2014; Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013). Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы жұмыс берушілер арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері олардың бағалауларын тек респонденттердің субъективті пікірі ретінде ғана емес, еліміздің белгілі бір салалары мен өңірлеріндегі мигранттар еңбегіне деген сұраныстың жанама көрсеткіші ретінде де қарастыруға болатынын көрсетеді.

Қазақстан бойынша қолда бар зерттеулер негізінен үш мәселеге назар аударады: елдің мигранттарды қабылдаушы ретіндегі ролі (Anderson and Hancilova 2011; Laruelle 2013), еңбек мигранттарын жалдаудың құқықтық және жартылай ресми ерекшеліктері (Davé 2014; Khamzin et al. 2023), сондай-ақ мигранттардың құқықтары мен олардың осал топ ретіндегі жағдайы (Молдахметова и др., 2025). Алайда мигрант еңбегінің қай салаларда, қандай көлемде және қандай жағдайларда қолданылатынын айқындайтын маңызды әлеуметтік акторлардың бірі – жұмыс берушілердің ұстанымдары зерттеушілердің назарына сирек ілінеді. Сондықтан Орталық Қазақстандағы жұмыс берушілер арасында жүргізілген сауалнама осы зерттеушілік олқылықтың орнын ішінара толтыруға мүмкіндік береді. Бұл мигранттардың бейнесін сипаттаудан олардың еңбегіне сұранысты және осы сұраныстың экономикалық қызмет түрлері бойынша бөліну ерекшеліктерін талдауға көшуге жағдай жасайды.

Қазақстандағы көші-қон тақырыбына арналған зерттеулер еліміздің салыстырмалы экономикалық тұрақтылығы және көршілес мемлекеттерден, ең алдымен Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстаннан еңбек мигранттарының келу нәтижесінде Орталық Азиядағы еңбек мобильдігінің маңызды орталығына айналғанын көрсетеді (Anderson and Hancilova, 2011; Laruelle, 2013). Алайда мигранттар экономика салалары бойынша әркелкі шоғырланған. Зерттеулерге сүйенсек, олар көбіне құрылыс, қызмет көрсету, сауда, қоғамдық тамақтану, үй еңбегі және ауылшаруашылығының жекелеген салаларында еңбек етеді (Davé, 2014;

Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013). Бұл салалар көбінесе жалақысы төмен, мобильді әрі тез алмастыруға болатын жұмыс күшін қажет етеді (Davé, 2014; Khamzin et al., 2023).

Бұл тұжырымдар мақалада келтірілген деректерді түсіндіру үшін екі тұрғыдан маңызды. Біріншіден, мигранттардың құрылыс, қоғамдық тамақтандыру және қызмет көрсету салаларында шоғырлануы Қазақстан мен басқа посткеңестік еңбек нарықтарына арналған зерттеулерде бұрыннан анықталған жалпы үрдіске сәйкес келеді (Florinskaya, 2018; Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013). Екіншіден, мигранттардың өнеркәсіпке, сауда саласы және ауыл шаруашылығының жекелеген салаларына аз тартылуы бұл салаларда олардың еңбегіне сұраныс жоқ екенін білдірмейді. Мұндай жағдай жалдаудың өзге нысандарының болуымен, еңбек нарығына кіру кедергілерінің жоғарылығымен, өңірлік экономикалық ерекшеліктерімен, сондай-ақ еңбек нарығының ресми және бейресми сегменттері арасындағы айырмашылықтармен байланысты болуы мүмкін (Arbashiyeva and Spanov, 2022; Davé, 2014; Mussurov et al., 2019).

Ғылыми әдебиеттерде жұмыс берушілер еңбек мигранттарына сұранысты қалыптастыратын маңызды әлеуметтік топ ретінде қарастырылады. Шетелдік жұмысшыларды іріктеу арналары, оларды жұмысқа орналастыру тәртібі және еңбегін бақылау тәжірибелері жұмыс берушілердің шешімдеріне тікелей байланысты. Сонымен қатар жұмыс берушілер еңбек мигранттарының елде қалуы мен жұмыспен қамтылуына мүдделі негізгі топтардың бірі (Денисенко и Мукомель, 2023; Григорьева, 2025; Ruhs and Anderson, 2008). Қазіргі уақытта еңбек мигранттарына сұраныс еңбек жағдайы ауыр, жалақысы төмен және тұрақсыз жұмыс орындарында басым. Яғни еңбек мигранттары жергілікті жұмысшылар еңбек етуге құлықсыз немесе жергілікті жұмыс күші жеткіліксіз жұмыс орындарына жиі тартылады (Florinskaya, 2018; Григорьева, 2025).

Қазақстандағы еңбек көші-қоны саласындағы зерттеулерде заңнама талаптары мен жұмысқа қабылдаудың нақты тәжірибесі арасындағы алшақтық мәселесі жиі айтылады. Еңбек мигранттарын жұмысқа тарту ережелеріндегі қайшылықтар, квоталық шектеулер және тиісті рұқсаттарды алудағы қиындықтар оларды заңды түрде жұмысқа қабылдау үдерісін күрделендіреді. Мұндай жағдайлар мигранттарды жартылай ресми немесе бейресми түрде жұмысқа қабылдау тәжірибесінің таралуына ықпал етіп, оның еңбек нарығында қалыпты құбылыс ретінде қабылдану қаупін арттырады (Davé, 2014; Khamzin et al., 2023).

Еңбек мигранттарының заңды түрде жұмысқа орналасу барысында түрлі кедергілерге тап болуы олардың әлеуметтік-құқықтық осалдығын күшейтіп, делдалдар мен жұмыс берушілерге тәуелділігін арттырады (Davé, 2014). Бейресми түрде жұмысқа орналасу белгілі бір жағдайда мигрантқа да, жұмыс берушіге де тиімді болып көрінуі мүмкін. Мұндай жағдай жұмыс берушіге кейбір міндеттемелерді орындаудан жалтаруға және шығындарын азайтуға мүмкіндік бергенімен, мигранттың әлеуметтік-құқықтық осалдығын күшейтеді (Khamzin et al., 2023; Ruhs and Anderson, 2008; Urinboyev, 2020).

Еңбек көші-қоны тақырыбына арналған басқа зерттеулер мигранттар мен жұмыс берушілер арасындағы байланыс көбінесе бейресми арналар – делдалдар, бригадирлер мен ұйымдастырушылар арқылы жүзеге асатынын көрсетеді. Соның салдарынан жұмыс беруші мен еңбек мигранты арасында тікелей еңбек қатынастары қалыптаспай, жауапкершілікті бөлудің күрделі желісі пайда болады (Urinboyev, 2020).

Қазақстандағы көші-қон үдерістерін сипаттайтын әдебиеттерде көші-қон және еңбек қатынастарының өңірлік айырмашылықтары ерекше атап көрсетіледі (Arbashiyeva and Spanov, 2022). Икемді жұмыс күші шалғай орналасқан өңірлер мен шағын қалаларға қарағанда, ірі қалаларға, экономикалық тұрғыдан дамыған өңірлерге және жекелеген өндірістік кластерлерге көбірек тартылады (Arbashiyeva and Spanov, 2022). Сондықтан жұмыс берушілердің мигранттардың өңірлер мен экономика салалары бойынша әркелкі шоғырланатыны туралы пікірлерін кездейсоқ құбылыс емес, экономикалық кеңістіктің көрінісі ретінде қарастырған жөн.

Ғылыми әдебиеттерде Қарағанды облысы еңбек нарығы күрделі, демографиялық құлдырау байқалатын және облыс орталығы мен шалғай орналасқан елді мекендер арасындағы ішкі айырмашылықтары айқын өнеркәсіптік өңір ретінде сипатталады (Arbashiyeva and Spanov, 2022; Хишауева, 2020). Өңірде көші-қонның теріс сальдосы, жастардың жұмыспен қамтылу деңгейінің төмендігі, сондай-ақ мамандарды даярлау бағыттары мен экономикадағы кадрларға деген сұраныстың сәйкес келмеуі байқалады (Arbashiyeva and Spanov, 2022; Хишауева, 2020).

Бизнестің өңірлер бойынша әркелкі дамуына және аумақтық ерекшеліктерге байланысты еңбек мигранттары икемді жұмыс күшіне сұраныс бар жерлерге шоғырланады (Arbashiyeva and Spanov, 2022;

Укибаева, 2021). Ұлытау облысының дербес әкімшілік-аумақтық бірлік ретінде жақында құрылуы және Жезқазған қаласының облыс орталығы мәртебесін алуы бұл өңірді Қарағанды облысының шеткері аумағы ретінде емес, өзіндік даму ерекшеліктері бар жеке еңбек нарығы ретінде қалыптастыру қажеттігін көрсетеді (Arbashiyeva and Spanov, 2022).

Көптеген ғылыми зерттеулерде Қазақстан құқықтық шектеулері басым және мигранттардың әлеуметтік-құқықтық қорғалу деңгейі төмен қабылдаушы ел ретінде сипатталады (Davé, 2014; Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013). Алайда мигранттардың экономика салалары бойынша шоғырлануын, олардың шағын бизнеске қатысуын және Қазақстанның нақты өңірлеріндегі жұмысқа орналасу ерекшеліктерін жұмыс берушілердің көзқарасын зерттейтін еңбектер айтарлықтай аз. Әсіресе Орталық Қазақстан бойынша және ірі қалалардан тыс орналасқан өңірлердегі жұмыс берушілердің пікірлеріне арналған зерттеулер жеткіліксіз.

Әдебиеттерді талдау еңбек көші-қоны мәселесін бір-бірін толықтыратын бірнеше теориялық тәсіл тұрғысынан қарастыруға болатынын көрсетеді. Сегменттелген еңбек нарығы теориясы еңбек мигранттарының неліктен икемді жұмыс күшіне тұрақты сұраныс бар салаларда жиі жұмыспен қамтылатынын түсіндіреді.

Жұмыс берушілерге бағдарланған теориялық тәсіл осы сұраныстың нақты ұйымдар мен кәсіпкерлердің кімді, қалай және қандай шарттармен жұмысқа жалдау жөніндегі шешімдері арқылы қалыптасатынын түсінуге мүмкіндік береді. Институттық тәсіл шетелдік жұмыс күшін ресми түрде жалдауға қатысты ережелердің, рәсімдер мен кедергілердің әсерін ескереді. Ал желілік тәсіл мигранттарды жұмысқа жалдау үдерісінде жеке таныстықтардың, ұсынымдардың және делдалдардың маңызын көрсетеді.

Зерттеуде жұмыс берушілер өңірлік еңбек нарығының негізгі қатысушыларының бірі ретінде қарастырылады. Олардың жағдайға берген бағалары мен тәжірибелері жұмыс күшіне деген қажеттілікке ғана емес, жұмысқа жалдаудың қалыптасқан ережелеріне, жергілікті нарықтың ерекшеліктеріне және жұмысшыларды іздеудің қол жетімді арналарына да байланысты. Жұмыс берушілердің мигранттардың қай салаларда көбірек кездесетіні туралы пікірлері оларды жалдаудың немесе мигранттар еңбегіне сұраныстың нақты көлемінің көрсеткіші емес. Бұл пікірлер, ең алдымен, жұмыс берушілердің өңірлік еңбек нарығындағы жағдай туралы және еңбек мигранттарының оның жекелеген сегменттеріндегі алатын орны туралы түсініктерін білдіреді.

Қолданыстағы зерттеулерде Қазақстан мигранттарды қабылдаушы ел ретінде қарастырылып, көбінесе еңбек мигранттарының құқықтық жағдайына, бейресми жұмыспен қамтылуына және еңбек нарығындағы өңірлік ерекшеліктерге назар аударылады. Алайда еліміздің ірі өнеркәсіптік аймақтарының бірі – Орталық Қазақстандағы жұмыс берушілердің пікірлері мен олардың еңбек мигранттарына деген сұранысты қалыптастырудағы ролі зерттеушілердің назарынан тыс қалып отыр. Сондықтан бұл зерттеу Қарағанды және Ұлытау облыстарының жұмыс берушілер арасында жүргізілген сауалнама деректерін талдау арқылы аталған зерттеушілік олқылықтың орнын ішінара толтыруға бағытталған.

Әдіснама

Зерттеу объектісі ретінде Қазақстан Республикасының Қарағанды және Ұлытау облыстарында қызмет ететін түрлі ұйымдардың басшылары, кәсіпкерлерден құралған жұмыс берушілер алынды. Зерттелетін көрсеткіштердің таралу сипаты мен ауқымын анықтау үшін мәліметтерді жинаудың сандық әдісі – стандартталған сауалнама әдісі қолданылды.

Зерттеуде «кесек қар» (snowball sampling) әдісімен қалыптастырылған ықтималдықсыз іріктеу пайдаланылды. Бастапқы кезеңде зерттеуге мақсатты топтың өлшемшарттарына сәйкес келетін жұмыс берушілер, атап айтқанда, Қарағанды және Ұлытау облыстарында қызмет ететін ұйымдардың басшылары, кәсіпкерлер және жұмыс берушілердің өзге де өкілдері іріктелді. Зерттеу барысында қатысушылар белгіленген өлшемшарттарға сәйкес келетін басқа да әлеуетті респонденттерді ұсынды. «Кесек қар» әдісін қолдану мақсатты топтың өзіндік ерекшеліктеріне және қызметтің әртүрлі салаларындағы жұмыс берушілерге, соның ішінде шағын және микробизнес өкілдеріне қол жеткізу қажеттілігіне байланысты болды. Зерттеуге барлығы 146 жұмыс беруші қатысты.

Іріктеу ықтималдықсыз әдіс арқылы қалыптастырылғандықтан, алынған мәліметтер Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы барлық жұмыс берушілерге немесе бүкіл Қазақстандағы жұмыс берушілерге

қатысты статистикалық тұрғыдан репрезентативті бола алмайды. Сонымен қатар «кесек қар» әдісі желілік қол жетімділікпен байланысты, яғни респонденттер ұқсас әлеуметтік және кәсіби сипаттамаларға ие жұмыс берушілерді ұсынуы мүмкін. Бұл факторды зерттеудің шектеулеріне жатқызуға болады, сондықтан алынған деректер зерттеуге қатысқан жұмыс берушілер тобының сипаттамалары және олардың жауаптарынан анықталған үрдістер ретінде түсіндіріледі.

Жоба сарапшылары әртүрлі сұрақтардан тұратын сауалнама әзірледі. Сауалнамада дайын жауап нұсқалары ұсынылған жабық сұрақтармен қатар, жартылай жабық сұрақтар да қойылды, респонденттерге ұсынылған нұсқалардан бөлек өз жауаптарын да көрсетуге мүмкіндік беретін жартылай жабық сұрақтар да қамтылды. Сондай-ақ жауап нұсқалары ұсынылмайтын ашық сұрақтар да қойылып, интервьюерлер респонденттердің жауаптарын тіркеп отырды. Деректерді жинаудың негізгі кезеңіне дейін мақсатты топтың 10 өкіліне сауалнама жүргізу арқылы пилоттық зерттеу өткізілді. Пилоттық зерттеудің мақсаты сұрақтар мен жауап нұсқаларының түсініктілігін және зерттеу құралының құрылымдық логикасын тексеру болды. Пилоттық зерттеу нәтижесінде жекелеген сұрақтардың тұжырымдалуы мен жауап нұсқалары түзетіліп, респонденттерге түсініктірек болуы үшін біршама жеңілдетілді.

Ашық сұрақтарға берілген жауаптар тақырыптық кодтау арқылы талданды. Бірінші кезеңде қайталанатын мағыналық бірліктер мен мазмұны жағынан ұқсас жауаптар белгіленді. Екінші кезеңде мағынасы жақын пікірлер неғұрлым ауқымды талдау категорияларына біріктірілді. Талдаудың сенімділігін арттыру мақсатында тоғыспалы кодтау қолданылды: мәтіндік жауаптарға екі зерттеуші бір-бірінен тәуелсіз кодтап, содан кейін алынған нәтиже салыстырылды. Жекелеген жауаптарды категорияға бөлу барысында байқалған айырмашылықтар талқыланып, категориялардың қорытынды жүйесін қалыптастыру барысында өзара келісілді. Одан кейін жауаптардың үлестірілуі біріктірілген деңгейде талданды. Мақалада жекелеген категориялардың мағынасын көрнекі түрде көрсету үшін респонденттердің типтік жауаптары пайдаланылды.

Зерттеудің бастапқы кезеңінде мақсатты іріктеу әдісі қолданылды. Әдіснамаға сәйкес, мақсатты іріктемеге зерттеу мақсаты мен мақсатты топтың белгіленген өлшемшарттарына сәйкес келетін адамдар енгізілді. Осыған байланысты зерттеушілер мақсатты топ белгілеріне сай келетін респондентті іріктеді. Сауалнамаға Қазақстан Республикасының Қарағанды және Ұлытау облыстарында қызмет ететін 146 жұмыс беруші қатысты. Іріктеме зерттеу объектісінің бірқатар әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларын қамтиды. Гендерлік құрылымы бойынша респонденттердің 55%-ын ерлер, 45%-ын әйелдер құрайды. Респонденттердің орташа жасы 43 жасты құрады, ең жасы – 22 жаста, ең үлкені – 66 жаста.

Ұйымдық-құқықтық нысаны бойынша іріктемеде жеке кәсіпкерлер басым болды - 78,8%. Респонденттердің 8,2%-ын жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердің өкілдері; 7,5%-ын резидент емес жеке кәсіпкерлер, 3,4%-ын шаруа және фермер қожалықтарының өкілдері құрады. Қалған ұйымдық-құқықтық нысандардың үлесі мардымсыз болды.

Іріктеменің салалық құрылымын сипаттау мақсатында ұйымдардың қызмет саласы туралы ашық сұрақтарға берілген жауаптар ірі категорияларға біріктірілді. Ең көп топты HoReCa, қоғамдық тамақтану және орналастыру салаларындағы жұмыс берушілер құрады (56,2%), одан кейін қызмет көрсету саласының өкілдері (15,1%), сауда (8,2%), құрылыс (8,2%), ауыл шаруашылығы және шаруа-фермер қожалықтарының өкілдері (6,2%), өнеркәсіп, өндіріс және өңдеу салаларындағы жұмыс берушілер (4,1%) орналасты.

Жұмыс берушілердің әртүрлі топтарының жауаптарын тереңірек талдау үшін сипаттамалық статистикамен қатар салыстырмалы талдау жүргізілді. Респонденттердің тұратын өңірі, жынысы, жасы және қызмет саласы бойынша жауаптарындағы айырмашылықтар тексерілді. Салыстырмалы талдау жүргізу үшін респонденттер жас ерекшелігіне үш топқа біріктірілді: 22-37 жас, 38-46 жас және 47-66 жас. Категориялық айнымалылар арасындағы байланыстар Пирсонның χ^2 критерийінің көмегімен тексерілді, ал статистикалық мәнді байланыстардың күші Крамердің V коэффициенті арқылы бағаланды. Бақылау саны аз болған жекелеген категориялар үшін Фишердің дәлдік критерийі қолданылды. Статистикалық мәнділік деңгейі $p<0,05$ болып белгіленді. Ұйымның көлемі салыстырмалы талдауға енгізілмеді, өйткені бұл көрсеткіш зерттеудің құралдарында қарастырылмаған еді.

Зерттеу барысында барлық этикалық талаптар сақталды. Қатысушыларға зерттеу туралы ауызша ақпарат беріліп, олардың зерттеуге қатысуға келісімі алынды. Барлық алынған деректер респонденттердің жеке басын анықтауға мүмкіндік бермейтіндей, жалпыланған деңгейде өңделді.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Сауалнама барысында барлық жұмыс берушіге: «Сіз тұратын өңірде еңбек мигранттары көбінесе қай салаларда жұмыс істейтінін байқадыңыз?», деген ашық сұрақ қойылды, ал алынған жауаптардың нәтижелері 1 кестеде ұсынылды.

Жұмыс берушілердің еңбек мигранттары жұмыспен қамтылған салалары туралы жауаптары тақырыптық-мағыналық кодтау әдісімен талданды. Респонденттер бірнеше саланы көрсете алғандықтан, бір жауап бірнеше категорияға жатқызылды. Ең көп жауап HoReCa, қоғамдық тамақтандыру және орналастыру саласының үлесінде (52,1%). Екінші кезектегі жиі көрсетілген категория құрылыс - 34,9%, одан кейінгі орында қызмет көрсету саласы – 20,5%. Ауыл шаруашылығы, сауда, өнеркәсіп, көлік және үй еңбегі айтарлықтай сирек көрсетілді. Бірқатар жұмыс берушілер «барлық жерде аздап», «мигранттар аз кездеседі» деген жауаптар арқылы немесе өз өңірінде олардың саны аз екенін және белгілі бір салада айқын шоғырланбағанын атап өтті.

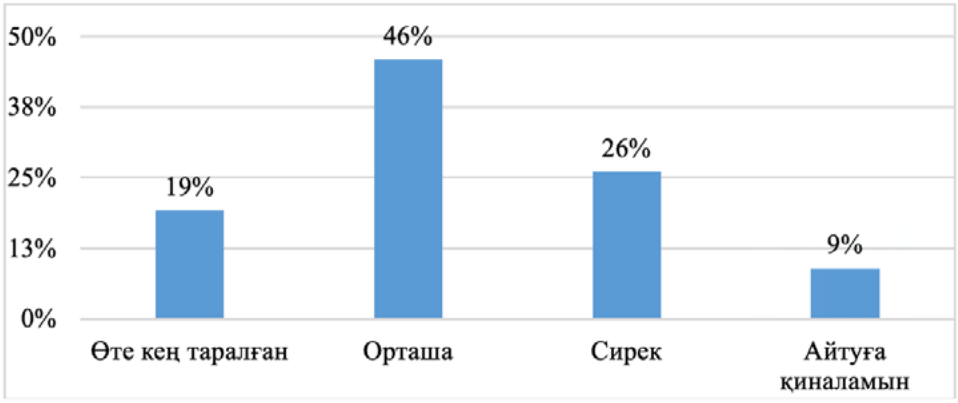
Жұмыс берушілердің бағалауы бойынша, еңбек мигранттары көбінесе HoReCa, қоғамдық тамақтану және орналастыру салаларында жұмыс істейді. Бұл салаларда қол еңбегіне сұраныстың жоғары болуы, жұмысқа орналасудың икемді нысандары және бастапқы біліктілікке қойылатын талаптардың салыстырмалы түрде төмен болуы тән. Жұмыс берушілер ауыл шаруашылығы, сауда және өнеркәсіп салаларында еңбек мигранттарын сирек атаған. Кейбір респонденттер, әсіресе шағын қалаларда қызмет ететін жұмыс берушілер өз өңірлерінде шетелдік жұмыскерлердің аз екенін көрсеткен. Осылайша, 1 кестедегі деректер жұмыс берушілердің еңбек мигранттарын негізінен HoReCa, құрылыс, қызмет көрсету салаларымен байланыстыратынын, алайда бұл бағалаулар өңірлер мен елді мекендерге қарай ерекшеленетінін көрсетеді.

1-кесте. «Сіздің пікіріңізше, өңіріңізде еңбек мигранттары көбінесе қай салаларда жұмыс істейді?» деген сұраққа топтастырылған жауаптар, n=146

Сала	Жұмыс берушілердің жауаптарында аталу жиілігі	Типтік тұжырымдар мен мысалдар
HoReCa (ресторандар, кафе, барлар, қонақ үйлер, кейтеринг)	52,1 % Ең көп аталған сала; мигранттар доминантты түрде жұмысқа қамтылған сала	«кафе», «донер», «самса», «көшедегі тамақ», «аспаздар», «шағын дәмханаларда»
Құрылыс	34,9 % Аталуы бойынша екінші орындағы сала; шағын бизнеске тән	«негізінен құрылыс», «көбінесе құрылыста», «құрылыс, жөндеу жұмыстары», «өнеркәсіп объектілерінде»
Қызмет көрсету саласы (клининг, жөндеу, жеткізу және басқалар)	20,5% Басқа салалармен бірге жиі айтылады; шашыраңқы жұмыспен қамтылған	«клининг», «жөндеу», «жеткізу», «автосервис», «әрқалай», «әр жерде аз-аздап»
Сауда (дүкендер, базарлар, сауда орындары)	7,5% Жиі шағын бизнес және индивидуальды жұмысқа орналасумен байланысты	«дүкен», «ларёк», «базар», «сауда орындары»
Ауыл шаруашылығы / фермерлік шаруашылықтар	7,5% Сирек айтылады; жұмыс түрінің маусымдық сипаты нақтыланады	«шаруа-фермерлік қожалықтар», «ауыл шаруашылығы», «маусымдық жұмыстар»
Өнеркәсіп және ірі кәсіпорындар	4,8% Жекелеген өңірлерге тән; институциональды жалдау	«ірі өнеркәсіп холдингтері», «заводтар», «қытай жұмысшылары көп»

Такси және транспорттық қызмет көрсету	3,4% Қосымша бірақ тұрақты сала, негізінен қалаларда	«такси», «үлкен қалаларда», «автосервис»
Үй еңбегі (бала қарайтындар, күтушілер, көмекшілер)	2,7% Нарықтағы көп таралмаған сегмент	«үй еңбегі», «бала күтушілер», «күтушілер»
Басқа / аралас жұмыстар	2% Мигранттар шоғырланбаған немесе аз қамтылғанын көрсетеді	«барлық жерде бар», «негізі мигранттар аз», «қала үлкен емес», «аз кездеседі»

«Сіздің ойыңызша, еңбек мигранттары көрсетілген салалардағы шағын және микробизнеске қаншалықты тартылған?» деген сұраққа жауаптардың үлестірілуі 1-суретте көрсетілген. Жұмыс берушілердің көпшілігі еңбек мигранттарының шағын және микробизнеске тартылуын орташа деңгейде таралған құбылыс деп бағалаған (45,9%). Респонденттердің төрттен бірінен астамы мигранттардың сирек тартылғанын айтады (26,0%). Шамамен әрбір бесінші жұмыс беруші еңбек мигранттарының шағын және микробизнеске тартылуын кең таралған деп есептейді (19,2%), ал жауап беруге қиналғандардың үлесі 8,9% құраған. Бұл нәтижелер еңбек мигранттарының шағын және микробизнеске едәуір дәрежеде тартылғанын, алайда олардың қатысуы жаппай сипат алмағанын көрсетеді.

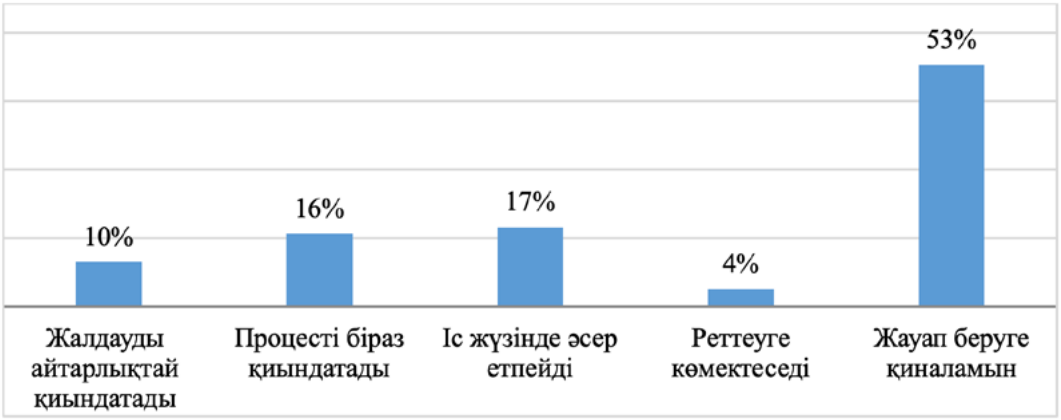
1-сурет. «Сіздің ойыңызша, еңбек мигранттары шағын және микробизнеске қаншалықты тартылған?» деген сұраққа жауаптардың реті, n=146

Жұмыс берушілерге қойылған «Еңбек мигранттарын жалдау барысында қандай қиындықтар жиі кездеседі?» деген сұрақта бірнеше жауап нұсқасын таңдауға мүмкіндік берілді. Жауаптар 2-суретте жауаптар кему ретімен орналастырылған. Жұмыс берушілер көбінесе әкімшілік-құқықтық кедергілерді, атап айтқанда, құжаттар мен рұқсаттарды рәсімдеудің күрделілігін және қаржылық қиындықтарды – шығындар мен салықтардың жоғарылығын атаған. Одан кейін тілдік кедергілер, консультациялық қолдаудың жеткіліксіздігі және тексерулер мен айыппұлдардан қауіптену көрсетілген (2-сурет).

2-сурет. «Еңбек мигранттарын жұмысқа жалдау барысында қандай қиындықтар жиі кездеседі?» деген сұраққа жұмыс берушілердің жауаптарының үлестірімі, n=146

«Еңбек мигранттарына арналған квоталар жалдау үдерісіне қаншалықты әсер етеді?» деген сұраққа берілген жауаптар 3-суретте ұсынылған. Нәтижелер жұмыс берушілердің квоталау тетігі туралы ақпаратты аз меңгергендігін анықтады, сұралғандардың жартысынан астамы (53%) квотаның әсерін бағалауға қиналған немесе бұндай тетіктің бар екенін білмеген. Респонденттердің 26%-ы квоталау тетігі еңбек мигранттарын жалдауда қиындықтар туғызады деп есептеген. Сұралғандардың 17%-ы квоталаудың іс жүзінде әсер етпейтіндігін айтса, 4%-ы квотаны еңбек нарығын реттеуге көмектесетін тетік ретінде бағалаған. Бұл жауаптар ең алдымен сауалнамаға қатысқан жұмыс берушілердің квоталау жүйесі туралы хабардарлығы мен оны пайдалану тәжірибесінің шектеулі екенін көрсетеді. Сондықтан аталған деректер квоталау тетігінің нақты тиімділігін емес, респонденттердің оны қабылдау ерекшеліктерін сипаттайды (3-сурет).

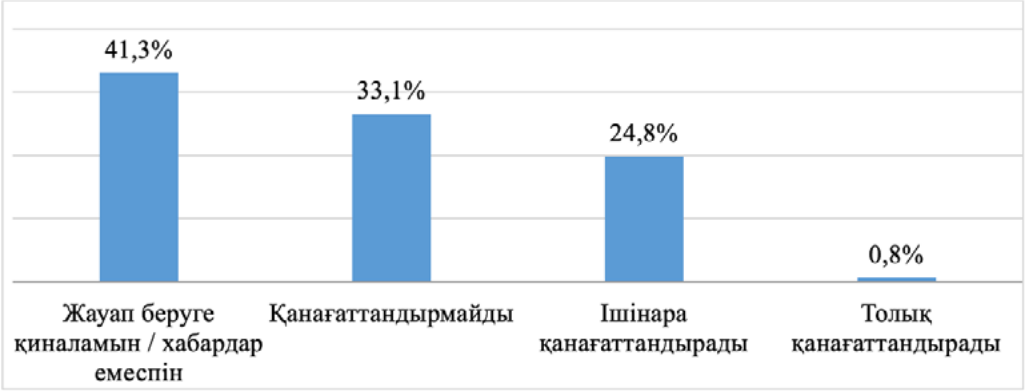
3-сурет. «Сіздің ойыңызша, еңбек мигранттарын тартуға арналған квоталар жалдау үдерісіне қаншалықты әсер етеді?» сұрағына жұмыс берушілердің жауаптарының үлестірімі, n=146

Сонымен қатар жұмыс берушілерге квотаға өтінім беру және оны алу барысында жиі кездесетін қиындықтарды анықтауға бағытталған ашық сұрақ қойылды. Жауаптарда квоталау тетігі туралы ақпараттың жеткіліксіздігі, рәсімдердің түсініксіздігі және бизнестің шетелдік жұмыс күшіне деген қажеттілігінің толық ескерілмеуі жиі айтылады. Алайда бұл пікірлерді квоталау жүйесінің объективті сипаттамасы ретінде емес, респонденттердің тәжірибесі мен қабылдауын білдіретін бағалаулар ретінде түсіндірген жөн.

Жұмыс берушілердің жауаптарын талдау квотаға өтінім беру кезіндегі басты қиындықтардың, олардың пікірінше, негізінен әкімшілік-бюрократиялық және ақпараттық сипатта екенін көрсетті. Респонденттер мынадай қиындықтарды атаған:

- квоталау тетігі туралы ақпараттың жеткіліксіздігі және жұмыс берушілердің хабардарлық деңгейінің төмендігі;
- құжаттарды рәсімдеуге қойылатын талаптардың күрделілігі және жинайтын құжаттың көптігі;
- өтінімдерді қарау мерзімінің ұзақтығы және нәтижесінің анықсыздығы;
- квота санының шектеулілігі, бәсекенің жоғарылығы, орындардың өңірлер арасында біркелкі бөлінбеуі және ірі бизнеске беріледі деген пікір;
- өтінім беруге байланысты ұйымдастырушылық және қаржылық шығындар, соның ішінде облыс орталығына бару, құжаттарды дайындау және қосымша уақыт пен ресурстарды жұмсау қажеттілігі. Респонденттердің пікірінше, мұндай шығындар әсіресе шағын және орта бизнес үшін елеулі болуы мүмкін.

«Еңбек мигранттарын жалдауға берілетін квоталар сіздің өңіріңіздегі жұмыс берушілердің қажеттілігін қаншалықты өтейді?» деген сұраққа берілген жауаптардың үлестірілімі 4-суретте көрсетілген. Бұл сұраққа 121 респондент жауап берген. «Білмеймін», «кездеспедім», «айта алмаймын» деген жауаптар әдістемелік тұрғыдан «Жауап беруге қиналамын» категориясына біріктірілді, өйткені оларда квоталау тетігіне қатысты нақты бағалау берілмеген. Алынған нәтижелер нақты баға берген респонденттер арасында квоталау жүйесінің өңірдегі жұмыс берушілердің кадрлық қажеттіліктерін толық өтемейтіні туралы пікірдің басым болғанын көрсетті. Жұмыс берушілердің үштен бірінен астамының (33,1%) квоталау жүйесіне қанағаттанбайтынын, ал шамамен әрбір төртінші респонденттің (24,8%) оның қажеттіліктерді ішінара ғана өтейтінін көрсетуі квоталау тетігінің мүмкіндіктері респонденттер тарапынан көбіне шектеулі деп бағаланғанын аңғартады. Сұралған жұмыс берушілердің басым бөлігі жауап беруге қиналған (41,3%), сондықтан бұл деректер квоталау жүйесінің объективті тиімділігі туралы кесімді тұжырым жасауға мүмкіндік бермейді. Нақты баға берген респонденттердің жауаптарында квоталардың жұмыс берушілер қажеттіліктеріне сәйкестігіне қатысты сыни және ішінара қанағаттану бағалаулары басым болды.

4-сурет. Жұмыс берушілердің «Еңбек мигранттарын жалдауға берілетін квоталар сіздің өңіріңіздегі жұмыс берушілердің қажеттілігін қаншалықты өтейді?» сұрағына жауаптардың үлестірімі, n=121

Еңбек мигранттарын қызмет көрсету, құрылыс, ауылшаруашылығы және басқа салаларға жалдаудың қалай іске асырылып жатқандығы туралы ашық сұраққа респонденттер еркін жауап берді. Жұмыс берушілердің жауаптарында еңбек мигранттарын таныстар, туыстар, делдалдар және ұсыныс арқылы жалдау тәжірибесі жиі аталды. Респонденттердің пікірінше, қызметкерді мұндай тәсілмен іздеу жылдам әрі сенімді, өйткені жұмысқа таныстары ұсынған немесе біреу кепілдік бере алатын адам қабылданады. Мигранттардың достары немесе жерлестері арқылы келетін жағдай немесе жұмыс істеп жүрген қызметкерлердің жаңа адамдарды әкелуі де кең таралған тәжірибе ретінде сипатталған. Құрылыста бригадирлер немесе проработар арқылы келісу жиі аталса, ауылшаруашылығында маусымдық жұмысшыларды тікелей

немесе делдалдар арқылы жалдау көрсетілген. Ресми хабарландырулар, интернет-ресурстар және кадр агенттіктері сирек аталған. Кейбір жұмыс берушілер қызметкерлерді ресми жалдауға тырысатынын жеткізгенімен, бұндай жауаптардың саны аз болды. Осы жауаптардың негізінде сұралған жұмыс берушілердің тәжірибесінде еңбек мигранттарын жалдау көбінесе жеке байланыстар мен бейресми келісімдер арқылы жүзеге асатынын байқауға болады. Алайда бұл тұжырым зерттелген топтың жауаптарына қатысты және өңірлердегі барлық жұмыс берушінің тәжірибесіне тікелей жалпыланбайды.

Респонденттерге «Қазақстанда еңбек мигранттарын бейресми жалдаудың таралуына қандай факторлар әсер етеді?» деген сұрақ қойылды. Жауаптар 5-суретте кему ретімен ұсынылған. Бейресми жалдаудың таралуына ықпал ететін негізгі факторлар ретінде рәсімдердің күрделілігі мен ұзақтығы (66%) және заңды түрде жалдау шығындарының жоғарылығы (62%) аталған. Жұмыс берушілердің бағалауы бойынша, мұндай жағдайларда кейбір жұмыс берушілер шығындарды азайту және әкімшілік рәсімдерден жалтару үшін қызметкерлерді бейресми түрде жалдауға ұмтылуы мүмкін. Бұған қоса түсінікті ақпараттың жеткіліксіздігі, тексерулерден қауіптену және консультациялық қолдаудың аздығы да бейресми жалдау арналарына жүгінуге ықпал ететін факторлар ретінде көрсетілген.

5-сурет. Жұмыс берушілердің «Қазақстанда еңбек мигранттарын бейресми жалдаудың таралуына қандай факторлар әсер етеді?» деген сұраққа берген жауаптарының бөлінісі, n=146

Қосымша талдау жұмыс берушілердің еңбек көші-қонын қабылдауында өңірлік және салалық айырмашылықтар бар екенін көрсетті. Қарағанды облысымен салыстырғанда Ұлытау облысының жұмыс берушілері көбірек еңбек мигранттарының құрылыс саласында (тиісінше 24,2% және 51,1%; $\chi^2(1)=9,21$; $p=0,002$; $V=0,251$) және қызмет көрсету саласында (тиісінше 9,1% және 31,9%; $\chi^2(1)=10,48$; $p=0,001$; $V=0,268$) шоғырланғанын жиірек атап өткен. HoReCa саласын атау жиілігі бойынша екі облыс арасындағы айырмашылық статистикалық мәнді болмады ($p=0,153$).

Жұмыс берушінің қызмет саласы мен еңбек мигранттарының жұмыспен қамтылу салаларына берген бағасы арасында да байланыс анықталды. HoReCa саласында қызмет ететін жұмыс берушілердің 74,4%-ы осы саланы еңбек мигранттары жұмыспен қамтылған бағыт ретінде атаса, басқа салалардағы жұмыс берушілер арасында бұл көрсеткіш 14,1%-ды құрады. Осыған ұқсас заңдылық құрылыс саласында (100,0% және 26,9%), қызмет көрсету саласында (45,5% және 11,3%) және ауыл шаруашылығы (66,7% және 2,9%) байқалды. Барлық жағдайда айырмашылықтар статистикалық мәнді болды (Фишердің дәл критерийі, $p<0,001$). Бұл нәтижелер респонденттердің бағалаулары белгілі бір дәрежеде олардың кәсіби және салалық ортасына байланысты екенін көрсетеді. Сондықтан алынған деректерді мигрант еңбегіне сұраныстың көлемін тікелей өлшеу ретінде емес, жұмыс берушілердің өңірлік еңбек нарығының құрылымын субъективті бағалауы ретінде түсіндірген жөн.

Квоталау тетігін бағалау кезінде де статистикалық мәнді айырмашылықтар анықталды. Қарағанды облысындағы жұмыс берушілердің 27,4%-ы квота еңбек мигранттарын жалдауда бірқатар қиындықтар туғызады деп есептесе, Ұлытау облысында бұл пікірді ұстанғандардың үлесі 4,7%-ды құрады. Квотаның әсерін бағалауға қиналғандардың үлесі тиісінше 49,5% және 72,1% болды ($\chi^2(2)=10,21$; $p=0,006$; $V=0,272$).

Ұқсас айырмашылық квоталардың жұмыс берушілердің кадрлық сұранысына сәйкестігін бағалау барысында да байқалды. Ұлытау облысында респонденттердің 63,9%-ы жауап беруге қиналса, Қарағанды облысында бұл көрсеткіш 34,1%-ды құрады. Квоталар жұмыс берушілердің қажеттіліктерін толық немесе ішінара қанағаттандырады деп есептегендердің үлесі тиісінше 13,9% және 34,1% болды ($\chi^2(2)=9,69$; $p=0,008$; $V=0,283$).

Осылайша, анықталған өңірлік айырмашылықтар квоталау тетігінің объективті тиімділігінен гөрі жұмыс берушілердің бұл тетік туралы хабардарлығы мен оны пайдалану әркелкілігін көрсетуі ықтимал. Негізгі сұрақтарға берілген жауаптарда жынысы мен жасы бойынша статистикалық мәнді айырмашылықтар анықталмады. Сондай-ақ рәсімдер жеңілдетілген жағдайда шағын бизнес өкілдерінің еңбек мигранттарын ресми тартуға дайындығы бойынша өңір, жыныс және жас тұрғысынан мәнді айырмашылықтар байқалмады.

Алынған нәтижелер Қазақстандағы еңбек мигранттарының негізінен құрылыс, қоғамдық тамақтандыру, қызмет көрсету және ішінара сауда сияқты қол еңбегіне сұраныс жоғары, бастапқы талаптары салыстырмалы түрде төмен және жалдау нысандары икемді секторларда жұмыс істейтіні туралы ғылыми зерттеулермен үйлеседі (Davé, 2014; Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013). Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы жұмыс берушілердің HoReCa, құрылыс және қызмет көрсету салаларын жиі атауы еңбек мигранттарының салалық шоғырлануы туралы осы тұжырымдарға сәйкес келеді. Дегенмен зерттеу жұмыс берушілердің қабылдауы мен бағалауын қарастырғандықтан, алынған нәтижелерді еңбек мигранттарының нақты салалық үлестірілуінің статистикалық көрсеткіші ретінде түсіндіруге болмайды.

Зерттеу нәтижелері жұмыс берушілердің еңбек мигранттарының өңірдегі әртүрлі салалар мен елді мекендерге біркелкі тартылмағанын байқайтынын көрсетті. Бірқатар респондент шағын қалаларда еңбек мигранттарының аз екенін және олардың қызмет түрлері бойынша шашыраңқы орналасқанын атап өткен. Бұл бағалаулар Қазақстанның еңбек нарығы өңірлік тұрғыдан біркелкі емес екенін, көші-қон үдерістері экономикалық тұрғыдан дамыған орталықтарда белсендірек, ал шеткері өңірлер мен шағын қалаларда баяуырақ жүретінін көрсететін зерттеулермен үйлеседі (Arbashiyeva and Spanov, 2022; Хишауева, 2020; Укибаева, 2021). Алайда ықтималдықсыз іріктеу қолданылғандықтан, осы зерттеу негізінде еңбек мигранттарының Орталық Қазақстан аумағындағы нақты таралуы туралы жалпылама қорытынды жасауға болмайды.

Әкімшілік және құқықтық кедергілерге қатысты жүргізілген нәтижелер де назар аудартады. Жұмыс берушілер мигранттарын жұмысқа қабылдау кезіндегі негізгі қиындықтар ретінде құжаттарды ресімдеудің күрделілігін, оған жұмсалатын шығындардың жоғарылығын, тілдік кедергілер мен консультациялық қызметтерінің жеткіліксіздігін, сондай-ақ тексерулер мен санкциялардан қауіптенуді атаған. Бұл нәтижелер Қазақстандағы еңбек көші-қонын зерттеген еңбектердегі ресми рәсімдердің күрделілігі бейресми немесе жартылай ресми еңбек қатынастарының сақталуына ықпал етуі мүмкін деген тұжырымдармен үндеседі (Davé, 2014; Khamzin et al., 2023). Сонымен бірге осы зерттеу себеп-салдарлық байланысты тікелей тексермегендіктен, әкімшілік кедергілер бейресми жалдаудың тікелей себебі болып табылады деп кесімді айтуға болмайды.

Нәтижелер сауалнамаға қатысқан жұмыс берушілердің едәуір бөлігінің квоталау тетігі туралы ақпараты шектеулі екенін көрсетті. Бұл жағдай олардың еңбек көші-қонын реттеудің ресми жүйесіне қатысу тәжірибесінің аздығымен немесе тиісті ақпараттың жеткіліксіздігімен байланысты болуы мүмкін. Квоталау тетігіне нақты баға берген респонденттердің бір бөлігі оның еңбек мигранттарын жалдауды қиындататынын көрсеткен. Алайда жауап беруге қиналғандардың үлесі жоғары және квотаны тікелей пайдалану тәжірибесі туралы дерек шектеулі болғандықтан, бұл нәтижелер квоталау тетігінің тиімділігі төмен деген объективті қорытынды жасауға негіз болмайды. Олар, ең алдымен, жұмыс берушілердің хабардарлық деңгейін, субъективті бағаларын және квоталау рәсімдерін түсіндіру мен консультациялық қолдауға қатысты ықтимал қажеттіліктерін көрсетеді. Мұндай түсіндіру мемлекеттік реттеу тетіктері мен жұмыс берушілердің күнделікті тәжірибесі арасындағы алшақтық болуы мүмкін деген зерттеулермен

сәйкес келеді (Mussurov et al., 2019).

Жұмыс берушілердің пікірінше, еңбек мигранттарын жалдау көбінесе жеке таныстар, ұсынымдар, делдалдар, бригадирлер және жерлестік желілер арқылы жүзеге асырылады. Бұл нәтиже мигранттарды жалдаудағы бейресми тәжірибелер мен делдалдықтың ролі туралы зерттеулермен үйлеседі, мұнда сенімге негізделген байланыстар жұмыс берушілердің тәуекелдерін азайтып, қолжетімділігі шектеулі немесе күрделі деп қабылданатын ресми арналардың орнын басуы мүмкін (Ruhs and Anderson, 2008; Urinboyev, 2020). Мұндай модель құрылыс, қызмет көрсету және маусымдық жұмыспен қамту салаларында жиі кездесуі ықтимал. Дегенмен осы зерттеудің деректері жалдау арналарының нақты таралу деңгейін немесе барлық жұмыс берушінің мінез-құлқын анықтауға мүмкіндік бермейді.

Жалпы алғанда, зерттеу жұмыс берушілердің еңбек мигранттарына деген сұраныстың қалыптасуына салалық таңдау, жалдау арналарын пайдалану және ресми немесе бейресми тәжірибелерге жүгіну арқылы қатысатыны туралы ғылыми тұжырымдарды қолдайды (Денисенко и Мукомель, 2023; Florinskaya, 2018; Григорьева, 2025). Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы сұралған жұмыс берушілердің жауаптары еңбек мигранттарына сұраныстың салалық және аумақтық тұрғыдан әркелкі қабылданатынын көрсетеді. Алайда іріктеудің ықтималдықсыз сипатына байланысты бұл нәтижелерді Орталық Қазақстандағы еңбек нарығының толық әрі репрезентативті көрінісі ретінде емес, зерттеуге қатысқан жұмыс берушілер тобында анықталған үрдістер ретінде қарастырған жөн.

Қорытынды

Зерттеу Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы сұралған жұмыс берушілер еңбек мигранттарының жұмыспен қамтылуын көбінесе қоғамдық тамақтану және орналастыру, құрылыс және қызмет көрсету салаларымен байланыстыратынын көрсетті. Бұл бағалаулар еңбек мигранттары қол еңбегіне сұраныс жоғары және жалдау нысандары икемді салаларда жиі жұмыспен қамтылатыны туралы ғылыми еңбектердің тұжырымдарымен үйлеседі (Davé, 2014; Khamzin et al., 2023; Laruelle, 2013).

Респонденттердің жауаптарына сәйкес, еңбек мигранттарының шағын және микробизнеске тартылуы белгілі бір деңгейде таралғанымен, жаппай құбылыс ретінде қабылданбайды. Сонымен бірге өңірлер, елді мекендер және қызмет салалары бойынша бағалаулардың айырмашылығы анықталды. Бұл нәтижелер еңбек мигранттарының өңірлік еңбек нарығына қатысуын біркелкі үдеріс ретінде қарастыруға болмайтынын көрсетеді. Шағын бизнес өңірде мигранттарды экономикаға тартудың әмбебап емес, таңдаулы арнасы болып табылады және оның деңгейі сала мен жергілікті ерекшелікке байланысты (Григорьева, 2025). Дегенмен алынған нәтижелер жұмыс берушілердің субъективті бағаларына негізделгендіктен және ықтималдықсыз іріктеу қолданылғандықтан, еңбек мигранттарының өңірлер бойынша нақты таралуы туралы статистикалық қорытынды жасауға мүмкіндік бермейді. Келесі маңызды қорытынды, анық байқалатын аймақтық алшақтық. Шағын қалалардағы бірқатар жұмыс берушілер мигрант еңбегін қолдану аз кездесетінін айтады. Яғни Орталық Қазақстанның еңбек нарығын мигранттар біркелкі таралған біртұтас кеңістік емес, керісінше мигранттар өңірде негізінен дамыған экономикалық орталықтарға ғана шоғырланған деп қорытындылауға мүмкіндік береді (Arbashiyeva and Spanov, 2022; Хишауева, 2020; Укибаева, 2021).

Жұмыс берушілердің жауаптарында еңбек мигранттарын жеке таныстар, ұсынымдар, делдалдар және кәсіби желілер арқылы жалдау тәжірибесі жиі аталған. Құжат рәсімдеуде кездесетін қиындықтар, ресми жалдау шығындарының жоғарылығы, түсінікті ақпараттың жеткіліксіздігі және тексерулерден қауіптену бейресми жалдауға ықпал ететін факторлар ретінде көрсетілген (Davé, 2014; Ruhs and Anderson, 2008; Urinboyev, 2020). Бұл тұжырымдар респонденттердің қабылдауын сипаттайды және аталған факторлар мен бейресми жалдау арасындағы себеп-салдарлық байланысты тікелей дәлелдемейді.

Сауалнамаға қатысқан жұмыс берушілердің едәуір бөлігінің шетелдік жұмыс күшін квоталау тетігі туралы ақпараты шектеулі екені және көптеген респонденттің оның әсерін бағалауға қиналғаны анықталды. Квоталау тетігіне баға бере алған жұмыс берушілер арасында сыни және ішінара қанағаттану пікірлері басым болды. Алайда жауап беруге қиналғандардың үлесінің жоғарылығы және квотаны тікелей пайдалану тәжірибесі туралы деректердің жеткіліксіздігі квоталау тетігінің объективті тиімділігі жөнінде кесімді тұжырым жасауға мүмкіндік бермейді. Нәтижелер, ең алдымен, жұмыс берушілер үшін ақпараттың қолжетімділігін арттыру және консультациялық қолдауды дамыту қажеттігін көрсетеді.

Зерттеуде ықтималдықсыз іріктеу қолданылғандықтан, алынған нәтижелер Қарағанды және Ұлытау облыстарындағы барлық жұмыс берушіге немесе Қазақстандағы еңбек нарығындағы статистикалық тұрғыдан жалпыланбайды. Респонденттердің жауаптары олардың жеке тәжірибесіне, кәсіби ортасына және хабардарлық деңгейіне байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар квоталау тетігін тікелей пайдалану тәжірибесі жеке көрсеткіш ретінде өлшенбегендіктен, квоталардың объективті тиімділігін бағалау мүмкін болмады. Сондықтан зерттеу нәтижелері еңбек нарығының нақты көлемдік көрсеткіштері ретінде емес, сауалнамаға қатысқан жұмыс берушілер тобында байқалған бағалар мен үрдістер ретінде түсіндірілуі тиіс.

Зерттеудің практикалық ұсынымдары еңбек мигранттарын ресми түрде тарту рәсімдерінің қол жетімділігін арттыруға бағытталуы мүмкін. Атап айтқанда, жұмыс берушілерге қызметкерлерді рәсімдеу, рұқсат алу және квоталарды пайдалану тәртібін кезең-кезеңімен түсіндіретін өңірлік кеңес берушілік қызмет көрсетуді дамыту орынды. Құжаттарды ұсыну рәсімдерін цифрландыру және оңайлату, қайталанатын талаптарды қысқарту және жұмыс берушілерді бірыңғай ақпараттық ресурстар арқылы өзекті нұсқаулықтармен қамтамасыз ету перспективалы бағыттар болып табылады. Өңірлік жұмыспен қамту органдары шағын және микробизнес өкілдеріне тұрақты түрде ақпараттық сессиялар өткізіп, консультациялық қолдау көрсете алады.

Зерттеудің ғылыми үлесі еңбек көші-қонын жұмысшыларды тартудың тәсілдері мен арналарына қатысты шешім қабылдайтын өңірлік еңбек нарығының маңызды қатысушылары – жұмыс берушілер тұрғысынан талдауымен айқындалады. Алынған нәтижелердің практикалық маңызы жұмыс берушілерге консультациялық қолдау көрсету, рәсімдердің ашықтығын арттыру және ақпараттың қолжетімділігін жақсарту қажеттігімен байланысты. Болашақ зерттеулерде еңбек мигранттарын ресми түрде жалдау және квоталарды пайдалану тәжірибесі бар жұмыс берушілерге назар аудару, сондай-ақ Қазақстанның басқа өңірлеріндегі жұмыс берушілердің тәжірибелеріне салыстырмалы талдау жүргізу орынды.

Алғыс

Авторлар зерттеуге қолдау көрсеткені үшін Швейцариялық даму және ынтымақтастық агентігінің (SDC) қаржыландыруымен Қазақстан Республикасындағы халықаралық көші-қон ұйымы жүзеге асырып жатқан «Еңбек көші-қоны бағдарламасы – Орталық Азия» жобасына алғысын білдіреді. Мақалада ұсынылған пікірлер мен қорытындылар авторларға тиесілі және аталған ұйымдар өкілдерінің ұстанымын білдіруі міндетті емес.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Авторлардың қосқан үлесі

А.Б. Шабденова – сыни талдау және мақала мәтінімен жұмыс жасау, мақала тұжырымдамасын құру, мәтіннің алғашқы нұсқасын дайындау, деректер мен дәлелдерді жинау, деректерді формальды талдау.

О.Ю. Тарабукина – мәліметтер мен дәлелдерді жинау.

Д.А. Арын – мәтінді жазу және оны сыни тұрғыдан қайта қарау, мақаланың тұжырымдамасын құру, мақаланың соңғы нұсқасын жариялауға ұсыну.

Э.Х. Заитов – мақаланы сыни талдау, мәтіннің құрылымын ұсыну.

Әдебиеттер тізімі

1. Anderson, B. and Hancilova, B. 2011. Migrant labour in Kazakhstan: A cause for concern? *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37(3). https://doi.org/10.1080/1369183X.2011.526783

2. Arbashiyeva, A. and Spanov, M. 2022. Migration Processes of Labor Resources in the Regions of Kazakhstan within the EEU. *Eurasian Journal of Economic and Business Studies* 1(63). https://doi.org/10.47703/ejebs.v3i67.317

3. Davé, B. 2014. Keeping labour mobility informal: The lack of legality of Central Asian migrants in Kazakhstan. *Central Asian Survey* 33(3). https://doi.org/10.1080/02634937.2014.953814

4. Денисенко М. Б., Мукомель В. И. 2023. Иностранные работники в России: мнения работодателей. *Социологические исследования.* № 1. С. 26-37. https://doi.org/10.31857/S013216250021528-3

5. Florinskaya, Y.F. 2018. Employers and Foreign Migrants in the Labor Markets of Major Russian Cities: Interactions in a New Economic Reality. *Studies on Russian Economic Development* 29(2). https://doi.org/10.1134/S1075700718020053

6. Григорьева, К.С. 2025. Работодатели мигрантов: кто, как и почему нанимает иностранных работников? *Постсоветский континент*, 4, с. 90–103. https://doi.org/10.48137/23116412_2025_4_90

7. Khamzin, A.S., Khamzina, Z.A., Aldabergenova, N.A., Koshpenbetov, B.M. and Buribayev, Y.A. 2023. Labor Migration: A View from Kazakhstan. *Journal of Educational and Social Research* 13(4). https://doi.org/10.36941/jesr-2023-0092

8. Хишауева, Ж.Т. 2020. Анализ состояния рынка труда Карагандинской области. *Вестник университета «Туран»,* 3, с. 123–128. https://doi.org/10.46914/1562-2959-2020-1-3-123-128

9. Laruelle, M. 2013. Kazakhstan: Central Asia's New Migration Crossroads. In: *Social Sciences in Asia*. https://doi.org/10.1163/9789004249509_008

10. Молдахметова, Ж.Е., Сатбаева, А.М., Бейсенбаева, М.Т. и Рахметова, Г. 2025. Социально-трудовые права мигрантов в Казахстане: состояние, проблемы и перспективы развития, *Eurasian Scientific Journal of Law*, 4(13), с. 99–107. https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-4-99-107

11. Mussurov, A., Sholk, D. and Arabsheibani, G.R. 2019. Informal employment in Kazakhstan: a blessing in disguise? *Eurasian Economic Review* 9(2). https://doi.org/10.1007/s40822-018-0117-1

12. Ruhs, M. and Anderson, B. 2008. *The origins and functions of illegality in migrant labour markets: An analysis of migrants, employers and the state in the UK. https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/WP-2006-030a*

13. Укибаева, Г.К. 2021. Оценка состояния рынка труда сельских территорий Карагандинской области: проблемы и перспективы развития, *Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева*, 3, с. 49–59. DOI: https://doi.org/10.32523/2789-4320-2021-3-49-59

14. Urinboyev, R. 2020. Uzbek Migrants' Everyday Encounters with Employers and Middlemen. In: Migration and Hybrid Political Regimes: Navigating the Legal Landscape in Russia. https://www.luminosoa.org/chapters/m/10.1525/luminos.96.d

А.Б. Шабденова[1], О.Ю. Тарабукина[2] , Д.А. Арын[3], Э.Х. Заитов[4]

[1,3] Казахский национальный университет им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан

[2]Общественный фонд «ҚАЙСАР», Темиртау, Казахстан

[4]Национальный университет имени Мирзо-Улугбека, Ташкент, Узбекистан

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ: ИССЛЕДОВАНИЕ РАБОТОДАТЕЛЕЙ ЦЕНТРАЛЬНЫХ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье рассматриваются особенности восприятия работодателями занятости трудящихся-мигрантов в Карагандинской и Улытауской областях Казахстана. Актуальность исследования связана с тем, что в научной литературе Казахстан чаще анализируется как страна, принимающая трудовых мигрантов, однако гораздо реже в центре внимания оказывается взгляд работодателей как ключевых субъектов спроса на труд мигрантов. Целью статьи является выяснение, в каких отраслях, по мнению работодателей, чаще всего заняты трудовые мигранты, насколько широко они вовлечены в малый и микробизнес, с какими препятствиями сталкиваются работодатели при найме, а также как оценивается система квот. Эмпирическую основу составили данные опроса работодателей. Результаты показывают, что, по оценкам работодателей, трудовые мигранты в наибольшей степени сосредоточены в сфере строительства, общественного питания и услуг. Их участие в малом и микробизнесе воспринимается как заметное, но не повсеместное. Значительную роль в ответах играют административно-правовые и финансовые барьеры для легального найма, а также языковые трудности и недостаток консультационной поддержки. Выявлен низкий уровень информированности работодателей о механизме квотирования и преобладание оценок, согласно которым квоты скорее усложняют процесс найма, чем способствуют удовлетворению кадровых потребностей. Установлено, что трудоустройство трудовых мигрантов часто осуществляется через нефор-

мальные каналы, личные связи, рекомендации. Научный вклад исследования заключается в том, что оно дополняет существующие работы по трудовой миграции в Казахстане анализом позиции работодателей как ключевых субъектов, формирующих спрос на труд мигрантов на региональном уровне. Ценность исследования для соответствующей области знаний состоит в уточнении отраслевой, институциональной и территориальной специфики занятости трудовых мигрантов в Центральном Казахстане. Практическая значимость результатов связана с возможностью их использования при совершенствовании региональной политики регулирования трудовой миграции, механизмов квотирования и мер консультационной поддержки работодателей. Полученные выводы могут быть полезны государственным органам, исследовательским структурам и организациям, работающим в сфере миграции и занятости, при разработке более гибких и реалистичных инструментов регулирования найма трудовых мигрантов.

Ключевые слова: трудовая миграция, работодатели, трудовые мигранты, Карагандинская область, Улытауская область, микро- и малый бизнес, неформальный найм.

А.B. Shabdenova[1], O.Y. Tarabukina[2], D.A. Aryn[3], E. Kh. Zaitov[4]

[1,3]Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

[2]Public Foundation «KAISAR», Temirtau, Kazakhstan

[4]National University of Uzbekistan named after Mirzo-Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF LABOR MIGRATION: A STUDY OF EMPLOYERS IN THE CENTRAL REGIONS OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article examines the specific features of how employers perceive the employment of migrant workers in the Karaganda and Ulytau regions of Kazakhstan. The relevance of the study lies in the fact that, in academic literature, Kazakhstan is more often analyzed as country receiving migrant workers, while the perspective of employers–as key actors shaping the demand for migrant workers – remains much less explored. The aim of the article is to identify in which sectors, according to employers, migrant workers are most frequently employed; to access the extent of their involvement in micro and small businesses; to analyze the challenges employers face when hiring them; and to evaluate perceptions of the quota system.

The empirical basis of the study consists of survey data collected from employers. The results indicate that, in employers' assessments, labor migrants are most concentrated in construction, catering, and service sectors. Their participation in micro and small businesses is perceived as noticeable but not widespread. Administrative-legal and legal financial barriers to formal employment, as well as language difficulties and lack of advisory support, play a significant role in employers' responses.

A low level of employer awareness of the quota mechanism has been identified, along with a predominance of views that quotas complicate the hiring process rather than facilitate the satisfaction of labor demand. It is also established that migrant workers are often employed through informal channels, including personal networks and recommendations.

The scientific contribution of the study lies in complementing existing research on labor migration in Kazakhstan by incorporating the perspective of employers as key actors shaping the demand for migrant in Central Kazakhstan.

The practical significance of the findings is associated with their potential use in improving regional labor migration policies, quota mechanisms, and advisory support measures for employers. The conclusions may be useful for government bodies, research institutions, and organizations working in the fields of migration and employment in developing more flexible and realistic tools for regulating the hiring of migrant workers.

Keywords: labor migration, employers, migrant workers, Karaganda region, Ulytau region, micro- and small businesses, informal employment.

References

1. Anderson, B. and Hancilova, B. 2011. Migrant labour in Kazakhstan: A cause for concern? Journal of Ethnic and Migration Studies 37(3). doi: 10.1080/1369183X.2011.526783.

2. Arbashiyeva, A. and Spanov, M. 2022. Migration Processes of Labor Resources in the Regions of Kazakhstan within the EEU. Eurasian Journal of Economic and Business Studies 1(63). doi: 10.47703/ejebs.v1i63.79.

3. Davé, B. 2014. Keeping labour mobility informal: The lack of legality of Central Asian migrants in Kazakhstan. Central Asian Survey 33(3). doi: 10.1080/02634937.2014.953814.

4. Denisenko M. B., Mukomel' V. I. 2023. Inostrannye rabotniki v Rossii: mnenija rabotodatelej. Sociologicheskie issledovanija. № 1. S. 26-37. doi: 10.31857/S013216250021528-3 [in Russian]

5. Florinskaya, Y.F. 2018. Employers and Foreign Migrants in the Labor Markets of Major Russian Cities: Interactions in a New Economic Reality. Studies on Russian Economic Development 29(2). doi: 10.1134/S1075700718020053.

6. Grigor'eva, K.S. 2025. Rabotodateli migrantov: kto, kak i pochemu nanimaet inostrannyh rabotnikov? Postsovetskij kontinent, 4, s. 90–103. doi: 10.48137/23116412_2025_4_90 [in Russian]

7. Khamzin, A.S., Khamzina, Z.A., Aldabergenova, N.A., Koshpenbetov, B.M. and Buribayev, Y.A. 2023. Labor Migration: A View from Kazakhstan. Journal of Educational and Social Research 13(4). doi: 10.36941/jesr-2023-0092.

8. Hishaueva, Zh.T. 2020. Analiz sostojanija rynka truda Karagandinskoj oblasti. Vestnik universiteta «Turan», 3, s. 123–128. doi: 10.46914/1562-2959-2020-1-3-123-128 [in Russian]

9. Laruelle, M. 2013. Kazakhstan: Central Asia's New Migration Crossroads. In: Social Sciences in Asia. doi: 10.1163/9789004249509_008.

10. Moldahmetova, Zh.E., Satbaeva, A.M., Bejsenbaeva, M.T. i Rahmetova, G. 2025. Social'no-trudovye prava migrantov v Kazahstane: sostojanie, problemy i perspektivy razvitija, Eurasian Scientific Journal of Law, 4(13), s. 99–107. doi: 10.46914/2959-4197-2025-1-4-99-107 [in Russian]

11. Mussurov, A., Sholk, D. and Arabsheibani, G.R. 2019. Informal employment in Kazakhstan: a blessing in disguise? Eurasian Economic Review 9(2). doi: 10.1007/s40822-018-0117-1.

12. Ruhs, M. and Anderson, B. 2008. The origins and functions of illegality in migrant labour markets: An analysis of migrants, employers and the state in the UK.

13. Ukibaeva, G.K. 2021. Ocenka sostojanija rynka truda sel'skih territorij Karagandinskoj oblasti: problemy i perspektivy razvitija, Jekonomicheskaja serija Vestnika ENU imeni L.N. Gumileva, 3, s. 49–59. doi: 10.32523/2789-4320-2021-3-49-59 [in Russian]

14. Urinboyev, R. 2020. Uzbek Migrants' Everyday Encounters with Employers and Middlemen. In: Migration and Hybrid Political Regimes: Navigating the Legal Landscape in Russia. doi: 10.1525/luminos.96.d.

Авторлар туралы мәлімет

Шабденова А.Б. – PhD, Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доценті), әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Тарабукина О.Ю. – «ҚАЙСАР» қоғамдық қорының төрайымы, Теміртау, Қазақстан

Арын Д.А. – хат-хабар авторы, аға оқытушы, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Заитов Э.Х. – PhD, әлеуметтану кафедрасының меңгерушісі, Мирзо-Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті, Ташкент, Өзбекстан

Сведения об авторах

Шабденова А.Б. – PhD, ассоциированный профессор (доцент) кафедры социологии и социальной работы, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Тарабукина О.Ю. – председатель Общественного Фонда «ҚАЙСАР», Темиртау, Казахстан.

Арын Д.А. – автор для корреспонденции, старший преподаватель кафедры социологии и социальной работы, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Заитов Э.Х. – PhD, заведующий кафедрой социологии, Национальный университет Узбекистана имени Мирзо-Улугбека, Ташкент, Узбекистан.

Information about the authors

Shabdenova A.B. – PhD, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Tarabukina O.Y. – chairman of the Public Foundation "KAISAR", Temirtau, Kazakhstan

Aryn D.A. – corresponding author, senior lecturer, Department of Sociology and Social Work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Zaitov E.Kh. – PhD, Head of the Department of Sociology, National University of Uzbekistan named after Mirzo-Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.51.51
Ғылыми мақала

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-156-3-175-194

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІН ЖЕРГІЛІКТЕНДІРУДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІНЕ СЫНИ ТАЛДАУ

Г.Н. Шанбаева*[1], К.А. Абенова[2]

[1,2]Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

*E-mail: *[1]abai777_@mail.ru, [2]kulzada.abenova@narxoz.kz*

Аңдатпа. Соңғы жылдары халықаралық ғылыми пікірталаста әлеуметтік жұмыс тәжірибесін жергіліктендіру мәселесі жиі көтеріліп жүр. Мұның түптамыры батыстық білім беру үлгілерінің жергілікті мәдени ортаға толық сай келе бермеуінде жатыр. Посткеңестік кеңістікте, соның ішінде Қазақстанда, отбасы институты, туыстық байланыстар, өзара көмек дәстүрлері мен ұлттық құндылықтар қоғамдық өмірде әлі де маңызды орын алады. Дегенмен осы мәдени ресурстарды әлеуметтік жұмыс тәжірибесімен жүйелі түрде ұштастыру мәселесі бүгінге дейін жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр. Осы мақала халықаралық тәжірибедегі жергіліктендірудің теориялық және практикалық үлгілерін сыни тұрғыдан талдайды, әрі оны Қазақстан жағдайына бейімдеудің мүмкіндігі мен шегін анықтауды мақсат етеді. Зерттеу барысында библиометриялық талдау мен сыни әдеби шолу қатар қолданылды. Scopus дерекқоры мен мамандандырылған журналдардан іздеу нәтижесінде 250 мақала іріктеліп алынды. Екі кезеңнен тұратын сұрыптау барысында тақырыптық сәйкестік пен практикалық бағыттылық өлшемдерін негізге ала отырып, 29 мақала терең талдауға алынды. Талдау нәтижесінде жергіліктендіру тәжірибесінің төрт бағыты анықталды: Африкадағы убунту философиясына сүйенген қауымдық тәжірибе, Солтүстік Америка мен Аустралиядағы деколониалдық тәжірибе, Азиядағы аралас үлгілер және батыстық бағдарламаларды жергілікті мәдени ортаға бейімдеу. Осы нәтижелер Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың ұлттық үлгісін қалыптастыруға ғылыми негіз бола алады.

Негізгі ұғымдар: жергіліктендіру, мәдени сәйкестік, сыни талдау, ұлттық құндылық, қауымдық қолдау, әлеуметтік жұмыс.

Кіріспе

Батыстық білім беру үлгілерінің жергілікті мәдени ортаға сай келмеуі әлеуметтік жұмыс саласында соңғы жылдары кеңінен талқыланып жүр (Gray and Fook, 2004; Golightley and Holloway, 2017). Мұндай үлгілер жеке тұлғаның өзін-өзі анықтауы мен дербестігі ұғымдарына, сондай-ақ емдік әрекет тәсіліне сүйенеді. Отбасы, туыстық байланыс және қауымдық жауапкершілік басым шығыс қоғамдарында осы қағидалар әрдайым тиімді бола бермейді (Walton and Abo El Nasr, 1988).

Түсті: 08.08.2026; Жөнделді: 29.08.2026; Мақұлданды: 28.09.2026; Онлайн қолжетімді: 30.09.2026

*хат-хабар авторы

Азия, Африка және Латын Америкасы елдерінің тәжірибесі осы мәселенің нақты көрінісін ұсынады. Мысалы, Бангладеш пен Пәкістанда кедейшілік пен гендерлік теңсіздік сияқты күрделі әлеуметтік мәселелерді батыстық үлгілер арқылы шешу әрекеттері тиімсіз нәтиже берген. Жергілікті қоғамдық құрылым мен отбасылық қатынастар батыстық модельдің негізгі болжамдарымен қайшы келеді. Индонезия мен Малайзияда этникалық және діни әралуандық жергілікті саясат пен қоғамдық тұрақтылыққа тікелей ықпал етеді (Amrulloh and Busri, 2024). Бұл екі мысал бойынша әлеуметтік жұмыс тәжірибесі жергілікті мәдени және әлеуметтік ерекшеліктерге сүйенбесе, тиімді бола алмайды.

«Жергіліктендіру» (indigenization) термині ғылыми айналымға 1971 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының бесінші халықаралық форумында енді. Сол кезде-ақ американдық әлеуметтік жұмыс теориясы басқа қоғамдардың болмысына тікелей сай келе бермейтіні айтылған еді (United Nations, 1971). Термин мазмұны уақыт өте келе кеңейе түсті. Алдымен әлеуметтік жұмыс теориясы мен тәжірибесін нақты қоғамның мәдени, тарихи және әлеуметтік болмысына икемдеу үдерісі ретінде түсіндірілсе, кейін жергілікті мәдениеттерде жинақталған білімді де қамтитын тұжырымдамаға айналды (Gray and Coates, 2010). Бағыттың бастауы Африка, Оңтүстік Америка, Канада, Аустралия және Жаңа Зеландиядағы байырғы халықтармен жұмыс істеу тәжірибесінен өрбіді. Джасвал мен Кшетримаюм (Jaswal and Kshetrimayum, 2023) жергіліктендіру ұғымының әр ортада әрқалай түсіндірілуін саланың басты кемшілігі деп санайды: мазмұндық айқын еместік зерттеу нәтижелерін салыстыруды қиындатады. Жергіліктендіру тәжірибесін зерттеу үлгілерді жай сипаттаумен шектелмей, олардың мәні мен шегін де сыни тұрғыдан пайымдауды талап етеді.

Посткеңестік мемлекеттер, соның ішінде Қазақстан жағдайында, мәселе ерекше өзектілікке ие. Қазақстандағы отбасы құрылымының ерекшеліктері әлеуметтік қолдау мен өзара көмек тетіктерінің мәдени контекстін ескеруді қажет етеді. Мұндай әлеуметтік құрылым жеке автономия мен даралануға басымдық беретін батыстық үлгілерден өзгеше әлеуметтік өзара әрекеттесу ерекшеліктерін қалыптастырады. Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс жүйесі халықаралық стандарттар мен батыстық теориялық және білім беру үлгілерінің ықпалымен дамып келе жатқанымен, асар (қауым мүшелерінің ортақ әлеуметтік қажеттілікті өтеу мақсатында ерікті түрде бірігіп, өзара көмек көрсетуіне негізделген дәстүрлі әлеуметтік қолдау тетігі; оның дәстүрлі формасында көмек ұжымдық еңбек арқылы көрсетілсе, қазіргі жағдайда қаржылық және өзге де материалдық қолдау түрлерімен толыққан), бауырластық, ұжымдық жауапкершілік және туыстық қамқорлық сияқты жергілікті әлеуметтік қолдау тетіктерінің кәсіби тәжірибеге ықпалдасу деңгейі жеткілікті зерттелмеген (Koenig et al., 2017; An, 2014; Mustafina et al., 2025). Ан (2014) посткеңестік кеңістіктегі әлеуметтік жұмыстың теориялық дамуы едәуір дәрежеде батыстық теориялық үлгілерге сүйенетінін атап көрсетеді. Аталған олқылықтың орнын толтыру мақсатында мақалада үш негізгі зерттеу сұрағы қарастырылады: 1) халықаралық тәжірибеде жергіліктендірудің қандай негізгі тәсілдері мен үлгілері қалыптасқан; 2) олардың күшті және әлсіз тұстары қандай; 3) жергіліктендіру үдерісінде қандай негізгі қиындықтар туындайды.

Зерттеу халықаралық жергіліктендіру тәжірибесін Қазақстан контексімен жүйелі салыстыруға, сондай-ақ посткеңестік кеңістіктегі жергіліктендіру үдерістерінің постколониялық аймақтардағы тәжірибелерден ерекшеліктерін анықтауға бағытталады. Халықаралық әдебиетте жергіліктендіру мәселесі негізінен постколониялық аймақтар аясында қарастырылып келген, ал посткеңестік, соның ішінде Қазақстан жағдайына қатысты жүйелі талдаулар салыстырмалы түрде сирек кездеседі (An, 2014; Koenig et al., 2017).

Әдебиеттерге шолу

Отарсыздандыру теориясы

Отарсыздандыру теориясы XX ғасырдың 50-жылдарынан бастап қалыптасып, саяси тәуелсіздік мәселесінен білім, мәдениет және әлеуметтік қатынастарды қамтитын кең ғылыми бағытқа ұласты. Бағыттың негізін қалаушылардың бірі Франц Фанон (Frantz Fanon, 1961) отаршылдықтың тек жерді басып алумен шектелмейтінін, ол адамның ойлау жүйесін де бағындыратынын жазды. Алжирдегі психиатриялық тәжірибесіне сүйене отырып, ол отарсыздандыру саяси азаттықпен қатар психологиялық және мәдени тәуелсіздікті де талап ететінін тұжырымдады. Эме Сезер (Aimé Césaire, 2000) осы пікірді толықтырып, отарлық жүйе отарланған халықты ғана емес, отарлаушы қоғамды да адамгершілік тұрғыдан күйретететінін алға тартты. Эдвард Саид (Edward Said, 1978) Батыстың Шығысты «артта қалған», «парасатсыз» деп сипаттауын объективті таным емес, отаршылдықты ақтаудың құралы деп түсіндірді. Хоми Баба (Homi

Bhabha, 1994) отаршылдықты тек қанау мен зорлық ретінде емес, мәдени тоғысу арқылы жаңа формалардың қалыптасуына жағдай туғызатын үдеріс деп есептеді. Анибал Кихано (Aníbal Quijano, 2000) отаршылдық ресми түрде аяқталғанымен, білім мен мәдениетке негізделген билік құрылымдары қоғамда сақталып отырғанын «билік отаршылдығы» (coloniality of power) ұғымы арқылы ашты.

Аталған авторлардың тұжырымдары бірін-бірі толықтырғанымен, мазмұндық айырмашылық та кездеседі. Баба мәдени тоғысудан жаңа формалар туындайтынын мойындаса, Фанон мен Кихано билік асимметриясына басымдық береді. Гарретт (Garrett, 2024) осы айырмашылықты негізге алып, жергіліктендіру тек мәдени элементтерді қосуды білдірмей, билік қатынастарын да қайта құруды талап ететінін алға тартады. Дәл осы тұрғыда отарсыздандыру жергіліктендірудің теориялық тірегіне айналады.

Мәдени сәйкестік теориясы

Отарсыздандыру теориясы жергіліктендірудің неге қажет екенін негіздесе, оның нақты қалай іске асатынын мәдени сәйкестік теориясы түсіндіреді. Мел Грей мен Джанин Фук (Mel Gray and Janine Fook, 2004) батыстық әмбебап үлгілердің жергілікті мәдени ортаны ескермейтінін сынады. Рональд Уолтон мен Абдель Наср (Ronald Walton and Abo El Nasr, 1988) «жеке бас еркіндігі» мен «дербестік» ұғымдарының ұжымдық жауапкершілік басым азиялық қоғамға сәйкес келе бермейтінін көрсетті. Майк Голайтли мен Питер Холлоуэй (Mike Golightley and Peter Holloway, 2017) тиімді әлеуметтік жұмыс қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси және діни ерекшеліктерін ескермей іске аспайтынын жазды. Угиагбе (Ugiagbe, 2015) Нигерияда үш жүз елуге жуық этникалық топтың мәдени нормаларын ескеретін оқу бағдарламалары міндетті түрде болуы тиіс екенін негіздеді. Леви, Окойе және Инграм (Levy, Okoye and Ingram, 2022) Нигерия мен Шотландиядағы зерттеуінде жергілікті факторлардың оқу үдерісінде жеткілікті ескерілмейтінін анықтады. Лин (Lin, 2022) Қытайдағы жағдайды одан әрі сынға алып, еуропалық базаға толық тәуелді әлеуметтік жұмысты «академиялық империализм» деп атады. Маджумдар, Байкади және Д›Суза (Majumdar, Baikady and D'Souza, 2023) бес елді салыстыра отырып, жергілікті мәдениетке терең сіңген жапондық тәжірибенің тиімділігін атап өтті.

Нигерия, Шотландия, Қытай және Жапония тәжірибелерін салыстырғанда осы елдерге ортақ мәдени сәйкестік талап етілгенімен, оны нақты өлшейтін және шектейтін өлшемдер әлі толық қалыптаспағаны анықталды. Осы олқылықты Ан (An, 2014), Мұстафина, Қалмықбаева мен Италмасова (Mustafina, Kalmykbayeva and Italmasova, 2025) және Кениг мен әріптестері (Koenig et al., 2017) де атап өтеді. Посткеңестік елдерде саланың теориялық негізі әлі толық орнықпаған. Қазақстандағы зерттеулер дәл осы негізден дамуы тиіс.

Жергілікті білім жүйесі

Мәдени сәйкестік теориясы батыстық үлгілердің қай тұста жеткіліксіз екенін зерттеумен шектеледі, ал нақты қалай әрекет ету керегін жергілікті білім жүйесі теориясы ұсынады. Нойрейтер, Клейбл және Лутц (Neureither, Kleibl and Lutz, 2023) үдерісті жергіліктендіру, аутентификация және қайта тұжырымдау деп үш кезеңге бөледі. Семигина (Semigina, 2025) убунту идеясын ұжымдық балама ретінде қарастырса, Мугумбате мен Черени (Mugumbate and Chereni, 2019) оны балаларды қорғау саласына бейімдеді. Бори мен Каларивайил (Bori and Kalarivayil, 2025) Үндістандағы Мисинг тайпасының өзара көмек дәстүрін топтық жұмысқа енгізді, ал мазмұны жағынан сол тәжірибе қазақтың асар дәстүрімен үндеседі. Свенсон, Нюгорд және Саус (Swanson, Nygård and Saus, 2022) отбасы мен қауымды шешім қабылдау үдерісіне тартудың оң нәтиже беретінін дәйектеді. Хилл және әріптестері (Hill et al., 2020) жергілікті құндылықтарға негізделген (ATOMIC) деп аталатын өлшем құралын жасап, оның сенімділігін тексерді. Дегенмен аталған тәжірибелердің барлығы постколониялық ортада жүргізілген. Посткеңестік Қазақстандағы жергілікті білім жүйесінің ерекшелігі осы уақытқа дейін зерттеушілердің назарынан тыс қалып отыр (An, 2014; Koenig et al., 2017). Осы үш теорияны қатар алғанда, олар бір-бірінен бөлек тұрған үш көзқарас емес, бір мәселенің үш қырын ашатын тұтас талдамалық жүйе құрайды. Жергіліктендірудің неге қажет екенін отарсыздандыру теориясына сүйенсек, батыстық үлгілердің дәл қай жерде жеткіліксіз болатынын мәдени сәйкестік теориясы нақтылайды. Осы екі сұраққа жауап тапқаннан кейін ғана нақты қандай бағытта жұмыс істеу керегі туралы сұрақ өз мәнін табады, ал оған жергілікті білім жүйесі теориясы жауап береді. Теориялардың бірі екіншісінің орнын толтыратын осы логикалық тізбек Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты жергіліктендіруге берік ғылыми негіз қалыптастырады.

Зерттеу әдістері

Дереккөздерді іздеу 2026 жылдың қаңтар-наурыз айларында жүргізілді. Іздеу Scopus дерекқорында мақала тақырыбы, аңдатпасы және кілт сөздер өрісінде (TITLE-ABS-KEY) жүзеге асырыла отырып Boolean сұранысы негізге алынды: («indigenous» OR «indigenization» OR «indigenisation» OR «decolonization» OR «decolonisation») AND («social work») AND («community-led» OR «cultural safety» OR «self-determination» OR «family responsibility» OR «collectivism» OR «community support» OR «social harmony» OR «local culture»). Сұраныс мақала тақырыбы, аңдатпасы немесе кілт сөздерінің кез келгенінде көрсетілген терминдерге сәйкес келетін жарияланымдарды қамтыды. Сүзгілер ретінде құжат түрі (article, review), тіл (ағылшын) және жыл аралығы (1980–2025) белгіленді. Іздеу нәтижесінде Scopus дерекқорынан жалпы 250 жазба анықталды. Аталған сүзгі тек Scopus дерекқорындағы автоматтандырылған іздеуге қолданылды; мамандандырылған журналдарда (International Social Work, British Journal of Social Work, African Journal of Social Work, Asia Pacific Journal of Social Work and Development, Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work) жыл шектеуінсіз жүргізілген қолмен қосымша іздеу арқылы анықталған жазбалар да осы жиынтыққа қосылды. Екі ағыннан алынған жазбалар бірыңғай іріктеу критерийлері бойынша қатар бағаланды.

Іріктеу PRISMA тәсілінің негізгі логикасына сәйкес екі кезеңде жүргізілді. Алдын ала сүзгілеу кезеңінде атауы мен аңдатпасы бойынша тақырыптық сәйкессіздігі анық 128 жазба алынып тасталды, нәтижесінде 122 мақала толық мәтінмен бағалауға өтті. Толық мәтінмен бағалау кезеңінде 122 мақала келесі қосымша өлшемдер бойынша қаралды: жергіліктендіруді тікелей қарастыруы; теориялық немесе эмпирикалық негіздің болуы; әртүрлі аймақтық контекстті қамтуы; толық мәтінінің қолжетімділігі және зерттеу мақсатына сәйкестігі. Осы кезеңде сәйкес келмеген 93 мақала алынып тасталды. Олардың ішінде тақырыптан ауытқығандар, толық мәтіні қолжетімсіздер және қайталанатын деректер бар мақалалар болды. Нәтижесінде 29 мақала сыни талдауға енгізілді. Мақалалардың Қазақстан контексіне сәйкестігі кейінгі, аналитикалық кезеңде (Кесте 1, 2, 3 және 4-те) бағаланды.

Кесте 1, 2, 3 және 4-те көрсетілген 29 мақаланың құрамы екі кезеңде қалыптасты. Алғашқы кезеңде төрт бағыттың әрқайсысына тікелей қатысты, эмпирикалық немесе практикалық дереккөзі бар мақалалар таңдалды. Екінші кезеңде осы бағыттардың теориялық негізін кеңейтетін, әдіснамалық немесе тұжырымдамалық сипаттағы қосымша дереккөздер енгізілді. Аталған екі топтың қосындысы зерттеудің түпкі сыни талдау аясын құрады. Іріктеу мен кодтау процесіне екі автор қатысты. Әрбір мақала екі автордың бірлескен талқылауы негізінде бағаланып, пікір айырмашылығы туындаған жағдайда консенсус арқылы шешілді. Интеркодерлік келісім коэффициенті есептелмеді. Бұл зерттеудің әдістемелік шектеуін құрайды. Келешектегі зерттеулерде екі тәуелсіз кодтаушының бағалары негізінде интеркодерлік келісімді Коэн каппа коэффициенті арқылы бағалау ұсынылады.

Библиометриялық карта VOSviewer бағдарламасында бірге кездесу (co-occurrence) талдауы негізінде, толық санау тәсілімен және кілт сөздің ең төменгі кездесу жиілігі бес рет деп белгіленіп құрастырылды. Bibliometrix пакеті арқылы жылдар бойынша жариялану динамикасы, авторлар мен елдер бойынша жарияланым белсенділігі және тақырыптық бағыттардың таралуы талданды. Зерттеу олқылығы жеке әдіс немесе статистикалық көрсеткіш ретінде емес, әдебиеттерді сыни талдау нәтижесінде анықталған жеткіліксіз зерттелген бағыттарды сипаттайтын аналитикалық ұғым ретінде қарастырылды.

Іріктелген 29 мақалаға сыни талдау үш кезеңде жүргізілді. Алдымен әр еңбекте сипатталған мәдени практиканың нақты қалай қолданылатыны анықталды. Одан кейін ұсынылған тәсілдердің жергілікті мәдени құндылықтармен қаншалықты үйлесетіндігі бағаланды. Соңғы кезеңде олардың тиімділігіне қатысты эмпирикалық дәлелдердің жеткіліктілік деңгейі талданды. Кодтау барысында мақала мәтіндерінен алынған дәйексөздер мен сипаттамалар негізге алынды.

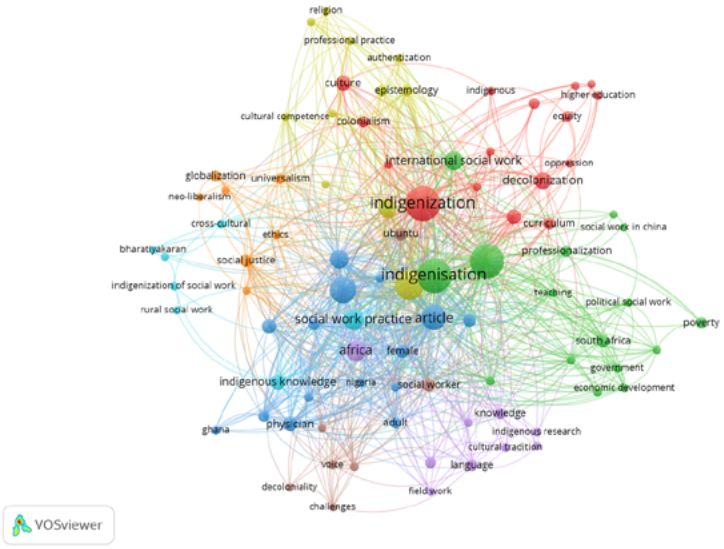
Кестелерде сипатталған мәдени практикалардың Қазақстан жағдайына сәйкестік деңгейін бағалау үшін төрт деңгейлі сараптамалық шкала қолданылды: төмен, орташа, жоғары және өте жоғары. Бағалаудың негізгі өлшемдері мәдени практиканың отбасылық-туыстық құрылыммен, қауымдық және туыстық өзара көмек дәстүрлерімен (мысалы, асар, ағайындық өзара қолдау) және кеңестік тарихи тәжірибемен мазмұндық әрі функционалдық ұқсастығына негізделді. Өте жоғары деңгей қазақ мәдени контекстінде қалыптасқан нақты дәстүрмен функционалдық және мазмұндық сәйкестікті білдіреді. Жоғары деңгей отбасылық-туыстық құрылыммен, дәстүрлі өзара көмек нысандарымен немесе кеңестік тарихи тәжірибемен тікелей

функционалдық ұқсастықты сипаттайды. Орташа деңгей жанама немесе құндылықтық ұқсастықты, ал төмен деңгей қазақстандық контекспен нақты байланысы жоқ жалпы теориялық немесе концептуалдық сәйкестікті білдіреді.

Шкала авторлардың сараптамалық бағалауы негізінде әзірленді және бұрын валидацияланған өлшеу құралы емес. Сондықтан оның нәтижелері статистикалық өлшем емес, халықаралық мәдени практикалардың Қазақстан контексіне сәйкестігін салыстырмалы бағалауға арналған бағдарлаушы талдау құралы ретінде түсіндіріледі. Субъективтілікті шектеу үшін бағалау критерийлері алдын ала анықталды. Шкаланың мазмұндық негізділігін одан әрі тексеру келешекте тәуелсіз сарапшылардың бағалауын және интерсараптамалық келісімді есептеуді қамтуы мүмкін.

Зерттеу нәтижелері

VOSviewer және Bibliometrix бағдарламалары арқылы жүргізілген библиометриялық талдау әлеуметтік жұмысты жергіліктендіру тақырыбы бойынша зерттеулердің негізгі тақырыптық кластерлері мен географиялық шоғырлануын көрсетті (Сурет 1). Картада ең жиі кездесетін және ең тығыз байланысқан ұғымдар ретінде жергіліктендіру (indigenization), отарсыздандыру (decolonization), убунту (ubuntu), халықаралық әлеуметтік жұмыс (international social work), мәдени құзыреттілік (cultural competence) және әлеуметтік әділеттілік (social justice) алға шығады. Осы ұғымдар аталған бағыттағы ғылыми ізденістердің негізгі мазмұндық өзегін құрайды. Географиялық тұрғыдан алғанда, Канада, Африкадағы Нигерия, Зимбабве, Гана, сондай-ақ Азиядағы Үндістан мен Қытай зерттеу белсенділігі жоғары елдер қатарында тұр. Джасвал мен Кшетримаюм (Jaswal and Kshetrimayum, 2023) зерттеулердің едәуір бөлігі дәл Канада, Аустралия, Жаңа Зеландия және АҚШ үлесіне тиетінін көруге болады.

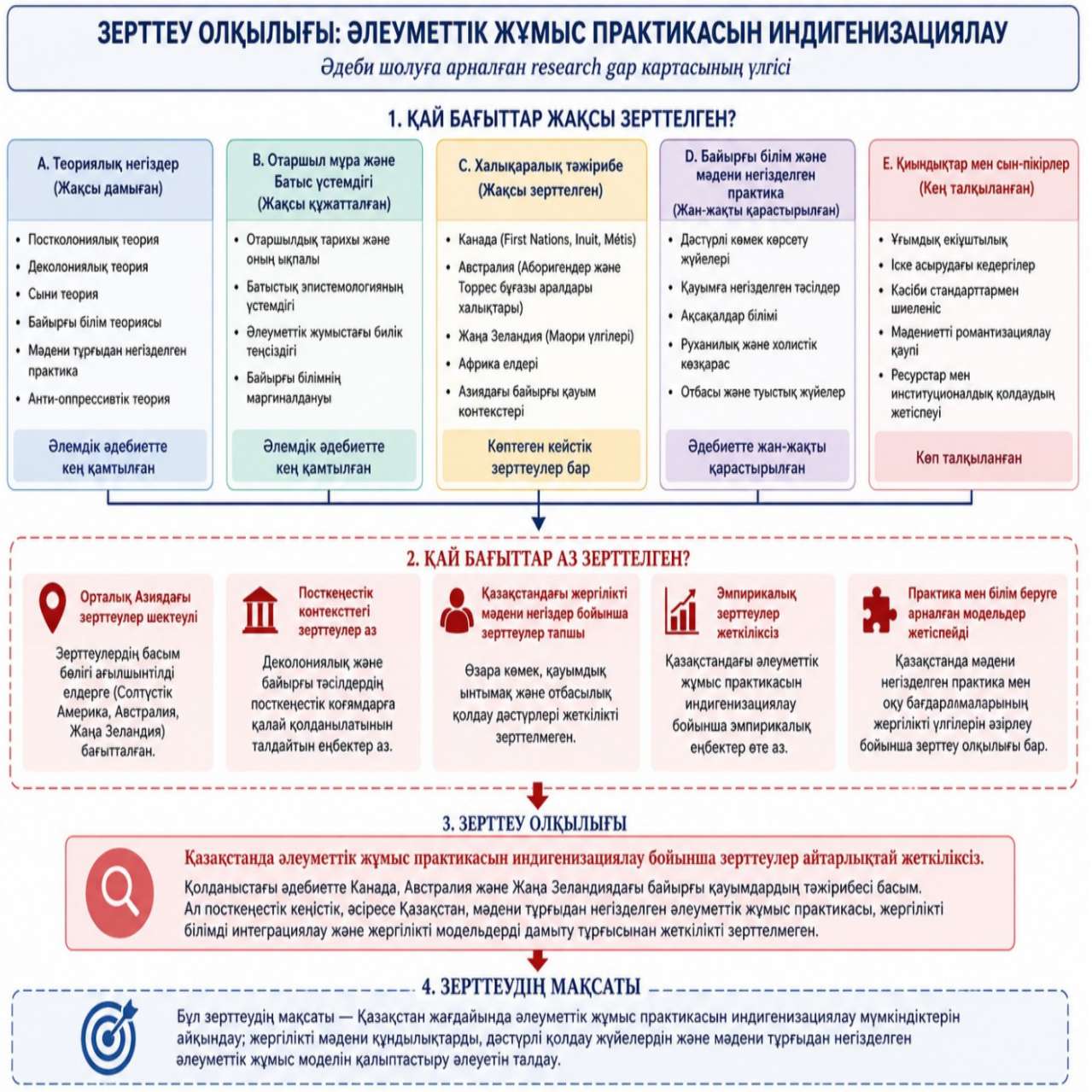
Сурет 1. Библиометриялық талдау: кілт сөздер желілік картасы
Дереккөз: VOSviewer бағдарламасы арқылы Scopus дерекқоры негізінде авторлар құрастырған

Қарастырылған 250 жазбаның ішінде Орталық Азияға немесе Қазақстанға тікелей қатысты бірде-бір зерттеу кездеспеді, желілік картада да бұл өңірге қатысты кілт сөздер тобы жоқ. Мұндай жағдай халықаралық дерекқорлардың тілдік және аймақтық құрылымымен түсіндіріледі. Қазақстан мен Орталық Азияда ұлттық тілдерде жарияланған еңбектер жеткілікті болғанымен, олардың халықаралық ғылыми айналымға ену деңгейі әлі де төмен қалпында қалып отыр. Зерттеу олқылығы (research gap) осы суретте айқын көрінеді (Сурет 2).

Посткеңестік аймақтар, соның ішінде Қазақстанда, жергілікті мәдени болмысқа сүйенген эмпирикалық зерттеу саны әлі де шектеулі күйінде қалып отыр. Кениг және әріптестері (Koenig et al., 2017) Қазақстандағы

әлеуметтік жұмыс саласында мәдени бейімдеу мен жергіліктендірудің өзектілігін атап өтсе, Ан (An, 2014) осы саланың теориялық негізі посткеңестік елдерде әлі қалыптасу сатысында тұрғанын жазады. Мұстафина, Қалмықбаева мен Италмасова (Mustafina, Kalmykbayeva and Italmasova, 2025) болса әлеуметтік жұмыс білімін жергілікті ортаға сәйкестендірудің ғылыми негізін ұсынады. Осы олқылықты нақтылау үшін іріктелген **29** мақала мазмұнына сыни талдау жүргізіліп, олар тәжірибелік бағыты мен аймақтық ерекшелігіне қарай төрт топқа бөлінді.

Бірінші топты африкалық убунту (Ubuntu) философиясына сүйенген қауымдық тәжірибе құрайды. Мұнда жеке адам қауымнан бөлек тұрмайды, ортақ жауапкершілік пен өзара қолдау бүкіл практиканың арқауын құрайды. Экох (Ekoh, 2024) мәдени тәжірибені сын тұрғысынан сүзбей қабылдаудың теңсіздікті бүркемелеп қалдыруы мүмкін екенін жазады. Убунту тәжірибесінің тиімділігі жайлы сенімді қорытынды жасауға мүмкіндік беретін рандомизацияланған бақылаулық зерттеулер әлі де аз.

Сурет 2. Зерттеу олқылықтарының картасы

Дереккөз: авторлар библиометриялық және сыни әдеби шолу нәтижелері негізінде құрастырған.

Екінші топқа Солтүстік Америка мен Аустралиядағы деколониалдық тәжірибе жатады. Мұнда әлеуметтік жұмыс байырғы халықтардың тарихи жарақатын еңсеруге, дәстүрлі билік құрылымдарын қалпына келтіруге бағытталады. Хилл және әріптестерінің (Hill et al., 2020) деректері осы бағыттағы ең мықты эмпирикалық негізді құрағанымен, зерттеу постколониялық ортада жүргізілген. Оны Қазақстанға тікелей көшіру қате нәтиже беруі мүмкін. Ан (An, 2014) посткеңестік елдердің тарихи жолы постколониялық елдерден өзгеше өрбігенін көрсетеді. Бұл кеңістік арнайы, дербес талдауды талап етеді.

Үшінші топ Азия елдеріндегі аралас үлгілерден тұрады. Мұнда батыстық кәсіби талап пен жергілікті билік құрылымдары, қауымдық институттар бір-бірімен ұштасады. Легаулт пен Бло (Legault and Bleau, 2025) мәдени элементтерді өз контекстінен бөліп алып қолданудың сырттай ғана жергіліктендірілген көрініс тудыратынын жазады. Азиялық тәжірибені де мазмұндық тереңдікпен қайта саралаған жөн.

Төртінші топқа батыстық бағдарламаларды мәдени ортаға бейімдеген зерттеулер кіреді. Мұндай жұмыстар тиімділігі дәлелденген стандартты әдісті жергілікті нормалар мен құндылыққа лайықтауды көздейді. Сенсой Бахар және әріптестерінің (Sensoy Bahar et al., 2020) рандомизацияланған бақылаулық зерттеуі осы бағыттағы ең сенімді эмпирикалық дәлел болғанымен, бағдарлама мазмұны түбегейлі өзгермей, көбіне сыртқы пішіні ғана жергілікті ортаға лайықталады. Бағыттардың толық сипаттамасы Кесте 1, 2, 3 және 4-те берілген.

Кесте 1. Африкалық Ubuntu философиясы негізіндегі қауымдық тәжірибе

Авторлар / Жыл	**Зерттеу дизайны және мәдени практика механизмі**	**Қазақстанмен үйлесімділік**	**Тиімділік дәлелі**
Мугумбате мен Черени (Mugumbate and Chereni, 2019)	Ubuntu: «адам басқа адамдар арқылы адам болады» ұстанымына негізделген қауымдық өзара тәуелділік үлгісі; Shona тілінің ұғымдары арқылы дамытылған өмірлік цикл үлгісі	Жоғары. Ubuntu идеясындағы «адам басқа адамдар арқылы адам болады» ұстанымы қазақ мәдениетіндегі қауымдық бірлік пен өзара жауапкершілік құндылықтарымен мазмұндас келеді.	Орташа. Теориялық база нық, рандомизацияланған зерттеу жоқ
Уотсон, Вашингтон және Степто-Уотсон (Watson, Washington and Stepteau-Watson, 2015)	Umoja менторлық бағдарламасы; африкалық барабан ойыны (Spir-rhythms) арқылы топтық байланыс; pyramid mentoring үлгісі	Жоғары. Umoja бағдарламасындағы жас ер азаматтарды қауымдастыру арқылы тәрбиелеу тәсілі қазақ мәдениетіндегі ұлдарды үлкендердің қадағалауымен, қауымдық қатысу арқылы тәрбиелеу дәстүрімен мазмұндас келеді.	Орташа. Нәтижелер сипаттамалық, RCT жоқ

Элсвик, Вашингтон және әріптестері (Elswick, Washington et al., 2021)	Trauma Healing Club: африкалық барабан ойыны мен pyramid mentoring сияқты мәдени тәжірибелерді жарақатпен жұмысқа бейімдеу	Орташа. Босқын балалар контексті тікелей ұқсастық бермейді.	Орташа. PTSD белгілері жақсарған (CPSS шкаласы бойынша), бақылау тобы жоқ
Уильямс, Хамфри, Болден және Вагнер (Williams, Humphrey, Bolden and Wagner, 2023)	Африкацентрлік терапевтік қауым: Asante, Nobles философтарының тұжырымдамалары; ұжымдық идентификация, ата-бабалар даналығы	Орташа. Asante мен Nobles негіздеген ата-бабалар даналығы мен ұжымдық сана тұжырымдамасы қазақ мәдениетіндегі аруақты құрметтеу және ұрпақтар жалғастығы дәстүрімен мазмұндас келеді.	Төмен-орташа. Эмпирикалық тексеру жоқ, тұжырымдамалық ұсыныс
Экох (Ekoh, 2024)	Жергіліктендіру үдерісіндегі әлеуметтік әділеттілік тәуекелі; универсализм мен релятивизм арасындағы қайшылық	Орташа. Экохтың бірегейлендіру мен салыстырмалылық арасындағы қайшылықты сынауы Қазақстандағы дәстүрлі нормаларды сыни тұрғыдан бағалауда ескерілуге тиіс мәселелерді көрсетеді.	Төмен. Эмпирикалық негізі жоқ, теориялық ескерту сипатында
Доминелли (Dominelli, 2010)	Жаһандық стандарттар мен жергілікті жағдай арасындағы шиеленісте әлеуметтік жұмыстың дамуы	Орташа. Доминеллидің жаһандық стандарттар мен жергілікті ерекшеліктер арасындағы қатынасты сипаттауы Қазақстандағы халықаралық үлгілер мен жергілікті тәжірибе арасындағы байланысты түсінуге негіз болады.	Төмен. Теориялық тұжырымдама, эмпирикалық тексеру жоқ

Дереккөз: авторлар іріктелген жарияланымдарды сыни талдау негізінде құрастырған.

Кесте 2. Солтүстік Америка мен Аустралиядағы деколониалдық тәжірибе

Авторлар / Жыл	**Зерттеу дизайны және мәдени практика механизмі**	**Қазақстанмен үйлесімділік**	**Тиімділік дәлелі**
Свенсон, Нюгорд және Саус (Swanson, Nygård and Saus, 2022)	Отбасы мен қауымды шешім қабылдауға кіріктіру «ортақ сезім» ретінде; ICWA шеңберінде туыстық қамқорлық, ақсақалдарды тарту	Өте жоғары. Қазақтың **«ел» (кең қауымдастық), «ру» (шыққан тегі бойынша топтасу), «ағайын» (жақын туыстық байланыс)** ұғымдарымен тікелей үндеседі; екі жағдайда да отарлық/кеңестік ықпалдан туындаған отбасылық байланыстың әлсіреуі ортақ мәсел	Жоғары (сапалық). 23 маман консенсусы нақты, сандық дерек жоқ
Браун (Brown, A., 2019)	Мәдени байланыс қорғаушы фактор ретінде; рухани практикалар, отбасылық кеңейтілген жүйені балалар қорғауда пайдалану	Жоғары. Кеңестік дәуірден кейін орын алған мәдени байланыстың үзілуі туралы тұжырыммен үндеседі	Орташа. Жеке тәжірибе, жалпылауға шектеулі
Кристиансон, Стилл және Сулейманов (Christianson, Still and Souleymanov, 2025)	HIV күтімінде рәсімдер мен дәстүрлі медицинаны негізгі компонент ретінде кіріктіру; ақсақалдар мен білім иелерін жүйеге тарту	Орташа-жоғары. Рухани-мәдени тәжірибені денсаулық сақтауға кіріктіру тәжірибесі маңызды үлгі бола алады	Жоғары (сапалық). 51 қатысушы, ақсақалдар растауы
Хилл, Нельсон және әріптестері (Hill, Nelson et al., 2020)	«Байырғы балалардың нәтижесін өлшеу құралы» (ATOMIC): еркін әңгімелесу тәсілімен мақсат қою; отбасы мен қауым бірлесіп мақсат белгілейді	Жоғары. Стандартталған тесттің орнына мәдени ортаға сай өлшем ұсынуы әдіснамалық үлгі бола алады	Өте жоғары. Сенімділік коэффициенті 0,995/0,982, $p<0,001$, 38 пайыздық прогресс
Блэк, Фредерико және Бэмблетт (Black, Frederico and Bamblett, 2018)	Aboriginal жастарға арналған мәдени нығайту бағдарламалары; «мәдениет арқылы сауығу» тәсілі	Жоғары. Мәдениетті сауығу құралы ретінде пайдалану идеясы қазақ дәстүрімен үндеседі	Орташа. Сапалық дизайн, бақыланатын зерттеу жоқ
Райан мен Ивеля (Ryan and Ivelja, 2023)	Жергіліктендіру мен отарсыздандыруды билік қатынастары мен институционалдық құрылым тұрғысынан қарастыру	Орташа. Қазақстандағы кеңестік мұраны билік қатынасы тұрғысынан зерттеуге үлгі	Төмен. Теориялық сипаттағы талдау

Авторлар / Жыл	Зерттеу дизайны және мәдени практика механизмі	Қазақстанмен үйлесімділік	Тиімділік дәлелі
Нюгорд мен Саус (Nygård and Saus, 2016)	Қауымға негізделген зерттеу этикасы; жеке келісім орнына ұжымдық жауапкершілікке көшу	Орташа. Қазақстандағы зерттеу этикасын қауымдық тұрғыдан қайта қарауға негіз	Төмен. Әдіснамалық ұсыныс, эмпирикалық тексеру жоқ
Йонген және әріптестері (Jongen et al., 2022)	Байырғы балалар мен жастардың әл-ауқаты мен психикалық денсаулығына арналған кешенді қолдау шаралары	Жоғары. Кешенді қолдау үлгісі Қазақстандағы балалармен жұмысқа бейімделуі мүмкін	Жоғары. Жүйелі шолу негізінде жасалған қорытынды
Гарба және әріптестері (Garba et al., 2023)	Байырғы қауымдардың зерттеу нысаны емес, дерек пен білімді басқаруға қатысатын субъект ретінде танылуы	Орташа. Қазақстандағы зерттеу этикасы мен қауымдық қатысуды кеңейтуге үлгі	Төмен. Әдіснамалық ұсыныс, эмпирикалық тексеру жоқ

Дереккөз: авторлар іріктелген жарияланымдарды сыни талдау негізінде құрастырған.

Кесте 3. Азиялық аралас үлгілер

Авторлар / Жыл	Зерттеу дизайны және мәдени практика механизмі	Қазақстанмен үйлесімділік	Тиімділік дәлелі
Бори мен Каларивайил (Bori and Kalarivayil, 2025)	Rigbo: ауылдық өзара көмек дәстүрі негізінде топтық жұмыс шеңбері; дәстүрлі жүйе SHG институттарымен интеграцияланған	Өте жоғары. Қазақтың «асар» дәстүрімен функционалдық ұқсастығы бар, ең маңызды жақын үлгі	Орташа. Тарихи трансформация сипатталған, заманауи тиімділік деректері жоқ
Алтхумали (Althumali, 2021)	Медициналық әлеуметтік жұмыста ислам мәдениеті мен діни ұстанымдарды кіріктіру; гендерлік рөлдер, отбасы шешімі мәселелері	Жоғары. Исламдық мәдениет пен медициналық жүйе арасындағы қайшылықтарға тікелей сәйкес келеді	Жоғары (сапалық). Purnell үлгісі негізінде жүйелі талдау
Хонг Шаньшань мен Ислам (Hong Shanshan and Islam, 2024)	Жергілікті білімді (халықтық дәстүрлер, билік құрылымы, құндылықтар мен қолөнер) төрт қадаммен (анықтау, бөліп алу, қолдану, бағалау) ауылдық әлеуметтік жұмысқа кіріктіру	Өте жоғары. Жергілікті көшбасшылар мен қауымдық өзара көмекті пайдалану «асар» тәжірибесіне сәйкес келеді	Жоғары. CBPR дизайны, тақырыптық талдау, деректерді салыстырмалы тексеру

Авторлар / Жыл	**Зерттеу дизайны және мәдени практика механизмі**	**Қазақстанмен үйлесімділік**	**Тиімділік дәлелі**
Чжао, Тан және Цан (Zhao, Tan and Tsang, 2023)	Жергіліктендіру мен аутентификацияны конфуцийшілдік, даосизм және буддизм негізінде қарастыру	Орташа-жоғары. Қазақстандағы дәстүрлі дүниетанымды теорияға кіріктіруге үлгі бола алады	Төмен. Теориялық сипаттағы талдау, эмпирикалық негізі жоқ
Юнг, Цзе, Лю және Шардлоу (Yeung, Jie, Liu and Shardlow, 2022)	Бірлескен мақсат қою мен рефлексияға негізделген супервизия үлгісін дәстүрлі оқытумен ұштастыру	Орташа. Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс қадағалау жүйесін жетілдіруге қолданылуы мүмкін	Орташа. Сапалық дизайн, шектеулі деректер
Да Луз Шерф (da Luz Scherf, 2022)	Әлеуметтік жұмыста рухани, денелік, қауымдық және тарихи байланысты қамтитын тұтас көзқарас	Орташа. Дәстүрлі дүниетанымның тұтастығын негіздеуге үлгі бола алады	Төмен. Теориялық тұжырымдама, эмпирикалық тексеру жоқ
Джасвал мен Кшетримаюм (Jaswal and Kshetrimayum, 2023)	Жергіліктендіру ұғымының әр контексте әртүрлі түсіндірілуін жүйелеп, тұжырымдамалық айқындықты талап ету	Орташа. Қазақстандағы жергіліктендіру ұғымын нақтылауға негіз болатын әдіснамалық үлгі	Орташа. Жүйелі әдеби шолу, бастапқы эмпирикалық дерек жоқ
Леви, Грей, Окойе және Амадасун (Levy, Gray, Okoye and Amadasun, 2025)	Жергілікті әдебиетті әлеуметтік жұмыс білімін мәдени тұрғыда сәйкес ету үшін пайдалану	Орташа. Қазақстандағы жергілікті ғылыми әдебиетті жинақтауға негіз болады	Орташа. Жүйелі шолу негізінде жасалған қорытынды

Дереккөз: авторлар іріктелген жарияланымдарды сыни талдау негізінде құрастырған.

Кесте 4. Батыстық бағдарламаларды мәдени ортаға бейімдеу

Авторлар / Жыл	**Зерттеу дизайны және мәдени практика механизмі**	**Қазақстанмен үйлесімділік**	**Тиімділік дәлелі**
Сенсой Бахар, Бьянси және әріптестері (Sensoy Bahar, Byansi et al., 2020)	АҚШ-тың 4Rs 2Ss бағдарламасы Amaka Amasanyufu («Бақытты отбасылар») атауымен, тілмен, символдармен, CHW желісі арқылы жеткізумен бейімделді	Орташа. Бейімдеу логикасы Қазақстанда да сынауға болатын тәсіл	Өте жоғары. RCT, $p<0,05$, 16 апта ішінде мінез-құлық бұзылыстары төмендеді

Хамед, Хусс және Массарви (Hamed, Huss and Massarwi, 2025)	Бедуин жастарымен өнерге негізделген топтық жұмыс; жергілікті дәстүрлі символдар арт-терапия сессияларына кіріктірілген	Орташа-жоғары. Байырғы мұсылман қауымы контексті жақын үлгі болады	Орташа. Шағын N, тақырыптық талдау
Беннетт, Скуайрс және МакКейб (Bennett, Squires and McCabe, 2023)	Тілдік қолжетімділіктің қызметке қол жеткізу, келісім беру және сенім қалыптастыру шарты екенін негіздеу	Орташа. Қазақстандағы көптілді ортада әлеуметтік қызмет көрсетуге қатысты үлгі	Төмен-орташа. Сапалық сипаттағы талдау
Нугрохо (Nugroho, 2023)	Туыстық қамқоршылықты балаларды қорғау шарасының мәдени негізі ретінде қарастыру	Жоғары. Қазақстандағы туыстық қамқорлық дәстүрімен тікелей үндеседі	Орташа. Практикалық талдау, бақыланатын зерттеу жоқ
Легаулт пен Бло (Legault and Bleau, 2025)	Мәдени элементтерді контекстсіз алудың «көрнекі» жергіліктендіруге және мәдениетті иеленуге әкелу қаупі	Орташа. Қазақстандағы дәстүрлі практиканы сыни тексеруге негіз болады	Төмен. Теориялық ескерту, эмпирикалық негізі жоқ
Муапаура және әріптестері (Mwapaura et al., 2024)	Жергілікті білім жүйелерінің құқыққа негізделген әлеуметтік жұмысқа қайшы келмей, оны толықтыруы	Орташа. Қазақстандағы құқықтық және дәстүрлі тәсілдерді ұштастыруға үлгі	Орташа. Сапалық талдау, бақыланатын зерттеу жоқ

Ескерту: Тиімділік деңгейі төрт сатыдан тұрады. Өте жоғары деңгей рандомизацияланған бақылаулық зерттеуге (ағылшынша randomized controlled trial, RCT) немесе 0,95-тен жоғары ішкі сыныптық корреляция коэффициентіне (ағылшынша intraclass correlation coefficient, ICC) сәйкес келеді. ICC өлшем құралының сенімділігін бағалайтын статистикалық көрсеткіш. Жоғары деңгей жүйелі сапалық дизайнды, орташа деңгей пилоттық немесе сипаттамалық зерттеуді, төмен деңгей тұжырымдамалық ұсынысты білдіреді. Дереккөз: авторлар құрастырған.

Дереккөз: авторлар іріктелген жарияланымдарды сыни талдау негізінде құрастырған.

Кестелерде берілген төрт бағыт әрқайсысы жергіліктендірудің өзіндік тәжірибелік логикасымен ерекшеленеді.

Африка елдеріндегі убунту бағыты жеке адамды қауымнан бөліп қарастырмай, әлеуметтік байланыстар мен өзара жауапкершілікті әлеуметтік жұмыстың маңызды негізі ретінде қарастырады. Мугумбате мен Черени (Mugumbate and Chereni, 2019) осы философияны балаларды қорғау саласына шона тіліндегі ұғымдар арқылы енгізсе, Уотсон және әріптестері (Watson et al., 2015) африкалық барабан ойынын менторлық жұмысқа енгізді, жас жігіттердің қауымдық өмірге қатысуын күшейтуге бағытталған тәсілді ұсынды. Қазақстан контексінде бұл бағыттың маңызы отбасылық, туыстық және қауымдық өзара жауапкершілікке негізделген әлеуметтік қатынастармен мазмұндық ұқсастығымен байланысты. Сонымен бірге убунтуға негізделген практикалардың эмпирикалық тиімділігін бағалауда сақтық қажет: рандомизацияланған бақылаулы зерттеулердің шектеулі болуы себептік тиімділік туралы берік қорытынды жасауға мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар Экох (Ekoh, 2024) мәдени практикаларды сыни талдаусыз қабылдау кейбір әлеуметтік теңсіздіктердің көрінбей қалуына әкелуі мүмкін екенін көрсетеді. Убунту тәжірибесін Қазақстан жағдайына бейімдеу кезінде оның құндылықтық негізімен қатар, нақты әлеуметтік салдарын да бағалау қажет.

Солтүстік Америка мен Аустралиядағы тәжірибелерде мәдениет жергілікті қауымдардың тарихи тәжірибесін, отбасы құрылымын және ұжымдық шешім қабылдау үлгілерін әлеуметтік жұмыс практикасына

енгізудің маңызды тетігі ретінде қарастырылады. Свенсон және әріптестері (Swanson et al., 2022) Монтана штатында 23 маманмен жүргізген зерттеуінде отбасы мен қауымды шешім қабылдау үдерісіне қатыстырудың маңызын көрсетті. Хилл және әріптестері (Hill et al., 2020) әзірлеген өлшеу құралы да жергілікті контекстке бейімделген практикаларды эмпирикалық бағалаудың мүмкіндігін зерттеді. Дегенмен аталған тәжірибелердің едәуір бөлігі постколониялық және байырғы халықтардың тарихи тәжірибесі қалыптасқан ортада дамыған. Ан (An, 2014) посткеңестік мемлекеттердің тарихи және институционалдық даму бағытының постколониялық қоғамдардан өзгеше екенін атап көрсетеді. Аталған үлгілерді Қазақстанға тікелей көшірудің орнына, олардың қолданылу логикасын жергілікті тарихи және әлеуметтік жағдаймен салыстыра қарастырған жөн.

Азиялық аралас үлгілер батыстық әлеуметтік жұмыс тәсілдерін жергілікті мәдени нормалармен және қауымдық практикалармен ұштастыруға бағытталған. Бори мен Каларивайил (Bori and Kalarivayil, 2025) Үндістандағы Мисинг қауымының өзара көмек дәстүрін топтық жұмысқа бейімдеген. Аталған тәжірибенің функционалдық логикасы қазақ қоғамындағы асар дәстүрімен салыстыруға мүмкіндік береді. Хонг Шаньшань мен Ислам (Hong Shanshan and Islam, 2024) жергілікті көшбасшылармен сенім қатынастарын қалыптастырудың жобаларды іске асырудағы маңызын көрсетеді. Алтхумали (Althumali, 2021) ислам мәдениеті мен медициналық жүйе арасындағы өзара әрекеттесудің ерекшеліктерін қарастырса, Легаулт пен Бло (Legault and Bleau, 2025) мәдени элементтерді олардың әлеуметтік контекстінен бөліп қолданудың қаупіне назар аударады. Осы зерттеулер бойынша жергілікті мәдени элементті әлеуметтік жұмыс практикасына енгізудің өзі жеткіліксіз. Оның бастапқы әлеуметтік мағынасы мен қауым ішіндегі қызметін сақтау да қажет.

Батыстық бағдарламаларды жергілікті жағдайға бейімдеу бағыты дайын бағдарламаларды басқа мәдени ортаға енгізген кезде тек тілдік аударумен шектелмеуді көздейді. Бағдарламаның мазмұны, атауы, символдары және оны жеткізу тәсілдері де жергілікті контекстке сәйкес қайта қаралуы мүмкін. Сенсой Бахар және әріптестері (Sensoy Bahar et al., 2020) Угандада АҚШ-та әзірленген отбасылық бағдарламаны жергілікті жағдайға бейімдеп, 636 қатысушыны қамтыған зерттеу жүргізді. Зерттеу нәтижелері отбасылық қарым-қатынастардың жақсарғанын және балалардың мінез-құлық қиындықтарының 16 апта ішінде төмендегенін көрсетті. Сонымен қатар Легаулт пен Бло (Legault and Bleau, 2025) мәдени бейімдеудің үстірт сипатта қалу қаупін көрсетеді. Яғни бағдарламаның сыртқы элементтерін өзгерту оның мәдени тұрғыдан шынайы жергіліктендірілгенін білдірмейді. Осы тұрғыдан алғанда мәдени бейімдеудің тереңдігі мен бағдарламаның эмпирикалық тиімділігін қатар бағалаудың қажеттілігі туындауда.

Төрт бағытты салыстырмалы қарастыру бірнеше ортақ мәселені анықтайды. Біріншіден, зерттеулердің едәуір бөлігі шағын іріктемеге және сипаттамалық немесе сапалық дизайнға негізделген, сондықтан жергіліктендірілген практикалардың ұзақ мерзімді және себептік тиімділігі туралы қорытынды жасау мүмкіндігі шектеулі. Екіншіден, мәдени бейімдеу мен жергіліктендіру ұғымдары барлық зерттеулерде бірдей өлшемдермен анықталмайды. Үшіншіден, посткеңестік кеңістіктегі, соның ішінде Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс практикасын жергіліктендіруге арналған эмпирикалық зерттеулер халықаралық әдебиетте салыстырмалы түрде аз ұсынылған. Посткеңестік қоғамдардың тарихи қалыптасуы постколониялық елдердің тәжірибесімен толық сәйкес келмейтіндіктен, дайын халықаралық үлгілерді тікелей көшіру теориялық және практикалық тұрғыдан шектеулі болуы мүмкін. Қазақстан жағдайында жергіліктендірудің жергілікті мәдени практикалармен, отбасылық-туыстық қатынастармен және посткеңестік институционалдық тәжірибемен байланысын арнайы зерттеу қажет.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері халықаралық тәжірибеде әлеуметтік жұмысты жергіліктендірудің төрт негізгі бағытының өзара толықтырушы сипатта дамып отырғанын байқатты. Африкадағы убунту философиясына негізделген тәсілдер ұжымдық жауапкершілік пен өзара тәуелділікке сүйенетін жергілікті дүниетанымды әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне енгізуге басымдық береді. Солтүстік Америка мен Аустралиядағы байырғы халықтармен жұмыс тәжірибесінде тарихи және отарлық жарақаттың салдарын еңсеру, мәдени қауіпсіздік пен өзін-өзі анықтау мәселелері алдыңғы орынға шығады. Азия елдеріндегі аралас үлгілер кәсіби әлеуметтік жұмыс қағидаттарын жергілікті мәдени құндылықтармен және қауымдастықтық тәжірибелермен ұштастыруға ұмтылады. Ал бағдарламаларды мәдени бейімдеу бағыты ғылыми негізделген араласуларды жергілікті

әлеуметтік және мәдени ортаға сәйкестендіруге бағытталған.

Талданған еңбектерде осы бағыттардың арасында мәдени бейімдеу тереңдігі мен эмпирикалық дәлелділік деңгейі тұрғысынан белгілі бір алшақтық байқалады. Мәселен, Сенсой Бахар және әріптестерінің (Sensoy Bahar et al., 2020) зерттеуінде бағдарламаның тиімділігі эмпирикалық тұрғыдан жоғары деңгейде бағаланғанымен, оның жергілікті мәдени мазмұнын түбегейлі қайта қарау шектеулі деңгейде қалған. Яғни бейімдеу негізінен бағдарламаның сыртқы формалары мен қолдану ерекшеліктеріне қатысты жүзеге асқан. Керісінше, убунту немесе игбо қауымдастықтарының дәстүрлеріне негізделген тәжірибелер жергілікті мәдениетпен тығыз байланысымен ерекшеленгенімен, олардың тиімділігін кең көлемде эмпирикалық бағалаған зерттеулер салыстырмалы түрде аз. Бұл жағдай мәдени сәйкестік пен ғылыми дәлелділікті бір-біріне қарама-қарсы қоюдың жеткіліксіз екенін аңғартады. Керісінше, болашақ зерттеулер осы екі өлшемді қатар қамтитын тәсілдерді дамытуға бағытталуы қажет.

Халықаралық тәжірибені Қазақстан жағдайымен салыстырғанда, барлық үлгінің бірдей тікелей қолданылуы мүмкін емес екені байқалады. Бори мен Каларивайил (Bori and Kalarivayil, 2025) сипаттаған игбо қауымдастығындағы ригбо және асар дәстүрлерінің өзара көмекке, қауымдастықтық жауапкершілікке және әлеуметтік қолдауға негізделуі Қазақстанның дәстүрлі әлеуметтік қатынастарына салыстырмалы түрде жақын. Сол сияқты Хонг Шаньшань мен Исламның (Hong Shanshan and Islam, 2024) зерттеуінде қарастырылған жергілікті көшбасшылық пен қауымдастықтық қатысу тәжірибелері Орталық Азия қоғамдарындағы әлеуметтік байланыстардың ерекшеліктерін түсіндіру үшін маңызды салыстырмалы материал береді.

Свенсон және әріптестерінің (Swanson et al., 2022) Монтанадағы зерттеуі де Қазақстан үшін тікелей үлгі ретінде емес, салыстырмалы талдау тұрғысынан маңызды. Авторлар байырғы халықтардың отарлық тәжірибесі мен әлеуметтік байланыстардың әлсіреуі арасындағы байланысты сипаттайды. Аталған мәселе Қазақстандағы кеңестік модернизация, дәстүрлі қауымдастықтық байланыстардың өзгеруі және әлеуметтік институттардың қайта құрылуы мәселелерімен белгілі бір деңгейде салыстырылуы мүмкін. Алайда Ан (An, 2014) атап көрсеткендей, посткеңестік және постколониялық қоғамдардың тарихи қалыптасу жолдары бірдей емес. Басқа елдердегі теориялық және практикалық үлгілерді Қазақстанға өзгеріссіз көшіру әдіснамалық тұрғыдан негізсіз болар еді. Қазақстан жағдайында олардың ортақ механизмдерін анықтап, жергілікті тарихи, институционалдық және мәдени ерекшеліктермен сәйкестігін жеке бағалау қажет.

Алтхумали (Althumali, 2021) зерттеген ислам мәдениеті мен медициналық жүйенің өзара байланысы да Қазақстан жағдайында мәдени контекстің әлеуметтік қызмет көрсетуге ықпалын түсіндіру үшін маңызды. Бұл тәжірибе мәдени және діни құндылықтардың кәсіби қызмет көрсету жүйесімен өзара әрекеттесуіне бастау болады. Дегенмен Қазақстандағы исламның әлеуметтік институттармен, отбасы құрылымымен және кәсіби әлеуметтік жұмыс жүйесімен байланысы өзіндік ерекшеліктерге ие болғандықтан, аталған тәжірибені де тікелей көшіру емес, салыстырмалы негізде қарастыру орынды.

Зерттеудің бірқатар шектеулері бар. Біріншіден, талдауға енгізілген еңбектердің басым бөлігі отарлық тарихы бар қоғамдарға қатысты болғанымен, посткеңестік кеңістік арнайы зерттеу нысаны ретінде жеткілікті деңгейде қамтылмаған. Яғни, Қазақстан жағдайына қатысты қорытындылардың жалпылану мүмкіндігін шектейді. Екіншіден, зерттеулердің басым бөлігі ағылшын тілінде жарияланғандықтан, қазақ және орыс тілдеріндегі ғылыми еңбектер толық көлемде қамтылмауы мүмкін. Үшіншіден, әдебиеттерді іздеу бір ғана дерекқормен шектелуі басқа дереккөздерде жарияланған релевантты зерттеулердің назардан тыс қалу ықтималдығын арттырады. Төртіншіден, жарияланымдық бұрмалау ықтималдығы да ескерілуі тиіс, оң нәтижелер көрсеткен бағдарламалардың жариялану мүмкіндігі теріс немесе статистикалық мәнді нәтиже бермеген зерттеулерге қарағанда жоғары болуы ықтимал.

Жергілікті дәстүрлерді әлеуметтік жұмысқа енгізу оларды сынсыз қабылдауды білдірмейді. Экох (Ekoh, 2024) пен Легаулт және Бло (Legault and Bleau, 2025) мәдени дәстүрлерді енгізу барысында ішкі билік қатынастарын, әлеуметтік теңсіздікті және осал топтардың жағдайын ескерудің маңыздылығын атап өтеді. Мәселе Қазақстан үшін де өзекті. Гендерлік нормаларды, жасы үлкендердің беделіне негізделген иерархияны және отбасы ішіндегі билік құрылымдарын қамтитын дәстүрлерді енгізгенде олардың қорғаушы әлеуетімен қатар шектеуші ықпалын да бағалау қажет.

Зерттеу нәтижелерінің басты қорытындысы мынадай. Жергіліктендіру дәстүрлерді механикалық енгізу емес, ғылыми негізделген сыни бейімдеу үдерісі болуы тиіс. Мұндай ұстаным батыстық теориялар мен әдістерді толық қабылдауды да, толық жоққа шығаруды да көздемейді, керісінше олардың тиімді элементтерін Қазақстанның тарихи, мәдени және ұйымдастырушылық ерекшеліктерімен ұштастыруды талап етеді. Мұстафина және әріптестері (Mustafina et al., 2025) атап көрсеткендей, ұлттық ерекшеліктерге негізделген әлеуметтік жұмыс үлгісін қалыптастыру мәселесі әлі де өзекті.

Келесі зерттеу кезеңі жергілікті тәжірибелердің нақты әлеуметтік қызмет көрсету үдерісіндегі қызметін эмпирикалық зерттеуге бағытталуы қажет. Асар, ағайыншылық, қауымдастықтық өзара көмек сияқты тәжірибелердің кәсіби қағидаттармен үйлесімін далалық, жағдайлық және сапалық зерттеу әдістерімен анықтау маңызды. Тәсіл мәдени тереңдік пен ғылыми дәлелділікті қатар қамтамасыз етіп, Қазақстан жағдайына бейімделген әлеуметтік жұмыс практикасының ғылыми негізін қалыптастырады.

Қорытынды мен ұсыныстар

Халықаралық тәжірибеде әлеуметтік жұмысты жергіліктендіру Африкадағы убунту философиясына негізделген қауымдық тәжірибелер, Солтүстік Америка мен Аустралиядағы байырғы дәстүрлерді жаңғыртуға бағытталған тәсілдер, Азиядағы аралас үлгілер және батыстық бағдарламаларды жергілікті ортаға бейімдеу тәжірибесі арқылы төрт негізгі бағытта дамып келеді. Сонымен бірге осы бағыттардың аясында Орталық Азия мен Қазақстанның ғылыми үлесі жеткілікті деңгейде көрініс таппаған. Аталған олқылық библиометриялық көрсеткіштерден ғана емес, Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты жергілікті мәдениет пен әлеуметтік тәжірибелерге сүйене отырып дамыту мәселесінің ғылыми тұрғыдан жеткілікті зерттелмеуінен де байқалады.

Осыған орай Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне асар, ағайыншылық, үлкенді құрметтеу, өзара көмек, бірлескен жауапкершілік және кеңейтілген отбасы сияқты жергілікті әлеуметтік құндылықтарды ғылыми негізде енгізу **келешегі зор** бағыттардың бірі ретінде қарастырылады. Халықаралық тәжірибеде сипатталған ригбо, убунту және отбасылық кеңес сияқты үлгілер жергілікті қауымдық ресурстарды әлеуметтік жұмыс практикасы тұрғысынан жүйелеуге салыстырмалы негіз бола алады. Дәстүрлі тәжірибелерді өзгеріссіз қабылдау емес, олардың әлеуметтік қолдау әлеуетін кәсіби әлеуметтік жұмыстың қағидаттарымен үйлестіру маңызды.

Жоғары білім беру жүйесінде әлеуметтік жұмыс мамандарын даярлау бағдарламаларына жергілікті мәдениет пен әлеуметтік тәжірибелерге арналған элективті пән немесе оқу модулін енгізу ұсынылады. Оның мазмұны отбасылық-туыстық қолдау жүйелерін, асар мен ағайыншылық сияқты қауымдық өзара көмек тетіктерін және олардың қазіргі әлеуметтік қызмет көрсету тәжірибесіне ықпалдасу жолдарын қамтуы мүмкін. Сонымен қатар әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру бағдарламаларына жергілікті мәдени ерекшеліктерді ескеретін тақырыптарды енгізу мамандардың мәдени тұрғыдан сезімтал кәсіби практикасын жетілдіреді. Джасвал мен Кшетримаюм (Jaswal and Kshetrimayum, 2023) атап өткендей, жергіліктендірілген білім тек кәсіби тәжірибені ғана емес, болашақ маманның кәсіби ұстанымын да қалыптастырады.

Посткеңестік елдердегі жергіліктендіру үдерісі өзіндік тарихи және теориялық негізге сүйенуі тиіс. Яғни кеңестік кезеңдегі мәдени байланыстардың өзгеруі мен жергілікті дүниетанымның шеттетілуінің әлеуметтік жұмыс пен дәстүрлі өзара көмек тәжірибелеріне ықпалын зерттеу маңызды бағыттардың бірі саналады. Сонымен қатар ұлттық дәстүрлерді әлеуметтік жұмыс практикасына енгізу олардың барлығын оң құбылыс ретінде қабылдауды білдірмеуі керек. Дәстүрлі нормалардың әлеуметтік теңдікке, адам құқықтарына және осал топтардың жағдайына ықпалын сыни тұрғыдан бағалау қажет, әсіресе жоғарыда талқыланған гендерлік теңсіздік пен жас иерархиясы мысалдарында. Қазақстандық зерттеушілер мен халықаралық ғылыми орта арасындағы байланысты нығайту да маңызды. Орталық Азияның жаһандық ғылыми пікірталасқа кеңірек қосылуы жергіліктендіру теориясын жаңа эмпирикалық материалдармен және теориялық пайымдармен толықтырады. Сонымен қатар қазақ және орыс тілдерінде жүргізілген жергілікті зерттеулерді халықаралық ғылыми айналымға жүйелі түрде енгізу қажет.

Осы зерттеу теориялық сипатта болғандықтан, ұсынылған пайымдарды Қазақстан жағдайында нақты эмпирикалық деректермен тексеру келесі зерттеу кезеңінің негізгі міндеттерінің бірі саналады.

Атап айтқанда, асар, ағайыншылық сияқты дәстүрлердің қазіргі әлеуметтік қызмет көрсету тәжірибесінде нақты қалай көрініс табатынын далалық зерттеулер немесе жағдайлық зерттеулер арқылы анықтау қажет. Мұндай зерттеулер аталған мәдени тетіктердің қолданылу аясын, әлеуметтік қызмет көрсету үдерісіне ықпалын және оларды кәсіби әлеуметтік жұмыс практикасына ықпалдастыру мүмкіндіктерін нақтылайды.

Қаржыландыру туралы мәлімет

Бұл мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің 2025-2027 жылдарға арналған ғылыми жобалар бойынша гранттық қаржыландыруы аясында дайындалды (AP26194657 «Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың практикасы мен білім беруін индигенизациялау»).

Мүдделер қақтығысы

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Авторлардың қосқан үлесі

Г.Н. Шанбаева – зерттеу тұжырымдамасын әзірлеу, Scopus дерекқорынан деректер жинау, библиометриялық талдау жүргізу, VOSviewer/Bibliometrix арқылы карталарды құрастыру, нәтижелерді талдау және қорытындылау, мақаланың бастапқы нұсқасын дайындау.

К.А. Абенова – зерттеу әдіснамасын әзірлеу, халықаралық әдебиеттерге сыни талдау жасау, ғылыми редакциялау, терминологиялық бірізділікті тексеру, мақаланың соңғы нұсқасын бекіту.

Әдебиеттер тізімі

1. Althumali, N. (2021) Culture and Medical Social Work Practice in Saudi Arabia. Doctoral dissertation. Nottingham: Nottingham Trent University.

2. Amrulloh, M.B., Busri, M.H. (2024) 'Building a tolerant Muslim society amidst the Indonesian diversity', International Journal of Research and Innovation in Social Science, 8(7), pp. 3214–3220. Available at: *https://doi.org/10.47772/IJRISS.2024.807243*.

3. An, S. (2014) 'Social work between "Westernization" and "nationalization": The transnational perspective on social work in post-socialist/post-Soviet states', in Bahr, C., Homofieldt, H.G., Shroeder, C., Schroer, W. and Schweppe, C. (eds.) The World Atlas of Social Work. Weinheim/München: BELTZ Juventa, pp. 120–136.

4. Bennett, B., Squires, S., McCabe, L. (2023) 'Language access as a determinant of trust and consent in social work practice', Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work, 32(1), pp. 18–34.

5. Bhabha, H.K. (1994) The Location of Culture. London: Routledge.

6. Black, C., Frederico, M., Bamblett, M. (2024) ''Healing through culture': Aboriginal young people's experiences of social and emotional wellbeing impacts of cultural strengthening programs', Child Abuse and Neglect, 148, article 106206. Available at: *https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106206*.

7. Bori, J.P., Kalarivayil, R. (2025) 'Rigbo: Eliciting an Indigenous framework for social group work practice', Social Work with Groups, 48(2), pp. 147–160. Available at: *https://doi.org/10.1080/01609513.2024.2423084*.

8. Brown, A.K. (2019) The Connection Between Culture and Wellness for Indigenous Social Workers: How Culturally-Grounded Practice Can Impact Our Work with Children, Families and Communities. Master's thesis. Victoria: University of Victoria.

9. Césaire, A. (2000) Discourse on Colonialism (J. Pinkham, trans.). New York: Monthly Review Press. (Original work published 1955).

10. Christianson, T., Still, M., Souleymanov, R. (2025) 'Towards anti-colonial approaches in social work: Enhancing culturally safe HIV care for Indigenous communities in Manitoba and Saskatchewan', Qualitative Social Work, 24(2–3), pp. 282–300. Available at: *https://doi.org/10.1177/14733250241303527*.

11. da Luz Scherf, E. (2023) 'Latin American perspectives on Indigenous social work: In search of mind, body, and soul', AlterNative: An International Journal of Indigenous Peoples, 19(1), pp. 155–165. Available at: *https://doi.org/10.1177/11771801221140460*.

12. Dominelli, L. (2010) 'Globalization, contemporary challenges and social work practice', International Social Work, 53(5), pp. 599–612. Available at: *https://doi.org/10.1177/0020872810371201*.

13. Ekoh, P.C. (2024) 'Is indigenisation a social justice risk? Exploring indigenisation of social work in Africa through the lens of universalism versus relativism of social work ethics and values', International Social Work, 67(1), pp. 32–37. Available at: *https://doi.org/10.1177/00208728221149556*.

14. Elswick, S., Washington, G., Mangrum-Apple, H., Peterson, C., Barnes, E., Pirkey, P., Watson, J. (2022) 'Trauma Healing Club...', Journal of Child and Adolescent Trauma, 15(1), pp. 155–166. Available at: *https://doi.org/10.1007/s40653-021-00387-5*.

15. Fanon, F. (1961) The Wretched of the Earth (C. Farrington, trans.). New York: Grove Press.

16. Garba, I., Sterling, R., Plevel, R., Carson, W., Cordova-Marks, F.M., Cummins, J., Curley, C., David-Chavez, D., Fernandez, A., Hiraldo, D., Hiratsuka, V., Hudson, M., Jäger, M.B., Jennings, L.L., Martinez, A., Yracheta, J., Garrison, N.A., Carroll, S.R. (2023) 'Indigenous Peoples and research: Self-determination in research governance', Frontiers in Research Metrics and Analytics, 8, article 1272318. Available at: *https://doi.org/10.3389/frma.2023.1272318*.

17. Garrett, P.M. (2024) 'What are we talking about when we are talking about 'decolonising' social work?', The British Journal of Social Work, 54(5), pp. 2027–2044. Available at: *https://doi.org/10.1093/bjsw/bcae018*.

18. Golightley, M., Holloway, M. (2017) 'Editorial: The voice of international social work', The British Journal of Social Work, 47(2), pp. 285–292. Available at: *https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx028*.

19. Gray, M., Coates, J. (2010) ''Indigenization' and knowledge development: Extending the debate', International Social Work, 53(5), pp. 613–627. Available at: *https://doi.org/10.1177/0020872810372160*.

20. Gray, M., Fook, J. (2004) 'The quest for a universal social work: Some issues and implications', Social Work Education, 23(5), pp. 625–644. Available at: *https://doi.org/10.1080/0261547042000252334*.

21. Hamed, S., Huss, E., Massarwi, A.A. (2025) 'The use of art in group therapy among Bedouin youth in home detention under supervision of the juvenile probation service', International Journal of Art Therapy: Inscape. Available at: *https://doi.org/10.1080/17454832.2025.2454585*.

22. Hill, A.E., Nelson, A., Copley, J.A., Quinlan, T., McLaren, C.F., White, R., Castan, C., Brodrick, J. (2025) 'Real gains...', Journal of Interprofessional Care, 39(6), pp. 909–916. Available at: *https://doi.org/10.1080/13561820.2020.1801611*.

23. Hong, S., Islam, M.R. (2024) 'Integrating Indigenous knowledge into rural social work: A community-led study in Ninghua, Fujian, China', SAGE Open, 14(2), pp. 1–12. Available at: *https://doi.org/10.1177/21582440241255740*.

24. Jaswal, S., Kshetrimayum, M. (2023) 'A review of Indigenous social work around the world: Concepts, debates and challenges', International Social Work, 66(5), pp. 1369–1382. Available at: *https://doi.org/10.1177/00208728211073851*.

25. Jongen, C., Campbell, S., Saunders, V., Askew, D., Spurling, G., Gueorguiev, E., Langham, E., Bainbridge, R., McCalman, J. (2023) 'Wellbeing and mental health interventions for Indigenous children and youth: A systematic scoping review', Children and Youth Services Review, 145, article 106790. Available at: *https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2022.106790*.

26. Koenig, T.L., Spano, R., Kaufman, D., Leiste, M.R., Tynyshbayeva, A., Madyarbekov, G., Makhadiyeva, A.K. (2017) 'A Freirean analysis of Kazakhstani social work education', International Social Work, 60(1), pp. 156–169. Available at: *https://doi.org/10.1177/0020872814559558*.

27. Legault, G., Bleau, D. (2025) 'Indigenizing or appropriating? Navigating the boundaries of institutional decolonization', Capitalism Nature Socialism, 36(2), pp. 71–91. Available at: *https://doi.org/10.1080/10455752.2024.2445586*.

28. Levy, S., Gray, M., Okoye, U.O., Amadasun, S. (2025) 'Identifying Nigerian literature to inform culturally relevant social work education: A scoping review', International Social Work, 68(2), pp. 238–254. Available at: *https://doi.org/10.1177/00208728241305451*.

29. Levy, S., Okoye, U.O., Ingram, R. (2022) 'Making the 'local' visible in social work education: Insights from Nigeria and Scotland on (re)balancing and contextualising Indigenous and international knowledge', The British Journal of Social Work, 52(7), pp. 4299–4317. Available at: *https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac028*.

30. Lin, S. (2022) 'Social work indigenization in Mainland China: Towards a state-led decolonizing framework', Journal of Social Work, 22(1), pp. 188–210. Available at: *https://doi.org/10.1177/1468017320981707*.

31. Majumdar, K., Baikady, R., D'Souza, A.A. (eds.) (2023) Indigenization Discourse in Social Work: International Perspectives. Cham: Springer. Available at: *https://doi.org/10.1007/978-3-031-37712-9*.

32. Mugumbate, J., Chereni, A. (2019) 'Using African Ubuntu theory in social work with children in Zimbabwe', African Journal of Social Work, 9(1), pp. 27–34.

33. Mustafina, A., Kalmykbayeva, A.B., Italmasova, R.B. (2025) 'Indigenization of social work: The relationship between globalization and localization in education', Gumilyov Journal of Sociology, 153(4), pp. 158–176. Available at: *https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-153-4-158-176*.

34. Mwapaura, K., Mushunje, M., Charamba, S., Risinamhodzi, N., Simango, T.G. (2024) 'Interrogating the relevance of Indigenous knowledge systems in social work education and practice: A human rights perspective', Journal of Social Development in Africa, 39(2), pp. 88–113.

35. Neureither, F., Kleibl, T., Lutz, R. (2023) 'Internationalisation of social work', Pedagogika Społeczna Nova, 3(6), pp. 175–195. Available at: *https://doi.org/10.14746/psn.2023.3.6.11*.

36. Nugroho, F. (2023) 'Child abuse and kinship guardianship: Social work and indigenization perspectives in Indonesia', African Journal of Social Work, 13(5), pp. 224–234. Available at: *https://doi.org/10.4314/ajsw.v13i5.1*.

37. Nygård, R.H., Saus, M. (2016) 'Emphasizing Indigenous communities in social work research ethics', International Social Work, 59(5), pp. 666–678. Available at: *https://doi.org/10.1177/0020872816646815*.

38. Quijano, A. (2000) 'Coloniality of power, Eurocentrism, and Latin America', Nepantla: Views from South, 1(3), pp. 533–580.

39. Ryan, J., Ivelja, J. (2023) 'Indigenisation, (de)colonisation, and whiteness: Dismantling social work education', Australian Social Work, 76(3), pp. 300–314. Available at: *https://doi.org/10.1080/0312407X.2023.2203116*.

40. Said, E.W. (1978) Orientalism. New York: Pantheon Books.

41. Semigina, T. (2025) 'From Ubuntu to Harambee: A decolonial turn in the theme of World Social Work Day', Social Work and Education, 12(4), pp. 673–688. Available at: *https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.4.9*.

42. Sensoy Bahar, O., Byansi, W., Kivumbi, A., Namatovu, P., Kiyingi, J., Ssewamala, F.M., McKay, M.M., Nyoni, T. (2020) 'From "4Rs and 2Ss" to "Amaka Amasanyufu" (Happy Families): Adapting a U.S.-based evidence-based intervention to the Uganda context', Family Process, 59(4), pp. 1928–1945. Available at: *https://doi.org/10.1111/famp.12525*.

43. Swanson, S., Nygård, R.H., Saus, M. (2022) 'Native American social work: Including family and community', Journal of Social Work, 22(3), pp. 615–636. Available at: *https://doi.org/10.1177/14680173211009177*.

44. Ugiagbe, E.O. (2015) 'Social work is context-bound: The need for indigenization of social work practice in Nigeria', International Social Work, 58(6), pp. 790–801. Available at: *https://doi.org/10.1177/0020872813515013*.

45. United Nations. (1971) Training for Social Welfare: Fifth International Survey. New York: United Nations.

46. Walton, R.G., Abo El Nasr, M.M. (1988) 'Indigenization and authentization in terms of social work in Egypt', International Social Work, 31(2), pp. 135–144. Available at: *https://doi.org/10.1177/002087288803100207*.

47. Watson, J., Washington, G., Stepteau-Watson, D. (2015) 'Umoja: A culturally specific approach to mentoring young African American males', Child and Adolescent Social Work Journal, 32(1), pp. 81–90. Available at: *https://doi.org/10.1007/s10560-014-0367-z*.

48. Williams, O., III, Humphrey, M., Bolden, M.A., Wagner, R. (2023) 'African-centered therapeutic community substance abuse treatment with incarcerated Black males: A pilot model', Journal of Multicultural Counseling and Development, 51(4), pp. 218–232. Available at: *https://doi.org/10.1002/jmcd.12288*.

49. Yeung, E.Y.W., Jie, Z., Liu, B.C.P., Shardlow, S.M. (2024) 'Supervision of Chinese social work students during field practice: Harmonising a student-focused, egalitarian approach with traditional teaching and learning', International Social Work, 67(2), pp. 469–484. Available at: *https://doi.org/10.1177/00208728221136974*.

50. Zhao, K., Tan, W., Tsang, A.K.T. (2023) 'Indigenization and authentization of epistemology in China's social work: Moving beyond Confucianism, Taoism, and Chinese Buddhism', International Social Work, 66(4), pp. 1005–1017. Available at: *https://doi.org/10.1177/00208728211041669*.

Г. Н. Шанбаева[1], К. А. Абенова[2]
[1,2]Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ИНДИГЕНИЗАЦИИ ПРАКТИКИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Аннотация. В последние годы в международной научной дискуссии всё чаще поднимается вопрос индигенизации социальной работы. Это связано с тем, что западные модели профессиональной подготовки и социальной работы не всегда в полной мере соответствуют особенностям местной культурной среды. На постсоветском пространстве, в том числе в Казахстане, институт семьи, родственные связи, традиции взаимопомощи и национальные ценности по-прежнему занимают важное место в общественной жизни. Однако вопросы системной интеграции этих культурных ресурсов в практику социальной работы до настоящего времени остаются недостаточно исследованными.

Цель настоящей статьи - провести критический анализ теоретических и практических моделей индигенизации, представленных в международном опыте, а также определить возможности и ограничения их адаптации к условиям Казахстана. В исследовании использованы библиометрический анализ и критический обзор литературы. По результатам поиска в базе данных Scopus и специализированных научных журналах было выявлено 250 публикаций. В ходе двухэтапного отбора, основанного на критериях тематической релевантности и практической направленности, для углублённого анализа было отобрано 29 статей. Результаты исследования позволили выделить четыре основных направления практики индигенизации: общинно-ориентированные подходы, основанные на философии убунту в странах Африки; деколониальные практики Северной Америки и Австралии; гибридные модели, применяемые в странах Азии; а также адаптацию западных программ социальной работы к местной культурной среде. Полученные результаты могут служить научной основой для формирования национальной модели социальной работы в Казахстане.

Ключевые слова: индигенизация, деколонизация, культурная идентичность, критический анализ, национальные ценности, общинная поддержка, социальная работа

G. N. Shanbayeva[1], K. A. Abenova[2]
[1,2]Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

A CRITICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN INDIGENIZING SOCIAL WORK PRACTICE

Abstract. In recent years, the indigenization of social work has become an increasingly prominent topic in international scholarly debates. This reflects growing recognition that Western models of social work education and professional practice do not always adequately correspond to local cultural contexts. In the post-Soviet region, including Kazakhstan, family institutions, kinship networks, traditions of mutual assistance, and national values continue to play a significant role in social life. However, the systematic integration of these cultural resources into social work practice remains insufficiently explored. This article critically examines theoretical and practical models of indigenization developed in the international literature and identifies both the opportunities and limitations of adapting these models to the Kazakhstani context. The study employed bibliometric analysis and a critical literature review. A search of the Scopus database and specialized academic journals identified 250 publications. Following a two-stage screening process based on thematic relevance and practical orientation, 29 articles were selected for in-depth analysis. The findings revealed four major approaches to indigenization: community-based practice grounded in the Ubuntu philosophy in Africa; decolonial approaches in North America and Australia; hybrid models implemented across Asia; and the adaptation of Western social work programs to local cultural contexts. These findings provide a scientific foundation for the development of a national model of social work in Kazakhstan.

Keywords: indigenization, decolonization, cultural identity, critical analysis, national values, community support, social work.

Авторлар туралы мәлімет

Шанбаева Г.Н. – хат-хабар авторы, «Әлеуметтік жұмыс» білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

Абенова К.А. – PhD, «Әлеуметтік жұмыс» білім беру бағдарламасының қауымдастырылған профессоры, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

Сведения об авторах

Шанбаева Г.Н. - автор для корреспонденции, старший преподаватель образовательной программы «Социальная работа», Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Абенова К.А. – PhD, ассоциированный профессор образовательной программы «Социальная работа», Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Information about the authors

Shanbayeva G.N. – corresponding author, Senior Lecturer of the «Social Work» Educational Program, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Abenova K.A. – PhD, Associate Professor of the «Social Work» Educational Program, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Редакторы: Н.О. Байгабылов

Gumilyov Journal of Sociology
– 3 (156)/2026 – Астана: ЕҰУ. – 195 б.

Шартты б.т. – 13,75. Таралымы – сұраныс бойынша
Басуға қол қойылды: 30.09.2026
Ашық қолданыстағы электронды нұсқа: socjournal.enu.kz

Мазмұнына типография жауап бермейді

Редакция мекен-жайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Янушкевич көшесі, 6
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі 35-108)
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды